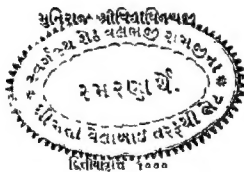

સમયને ઓળખો

ભાગ ૧ લો

સેઠ પૂંજભાઈ હીરાચંદ સ્મારક ગ્રંથ ૧

લેખક :

વીર સં. ૨૪૬૦

ધર્મ સં. ૧૨

વિ. સં. ૧૯૬૦

કિ. ૦-૧૨-૦

પ્રકાશકનું નિવેદન

જેન-સમાજ-શરીરમાં એક એવો જ વ્યાધિ પ્રવેશ કરી ગયો છે કે-જેની અમુક સમાજ-શરીરના પ્રત્યેક અંગોપાંગમાં થતા પામી છે. એ કોઈથી અગ્નિપ્રયુ નથી. સમાજ-શરીરનું એક પણ અંગ નિરોગી છે, પુષ્ટ છે, એવું કોઈ કહેવાની હિંમત કરી શકે તેમ નથી. આવી અવસ્થામાં સામાન્ય પ્રેમિયોનું-સમાજ દિને-રજીઓનું એ દર્શવ્ય છે કે, એ મહાને દૂર કરવા માટે શક્ય નણ્યાના દરેક પ્રયત્નો કરી છટવા.

નિરોગી શ્રીવિદ્યાવિજયશક્તિ ત્યારથી એમ નણ્યાનું કે ત્યાં સુધી સમાજ શરીરમાં પ્રવેશેલો આ વ્યાધિ દૂર ન થાય, ત્યાં સુધી સમાજની કે ધર્મની દૃઢાપિ ઉન્નતિ થશે નહિ, ત્યારે આ મહાનું પરિણામ એ આવશે કે સમાજ. શરીર દિવમે દિવમે છાણું-ગીણું થતાં થતાં કદાચ મરણપથારીએ પોદવાનો એનો સમય આવશે. " આ વિચારને અવલંબી તેમણે, બીજી પ્રવૃત્તિઓની માથે, સામાજિક ક્ષેત્રો કાળજીની પ્રવૃત્તિ હાથ ધરી અને ધર્મકલ્પના પ્રત્યેક અંદમાં ઓઝામાં ઓછો એક ક્ષેત્ર આપીને, સમાજ શરીરનાં જુદા જુદા અંગોનું બારીકાઈથી નિરીક્ષણ કરી, તેમાં રહેલો મડો બતાવી આપવા સાથ તેના નિવારણના ઉપાયો પણ મચવના ગયા. તેમણે પોતાના પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં હાથ કે દાક્ષિણ્ય રાખ્યા મિત્રાય જુદા જુદા વિષય ઉપર નમ્રસત્ય રજી કર્યું છે.

આ ક્ષેત્રોના મંઅંધમાં અમારે કાંઈ વધારે કહેવા જેવું હોયજ નહિ, કારણ કે હાથકંકણને આરસીની જરૂર હોતી નથી. ક્ષેત્રો લિન્ન લિન્ન વિષયના હોવા છતાં તે બધામાં સમયને ઓળખવાની

જ હાકલ છે. અને એટલા જ માટે આ સંગ્રહનું નામ ‘ સમયને-
ઓળખો ’ નાખવામાં આવ્યું છે.

આ લેખોના સંગ્રહનો પ્રથમ ભાગ લગભગ પાંચેક વર્ષ ઉપર
પ્રગટ થયો હતો. આજે તેની બીજી આવૃત્તિ કાઢતાં અમને ખરેખર
હર્ષ થાય છે.

આ સાથે આપેલી આ ગ્રંથમાળાની યોજના મુજબ અમદા-
વાદ, શામળાની પોળના રહેવાસી શેઠ નેમચંદ કચરાભાઈ, કે જેમણે
મુનિરાજ શ્રીવિદ્યાવિજયજીના ઉપદેશથી અને શ્રીયુત જેસીંગભાઈ
કાલીદાસ તથા શ્રી બલાખીદાસ લાલચંદની પ્રેરણાથી બે હજાર રૂપિયા
આ મંરંથાને અર્પણ કરી પોતાના મહુમ શેઠ પૂજાભાઈ હીરાચંદ
(કે જેમનો પરિચય મહાત્મા ગાંધીજી અને પંડિત બેચરદાસજીના શબ્દોમાં
આ સાથે જૂદો આપ્યો છે.) ના સ્મારકમાં ગ્રંથો બહાર પડાવવાની
જે ઉદ્દેશતા બતાવી છે તેને માટે અમે તેમનો અને ઉપદેશ આપ-
નાર મુનિરાજ શ્રીવિદ્યાવિજયજીના અને પ્રેરક બંને ગૃહસ્થોનો
આભાર માનીએ છીએ.

અમારી યોજના પ્રમાણે તેમણે અર્પણ કરેલી રકમમાંથી
ગૌથી પહેલો આ ગ્રંથ બહાર પાડવામાં આવે છે. આવીજ રીતે, તે
રકમ તેમજ ગ્રંથોની ઉપજની રકમમાંથી બીજા ખામ ગ્રંથો બહાર-
પાડીશું. આ મદદગૃહસ્થનું અનુકરણ બીજા શ્રીમંતો કરે અને
માહિયગદિના કાર્યમાં યોગ દે, એવું અમે ઇચ્છીએ છીએ.

તા. ૧-૪-૩૪
હોરા મરાઠા
ઉમજેન

}

દીપચંદ ખાંડિયા

મંત્રી-શ્રીવિજયમર્મસરિ જેન ગ્રંથમાળા

મુનિરાજ શ્રીવિદ્યાવિજયજી.

ચિરંજીવ શ્રી પુંજભાઈ

દેશમાં પામે આવેલ સમજના હુકમોના સ્વરૂપે પિતા વેપાર
અર્થે રહેતા તેમનો સમ્યક ધર્મ શીરધારનો હતો. ઐશ્વર્ય
અમલવાદ સાથે દેવે તેથી તેમનું એક વર ત્યાં ગામગાની
પોતમાં પણ હતું.

તેની જન્મમાં પિતા ગુજરી ગયેલા, તેથી તેમનું પાલન
માતા કેતી બાઈએ અને તેમના કાકાએ કરેલું. ગામડી નિયમે
એકાદિ અર્થે, સેખાં, નાદું રોડે તેઓ સીધેલા તેમને એક મોટા
ભાઈ પણ દતા કેટલાક કુટુંબીઓ અમલવાદ રહેતા હતા. તેથી
યોગ્ય જન્મ થતાં જન્મ બાઈઓ અમલવાદ આવીને રવા મોટા
ભાઈ મીત્રના મુતરનો વેપાર કરતા અને પુંજભાઈએ ગણપાણીની
કુશળમાં કુંડા પગારથી નોકરી શરૂ કરી અને પોતાની આહોરો
તથા પ્રામાણિકતાને લીધે બહુમીલર થઈ પાછળથી તેઓ સ્વતંત્ર
કુશળદાર પણ થઈ ગયા હતા. તેમનાં પણ લગ્ન થયેલાં છેલ્લું
૩૬-૩૭ વર્ષની વયે સાખુંદમાં થયેલું. છેલ્લાં પત્ની સુમરપગાઈથી
તેમને એક પુત્ર થયો, તેનું નામ કચરાલાઈ હતું. પણ એ ભાઈ
ચીરંજીવ ન થઈ શક્યો કારણકે એ અરસામાં શીમદ શબ્દનું
તેમને સંક્રાંત થયો અને એ મહત્તમ એકેક વસ્ત્ર લીધે લીધે રહે.
એને પરિણામે એમની દૈનિક સમાજસેવાના શ્રેષ્ઠ ધર્મસ્વરૂપ કાર્યો
તરફ વળ્યા. તેથી તેમને દેવના પુત્રકાલ્યણી યોગના, ધીવિદ્યકોમ-
શાળા, શ્રીરાવચંદ્રાદિયમંદિર, મનુરશાળા અને વિનાગમપ્રકાશ-

૧ જન્મના નરના પ્રક્રિયા સ્વરૂપે શ્રીરાવચંદ્રા નીલકંઠના હસ્તે
આ યોગના પૂર્વે બેસી.

સભાર વગેરે મઝ્યાઓને ઉભી કરવામા ખૂબ કાળો આપ્યો.

અમદાવાદની દાદાભાઈ નવગે-૧૭ ગ્રામપેગીમા એમણે મારી સપ્તમા પુનઃ બેઠ આપેલા છે અને તે શ્રીમદ્દરાયચંદ્રસાહિત્યમંદિર એ નામથી જુદા વિભાગ તરીકે ત્યા રાખવામા આવેલા છે.

૨મી, શ્રીમદ્દના મળધને રીતે તેઓ નદાત્મા ગાધીજીના મહાવામમા વરાગમા વધારે આવ્યા. એના પરિણામે એમણે પુરાતત્ત્વમંદિર ઉદ્ધારવામા અમાધાગણુ કાળો આપ્યો જેથી શ્રીરાજચંદ્રજ્ઞાનભંડારકથપાળે આ પછી તેમણે પોને એકનાએ આપેલી અને નિભાવેલી જિનાગમપ્રકાશકમ્ભલાની મંસ્થાનું ઢામ ગુજરાત વિદ્યાપીઠને મોપી તેને ફરીવાર નગભગ ૫૦ ત્રીસ હજારનું ઢાલ આપ્યું અને એ દ્વારા વિદ્યાપીઠના ધર્મવાક્યોએ શ્રીપુનભાઈ જૈનચથમાળા દાખવી શક કરી.

તેઓ આમાર્ગે નેવા દગ્તા કુટુંબના લોકોને જુડી ગયા ન હતા. પોતાના વ્યવમાયમા દૂગડગ્ના પણ નગાઓને મેકીને તેમણે મારી પારગીએ અદાવેલા છે લોભને કાગળે કાઢ કુટુંબી ઢાઢ અવ્યવસ્થા દગ્તો તો પણ તેના તન્ક તેમની અમીદશિ જ ગહેતી એક કુટુંબીએ મોટી રકમની અવ્યવસ્થા કરેલી, એ રકમ એક સાર્વજનિક મઝ્યાની હતી તેથી પોતાના પદરથી એ રકમ ભરપાઈ કરીને એ વખતે પુનભાઈએ પોતાની પ્રામાણિકતાનું તેજ બતાવેલું અને પેલા ગોદાગો કરનાર સ્વજન તરફ કંઠણાવૃત્તિ જ દાખવેલી.

સગ પુનભાઈને શ્રીમદ્દરાયચંદ્રના એ આદેશ હતો કે શ્રીજિના અમો રુજરાનીભાયામા ગાનુવાદિત કરાને સર્વ લોક નુલ્લભ કરવા. તે પ્રમાણે તેમણે આ નસ્યાની સરજાત કરેલી અને એ સસ્યાને સુરક્ષિત રાખવા હવનપર્વ ત પ્રયત્ન પણ કરતા રહ્યા.

૩ આ જ્ઞાનભંડાર અમદાવાદમા છે, એમા જે જનની સાહિત્યસામગ્રી એકઠી મસાવેલી છે એની સામગ્રી આપણા દેશના અન્ય પુસ્તકાલયોમા ધણી વિરલ લેવામા આવે છે હસ્તનિખિત પુનકો પણ એમા સચવાએલા છે.

પોતાનો પુત્ર અકાળે કાળવશ થએલો હોવાથી તેઓએ પોતાના દૌહિત્રોને પુત્રવત્ સાચવ્યા, અને તેમના દ્વારા શુદ્ધ દેશી કાપડતો પવિત્ર વ્યવસાય કરાવીને તેમને સારો સ્થિતિ ઉપર લાવી મુક્યા છે.

તેમની છેલ્લામાં છેલ્લી ખાસ નોંધવા જેવી પ્રવૃત્તિ દાંડી જવાની હતી. ઉગ્મરે વૃદ્ધ અને શરીરે અશક્ત હોવા છતાં તેમણે દાંડીકૃત્યમાં જવાની ઇચ્છા મહાત્માજીને દર્શાવેલી, પણ મહાત્માજીએ જ તેમને આશ્રમમાં રહેવાનો આગ્રહ કરેલો, છતાં તેઓ મહાત્માજી દાંડી પહોંચ્યા પછી એકવાર દાંડી જઈ આવેલા અને દેશના ગરીબો પ્રત્યેની પોતાની દાજ બતાવીને જ સંતોષ પામેલા.

મહાત્માજીને તેમના ઉપર એટલો ગંધો પ્રેમ હતો કે તેઓ તેમને ‘ ચિરંજીવી ’ સમ્બંધી સંબોધતા. શ્રીમદ્રામચંદ્રભાઈએ તેમના ઉપર કેટલાક કાગળો લખેલા તે ઉપરથી તેમના ભક્ત હૃદયની પ્રતીતિ થઈ શકે એમ છે. રથગમંકાચને લીધે એ પત્રો અહીં નથી આપી શકાતા.

દુકામાં શ્રીપુંજભાઈ આપ બંને વધેલા અને સામાજિક કાર્યોમાં ઠેક સુધી રસ લેતા રહેલા. એમના જીવનનું થોડું ધણું અનુકરણ થઈ શકે તો ખુબ ધણું છે.^૬

૭૨ વર્ષની પાછી વયે સંવત્ર ૧૯૮૮ ના આમો વદ ૮ ને શનિવારના ૨૨-૧૦-૧૯૩૨ ના રોજ તેમનું અવસાન થયું. તે વખતે મહાત્માજીએ આશ્રમ સમાચારમાં જે લખેલું છે તે આ માથે આપવામાં આવ્યું છે. તે દ્વારા શ્રીપુંજભાઈની વિશેષ ઓળખાણ થઈ શકે એમ છે.

બેચરદાસ

૪ સં. શ્રીપુંજભાઈના ૨૧૪૪ અને જીવનપદ્ધતિના સહચર શ્રીનેમચંદ્રભાઈએ મોકલેલી સમગ્રી ઉપરથી આ થોડું લખી રહ્યું છે તે અહીં તેમને ધન્યવાદ.

ચિરંજીવી પુંનભાષ

જ્યા રે મેં પુંનભાષને 'ચિરંજીવી' વિરોધણી લખવાનું શરૂ કર્યું ત્યારે કોઈ બાળકે આશ્ચર્યપૂર્વક મને સવાલ કયો—“ પુંનભાષ તો તમારાથી વે વયે મોટા છે એને તમે ચિં કમ કહી શકો ? ” મેં કંઈક આવો જવાબ લખ્યો હતો. ‘ પુંનભાષ વયે તો મોટા છે પણ મારી ઉપર તે એક નિર્દોષ બાળક જેટલો વિશ્વાસ મૂકે છે ને મારી ભક્તિ પણ તેટલા જ ભાવથી કરે છે. ’ આ મારું લખવું અક્ષરશઃ ખરું. એ વિશ્વાસ અને એ ભક્તિને સાદે મારી યોગ્યતા વિષે મને શંકા છે. પણ પુંનભાષના વિશ્વાસ વિષે અને તેની ભક્તિ વિષે મને સેટ પણ શંકા નથી. મને તે પ્રકારનું સંકટ આવે ત્યારે પુંનભાષને સાદે મારું અભિપ્રાય વેદવાક્યરૂપે કામ કરતો. પુંનભાષ શુદ્ધિહીન ન હતા પણ શુદ્ધિપૂર્વક તેણે મારી ઉપર વિશ્વાસ મૂકવાનો નિશ્ચય કરેલો.

એ પુંનભાષ જે અર્થમાં મેં એને ચિં કરી સંબોધ્યા એ અર્થમાં આજે ભલે ન હોય પણ તેથી બહુ વધારે વિસ્તૃત અર્થમાં ચિરંજીવી છે.

તેને હું ચિરંજીવી કહી સંબોધતો ખરો પણ મારે તેને કંઈ ગીતખવાનું ન હતું. હું તો પુંનભાષના ગુણનો પુનઃ હતો. પુંનભાષની નમ્રતા, પુંનભાષની ધર્મપરાયણતા, પુંનભાષની મયપરાયણતા, પુંનભાષની ઉદારતા મારી દષ્ટિએ કામચી આંટી ગ્રાસ્ય એવી ન હતી. પુંનભાષમાં મર્વાપણની શક્તિ હતી.

પુંનભાષ રામચંદ કવિને સંતાનું સર્વસ્વ માનતા હું પણ

ਸ਼੍ਰੀ ਪ੍ਰੰਨਾਥ ਟੀਕਾਧਰ

રાયચંદલાઇને પુનરી હતો, તેથી પુનલાઇ મારા તરફ આકર્ષાયા હતા. પુનલાઇની જેમ હું રાયચંદલાઇને ગુરુપદ નહેતો આપી શક્યો, તેનું તેને દુઃખ ન હતું. પુનલાઇ સમજતા હતા કે કાઇને ગુરુપદ દીધું દેવાનું નથી. લોહચુંબક જેમ લોખંડને ગોળા પ્રત્યે ખેંચી લે છે તેમ ગુરુ શિષ્યને પોતા પ્રત્યે ખેંચી લે છે.

પણ રાયચંદલાઇને વિશે હું જે કંઈ કહેતો તે પુનલાઇને બહુ ગમતું અને વધારે તો એ ગમતું કે જે વસ્તુની હું સ્તુતિ કરતો તે મારામાં ઉતારવાનો પ્રયત્ન કરે, આથી અમારી વચ્ચેની ગાંઠ દિવસ દિવસે દૂર થતી ગઈ.

આશ્રમના આરંભથી જ પુનલાઇનો તેની સાથે નિકટ સંબંધ બંધાયો ને જો કે તે આશ્રમવાસી ન થયા છતાં આશ્રમવાસી તરીકે વર્તના. આશ્રમના ઘણા મંકડામાં પુનલાઇએ ભાગ લીધો હતો. અમદાવાદની બગરની ગુરુ પુનલાઇ બતાવે. અને જે જોષએ તે પુનલાઇ લાવી આપે. પુનલાઇના માણસો આશ્રમની મેવા આ? ગમે ત્યારે વખરાય, પુનલાઇની દુકાન અને ઘર આશ્રમવાસીઓનું શહેરમાં આશ્રમસ્થાન હતું. આવરણીથી માડીને અનાજ, ઘી, ઇત્યાદિ કેમ અને ક્યાં ઠીક મળી શકે એ બતાવનાર પુનલાઇ. પુનલાઇની દેખરેખથી અને તેમની સલાહથી આશ્રમે ઘણા પૈસા બચાવી લીધા છે. જે જમીનમાં હાલ આશ્રમ છે ને શોધનાર પણ પુનલાઇ તેનો સોદો કરનાર પણ પુનલાઇ. આવી અનેક સેવાને આ પુનલાઇએ કોઈ દહાડો ઉપકારના એ રાખેલી આશા મરખીયે નથી કરી. આશ્રમ પોતાનું છે, એમ સમજીને પુનલાઇ છેવટની વડી લગી વર્ત્યા હતા. પુનલાઇના નિકટ સંબંધમાં આવતાં છતાં પુનલાઇમાં મેં અધીરાઇ નથી જોષ. નથી અતિસંયોક્તિ જોષ. કામ વિના પુનલાઇ બોલે નહિ. પુનલાઇ લપસપમા ભાગ લે જ

જાના ? એની વાર્તા તે હંમેશા ધર્મની વાર્તા હોય. મનુષ્યોનું અમરણ તેમને પ્રિય હતું.

પુનભાષના મનમાં કોઈનો દ્વેષ મેં કદી અનુભવ્યો નથી. ધોષને વિષે કટુવચન બોલતા મેં પુનભાષને માલત્યા નથી.

પુનભાષા વેપારમાં કુશળ હતા, બે પૈસા કમાયા પણ હતા, ધારત તો વધારે કમાઈ સંત પણ ગાયવદભાષના પ્રસંગમાં આવ્યા પછી તેમણે પોતાનો પથારો મોકલ્યો હતો, એની મારી ઉપર હાથ છે. પુનભાષની શાખ પહેલી ગ્રેજીની હતી. તેને ત્યાં મુકેનું દ્રવ્ય દૂધે ધોષને પાછું મળી શકે.

આશ્રમના પૈસાની વ્યવસ્થા પુનભાષા જ કરતા અને લાખા કાગ લગી ગુજરાત પ્રાતિક મિતિના ખર્ચાનથી પણ હતા.

પુનભાષા પુણ્યાત્મા હતા, મુમુક્ષુ હતા. આ યુગમાં એના જેવા નિરપૂર્ણ મનુષ્યો આંગ્રીના વેદા ઉપર મધ્યાય તેટલાયે મળવા દુરલભ પડે.

પુનભાષાનો અર્થ આશ્રમને પાવન કરનારો હતો. પુનભાષાનો ધર્મ મોકો ન હતો તેના ધર્મમાં બધા ધર્મને સ્થાન હતું.

આવા પુનભાષા ચિરંજીવી જ છે. આપણે સહુ તેના શુભનું ચિંતન કરીએ. તેના મંબદને ચોખ્ખા બનવા પ્રયત્ન કરીએ.

(આશ્રમસમાચારમાં-ગાંધીજી)

विषयानुक्रम

१	जगो	१
२	शुद्धि	५
३	शीघ्रता	१२
४	शिक्षा	२०
५	जैन	२५
६	"	३२
७	"	३८
८	सरसोदर	४३
९	साधु-संगठन	४६
१०	साधु विद्वान्	५८
११	"	६७
१२	क'छ शीघ्रता के ?	७५
१३	महावीर	८४
१४	जैनसाहित्य	८९
१५	"	९६
१६	"	१०६
१७	अपरं चार्कि भविष्यति ?	११४
१८	पीछे से यही आती है	१२१
१९	धार्मिक अभ्यास	१३०

૨૦	મર્યાઓ અંતે મંચાવેકો	૧૪૦
૨૧	મહાવીરના પ્રત્યેક પૂજારીને	૧૫૧
૨૨	ગુ ડમવાદ	૧૬૧
૨૩	હતો અટ્ટસ્તતો નદ	૧૭૦
૨૪	એમા ગું	૧૮૦
૨૫	દીક્ષા	૧૯૦
૨૬	"	૧૯૮
૨૭	"	૨૦૮
૨૮	"	૨૧૧
૨૯	"	૨૧૮
૩૦	માગણુવૃત્તિ	૨૨૯
૩૧	ધમ અંતે નદી	૨૩૮
૩૨	"	૨૪૫
૩૩	"	૨૫૩
૩૪	વિવેક વિનાની ક્રિયાઓ	૨૬૧
૩૫	ચર્દતો જૈનશામનમ્	૨૬૯
૩૬	જૂના અંતે નવા	૨૭૭

શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જૈન ગ્રંથમાળા

આ સંસ્થાનો ઉદ્દેશ ગુજરાતી, હિંદી, સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, બંગાળી, અંગ્રેજી આદિ ભાષામાં લોકોપયોગી એવા ઐતિહાસિક, સામાજિક, ધાર્મિક અને શિક્ષણ સંબંધી ગ્રંથો બહાર પાડવા, એ છે. સંસ્થાનો વહિવટ એક કમિટી દ્વારા ચાલે છે. સારા સારા વિદ્વાનો પાસે ગ્રંથો લખાવી-સંપાદિત કરાવી* બહાર પાડવાની યોજના કરી છે. ઉચ્ચ કામગીરી, મુંઢર ગેટઅપ અને સરસ છપાઈપૂર્વક ગ્રંથો બહાર પાડવામાં આવે છે. સાહિત્યની જરૂર અને પ્રચાર એજ માત્ર લક્ષ્ય રાખેલું હોય સરતી કિંમતે લોકોને સાહિત્ય પહોંચાડી શકાય એવી યોજના રાખવામાં આવી છે. શ્રીમતોની મહાયત્ના, એજ અમહત્ત સાહિત્યના સર્જનનો અને પ્રકાશનનો આધાર છે.

એક પંથ બે કાળ-નામનું નામ ને સેવાની સેવા

૧ સંરક્ષક-બે હજાર આપનાર સંરક્ષક ગણાશે

સાલ

- ૧ આ રકમમાંથી નીચળનારા ગ્રંથો ઉપર સંરક્ષકના નામની સીરિઝનો નંબર ૧-૨-૩ એમ રહેશે.
- ૨ વેચાણની રકમ બચત રકમમાં ઉમેરતાં તેટલા ગ્રંથો ગ્રંથની સંખ્યા વધશે.
- ૩ દરેક ગ્રંથમાં ફોટો રહેશે.
- ૪ આ રકમમાંથી જો એક અથવા બે મોટા ગ્રંથો બહાર પાડવામાં આવશે તો તેમાંના એકમાં સંરક્ષકનું જીવનચરિત્ર પણ આપી શકાશે.

- ૫ સરક્ષાગ્નો ફેટો મર્યાના મકાનમા રહેશે
૬ સસ્થામાથી નીકળતા તમામ ગ્રંથોની એક એક નકલ
બેટ મળશે

૨ લાઇફ મેમ્બર-એક હજાર રૂ. આપનાર લાઇફ મેમ્બર ગણાશે
લાલ

- ૧ આ રૂમમાથી નીકળનારા ગ્રંથોમા લાઇફ મેમ્બરનું
નામ સહાયક તરીકે છપાશે
૨ વેચાણની રકમ બચત રકમમા ઉમેરાતા તેટલા અંશે
નવીન મધ્યા વધશે
૩ દરેક ગ્રંથમા રોગ રહેશે
૪ આ રૂમમાથી જો એક કે મે ગ્રંથ બહાર પાડવામા
આવશે તો તેમાના એકમા જીવનચરિત્ર મધ્યેપમા અપાશે
૫ મર્યાનાથી નીકળતા તમામ ગ્રંથોની એક એક
નકલ બેટ મળશે

૩ સહાયક-પાયમો ડિપી આપનાર સહાયક ગણાશે

લાલ

- ૧ સહાયક તરીકે ગ્રંથમા નામ રહેશે
૨ પાયમોની રૂમમાથી જો એક જ ગ્રંથ છપાશે તો
તેમનો ફેટો અને ફોટો નીચે વોડો પરિચય આપવામા
આવશે
૩ મર્યાના દરેક પુસ્તકોની એક એક નકલ બેટ મળશે

નોટ—ઉપરના ત્રણ પ્રકારના સહાયકો વરકથી જે જે ગ્રંથો છપાશે તેની
કિંમત લાગત ખર્ચથી પણ આજી રાખવામા આવશે

પ્રકાશિત થયેલા ગ્રંથો.

નંબર	નામ	ભાષા	કર્તા	યાં સંપાદક કિંમત.
૧	વિજયધર્મચરિત્ત્વર્ગવામ પદ્ધતિ	ગુજરાતી	વિદ્યાવિજયપદ્ધ.	૨-૮-૦
૨	ધર્મ વિયોગમાલા	મંસ્કૃત કાવ્ય	હિમાંશુવિ.	૦-૨-૦
૩	પ્રમાણુનયતત્ત્વાલોક મટીક	મંસ્કૃત ન્યાય	"	૦-૧૪-૦
૪	શ્રાવકચાર	હિન્દી	શ્રીવિદ્યાવિ.	૦-૪-૦
૫	વિજયધર્મચરિત્ત્વર્ગ વચનકુમુદ	"	"	૦-૧-૦
૬	વિજયધર્મચરિતાં વચનકુમુદો	ગુજરાતી	"	૦-૪-૦
૭	મેઘગ્ન ઓશ વિજયધર્મચરિત્ત્વર્ગ	અંગ્રેજી	ડૉ. કૌઝે	૦-૪-૦
૮	જયન્ત પ્રબંધ	સંસ્કૃત-ગુજરાતી	હિમાંશુવિ.	૦-૩-૦
૯	વિજયધર્મચરિત્ત્વર્ગપ્રકાશ પૂજા	હિન્દી	શ્રી વિદ્યાવિ.	૦-૪-૦
૧૦	આખૂલ-૭૦ ફોટા સાથે	"	શ્રીજયન્તવિ.	૨-૮-૦
૧૧	વિજયધર્મચરિત્ત્વર્ગ	ગુજરાતી	ધી. ટો. શાહ	૦-૨-૦
૧૨	શ્રાવકચાર	"	"	૦-૩-૦
૧૩	શાશ્વી મુલસા	ગુજરાતી	શ્રી વિદ્યાવિ.	૦-૩-૦
૧૪	સમયને ઓગળો ભાગ. ૨ જો.	"	શ્રી વિદ્યાવિ.	૦-૧૦-૦
૧૫	સમયને ઓગળો ભા. ૧ જો.	"	"	૦-૧૨-૦
૧૬	એન આઇડીમલ મંક	અંગ્રેજી એ. જી.	મુંનાવાલા	૫-૦-૦
૧૭	પ્રમાણુનયતત્ત્વાલોક પ્રસ્તાવના સંસ્કૃત	શ્રી હિમાંશુવિ.	"	૦-૩-૦
૧૮	ઉત્તરાધ્યયન મૂલ્ય કમલસંઘમી-સંસ્કૃત	શ્રી જયન્તવિ.	"	૮-૮-૦

ટીકાસુકા ગ્રંથો ભાગ

(જેમણે તથા જાણે ખરીદ્યા છે, તેમણે ગ્રંથો ભાગ જલદી મંગાવી લેવો.)

પ્રકાશિત કરવાના ગ્રંથો.

૧ અર્હત પ્રવચન	૬ કલ્પસૂત્ર-મૂળ-સાનુવાદ
૨ મહિલાનાથ ચરિત્ર	૧૦ હેમચંદ્રચાર્ય ને કુમારપાલ.
અંગ્રેજી અનુવાદ, નોટ સહિત	૧૧ વસ્તુપાલ તેજપાલ
૩ વિજયધર્મસૂરિ પૂર્ણ ચરિત્ર	૧૨ મહાવીર ચરિત્ર
૪ ભારતકે પ્રાચીન વિદ્યાપીઠ	૧૩ ભીતભીષ કાવ્ય-ટીકા
૫ તત્ત્વાર્થસૂત્ર અનુવાદયુક્ત	૧૪ આખૂતવનાદિ સંગ્રહ
૬ આખૂ ભાગ ૨ નો	૧૫ સુબાષિત પદ્યરત્નાકર
૭ આખૂતાં સિલ્સલેઓ	૧૬ ક્યાશય-પ્રાકૃત.
૮ જૈન સમ્પત્તિદર્શી.	

સૂચના.

- ૧ મકડી કિંમતે લેનારા છુકસેલરોને સેંકડે ૨૫ ટકા કમીશન આપવામાં આવશે. જો ૨૫ 'ક તેથી વધારે કિંમતનાં પુસ્તકો ખરીદે તો (ઉત્તરાધ્યયનને છોડી.)
- ૨ ખીજા સામાન્ય ગ્રાહકોને પચીસ કે તેથી વધારે કિંમતનાં પુસ્તકો ખરીદનારને સેંકડે ૨૦ ટકા કમીશન આપવામાં આવશે. (ઉત્તરાધ્યયનને છોડી.)
- ૩ નં. ૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૧-૧૨-૧૩ એ નંબરની છુકો વહેંચવા માટે ૧૦૦ કે તેથી વધારે નકસો ખરીદનારને અર્ધી કિંમતે આપવામાં આવશે.
- ૪ દરેક પુસ્તકનું પોસ્ટ કે પાર્સલ ખર્ચ ખરીદનારને સિર રહેશે.

લખો—

દીપચંદ આંકિયા.

મંત્રી, શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જૈન ગ્રંથમાળા
છોટા સરદાર, ઉચ્છૈન. (માલવા)

(૧)

જગો !

ત્રિંધ્યા પછી જગવું તો રહ્યું જ. કોઈ વહેલા જાગે કે કોઈ મોઝા કોઈ માંસમિલકત સંભાળતા જાગે, તો કોઈ જાગું લૂંટાઈ ગયા પછી. કોઈ ચૈતન્યયુક્ત જાગે, તો કોઈ મુડછલતા યુક્ત. ગમે ત્યારે અને ગમે તેવી અવસ્થામાં સૌને જાગવાનું તો રહ્યું જ. જૈનસમાજના નેતાઓ અને જૈનસમાજનું પુસરું ખલાપર ધારણ કરનાર ધર્મગુરુઓ જાગ્યા છે કે કેમ ? અને જાગ્યા છે તો કેવી સ્થિતિમાં, એનો નિર્ણય કરવો અશક્ય નથી. મારી દૃષ્ટિએ તો હજી પૂરી નિદ્રા જ ખુંલી નથી. તે દરમિયાન જે લૂંટાવા જેવું છે તે લૂંટાઈ જ રહ્યું છે. જૈન સમાજની જાગૃતિનાં ક્યાં લક્ષણો દેખાય છે ? માનની મારામારી મટે નહિ, સમાજનું સંગઠન થાય નહિ, રાષ્ટ્રીય

સમયને ઓળખો.

ચળવળમાં જોઈતો શોખ અપાય નહિ, વાસ્તવિક અહિંસાને અનુ-
મોદન આપવામાં આવ્યો જાય, પરચુલની તારીફ કરવામાં પણ
અમકિતનો નાથ અમજાય, ઐક્યબળથી એકદ પછુ જઈ વિદ્યાપીઠ
અપાય નહિ, પવિત્રતાનો સુર ચારે તરફ સંભળાવવા છતાં અપવિત્ર
વસ્તુઓ છોડાય નહિ, આચારહીનતા જોવાતી હોય, માત્ર શાષ્ટ્રોના
શાલિયથી મજાજને આજી નાખવાના પ્રયત્નો થતા હોય (જોકે
વસ્તુતઃ હોય તેથી ઉલટું જ) અને . સ્વધર્મ-સ્વાચારને બધી
પરધર્મ-આચાર હિતતામાં જ કર્તાવ્યની ' ઇતિશી ' મનાતી
હોય, ત્યાં કેમ કહી શકાય કે જોનો જગ્યા છે ? આતો બધાં ઉન્મા-
દવસ્થાનાં જ લક્ષણ, અને ઉન્માદવસ્થા, એ જાત્રિતિ નજ દેવાય.
સમાજમાં ચિત્તન્ય બળ સ્ફુરે, પ્રેમનો પડથો સર્વ સંભળાય, કુદકે ને
જૂસકે લોકો મામાજિક, ધાર્મિક અને રાષ્ટ્રીય ઉન્નતિમાં ભાગ લેતા
થાય, એક બીજાને આગળ પડતા જોઈ બીજાઓને હર્ષ થાય,
બીજાઓ અનુમોદન આપે, ઘરમાં કે, બહાર, મંદિરમાં કે દુકાનમાં,
કપડામાં કે ખોરાકમાં ક્યાંય પણ રતી બાર પણ અપવિત્રતા
જણાતી હોય, તેનો ત્યાગ થાય, મૂન અને શરીર-બધું ' પે પવિત્ર
કરાય, જૂઠો પક્ષપાત કે દુરાચાર છોડી છંદ સાત્તના સાધી બનાય,
ત્યારેજ જોનો જગ્યા છે-વાસ્તવિક જાત્રિતિમાં આવ્યા છે, એમ કહી
શકાય. આ બધું ન થાય ત્યાં મુધી નિદા-અસાન નિદામાં ઘોમ્યા
કરીએ છીએ, એમજ કહેવાય અને તેવી નિદા લેવી જેન સમાજને
તો નજ પાડવે. નવયુગના-ચિત્તન્યના ચમકતા પ્રભાવમાં જાત્રિતિ થઈ,
દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ પ્રમાણે કદીઓમાં ફેરફાર કરી ઉન્નતિના
કાર્યમાં સૌની માથે બળે કદમ આગળ વધવું જ જોઈએ. હવે
તે સમય નથી રહ્યો કે કેમના દુકલ ઉપર આપણે છવી શકીએ.
હવે તે સમય નથી રહ્યો કે-કાકડીના ટેકાથી હળવે દોરા દર.

આપણે જમ શકીએ, હવે તે મમય નથી રહ્યો કે બીજાની સ્થાને
મોં વિદ્યાગી બેસી રહેવાથી આપણી દરિદ્રતા દૂર પડી શકીએ.
બીજાના ઉપર આધાર ગણનાર, સાકડીના ટેકે ચાલનાર, બીજાની
સ્થાને મોં વિદ્યાગી બેસી રહેનાર જાતિ કે સમાજ જીવિત ન રહી
શકે અને તેણે જીવવું પણ ન જોઈએ. જૈનજાતિ અત્યાર સુધી
જીવિત છે, એનું પ્રધાન કારણ તેનું સ્વાશ્રયપણું જ છે. કદિ પણ
જૈનમતના પરાધીનતા બોગવી નથી. વ્યાપારમાં કે મેળગારમાં,
ક્રિયામાં કે કાંડમાં, ધર્મ કે સાહિત્યમાં જૈનસમાજે પોતપોતાનાં પ્રબલ
સાધનો ઉભાં કર્યાં હતાં, બધેકે ત્યાં સુધી કહેવું અત્યુક્તિ ભણવું
નહિ કહેવાય કે-જે કાયો બીજાઓ નહોતા કરી શક્યા, તે કાયો
જૈનોએ-જૈનમંત્રીઓએ જૈન ધનાઢ્યોએ અને જૈનઆચાર્યોએ કર્યાં
હતાં. ઇતિહાસનાં પૃષ્ઠો આ વાતને દઢતાથી પુરવાર કરે છે. તેનાં
દૃષ્ટાન્તો ટાંકી અહીં લાંબુ કરવાની જરૂર નથી. સમયે મમયે તે,
બધું પ્રકટ થતું જ રહેશે. પ્રસ્તુતમાં માત્ર એટલું જ કહેવાનું કે
જૈનસમાજનો તે સમય સ્મરણમાં લાવી જૈન આચાર્યો-ઉપાધ્યાયો-
પ્રવર્તકો-પંચાસો અને વિદ્વાન મુનિરાજો તથા મમાજના અગ્રેસ-
રોએ જનગ્રામ થવાની અને જનતાને જગાડવાની જરૂર છે.

પ્રથમ યુવકવર્ગે જાગવાની જરૂર છે. ધાર્મિક આસ્તિકતા
અને ક્રિયાભિરમિતા પૂર્વક યુવક વર્ગ જાગીને જૈનસમાજને જગાડે
તો તે બધું કરી શકે તેમ છે. મુશ્કેલીઓ તો શામાં નથી આવતી ?
પણ તે મુશ્કેલીઓની સ્થાને યથા-ધીરતા અને શાન્તિ પૂર્વક પોતાનું
મીરાન આગળ વધારવાનું લક્ષ્ય ન ચૂકવું, જોઈએ. જો કે કેટલાક
યુવકો જાગ્યા છે ખરા, પણ તેમાંના કેટલાક મોડા જાગવાના કાર-
ણથી કે ગમે તે કારણે એવા તો ગણાયલા જાગ્યા છે, કે તેમનો
વેગ આશાતીત વધી ગયો છે. બીજા સબ્દમાં કહીએ તો જૈનસ-

સમયને ઝોળખો.

માનને જગાડવાનું કર્તવ્ય તેઓ લગભગ ભૂલી ગયા છે. બીજો વર્ગ એવો પણ છે કે જે સમાજને જગાડવાની દાઝ અને ભારતીય અન્ય પ્રજાની સાથે આગળ વધવાની ઇચ્છાઓ અવસ્થ રાખે છે. પરંતુ 'મંધ બહાર' ના કે સમાજ તિરસ્કારના ભયથી કિંવા બીજી પ્રવૃત્તિઓના કારણે જોષએ તેવી ગતિ કરી શકતો નથી. હું તો માનું છું કે-જ્યાં સત્યતા છે ત્યાં ભય હોય જ નહિ; જ્યાં દાઝ છે-ધગસ છે ત્યાં નિરાતે શાન્તિ પૂર્વક એસવાનું હોય જ નહિ. ધગસવાળાઓએ તો ફકીરીજ-કફનીજ પહેરવી ઘટે. માન-અપમાનની ગ્રહાર પણ ન હોય, અને એ તો હવે જાહેર જ ઘણું થયું છે કે જમાનો કાર્ય કરવાનો છે. નહિં કે વાતો કરવાનો. લાગણીના પટ પર માત્ર વાતોનો દેખાવ કલંકભૂત જ ગણાય. બ્યવહારમાં ઉતારી વચન પર લાવવું એ આ જમાનાનો સંદેશ છે. માટે-

ઝોંઝાઓ, ઉપાધ્યાઓ, પ્રવર્તકો, પંચાસો

અને

સમાજના નેતાઓ,

જાગો.

અને

સમાજને જગાડો

નવયુવકો !

વાસ્તવિક દાઝનો-ધગસનો પડધો સમાજ પર પાડો,

અને

સૌને જાગતા કરો-

એજ કાંમના ! !

(૨)

શુદ્ધિ.

આગરા અને હિંદીની આમખાસના મામોમા શુદ્ધિનું આન્દોલન લારે ચાલે છે જે રજપૂતો ચોક્કસ મુસલમાન બાદશાહોના સમયમા આત્મરક્ષાની ખાતર કે ગમે તે કારણે મુસલમાન થયેલા, તેઓને મંજૂર કરી પુનઃ હિંદુ બનાવવામા આવે છે વસ્તુત તેઓના આચારો-વિચારો અને વેષ-વ્યવહારો જોતા તેઓમા મુસલમાનપણું કદાચ જોવામા આવતું નથી માત્ર જેજ ગિવાજો મુસલમાનીપણાના તેમનામા છે - ૧ સુન્નત કરવાનો રિવાજ અને ૨ દાદવાનો રિવાજ આ બે ગિવાજો મિલાય ખીજ બધી બાબ તોમા તેઓમા હિન્દુત્વ જ દેખાય છે "આનુ" નામ પ્રસિદ્ધિમા આવ્યું છે શુદ્ધિ હુ આ પ્રસ્તાવના એટલા માટે કરી છું કે-

આવી જ શુદ્ધિ જૈનસમાજના મોટા વર્ગમાં પણ કરવાની છે. અને તે તરફ સતત પ્રયત્નની આવશ્યકતા છે. મલકાના રજપૂતોમાં જેટલા અંશે સુસલમાનપણું પેસી ગયું હોય છે, તેટલા અંશે તેમને શુદ્ધ કરી શુદ્ધ હિંદુ બનાવવામાં આવે છે, તેમ આર્ય-વર્તોની આર્ય પ્રજામાં જેટલા અંશે અનાર્યત્વ પેસી ગયું હોય, તેટલા અંશે તે અનાર્યત્વનાં ચિહ્નો દૂર કરી શુદ્ધ આર્ય બનાવવાની આવશ્યકતા છે અને આટલી જ આવશ્યકતા જૈનોમાં જે અજૈનત્વ પેસી ગયું હોય, તેને દૂર કરાવી શુદ્ધ જૈન બનાવવાની છે. બસ, આનું નામજ છે શુદ્ધિ. આવી શુદ્ધિને ઘણું પસંદ ન કરે. સૂફે વલ્લભમાં કાળો કે કોઈ પણ જાતનો કાઢ પડી ગયો હોય, તેને દૂર કરવાનું કોણ પસંદ ન કરે ? આવી શુદ્ધિ તરફ અત્યારે જ નહિ, ઘણા લાખા કાગળી પૂર્વાચાર્યો લક્ષ આપતા જ રજા છે. જૈનોમાં જ નહિ, ગમે તેમાં પણ પેસેલી અશુદ્ધિ દૂર કરાવી તેને શુદ્ધ કરવાનું કામ આપણાં પૂર્વાચાર્યોએ કર્યું છે. રત્નપ્રભસરિ મહારાજે લાખો ક્ષત્રિયોને ઓસવાસ બતાવ્યા, એટલે શું કર્યું ? શું તેમને ક્ષત્રિય મટાડી વાણીયા-વૈશ્ય બનાવ્યા ? નહિ, એમનામાં જે અશુદ્ધિ-અપવિત્રતા પેસી ગઈ હતી, તે દૂર કરાવી. શુદ્ધ ક્ષત્રિય બનાવ્યા, અશુદ્ધતા-અપવિત્રતા દૂર કરવાથી કંઈ તે ક્ષત્રિયોનું ક્ષત્રિયત્વ નહાતું મટી ગયું. બલકે તેમનું ક્ષત્રિયત્વ વધારે નિર્મળ થયું હતું. આવી જ રીતે હીરવિજયસરિ મહારાજે સુસલમાન સમ્રાટ અકબરને શુદ્ધ કર્યો. એટલે શું કર્યું ? તેનામાં જે અપવિત્રતા-અશુદ્ધિ પેસી ગઈ હતી, તે દૂર કરાવી. આથી સમ્રાટ અકબરનું સુસલમાનત્વ નહાતું મટી ગયું. બલકે તેનું શુદ્ધ સુસલમાનત્વ-ખુદાની આગા પ્રમાણે સમસ્ત જીવો ઉપર રહેમ રાખવી :તે-પ્રકટ થયું હતું. આવીજ રીતે જે જૈનોમાં-જૈન

મમાજ્ઞાનાં ચાર અંગ-સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક; શ્રાવિકામાં-અશુદ્ધિ-
અપવિત્રતા પેસી ગઈ હોય, તે દૂર કર્યે જ છૂટકા. તે દૂર ન થાય
ત્યાં સુધી શુદ્ધ જૈનત્વ ન જ કહેવાય. જૈનધર્મનું પ્રધાન ચિહ્ન
પ્રવિત્રતા જ છે. જૈનધર્મની તમામ ક્રિયાઓમાં પવિત્રતાનું
પ્રાધાન્ય છે, પવિત્રતાનો હેતુ ન સચવાય તો તેવી ક્રિયાની સાર્યકતા
પણ શી ? અતએવ આહાર-વ્યવહારમાં જૈનોએ તો પવિત્રતા
રાખવી જ જોઈએ. અને આત્મકલ્યાણલાલિલાપીઓનું તો એ પ્રધાન
કર્તાવ્ય છે કે જ્યાં જ્યાં અપવિત્રતા-અશુદ્ધિ જણાતી હોય, ત્યાં
ત્યાંથી બનતા પ્રયત્ને તેનો મૂળગો નાશ કરવો.

ખીજી મમાજ્ઞેની માફક જૈનસમાજમાં પણ જે જે ખાસ અપવિ-
ત્રતાઓ પેસી ગઈ છે, તે વસ્ત્રો અને કેસર મજાધી છે.

અશુદ્ધ વસ્ત્રો એ પ્રકારનાં—૧ રેશમી અને ૨ વિલાપતી.
અહિંસા ધર્મના પૂર્ણ ઉપાસક અથવા અહિંસાના વિજયી વાવટા
નીએ જોડેલા જૈનોથી આ બંને પ્રકારનાં વસ્ત્રો નજ ગ્રહણ કરી
શકાય. રેશમી વસ્ત્રો, કે જે લાખો કરોડો કે અબજો અગ્નિદ્રિય
શ્રવેના સંહારથી બનાવવામાં આવે છે, જે વસ્ત્રોના માટે-રેશમ
ઉત્પન્ન કરવા માટે અસંખ્ય શ્રવેને મ્હોટા મ્હોટા તાવડાઓમાં
નિર્દયતા પૂર્વક ઉઘાડવામાં આવે છે, તે વસ્ત્રો ગ્રાહ્ય ગણાય જ
કેમ ? પોતાના શરીરના આગમની ખાતર અથવા પોતાના મોજની
ખાતર અમંખ્ય શ્રવેની હિંમના લાગી થવું, એના જેવી
અસાનતા ખીજી કંઈ કહી શકાય ? આવી જ રીતની અપવિત્રતા
સૂતરનાં પરન્તુ વિલાપતી વસ્ત્રોમાં પણ ગ્રહેલી છે. એ ખુલ્લે ખુલ્લું
જાહેર ઘઘ યુક્તું છે કે વિલાપતી વસ્ત્રોમાં કુમાસ-ફુલાવમતા

સાવવા માટે પશુઓનું લોહી છાત્રવામાં આવે છે, તેમ ખેળ માટે ચરખી ચાપરવામાં આવે છે વિચારવાની વાત છે કે લોહીના ખૂદને અપવિત્ર ગણી જ્યાં સુધી તે દૂર ન થાય ત્યાં સુધી પહન-પાદનાદિ કંઈપણ ક્રિયા ન કરવાની ભાવના અને વિચાર રાખનાર જૈનો તેવા વસ્ત્રો પહેરે ? પહેરે એટલું જ નહિ, તે પહેરેને આમાયિક, પ્રતિક્રમણ અને ભગવાનની પૂજા કરે, એના જેવી ઘેસછા ખીણ કંઈ ગણાય ? મદિરમાં લોહીનો છાંટો પડ્યો હોય તો આખું મદિર ધોવાની ક્રિયા કરાય. પણ કહેવાય છે તે પ્રમાણે લોહીથી ખરડાયેલ વસ્ત્રો પહેરી મદિરમાં જવાય અને પૂજા થાય. એ 'કેટલું આશ્ચર્ય' ! જ્યાં સુધી અનુદિ-અપવિત્રતા દૂર ન થાય, ત્યાં સુધી કેમ કહી શકાય કે આપણે ગુદ્દ છીએ-પવિત્ર છીએ ? વધુ આશ્ચર્યનો વિષય તો એ છે કે ત્યાગની મૃતિઓ ગણાતા, મોહ મમત્વના ત્યાગી કેટલાક મનિવગે પણ પોતાની આ અપવિત્રતાને દૂર કરવામાં ભારે આર્થિક ખાચ છે બે શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેરવાની વાત કોઈ કરે છે કે ઝટ કાન લાગ્યા કરે છે મુનિરાજને આવો મોહ રાખવો કેમ પાસવે ? આમ કાન લાગ્યા કરવા કેમ શોભે ? તેઓ તો ત્યાગી બન્યા, તેમને વળી મહમમની સુલામમતા કે રેશમની કુમારતા ઉપર મોહ શો ? મુનિ રાજોથી તો આવી દિસાને ઉત્તેજન અપાય જ કેમ ? દિસાજન્ય વસ્તુઓનો સ્વીકાર એટલે દિસાને ઉત્તેજન, એ એક બાલક પણ સમજી શકે તેવી હખીકત છે. જે વસ્તુની જેટલી વપરાશ વધારે હોય તે વસ્તુની તેટલી પેદાશ-ઉત્પન્ન વધારે હોવી જ જોઈએ. અને ચીજને ઉત્પન્ન કરતા જે દિસાજન્ય હોય હાગે, તેના ભાગી મધા યે થાય મનુજીએ જીવનધના કાર્યમાં સાત જણને પાનકી મતાવ્યા છે. જેમાં 'સાદચ્ચ' કરીને ખાનારને પણ ગણાવ્યા છે તેનીજ રીતે રેશમી અને વિલાયતી વસ્ત્રોમાં જે દિસા

યામ છે તેના ભાગીયા તે વચોને પહેરનાર કેમ નહિ ? જૈન દષ્ટિએ કરનાર, કરાવનાર અને અનુમોદનારને-ત્રણેને ભાગી બતાવ્યા છે. આ રીતે પણ તેવાં વચોને પહેરનાર એક પ્રકારે અનુમોદનાર-ઉત્તેજન આપનાર હોઈ પાપના ભાગી જ યામ, એ સ્પષ્ટ બાબત છે. આ બેવડી અપવિત્રતા બહારીને પણ મુલાયમતાનો મોહ ન છોડાય, તો પછી શુદ્ધિ-પવિત્રતાની વાત જ ક્યાં રહી ? અતઃ એવ જૈન સમાજનાં ચારે અંગેએ-સાધુ-સાધ્વી શ્રાવક-શ્રાવિકાએએ જ્યાં જ્યાં આ અપવિત્રતા પેસી મહ હોય ત્યાં ત્યાંથી તેને દૂર કરી શુદ્ધ ચવાની ખાસ આવશ્યકતા છે.

બીજી બાબત કેશર સંબંધી છે. કેશરનો ઉપયોગ માટે ભાગે જૈન મંદિરોમાં યામ છે. એટલે કેશરને પ્રભુપૂજનનું એક ઉપકરણ માનવામાં આવ્યું છે. ઉપકરણ એટલે સાધન. કેશપિણુ સાધનને માટે સાધનો એક નહિં અનેક હોય છે. અને એવા તો નિયમ કદાપિ હોઈજ ન શકે કે-અમુક ક્રિયામાં અમુક સાધન ન હોય તો તે ક્રિયા થઈ જ ન શકે. મોહા જેવી અલભ્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિ-સાધ્ય માટે પણ અનેક સાધનો શાસ્ત્રકર્તાએ બતાવ્યાં છે; ત્યારે પ્રભુપૂજન જેવી ક્રિયામાં અમુક વસ્તુ ન હોય તો તે ક્રિયા નજ થઈ શકે, એવી માન્યતા કેમ રાખી શકાય ? ગુલાબનું ફૂલ ન મળે તો 'શુ' કેવડો અથવા ચંબેલી આદિ ઉત્તમ મુગધિત પુષ્પોથી કામ ન થઈ શકે ? અવશ્ય થઈ શકે. જો નજ હોય, તો એવાં ક્ષેત્રોના મનુષ્યો, કે જ્યાં તે પુષ્પો ન ચતાં હોય, પ્રભુપૂજનથી વંચિતજ રહે. બલ્કે માત્ર તો ત્યાં સુધી માનવું છે કે, પ્રભુની આરા એવી પણ ન હોવી જોઈએ અને છે પણ નહિં કે-અમુક ક્રિયામાં અમુક વસ્તુ ન હોય તો તે ક્રિયા થઈજ ન શકે. એક ભાતના ફુલના બદલામાં બીજી ભાતનું ફૂલ હોય તો

તે ક્રિયા યાય, પરંતુ કલ્પનિત માની લ્યો કે કોઈ ક્ષેત્રમાં કોઈ પણ જાતનું સુમંગ્લિત પુણ્ય ન મળે, તો શું ત્યાંના મનુષ્યોએ પૂજા મર્ચ્યા છોડી દેવી ? કદાચ નહિં. જે કંઈ માધનેશ પ્રાપ્ત યાય, તેનાથી કામ તો સાધવું જ જોઈએ. આવોજ પ્રશ્ન કેશરનો પણ છે. કેશર માટે ચાલેલી ચર્ચા ઉપરથી એટલું તો અવશ્ય જણાયું છે કે કેશરમાં અપવિત્ર વસ્તુઓનાં પદ અવશ્ય દેવાય છે, પરંતુ કયા કેશરમાં તેવો પદ દેવાયેલો છે અને કયા કેશરમાં નથી દેવાયેલો, એ જાણવું અશક્ય છે. જો કે કેટલાક સ્ત્રીઓ તેની પરીકા કરાવી છે અને તેમાં કાશ્મીરથી આવતું કેશર કહેવાય છે કે શુદ્ધ છે, પરંતુ સાથે એમ પણ જાહેર થયું છે કે—તે કેશર એટલા પ્રમાણમાં નથી થતું કે જોથી બધે પહોંચી શકે અને તેથી વ્યાપારિઓને બેજામેજ કરવુંજ પડે, એ સ્ત્રાભાવિક છે. આવી અવસ્થામાં કેશરના વાપરનારાએ શું કરવું, એ એક વિચારણીય પ્રશ્ન છે. આ પ્રશ્ન ક્રિયાની શુદ્ધતા સાથે વધારે સંબંધ મરાવે છે. કોઈ પણ ક્રિયામાં જોઈતાં ઉપકરણો શુદ્ધ હોય તોજ વાપરવાં, કે અશુદ્ધ-અપવિત્ર હોય અથવા તેવી શંકાવાળાં હોય તોપણ ચાલવા દેવાં ? એનો નિર્ણય થાય તો કેશરની ચર્ચાનો નિવેડો શીઘ્ર આવે તેમ છે. આમાં પણ મારું નામ મન્તાવ્ય તો એજ છે અને તે દરેકના મન-જમાં આવી શકે તેમ છે કે, જો કેશર, કહેવાય છે તેમ અપવિત્ર વસ્તુના પદવાળું અથવા ખાતરી વિનાનું કે શંકાવાળું હોય તો તે ન વાપરતાં કેવળ ચંદનનોજ ઉપયોગ કરવો વધારે શ્રેષ્ઠ છે. કારણ કે જે કેશરથી પૂજા કરવામાં આવી હોય તે કેશર કદાચ અપવિત્ર નીકળે, તો તેનો દોષ મહાન લાગે. જ્યારે કેશર નહિં વાપરવાથી કંઈ નુકસાન તો થવાનું નથીજ. લાલને બદલે નુકમાન થવાનો ભય હોય, એવું કાર્મ કરી શંકામાં ઉતરવું, એના

કરતાં તે વસ્તુનો ઉપયોગ નજ કરવો. એ શું ખોટું છે ? કિંચ-
કમાં પણ નાખીને ધોવો, એના કરતાં કિંચકમાં પણ નજ નાખવો
શું ખોટો, અને એ તો પહેલાંજ કહેવાયું છે કે-કોઈ પણ ક્રિયાનાં
સાધનોમાં કોઈ સાધનની ખામી હોય, તો તેથી કરીને કંઈ ક્રિયા
છોડી દેવાય નહિં. ક્રિયાની ફલપ્રાપ્તિનો આધાર મુખ્યત્વે માનસિક
પરિણામે ઉપર છે. શુદ્ધ પરિણામથી-અન્તઃકરણની શુદ્ધતાથી
મનુષ્ય ગમે તેટલાં સાધનોથી પણ ક્રિયા કરે, તો તેને ફલની પ્રાપ્તિ
તેટલી જ થાય, જેટલી કે થવી જોઈએ. ચંદન જેવી વસ્તુ, કે
જેમા અપવિત્રતાની શક્ય પણ ન થાય, એવી શુદ્ધ વસ્તુ વાપરવાથી
પુશ્પાથી કામ ચાલી શકે છે, તો પછી શંકાવાળી વસ્તુ શા માટે
વાપરવી જોઈએ ? વીરપ્રભુના શાસનમાં જેટલી ધાર્મિક ક્રિયાઓ
છે, તેનો ઉકાલથી વિચાર કરવામાં આવે તો તે બધી ક્રિયાઓ
એવી છે કે, જેની સાધના ગરીબમાં ગરીબ પણ કરી શકે અને
એક ઉચ્ચકોટીને ધનાઢય પણ કરી શકે. ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવાનો
સૌને સમાન હક્ક છે. તેમાં કોઈ પેલું જાતની જખરદસ્તી કે ટેકસ
-કર જેવું કંઈ છે જ નહિં. વીતરાગના શાસનની ત્યાં એક ખુબી
છે. આ ખુબીને સમજનાર, કેશરકે અપવિત્ર વસ્તુ જેવી વસ્તુઓ માટે
કદાપિ આગ્રહ ન કરી શકે કે આના વિના તો ચાલે જ નહિં. પર-
માત્માના શાસનની દરેક ક્રિયાઓમાં રહેલી આ ખુબીનો વધારે પરિસ્ફેટ
કરવાનું હવે પછીના અંક ઉપર મુલતવી રાખી હાલ ગ્રંથમાં તો

આત્મકલ્યાણાલિલાથી મુનિરાજો અને જૈન ગૃહસ્થો,
પોતામાં રહેલી વિલાયતી વસ્ત્રો અને રેશમની અપવિત્રતા
તથા કેશર સંબંધી અપવિત્રતા દૂર કરી બહુ જલદી

—પોતાની શુદ્ધિ કરે—

એટલુંજ ઇચ્છી વિસ્તૃં. છું.

(૩)

શીખો.

શીખવાનાં યાત્રા કેટલાં ? આખું વિશ્વ. ગમે ત્યાં જાઓ, ગમે તે મહાજની પ્રવૃત્તિનું અવલોકન કરો, ગમે તે વ્યક્તિનું જીવન તપાસો. મૌ પાસેથી કંઈને કંઈ જાણવાનું, વિચારવાનું અને અનુસરવાનું મળશેજ. મંમારનો વ્યવહાર પણ તેમજ ચાલી રહ્યો છે. એક જાતિ ખીજ જાતિનું, એક મહાજ ખીજ શમાજનું, અને એક વ્યક્તિ ખીજ વ્યક્તિનું અનુકરણ કરેજ છે. અને તેટલા માટેજ સંસારને એક મહાન શિક્ષાલય કિંવા યુનિવર્સિટીની હુપમા આપવામા આવે છે. પોતાની મિતિમા પરિવર્તન કરવા માટે ખીજની મિતિનું અવલોકન કરવું આવશ્યક છે. જૈનસમાજે આ નિયમ હપર પૂર્ણ ધ્યાન આપવાનું છે. જો કે એ વાત ખરી છે કે

વ્યાપારની દૃષ્ટિએ કિંવા દ્રવ્યવ્યય કરવાની દૃષ્ટિએ જૈન સમાજ બીજા સમાજો કરતાં પાછળ પડતો નથી; પરંતુ કાર્યની દૃષ્ટિએ તો જૈન સમાજ હજી વધારે નહિ તો પચાસ વર્ષ તો જરૂરજ પાછળ છે. આર્યસમાજ જેવો એક સમાજ, કે જે એક મોસાહરીના રૂપમાં લગલગ અડધી સદી પહેલાં સ્થાપન થયો હતો, તેણે જે પ્રગતિ કરી છે, તેના ઇતિહાસ ઉપરથી જૈન સમાજે ધણુંજ શીખવાનું છે. એમ કહેવું હમારે જોડું નથી.

આર્યસમાજમાં ચારથી વધારે ગુરુજીઓ, ૨ કોલેજો અને કેટલીએ, હાઇસ્કૂલો છે. આ સંસ્થાઓ સંસ્થાઓ માત્રજ નહિં, કિન્તુ જેમાં સેંકડો હજારો બાળકો શિક્ષા લઈ રહ્યા છે, એવી આદર્શ સંસ્થાઓ છે, જ્ઞાની-જ્ઞાની સ્કૂલો અને પાઠશાળાઓની તો વાતજ શી કરવી? આ તો આર્યસમાજની વાત યથા. દેવસમાજ કે જેના સ્થાપક આચારે વિદ્યમાન છે, અને જેની સ્થાપના થયે થોડાંક વર્ષો થયાં છે, તેમાં પણ ત્રણ હાઇસ્કૂલો, એક કોલેજ, કેટલીએ પ્રાથમિક સ્કૂલો અને ત્રણ અદ્યતન જાતની સ્કૂલો વિદ્યમાન છે. આવીજ રીતે રાધાસ્વામી આદિ મતોમાં પણ પોતાના સમાજમાં શિક્ષણનો પ્રચાર કરનારી અનેક કોલેજો, અને હાઇસ્કૂલો હમાતી ભોગવે છે. જ્યારે ખેદનો વિષય છે-કે જૈન સમાજમાં અનેક કોટવાધીશો અને હજારો લક્ષાધિપતિઓ હોવા છતાં એક પણ કોલેજ કે એક પણ આદર્શ હાઇસ્કૂલ નથી. (મુંબઈની પી. પી. હાઇસ્કૂલ નામ માત્રની અવસ્થા છે,) કોલેજ અને હાઇસ્કૂલ 'થી મારી મતલબ સ્વનંત્ર મુંદર શિક્ષાલયો વિદ્યાલયો-વિદ્યાપીઠોની છે. આવું એક પણ સ્થાન હયાતી નથી ભોગવતું. બેરાક આપણે ત્યાં બાળાશ્રમો, જોડિંગો અને પાઠશાળાઓ અનેક છે, પરંતુ એમાં આદર્શ સંસ્થાઓ કેટલી છે? અથવા એમાં એવી કેટલી

મરંથાઓ છે કે જેનું કંઈ જૈન સમાજ ચાખી શકે ? એ ઉપર જ્યારે વિચાર કરીએ છીએ, ત્યારે ખરેખર અત્યંત ખેદ થયા વિના નથી રહેતો. ખરી વાત તો એ જ છે કે જૈન સમાજમાં શિક્ષાનો જ મળમા અભાવ છે. ધનાઢયો અને મૂર્ખ શ્રીમંતોને તો પોતાનાં બાળકોના છવનો સુધારવાની દરકાર જ નથી. પદ્મકે વર્ષની ઉમરનો પુત્ર દુકાન ઉપર બેઠી ૨૫-૩૦ રૂપિયાના પગારદાર જેટલું કાર્ય કરી મહદગાર થાય, એમાંજ તેઓ પોતાના કર્તવ્યની 'પ્રતિષ્ઠા' મમળે છે. પછી તે છોકરો સુશિક્ષા કે સુમરંથગેના અભાવે દુરાચારી જ કેમ ન થાય. જ્યારે બીજી તરફ ગરીબ કે સાધારણ વર્ગને તો પેટની જ પડી હોય, તો પછી અર્થ કરીને કે મદત પણ શિક્ષા લેવાનું મને જ કેમ ? આવી સ્થિતિમાં શિક્ષાનું મહત્ત્વ ન સમજવાથી આખો સમાજ અશિક્ષિતાવસ્થા બોગવે અને એક પણ આદર્શ સંસ્થા નજરે ન પડે, એમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે ? આર્ય સમાજની આવી સ્થિતિ નથી. આર્ય સમાજમાં પ્રાય કરીને સારા સારા મુખી ગૃહસ્થો પણ પોતાના ખર્ચે પોતાનાં બાળકોને ગુરુકુળાદિ સંસ્થાઓમાં ન્હાની ઉમરથી દાખલ કરે છે. આર્ય સમાજનાં ગુરુકુળોમાં કોઈ અત્યંત ગરીબ વિદ્યાર્થીને મદત દાખલ કરવામાં આવે, એને બાદ કરીએ તો મોટા ભાગે વિદ્યાર્થીઓ પાસે ૧૫-૨૦-૨૨ રૂપિયા માસિક લેવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે દાખલ થનારાઓને માટે માસિક ૨૧ રૂપિયા નોંધવા છતાં સંકડો વિદ્યાર્થીઓ એકએક ગુરુકુળમાં નજરે પડે અને એવાં અનેક ગુરુકુલો, વિદ્યાર્થીઓથી ઉભરાતાં દેખાય છે, એ પોતાનાં બાળકોને ૨૫ વર્ષ સુધી બ્રહ્મચર્ય પગાવી શિક્ષા પ્રાપ્ત કરાવવાની તીવ્ર જિજ્ઞાસા મિલાય બીજું શું બતાવે છે ? જ્યારે બીજી તરફ જૈનોની સંસ્થાઓમાં ખાન, પાન, વસ્ત્ર, સ્થાન અને

તમામ પ્રકારની સગવડો પૂરી પાડવા છતાં વિદ્યાર્થીઓની જોડાએ તેવી સંખ્યા ન દેખાય, એ શું બતાવે છે ? ધનાઢ્યો અને ગર્ભ શ્રીમંતોની બેદરકારી અને ગરીબોને પેટની ચિંતા કે બીજું 'કંઈ ? જૈન મહાજની આ સ્થિતિ ત મુધરે, ત્યાં મુધી જૈનોની મંસ્થાઓ જોડાએ તેવી પ્રગતિ ન કરી શકે, એ દેખીતી વાત છે. વૃંદાવન મુરકુળના ઉત્સવમાં દસથી ૧૨ હજાર મનુષ્યો એકત્રિત થયા હતા. તેઓમાં મોટો ભાગ-ખરેકે સેકડે ૯૫ ટકા જેટલો ભાગ શિક્ષિતજ નજરે પડતો હતો. એટલું જ શા માટે ? સારા સારા વક્તાઓની પણ એક મોટી ફાજ ત્યાં મૌનૂ હતી. સ્થવારના ૮ થી શત્રિના ૬ વાળા મુધી પંડાલમાં વ્યાખ્યાનોની ધૂમ ચાલી રહેતી હતી, અને તેમાં એકએકથી ચઢીયાતા વક્તાઓ નજરે પડતા હતા. એટલું જ નહિ, પરંતુ સ્ત્રિઓનો જે મોટો મુમુક્ષુ એકત્ર થયો હતો, તેમાં પ્રભુ મોટો ભાગ શિક્ષિતાઓનોજ હતો. કાંઈ પણ વિચારક આર્ય-મહાજની આ સ્થિતિ તરફ નજર કરશે તો તેને જણાશે કે જૈન સમાજ શિક્ષાના વિષયમાં ખરેખર ધણે જ પાછળ છે.

આ પ્રસંગે જૈનસમાજનું એક બીજી વાત તરફ પણ ધ્યાન ખેંચવું આવશ્યક સમજું છું. આર્યમહાજના જે ઉત્સવનો ઉપર, ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલો છે, તે એક સંસ્થાનો વાર્ષિકોત્સવ હતો. એક સંસ્થાના વાર્ષિકોત્સવમાં પોતાની મહાજના દસથી બાર હજાર મનુષ્યો એકત્રિત થાય, પાંચ પાંચ દિવસ મુધી આખો દિવસ વ્યાખ્યાનોની ધમાલ મચી રહે, અને એક વિશાળ જંગલમાં મહાન મેળો ભરાય-એ બધું શું બતાવી આપે છે ? સામાજિક અભિમાન, મમત્વભાવ, અને લાગણી કે બીજું 'કંઈ ? આ ઉપરાંત છેલ્લા દિવસે સંસ્થા માટે દ્રવ્યની અપીલ પ્રસંગનું દરજ્ય જેણે જોયું હતું, તેમને ખબર છે એક સમાજ પોતાની એક સંસ્થાના નિભાવ માટે

દ્રવ્યનો કેવો વગમાદ વરમાવી રહ્યો હતો ? કોઈ મમાગતો એક ધનાઢ્ય કોઈ સંઘ્યામાં એક ગ્રાથ લાખ ડપિયાનું દાન કરે તેમાં તે મહત્વ નથી, જે મહત્વ સમાજના હજારો મનુષ્યો-ગરીબ કે ધનાઢ્ય-પેલ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે આ ઉદારતા પૂર્વક-ઉત્સુકતાથી દાન કરે. આર્થ સમાજની આ ગિયતિ હતી. એકજ વ્યાખ્યાનમાં એકજ વખતે તે વખતે લગભગ ચાલીસ હજાર ડપિયા વાર્ષિક ખર્ચ માટે એકજ થયા હતા. જેનાની એક પણ એવી સંસ્થા છે, કે જેના વાર્ષિકોત્પન્નમાં આટલી જનતા એકત્રિત થતી હોય, અને ઉદારતાથી બધાએ આમ ફાળો આપતા હોય !

વૃંદાવનમાં આ ગુરુકુળ ઉપરાંત એક બીજી સંસ્થા છે, જેનું નામ છે પ્રેમ મહાવિદ્યાલય ગુરુકુળનો ઉદ્દેશ વિદ્વાનો વક્તાઓ અને મમાગને માટે આત્મભોગ આપનારા માધુસો તૈયાર કરવાનો છે, ત્યારે પ્રેમમહાવિદ્યાલયનો ઉદ્દેશ હુન્નર-ઉદ્યોગદારા મનુષ્ય પોતાનો નિર્વાહ ચલાવી શકે, તેને ગુલામી કે પરાધીનતામાં પડવાનો વખત ન આવે એવા માધુસો તૈયાર કરવાનો છે. આ બન્ને સંસ્થાઓમાં એક વાત ખાસ જોઈ. અને તે એ કે-બન્ને સંસ્થાઓ તેને પોતાનું મર્વસ્વ અર્પણ કરેનાર આર્થત્યાગી વ્યક્તિ ઝોના બળથીજ ચાલી રહી છે. અને એ વાત નો નક્કી છે કે જ્યાં સુધી પ્રત્યેક સંસ્થાને માટે તેનો આત્મા બનીને રહેનારી વ્યક્તિઓ ન મળે ત્યાં સુધી માત્ર ૫૦-૧૦૦ કે ૧૨૫ ના પગાર-દારો ઉપર સંસ્થાઓની પ્રગતિનો આધાર રાખવો એ ખરેખર જોલ ભરેલું જ છે. નિસ્વાર્થ વૃત્તિ અને આર્થ જીવન બાળકોનાં હૃદયો ઉપર જે છાપ પાડી શકે છે, તે છાપ લોભવૃત્તિમાં આમકત બનેલા પગારદારો શું પાડી શકે ? આર્થસમાજની બધી સંસ્થાઓમાં તપાસ કરો, ચોક્કસ વ્યક્તિઓ તો સંસ્થાઓના આત્મા બનીને રહેલી આપણને

નજરે પડશે. ગુરુકુલકાંડીમાં મહાત્મા મુનશીરામ (સ્વામી
 શ્રદ્ધાનંદજી) પોતાનું સર્વસ્વ તેમાં સમર્પીને ફકીરી લઈ તે સંઘ્યા
 ન ચલાવતે, તો સેંકેણ વાદ્ય અને વડના નિવાસવાળા તે ભયંકર
 જંગલમાં એવું આદર્શ ગુરુકુળ કેમ થઈ શકતે ? જૈનોમાં છે કોઈ
 આવા સ્વાર્થત્યાગી મૃદુસ્થો ? સ્થિતિ અને શક્તિ હોવા છતાં
 જિંદગીનો ચોક્કસ ભાગ પણ ન અપાય, ત્યાં મુધી કેમ કહી શકાય
 કે આપણને સમાજ અને ધર્મ પ્રત્યે પ્રેમ છે ? વાતો સંભારમાં
 કોણ નથી કરતું ? વાતો કરનારા, તો હળસે મળી શકે, દીકરાઓ
 કરતાં પણ સૌને આવડે, પરંતુ કાર્ય કરી બતાવનારા કેટલા છે ?
 જૈનસમાજને જોઈએ છે કામ કરનારાઓ ! જૈનસમાજને જોઈએ
 છે સ્વાર્થત્યાગીઓ ! જ્યાં મુધી જૈનોની તમામ સંસ્થાઓને
 આવા સ્વાર્થત્યાગી શિક્ષિત પુરુષો ન મળે ત્યાં મુધી સંઘ્યાઓની
 સ્થિતિઓ અતિ શીઘ્ર મુઘરવી તો કહીનેઈ છે. એક વાત અવશ્ય
 વિચારવા જેવી છે. જૈનસમાજમાં એવા શિક્ષિત યુવકો મૌનૂદ્ધ
 કે જેઓ શાસન સેવાની ભાવના અને સમાજની દાઝ ધરાવે છે.
 આવા યુવકો સ્વાર્થત્યાગ કરી આપણી સંસ્થાઓનું મુંદર સંચાલન
 કરી શકે. પરંતુ ' માટે શું થશે ? ' ' મારી પાછળનાઓનું શું
 થશે ' આવી ચિંતાઓ જ્યાં રાતદિવસ સતત રહી હોય ત્યાં સ્વાર્થ
 ત્યાગ કે શાસન સેવાની ભાવના કેમ ફળીભૂત થઈ શકે ? ખરી વાત
 તો એ છે આવા સુલટોને માટે સમાજ તરફથી અથવા તે
 સંસ્થાઓ તરફથી જ એવી સગવડો હોવી જોઈએ કે જેથી નિશ્ચિંત
 પણે તેઓ કાર્ય કરી શકે. વળી આપણે ત્યાં એ પણ વાત છે કે
 આપણી સંસ્થાઓની મગસ્ત પ્રકારની લગામ બિન કેળવણી
 ધનાદ્યોના હાથમાં રાખવામાં આવે છે, અને તેથી તેઓ કોઈપણ
 પ્રગતિના કાર્યમાં માથું મારી અડચણરૂપ થાય છે. આ એ બાબતો

ન મુઘરે ત્યાં મુઘી સંસ્થાઓનું ક્ષેત્ર મુંઢર ફળ આપનારૂં નો નંગ થઈ શકે.

ત્રીજી એક આખત ખામ વિચારવાની છે અને તે એ કે-
જનસમાજ એક વેપારી સમાજ હોવાથી દરેક કાર્યમાં જનની
ફળની આશા ગમે છે. સમાજની આ ઉતાવળ એટલી બધી નુક-
શાન કતા નીવડે છે કે-જો મંથાથી જો કંઈ થોડું થયું ફળ
મળવાની આશા હોય છે, તેનાથી પણ વંચિત રહે છે. જરા ગુરુકુળોનું
નિરીક્ષણ કરો. ગુરુકુળમાં ઓછામાં ઓછા ચૌદ વર્ષ તો વિદ્યાર્થીને
રહેવું જ પડે છે અને તે પછી ત્રણ વર્ષ મહાવિદ્યાલયમાં અભ્યાસ
કરે છે, ત્યારે એક વિદ્યાર્થી સ્નાતક થઈને નીકળી શકે છે. આટલું
ધૈર્ય જો સમાજ ધારણ કરે તે ઉત્તમ ફળો આપે એમાં નવાઈ શી
છે ? આપણે ત્યાં તો સંસ્થા સ્થાપન થઈ કે તત્કાળ એ ચિન્તાહટ
શરૂ થાય છે કે-‘ હજી લગી કંઈ ફળ તો મળ્યું નહિ ? ’ ‘ કોણ
જાણે મંથામાં શું આપે છે ? ’ ‘ વિદ્યાર્થીઓ શું જાણે છે ? ’
દુકાન પર બેસીને કાપડ વેતરનારા કે આટો દાળ વેચનારા-
ઓમાં આવી વાતો શરૂ થાય છે. એકે ‘ પીળને કરી, પીળએ
ત્રીજને ! આપ્યા ગામ ગપાટા. આનું પરિણામ એ આવે છે કે
સંસ્થા ઉપરથી સમાજની શ્રદ્ધા હીની જાય છે. અને તેથી સંથા
કાં તો થોડામાંજ પોતાના શ્વાસ પૂરા કરે છે અને કદાચ થોડો વખત
જીવે છે તો પણ તે મુકદ્દલ અવસ્થામાંજ ! આર્થસમાજ પોતાની
સંસ્થાઓને ચલાવવામાં વર્ષો મુઘી લાખોનો વ્યય કરી નાખે છે,
ત્યારે લાંબી મુદતે મુંઢર ફળો આપી શકે છે અને તે ફળો એટલાં
મુંઢર ઉતરે છે કે તે સમાજ માટે આશીર્વાદરૂપ થઈ પડે છે.

હંકમાં કહેવાનું એટલુંજ છે કે ધૈર્ય, સાહસ, કાર્યદક્ષતા,

મામાજિક અભિમાન અને સ્વાર્થત્યાગ એ ગુણો જૈનસમાજે સ્વાર્થ-
મમાજમાંથી શીખવાની જરૂર છે. આ ગુણો વિના કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં
જોઈએ તેવી મદદગતા મેળવી શકાતી નથી. અતઃએવઃ—

જૈનમમાજમાં સ્વાર્થત્યાગી પુરુષો હિપન્ન થાય, અને સમાજના
ઉદ્ધાર માટે આર્થ મંથનથી અથપાઈ તેમાંથી મુંદર ફળો
જૈનમમાજ સાથે, એટલું જ ઇચ્છી અત્યારે તો
નિરમ્બુ છું.

(૪)

શિક્ષા.

‘ શિક્ષા ’નું ક્ષેત્ર સંસારમા એટલું બધું વિશાળ અને મહત્વનું છે કે જેની બરાબરી બાળ્યેજ બીજું કોઇ ક્ષેત્ર કરી શકે તેમ છે. શિક્ષા-જ્ઞાન-કેળવણી માટે તો નીતિકાસને ત્યાં સુધી કહેવું પડ્યું કે-જ્ઞાનેન દીનાઃ પશુભિઃ મમાનાઃ । કિંવા વિદ્યાવિદ્વીનઃ પશુઃ શિક્ષાનુ-વિદ્યાનું માહાત્મ્ય આથી વિશેષ શું વર્ણવી શકાય ? અને એ વાત માત્રી જ છે કે-કોઇ પણ જમાનામા મનુષ્ય જીવનની યાત્રા પૂર્ણ કરવામાં શિક્ષા-વિદ્યા જેટલી ઉપકારી નીવડી શકે છે, તેટલું બીજું સાધન ઓછું જ નીરડે છે. જે સમાજ કે રાષ્ટ્રમાં શિક્ષાનો પ્રચાર નથી-શિક્ષિત પુરુષોની બદલતા નથી, તે સમાજ કે રાષ્ટ્ર સંસ્કારની અન્યાન્ય શિક્ષિત સમાજોની સાથે હલા રહી

ચક્રી જ નથી, અને ઉભી રહેવાને લાયક પણ નથી. પછી તે સમાજ કે માતિ સૌથી વધારે પ્રાચીન અને પવિત્ર જ હેમ ન હોય ! દેશની, સમાજની, ધર્મની ઉન્નતિનો આધાર શિક્ષા જ છે. લાખો અશિક્ષિતોના ટેંગામાં ગણ્યા ગાંડ્યા શિક્ષિતો વધારે કામ કાઢી શકે છે. જો કે ઇતિહાસનાં પૃષ્ઠોમાં-અગ્નિસાગરમાં એવાં રત્નો નજરે જરૂર પડે છે કે જોમણે અક્ષરજ્ઞાન નહીં પ્રાપ્ત કરેલ હોવા છતાં તેઓ વિદ્વાન કહેવાયા છે. સમાજ અને દેશના સારથી બનેલા છે. પરંતુ તે ઉપરથી આમ રીત્યા એવું બંધારણ ન બાંધી શકાય કે અક્ષરજ્ઞાનની-શિક્ષાની કંઈ આવશ્યકતા નથી. કુદરત તરફની એવી બક્ષિસ તો લાખોમાં એકાદ જ એવી વ્યક્તિને મળે છે. એકાદ પ્રાંચ વર્ષના બાળકને મંગીતમાં કમાલ કામ કરતો જોઈએ, પરંતુ તેથી મંગીત શિક્ષાની અનાવશ્યકતા ન સ્વીકારાય. તેવી જ રીતે એકાદ માણસ વગર ભણે વિદ્વાન થયો હોય તો તેથી બધાએ વગર ભણે વિદ્વાન થાય, એમ તો નહિ જ. વિદ્વાન થવાનાં જે સાધનો છે-વાગ્ધર્મિક શિક્ષાનાં જે સાધનો છે, તે સાધનો મેળવવાં જ જોઈએ. અર્થાત કોઈ પણ સમાજે પોતાના સમાજની ઉન્નતિ કરવા અર્થે શિક્ષા વિભાગની યોજના કરવી જ જોઈએ.

ગયા લેખમાં 'શીખો' શીર્ષક લેખમાં આ સંબંધી કંઈક ઇશારો કરી ગયો છું. તે ઉપરથી વાચકો જોઈ શક્યા હશે કે આર્યસમાજ જેવા નાનકડા અને નવા ઉત્પન્ન થયેલા સમાજ કરતાં પણ જૈનસમાજ શિક્ષાના વિષયમાં ઘણા જ દરજ્જે પહોંત છે. જૈનસમાજની ભાવી પ્રજાને માટે જૈનસમાજ પામે શિક્ષાનું એક પણ સુંદર સાધન નથી. જો કે એ વાત માગી છે કે જૈન ધર્માદેશ પ્રતિવર્ષ બીજાં કાર્યોની માફક શિક્ષાના ક્ષેત્રમાં પણ હમરો નહિ બાંધે લાખો રૂપિયાનો વ્યય અવશ્ય કરે છે, પરંતુ કોઈ એમ નથી

સમયને ઓળખો

વિદ્યાનુ ક-તેટલા વ્યક્તિ પ્રમાણમાં મમાજના બાજકા અને યુવકો ઉપયોગી શિક્ષા કેવી પ્રાપ્ત કરે છે જૈન સમાજના માળકા માટે શિક્ષાના નાવનો મગારી મૂલો સિવાય બીજા કયા છે ? અને મગારી મૂલો શિક્ષણ મમાજ ધર્મ દેશ કે જાતિને માટે ફટુ ઉપયોગી થયું છે, અથવા થાય છે તે અત્યાગ મુવીના અનુભવ ઉપના સારી રીતે જોવાઈ ગયું છે શિક્ષાનો ઉદ્દેશ સુદર જીવન જવાનો જ હોઈ રહે જે શિક્ષા પ્રાપ્ત કરતા મનુષ્ય સુદર ચારિત્રીન ન હતી રહે તે નિહા શિક્ષા કમ કહી ગમય ? એક બ માની વિદ્યાનુ પાતાના મધમા લખે છે કે " વર્તમાન શિક્ષાના પરિણામે ભારત- વાન દા મન લખ યુવન નામિક અને છે " આ દ્યન વ્યા સુધી મત્ત છે તે વાર્ય । આનુભવ ઉપરથી સ્વય મમજ રહે તેમ છે પણ અનુ તો અનસ્ય છે કે દેશાભિમાની, મમાભિમાની મદાચારી નાગીઓ તેવાનું કરવા માગ મ્વતત્ર શિક્ષાલયોની ખામ આરયકતા છે । ન કોમ એક વનાદ્ય અને ઉદાગ કેમ છે પહુવા કહેવા પ્રમાણે જૈન સમાજના લાખે રૂપીયા શિક્ષા વિલાગમા યય પણ ચાય છે પરનુ તાર્કિકતા થતી નથી તો પછી ગા માદ જૈનધર્મ મા મનુ શિક્ષાલયો ન આપન કરવા જોઈએ ?

માલ દૃષ્ટિથી જોતા આપણામા મર્યાઓની કમી નવી મુખ્ય અનદાવાદ પાળુ ભાવનગર, મહુવા લીંગરી, પાલીતાણુ, જામનગર વદાણુ ગજમેર, મહેસાણા, જૂનાગઢ, સગત ભડચ, નરમાગી રિવપુરી વગેરે યાનોમા બોડિંગો મોબુદ છે અને આ મોડિંગમા ટવીક તો એની ■ કે જેમા ચારી મખ્યામા જૈન વિદ્યાઓ નાં છે અને આ બોડિંગોમા ખર્ચ પણ કેઈ કમ નથી થતુ પરનુ આ મધા મ્યોમા સ્વત ન શિક્ષા આપનારી મધ્યા ભ યેન એ દ બે છે દન્ક મ્યો વિદ્યાર્થીઓને મરકારી શાળાઓમા

જા ભણાવવામાં આવે છે. હા, જૈન વિદ્યાર્થીઓ, જૈન મંસ્થા અને મદદ કરનારા પણ જૈનજ હોવાથી એકાદ કલાક ધાર્મિક શિક્ષણ આપવામાં જૈન શિક્ષણની ' ઇતિથી ' મમજવામાં આવે છે. મારા નમ્ર મન્તવ્ય પ્રમાણે હવે તે મમય આવી લાગ્યો છે કે જૈન મમાજે પોતાનાં બાળકો માટે સ્વતંત્ર શિક્ષાલયો, વિદ્યાલયો સ્થાપન કરવા, ગાંધીની દૃષ્ટિએ માયા દેશાભિમાની શહેરીઓ • ઉત્પન્ન કરવા જેમ માર્ગીય શાળાઓ અને વિદ્યાર્થીઓ સ્થાપન કરવા તરફ દેશના નાયકોનું દિવ્ય પ્રેરાયું છે; તેવીજ રીતે મામાજિક, ધાર્મિક અને જાતીય દૃષ્ટિએ જૈન મમાજે સ્વતંત્ર વિદ્યાર્થીઓ આપવાનું જોઈએ, એ સ્પષ્ટ જોવાયું છે અને કેટલાક જમો પણ પાડે છે (જે કે તેમની ખૂમો કેવા તિરસ્કાર છુદ્ધિથીજ નીકળે છે) કે જૈન બાળકો અને યુવકોમાં ધર્મની વાસનાઓ-દેવ-ગુરુ-ધર્મ, ઉપરની શ્રદ્ધાઓ કમ થતી જાય છે અને માટે માત્ર એજ ઉપાય વડુ માંગે છે અને તે એ કે અતંત્ર વિદ્યાલયો સ્થાપન કરવા અને તેમાં એવુંજ શિક્ષણ-એવાંજ પાઠ્યપુસ્તકોદ્ધારા આપવું જોઈએ કે જેથી ધર્મની વાસનાઓ સતેજ રહેવા માથે જૈન બાળકો જૈન મંસ્કૃતિવાળું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે. પાશ્ચાત્ય મંસ્કૃતિના પ્રભાવે ઉત્તમ ગુણવાન ગણાતા મનુષ્યોનાં ધરોમાં દારૂ અને મામનો પ્રવેશ થયેયો કોણ નથી જાણતું ? આવા ધનાઢ્યો-ગર્ભ શ્રીમંતોનાં બાળકો આભાવિક રીતે મંસ્કારના ભોગ થઈ પડેલ હોય છે અને તેમાં વર્તમાન શિક્ષાથી પાશ્ચાત્ય મંસ્કૃતિનું પોપણ મળે કે પરન્તુ આ ગિચતિ વધારે આગળ વધતી અટકાયવા અને મર્ નાધારણુ વર્ગમાં સુશિક્ષાનો વિચાર કરવા મૌથી પડેલી તકે અતંત્ર વિદ્યાલયો સ્થાપવા અને સ્થપાવવા તરફ શ્રીમંતો અને આચાર્યાદિ ધર્મના ધોરિઓએ લલ્ય વાજવાની જગ છે દિનપ્રતિદિન વધતી જતી બોડિંગો, આશ્રમો અને જીવનોથી જે કાષ વિદ્યાક્ષેત્રની

સમયને ઝોળખો.

સાર્થકતા મમજતા હોય તો તે ખરેખર બૂલ ખાય છે. શિક્ષાની જે સાર્થકતા હોવી જોઈએ, તે તેનાથી નથીજ પ્રાપ્ત થતી. શિક્ષણ તેજ હોવું જોઈએ કે જેનો સંબંધ દેશ, જાતિ, સમાજ, ધર્મ અને પોતાના ચરિત્ર સાથે હોય.

પ્રાન્તે-શિક્ષાનો ક્રમ કેવો રાખવો જોઈએ ? શિક્ષાનાં પાઠ્ય પુસ્તકો માટે શું કરવું જોઈએ ? તે સંબંધી હવે પછીના કોષો ઉપર મુક્તવી રાખી હાલ તુર્ત તો આચાર્યોદિ પદવીધરા અને કહેવાતા કેળવણીશાસ્ત્રો જૈન સમાજના આ અગત્યના વિષય તરફ પોતાનું ધ્યાન લઈ જાય અને તેને માટે તાકીદે યોગ્ય પ્રયત્ન કરવા પ્રેરાય, એવી બુદ્ધિ આપવાની શાસનદેવને પ્રાર્થના કરતો વિરમું છું.

(૫)

જૈન.

એક બાલક પણ જોના નામથી અનલિંગ ન હોય, તેના ઉપર કંઈ લખવું—વ્યાખ્યા કરવી, એ વાંચનારને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરશે. પરંતુ કહેવું અનુચિત નહિં લેખાય કે જોનાથી એક બાળક પણ અલિંગ છે એવો શબ્દ—‘ જૈન ’ શબ્દ—એટલો બધો સામાન્ય થઈ પડ્યો છે કે તેમાં રહેલું રહસ્ય સારા મારા તેને માનવાળા પણ જાણી કે સમજી શક્યા નથી. અને તેનુંજ એ કારણ છે કે ‘ જૈન ’ નામ ધરાવતા છતાં જૈનત્વથી જનતાનો મોટો ભાગ હજી દૂર છે. અને તેટલા માટે ‘ જૈન ’ શબ્દમાં રહેલું રહસ્ય યત્કિંચિત્ અંશમાં બતાવવું, એજ આ લેખનો ઉદ્દેશ છે.

‘ જૈન ’ શબ્દનો પ્રયોગ ધર્મ, ભતિ, મંત્ર, શામન, અને

સમયને ઓળખો.

નાસ્ત્ર એટલાની માથે ઘણે ભાગે કરવામા આવે છે એટલે કે જૈન-ધર્મ, જૈનગતિ, જૈનમંથ, જૈનશાસન અને જૈનશાસ્ત્ર (કિંવા જૈન પ્રવચન) એ ' જૈન ' બગીચાના જુદા જુદા ક્યાગઓ છે આપણે જૈન બગીચાના જુદા જુદા ક્યારાઓનું નિરીક્ષણ કરીએ, તે પહેલા જૈન બગીચાનું મગસરી દૃષ્ટિથી અવલોકન કરી વધએ

જૈન ' શબ્દનો બુત્પત્યર્થ આમ બને—જયતિ ગંગાદિ-જનૂન इति जिनः, जिनस्य इमे जनाः । ગંગાદિ શત્રુઓને હત ત જિન અને જિનના આ ' (પગ તે ગમે તે હોય) તે જૈન જૈન' શબ્દની આ વ્યાખ્યાજ તેમા મહેવા ગાભીપને-રહસ્યને પ્રગટ છે સંગદેષને હતનાર-પગી તે ગમે તે હોય-જિન કહી શકાય અહીં પક્ષપાતને અર્થમાં તિવાજ્જલી અપાધ છે, તે બૂલની ન જોએ અને તેજ જિનનો ધર્મ-જિનનો ભક્ત-જિનનો ભાગ તે જનધર્મ-જૈનભક્ત (શ્રાવક) કે જૈનમાર્ગ કહેવાય ત્યાં સંગદેષના કાય નથી ત્યાં જિનત્વ નથી અને ત્યાં એવા જિનનો સ્વાકાર નથી, ત્યાં ' જૈનત્વ ' નથી જૈનત્વનું ખરું લક્ષણ એ છે કે સંગદેષને કમ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો મગદેષ કમ થાય એવા સાધનો મેળવવા, પણ ત્યાં સંગદેષને વધારવાજ શતદિવસ પ્રયત્નો થતા હોય, ત્યાં નેત્ર મ્હિતાજ બી વવાતા હોય અને ત્યાં નિર્ગર્થક અધકા ખરીનાના હોય ત્યાં કેમ કહી શકાય કે જૈનત્વ છે ? ખરો જૈન નગદેષ વધાવવાનો પ્રયત્ન કરે કે ? ખરો જૈન પાશવિકતાને સ્વીકારે કે ? ખરો જૈન અપવિત્રતાને-ધર્મઘ્રષ્ટતાને અનુમોદન આપી શકે કે ? ખરો જૈન ડીનો પૂજારી હોઈ ગકે કે ? ખરો જૈન તાત્ત્વિકતાને વિમાન કે ? નહીં, કદાપિ નહીં. તે તો સંગદેષના કારણોમા પણ ભાવવાજ ચિંતવે, તે તો ક્ષેશના પ્રમગમા પણ કામાનુંજ બખ્ખન ધારણ કરે, તે તો શુદ્ધતાનોજ આદર કરે, તે તો કાઈ પણ

ક્રિયાના હેતુઓને તપાસે અને મૂલતંત્રની ગવેણા જ કરે. ન્યાં આયુ' વર્તન છે ત્યાં જ જૈનત્વ છે. ન્યાં આયુ' વર્તન છે ત્યાં જ વીરત્વ છે. પુરુષાર્થ છે. અસ્તુ.

હવે આપણે જૈન શબ્દનો જેની જેની સાથે પ્રયોગ થાય છે, અથવા બીજા શબ્દોમાં ફેરવીએ તો 'જૈન' નો જેની સાથે મંબંધ છે, તે પ્રત્યેકની સંદેશમાં વ્યાખ્યા તપાસીએ.

જૈનધર્મ.

જિનપ્રકાશિત ધર્મ તે જૈનધર્મ. સામાન્ય લુહિયી વિચારતાં એ નો કોઈ પણ માણસ સમજી શકે તેવી હકીકત છે કે ધર્મજ એક એવી વસ્તુ છે કે જે ઐદિક અને પારલૌકિક સુખ આપે છે. જતાં જનવર્મને માનનારા-પાત્રનારા સુખ અનુભવતા નથી એવું કારણ એ છે કે-જે સ્વરૂપમાં જૈનધર્મ છે, તે સ્વરૂપમાં જૈનધર્મને ઓળખ્યો નથી, અને કદાચ ઓળખ્યો છે, તો તે પ્રમાણેનું આચરણ નથી. જૈનધર્મની વ્યાખ્યા કરતાં એક પ્રભાવિત આચાર્ય મહારાજ કહે છે:—

મ્યાદ્વાદો વર્તંતે યસ્મિન્ પક્ષપાતો ન વિષતે ।

નાસ્ત્યન્યવીડર્ન કિંચિન્ જૈનધર્મઃ સં ઉચ્યતે ॥

જૈનધર્મની આ વ્યાખ્યામાં ત્રણ બાબતો પ્રત્યક્ષ તરે છે:—૧ તાર્કિકતા, ૨ હિદારતા અને ૩ સદાચારતા-સદ્વર્તન. જૈનધર્મની આ ખામ ખૂબીઓ છે. જૈનધર્મ તેજ જેમાં સમસ્ત પદાર્થો સ્યાદ્વાદ દૃષ્ટિથી તપોસ્થા હોય, જૈનધર્મ તેજ, જેમાં પક્ષપાતની ગંધ ન હોય અને જૈનધર્મ તેજ, જેમાં અન્યને પીડવાની-દુષ્ટી કરવાની બાવના પણ ન હોય. ત્યારે જૈનધર્મનું આ સ્વરૂપ છે, ત્યારે એ અગત્યા નવીકારવું જ જોઈએ કે-જૈનધર્મ-જેની તેજ કહી શકાય કે જે-સંસારના તમામ પદાર્થોને સ્યાદ્વાદ દૃષ્ટિથી-નિત્યાનિત્યોદિધંભોયુક્ત નિદાગતો હોય, પક્ષપાત રહિત હોય અને અહિંસક હોય.

દરેક પદાર્થમાં નિત્ય-અનિત્ય-બંને ધર્મો જોનારને કોઇની પણ સાથે ક્લેશ કરવાનો ક્યાં રહ્યો ? કોઇ પણ પદાર્થને નિત્ય માનનાર કોઇ અપેક્ષાએ સત્ય છે, બીજા અનિત્ય માનનાર પણ કોઇ અપેક્ષાએ મત્ય છે. બીજાને સર્વથા અમત્ય કહી ઉતારી પાડવાની કે તિરસ્કારવાની વૃત્તિયો તો આપણી કમજ થવી જોઇએ. માથે સાથે એ પણ વિચારવાનું છે કે બ્યવહારમાં જૈનધર્મી ન હોવાવાળા જતાં સ્પષ્ટ સિદ્ધાન્તને જો કોઇ માનનાર છે, તો તે પણ જૈનધર્મી-જૈનજ છે. કારણ કે તાત્વિક દૃષ્ટિએ જૈનધર્મના આ લક્ષણને તેણે સ્વીકૃત્તું છે.

જૈનધર્મનું બીજું લક્ષણ છે-પક્ષપાતરાહિત્ય. ધર્મ જેવી વસ્તુમાં પણ જો પક્ષપાત હોય તો પછી તે ધર્મજ કેમ હોવાય ? ધર્મમંદિરમાં મમત્ત જીવોનો સમાવેશ થઇ શકે. જૈનધર્મ ઓશવાળો કે પોરવાલો માટેજ ન હોય અને જૈનધર્મ ગ્રીમાજ કે પક્ષીવાજ માટે જ ન હોય, અને જૈનધર્મ મનુષ્ય માટેજ ન હોય, જૈનધર્મ જંગલનો ધર્મ. જૈનધર્મ પ્રાણિમાત્રનો ધર્મ. અત્યારે તો જૈનધર્મ ખરીતે હીધો છે વાણિયાઓએ, એટલે તે ક્ષેત્રમાં કોઇને પેસવાનો હકજ નહિં. કેટલી બધી સંકુચિતતા ? પણ આ સંકુચિતતા કોની છે ? વાણિયાઓની, નહિ કે ધર્મની. ધર્મનું ક્ષેત્ર તો ગંભીર છે, વિશાળ છે, ઉદાર છે. તેમાં દરેક જીવ પ્રવેશ કરી શકે છે. લગવાન મહાવીરની દેશના વાણિયાઓ માટે નહોતી. એમાં દેવ, મનુષ્ય અને તિર્મત્ત બધાએ સાલ લઇ શકતા. એજ મહાવીરના ધર્મની-જૈન-ધર્મની ઉદારતા બહાર કરે છે, ગમે તે જાતિ-કે ગમે તે કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ મનુષ્ય કેમ ન હોય, જો તે જૈનધર્મી છે, જૈન છે-જૈન સિદ્ધાન્ત અને જૈન આચારને સ્વીકૃત્તું છે, તો પછી તેને ધર્મધંધુ તરીકે ન અપનાવવો, એ અજ્ઞાનતા નહિં તો બીજું શું કહી શકાય ? જૈનધર્મ નથી વધી શકતો, કિંવા જૈનધર્મિઓની

સંખ્યા દિન પ્રતિદિન ઘટતી જોવાય છે, એનું કારણ આ અનુદારતા નહિં તો બીજું શું ? એક પારસી જૈન થાય, છતાં તેનાથી પ્રભુ પૂજા નજર ચઢી શકે ? એક ક્ષત્રિય જૈન ધર્મના તમામ આચારોને પાળતો હોય—જૈન થયો હોય છતાં તેની સાથે કોઈ જાતનો વ્યવહાર નજર રાખી શકીએ, આ અનુદારતા તે કેવી ? અનુદારતા—સંકુચિતતા રાખનાર જૈન, જૈનધર્મી કેમ કહી શકાય ? કારણ કે જૈનધર્મનું બીજું લક્ષણ પક્ષપાતશબ્દિત્ય છે. જેનામાં આટલો બધો પક્ષપાત ભર્યો હોય, તે જૈનધર્મી કેમ કહેવાય ?

જૈન ધર્મનું ત્રીજું લક્ષણ છે અન્ય પીડનનો અભાવ. મન વચન કાયાથી કોઈના પણ અંતઃકરણને દુઃખાવવાથી દૂર રહેવું, એજ સાચા જૈનનું કર્તવ્ય રહ્યું. જૈનધર્મના આ સિદ્ધાન્તનો મુકાબલો કોણ કરી શકે તેમ છે ? જૈનધર્મના આ સર્વ માન્ય સિદ્ધાન્તને જોયો નથી સમજી શક્યા. તેઓ જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તની નિંદા કરે છે. નિરપરાધી કોઈ પણ પ્રાણિને તક્લીફ આપવાનો સત્તાવવાનો કોઈનો હક શો છે ? આપણને સત્તાવવાનો જેમ બીજાનો હક નથી, તેમ બીજાને સત્તાવવાનો આપણો શો હક ? બરા. આ જૈન ધર્મનું કથન છે. જૈન શબ્દોએ શબ્દ ક્યાં, લક્ષણો કરી, અને તેમાં હજારો જીવોનો સંહાર કર્યો, છતાં તેઓ જૈનધર્મી બન્યા રહ્યા. કારણ એજ છે કે જૈનધર્મ બે પ્રકારના ધર્મોનું પ્રતિ-ગાદન કરે છે: સાધુધર્મ અને ગૃહસ્થધર્મ, માધુધર્મમાં મર્ગના મન, વચન, કાયાથી કોઈને તક્લીફ આપવી નહિ, આપાવાવી નહિ, અને આપરનારને અનુમોદવી નહિં, આવી ઉત્કૃષ્ટ અદિંગા ગુનાવી, બ્યારે ગૃહસ્થોને વ્યવહારનાં અનેક કાર્યો કરવાનાં તોય સર્વમા આર્થિક અદિસાધન પામવો અજક્ય છે અને તેથીજ કેશિકાલ મર્ગના શ્રીધર્મ-

ચંદ્રાચાર્ય પોતાના યોગશાસ્ત્રમાં ગૃહ્યોને હિંમાને ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ આપનાં,

નિરાગસ્ત્રમજન્તૃનાં હિંમાં સંકલ્પતમ્ન્યજેત્ ।

કથન કહે છે અર્થાત્ ગૃહ્ય કોઈ પણ નિરપરાધી વ્રસ છપને મારવાની બુદ્ધિથી મારે નહિ,—આ એકજ વાક્યમાં આપેલા ત્રણ વિશેષણોનું ગૃહ્ય મમજનાર કદિ જૈનધર્મની અહિંમાને નિંદક બની જૈનધર્મ ઉપર આક્ષેપ કહે નહિં એ તો સ્પષ્ટ વાત છે કે કોઈ પણ નિરપરાધી પ્રાણીને મનાવવાનું—નકવીર આપવાનું તે કોઈ સાત્ર દગ્ધાન કરતું હોય તો તે સાત્ર નહિ કિન્તુ શત્રુજ કવી શકાય ધર્મ નહિં કિન્તુ અધર્મ જ કહેવાય ! માનવધર્મના આ કુદરતી—સ્વાભાવિક ધર્મનું ઉત્થાંધન કોઈ કરી શકે ?

યદ્યપિ જૈનધર્મ ગૃહ્ય માટે ઉપયુક્ત ધર્મનું પ્રતિપાદન કહે છે, છતાં પણ જો કોઈ ગૃહ્ય ગૃહ્યધર્મના ઉપયુક્ત નિયમથી વધારે ઉચ્ચકોટિની અહિંસાનું પાલન કરે તો તેને આપણે ઉત્તમોત્તમજ ગણવેા જોઈએ. પોતાના મામાન્ય ધર્મનું પાલન કહે તે ઉત્તમ, પગ્તુ વિશેષ ધર્મનું પાલન કરનાર—વધારે સ્વચ્છ ધર્મનું આચરણ કરનાર ઉત્તમોત્તમ કેમ નહિં ?

જેઓ જૈન છે—જૈનધર્મી છે, તેમણે જૈનધર્મના આ ત્રીગ્ગ લક્ષણનું—અન્યપીડનના અભાવનું—અવરય પાલન કરવુંજ જોઈએ વાર્તામાનિક જોનોમા એવા કેટલાક દશે કે જેઓ આ ધર્મનું સમ્યક્ રીત્યા પાલન કરતા હોય ! પોતાના સ્વાર્થની ખાતર ન્યાં અનીતિ કરાતી હોય, નિરર્થક અશુદ્ધ વચન વર્ગણાઓ કાઢી બીજાનાં દિવ દુભાવાતાં હોય, કોઈ પણ ક્રિયા કરતાં ઉપયોગ ન રખાનો હોય, મતાના મદમાં કે મિથ્યાભિમાનના ઘેનમાં યદ્વાતદ્વા વર્તન કરાતું

હોય. શાસ્ત્રીય રીતિએ સાચું કહેનારાને પણ દયાવી દેવાને માટે નાના પ્રકારના પ્રપંચો રચાતા હોય અને જૂઠો અભિનિવેશ રાખી 'સાચું તે માફ' નહિ, કિંતુ 'માફ તે સાચું' આમ દસાવવા પ્રયત્નો થતા હોય, આવા જૈનોને, જૈનધર્મી કહેવા કે કેમ કે આનો વિચાર વાંચનારાઓએ પોતેજ કરી સેવો ઘટે છે. આવા-વર્તન વિનાના નામધારી જૈનો તરીકે કહેવડાવવા કરતાં તે મહાનુભાવોએ એવા જૈનધર્મી બનવું જોઈએ કે-જેઓ નામ અને આચરણ બંનેથી જીવનને અતુકરણીય થઈ પડે. આપણને જરૂર છે સાચા જૈનધર્મીઓની ! શાસનદેવ આવા જૈનધર્મીઓની સંખ્યા વધારે, એટલું ઇચ્છી વિરમું છું.'

(૬)

‘ જૈન ’ શબ્દનો વ્યવહાર જૈનધર્મ, જૈનજાતિ, જૈનશાસન. અને જૈનપ્રવચન આદિની સાથે કરવામાં આવે છે, તેમાં ‘ જૈનધર્મ ’ સંબંધી ગયા લેખમાં કહેવામાં આવ્યું હશે ‘ જૈનજાતિ ’ સંબંધી વિચાર કરીએ.

જૈનજાતિ.

‘ જૈનધર્મ ’ ને પાળનાર જાતિ તે ‘ જૈનજાતિ ’ કહેવાય. તેમાં એકવાળ, પોરવાળ, શ્રીમાલ, શ્રીશ્રીમાલ, પંચીવાલ, અમ્રવાલ આદિ તમામનો સમાવેશ થાય છે. સમય સમય ઉપર આ જાતિયોનાં બંધારણો જુદી જુદી રીતે ધડાયલાં રહે છે. અને તેમાં એક સમયનું બંધારણ બીજા સમયમાં નિંદારપદ દેખાવા છતાં તે સમયને માટે તે યોગ્ય સમજાય છે. સમયનો પ્રભાવ જેમ મંસારની તમામ વસ્તુઓ ઉપર પડે છે, તેમ જાતિઓ ઉપર પણ પડે છે અને તે સમયના પ્રભાવને આધીન થઈ જાતીય બંધારણોમાં સમય સમય ઉપર ફેરફારો થયા કરે છે. એક રિવાજથી એક સમયમાં કાયદો તો તેજ રિવાજથી બીજા સમયમાં નુકસાન, એમ મંસારનું ચક્ર ચાલ્યા કરે છે. ઇતિહાસ આ વાતની માફી પૂરે છે.

‘ જૈનજાતિ ’ નું અત્યારનું બંધારણ જૈનધર્મને-જનસમાજને હાનિકારક છે કે કાયદાકારક, એનો વિચાર જૈનસમાજની પ્રત્યેક વ્યક્તિએ-ખાસ કરીને જૈન આગેવાનોએ કરવો ઘટે છે. જૈનોની-જૈનધર્મીઓની સંખ્યા દિનપ્રતિદિન ઘટતી જાય છે, એ વાત કામથી અજાણી નથી. પ્રતિ દસ વર્ષે લાખ-એ લાખ કે તેથી પણ વધુ સંખ્યાનો ઘટાડો થતો રહ્યો છે; એ વાત વસ્તીપત્રકના આંકડા સારી

રીતે પુરવાર કરે છે. આ સંખ્યા ધટવાની કારણ તપાસવા તરફ ઓછાઓનું દૃષ્ય મળું છે. હા, જૈનો આર્યસમાજ, બ્રહ્મસમાજ આદિ સમાજોમાં ભળી જાય છે, એમ ધણાઓ કહે છે, પરંતુ તેમ શાથી કરે છે, એનું કારણ ધણા ઓછા જાણે છે. ધણાઓ પેટનું કારણ બતાવે છે; પરંતુ તે કરતાં એક પ્રશ્ન કારણ છે, પંતળના ધણા જૈનો-જૈન યુવકો કન્યાઓની અછતના કારણે આર્યસમાજ, બ્રહ્મ સમાજ, અને ઇસ્લામ વિગેરે થઈ જાય છે. કન્યાઓની અછત કેમ ? એનો ઉત્તર પણ સ્પષ્ટ છે. અવ્વલ તો સ્ત્રી સંખ્યા ત્યાં કમ છે; વળી જે કન્યાઓ છે, તે સારા ધનાઢ્યોના ઘરમાં પ્રથમ જાય, એટલે સામાન્ય સ્થિતિના યુવકોને ગૃહસ્થાશ્રમી બનવાથી વંચિતજ રહેવું પડે ! (ગૃહે તિષ્ઠતીતિ ગૃહસ્થઃ । ગૃહિણી ગૃહસુચયતે- ગૃહસ્થની આ વ્યાખ્યા છે) આવી સ્થિતિમાં મારા જેવા જૈન સાધુ તો એમ ચાહે કે જો તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમી નથી બની શકતા, તો પછી સાધ્વાશ્રમી કાં ન બને ! પરંતુ તેમ બનવું ન બનવું, એ તો એમના ભાગ્ય અને વિચારનો વિષય રહ્યો. પરંતુ એટલું તો અવશ્ય છે કે આ નાજુક પ્રશ્ન સાધુ કે ગૃહસ્થ તમામે વિચાર કરવાનો છે. યદ્યપિ જૈનસાધુઓ એમ નથી ચાહતા કે ગૃહસ્થો ગૃહસ્થાશ્રમી બને-વિવાહિત થાય, પરંતુ જૈનજાતિની દૃષ્ટિથી -જૈનધર્મિઓ ચોક્કસ કારણોને લીધે ધર્મને છોડી વિધર્મમાં પ્રવેશ કરે છે-દિન પ્રતિદિન જૈન સંખ્યા ઘટતી જાય છે, એ દૃષ્ટિએ તો તેનો અવશ્ય વિચાર કરી શકે. ધર્મની વૃદ્ધિનો આધાર ધર્મિઓ ઉપર રહેલો છે. ધર્મને જાળનારાઓની સંખ્યા જેટલી વધારે, તેટલી જ ધર્મની ઉન્નતિ વધારે. એક સમય એ હતો કે જૈનાચાર્યોએ ભાષો વિધર્મિઓને જૈની બનાવ્યા હતા, ત્યાં સુધી કે હજારો

શ્રીજ્ઞાતિના લોકોને પણ જૈન બનાવ્યા હતા, હારે અત્યાગ દુખનો વિષય છે કે-નવા જૈનો ઉત્પન્ન કરવાની વાત તો દૂર ગઈ, પરંતુ જૈન સમાજ પોતાની મંકુચિતતાથી પૂર્વ મન્કરિત જૈન ધર્મિ-ઓને પણ સલાખી શકતી નથી એટલું જ નહિ પરંતુ જૈન સાધુઓ પણ એવી મંકુચિતતાને દૂર કરવા જોઈતા પ્રયત્નો ન કરે, એ શુ દિવગીર થવા જેવું નથી ?

જૈન સંખ્યાને ઘટવાનું આ પ્રબળ કારણ છે કે જૈનોના રોગી-ખેટી વ્યવહાર બહુજન મંકુચિત સ્થિતિ ભોગવી રહ્યો છે.

કોઈ પણ માણસ જૈનધર્મની શીતળ જાયામાં આવ્યો, એટલે તે સ્વામીભાઈ થઈ ચૂક્યો. પોતાની હલ જોડ્યો-એક આમને એમવાનો અધિકારી થઈ ચૂક્યો જૈન ધર્મની આ ઉત્કૃષ્ટ ઉદારતા છે. આ ઉદારતા ઉપર દીર્ઘદષ્ટિથી વિચાર કરનારને મહાન સમજાશે કે આ ઉદારતા જૈન ધર્મનો વિકાસ કરવાને માટે ફેટયું સુદ-સાધન છે । કોઈ પણ કોમના બસો પાચમે કે દબાર માણુમેએ માનો કે જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો-ઉત્કૃષ્ટતાથી જૈનધર્મનું આચરણ સ્વીકાર્યું, પરંતુ તેમની માથે એક જૈનબધુ તરીકે-સ્વામીભાઈ તરીકે કોઈ પણ વ્યવહાર ન રાખવામાં આવે, તો તેઓની શી સ્થિતિ થાય ? ધાર્મિક સંકુચિતતાઓ લગભગ બધી કોમો-જાતિઓમાં પ્રવેશ કરી ગઈ છે એક જાતિના માણુસે પોતાના આવ્યા આવતા ધાર્મિક સિદ્ધાંતને મૂકી ખીજ કોઈ સિદ્ધાંતને સ્વીકાર્યો-ધર્મનું આચરણ સ્વીકાર્યું, એટલે તે પોતાની પૂર્વીય જાતિથી વિખૂટો પડ્યો હવે જે ધર્મમાં તે દાખલ થયો છે, તે ધર્મના જાતિવાળા પણ તેને ન સ્વીકારે તો પછી તેને તો ત્રિશકુનો અનુભવ કરવા મિવાય ખીજો શો ઉપાય રહ્યો ? જૈનજાતિમાં આ

ઉદરતાનો ઉદય ન થાય, ત્યાં સુધી નવીન જૈનો-કિયાજનો-
ઉપનન્ન થવા દુર્ધટજ છે. આવી ઉદરતા જૈન જાતિમાં આવવાને
હજી લાંબો સમય જોઈએ-અને તેટલા માટે હાલ તો જે જૈનો છે-
જૈન ધર્મ પાળનારા છે-ખાંસ કિયાજનો છે, તેમને માટેજ વિચાર
કરવો ઉચિત છે.

જૈન જાતિ અનેક વિભાગોમાં વિભક્ત છે. એરાવાળ, પોરવાળ,
શ્રીમાળ, શ્રીશ્રીમાત્ત, પક્ષીવાલ, અમવાલ ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ. આ બધા
વિભાગોમાં જેઓ જૈનધર્મને માનનારા છે, તે પણ ત્રણ વિભાગમાં
વિભક્ત છે. શ્વેતાવર, દ્વિગવર, સ્થાનકવાસી. સ્થાનકવાસીને એક
બેદ ખીજે-તેરાપંથી ત્રણજી તો ચાર બેદ. આ ચારે બેદો મહાવીરને
માનનારા છે. એટલે કે જૈનધર્મના નામે તો તેઓ બધા એકજ છે.
આવી રીતિમાં આ બધાએ વિભાગવાળાઓ એક ખીજાની સાથે
સંબંધ જોડે, તો પણ જાતીય ક્ષેત્ર ધણું વિશાળ બની શકે તેમ છે
અને તેથી માત્ર કન્યાઓના અભાવે ધર્મ છોડી વિધર્મમાં દાખલ
થવાના પ્રસંગો તો નરર અટકીજ જાય. ત્રણ હેમચંદ્રાચાર્યે
માર્ગાનુસારીના પાંત્રીસ ગુણોનું વર્ણન કરતાં વિવાહની યોગ્યતામાં
ત્રણ બાબતો ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવાનું મૂકવેલ છે:—

કલશીલન્મમૈઃ માર્ધ કૃતોદ્ધાહોડન્યગોત્રજૈઃ । જેતું કુલ
અને શીલ સમાન હોય અને અન્ય ગોત્રીય હોય-એવા સ્ત્રી પુરુષનું
લગ્ન થઈ શકે. આમાં કિયા કે વિચાર જિન્નતાની તો ગંધે પણ
નથી. વિચારજિન્નતા કેનામાં નથી હોતી ? જ્યાં મસ્તક જિન્નતા,
ત્યાં વિચાર જિન્નતા ખરીજ. હા, લગ્ન સંબંધમાં કુલ, શીલ
(આચાર) અને અન્યગોત્રપણું અવશ્ય જેવું જોઈએ. આ ત્રણ
બાબતો ઉપર ધ્યાન આપી જૈનજાતિ વિવાહના ક્ષેત્રનું સર્કલ
બાંધે, તો કેટલી બધી જાતીય જિન્નતિ થાય ? પરંતુ આશ્ચર્યનો

વિષય તો એ છે કે, જૈનજાતિએ ત્રા ક્ષેત્રને એટલું બધું સંકુચિત બનાવી દીધું છે કે, જેના લીધે જાતીય વિકાસક્રમને સખ્ત આઘાત લાગ્યા સિવાય રહી શકેજ નહિ. ઓશવાજ શ્રીમાળ સાથે, શ્રીમાળ ઓશવાજ સાથે, પક્ષીવાલ અગ્રવાલ સાથે કે અગ્રવાલ પક્ષીવાલ સાથે—અર્થાત્ ધર્મ આચાર-વિચાર, અને બંધુએ એક હોવા છતાં માત્ર ગામના બેઠથી નામોમાં પડેલી ભિન્નતાને અમરશ્યાન આપીને એક બીજાની સાથે સંબંધ ન કરે, અને તે ક્ષેત્રને ન્હાના ન્હાના ટુકડાઓમાં બહેંચી-પરિણામે ધર્મને હાનિ પહોંચાડવા જેટલી મૂર્ખતા જે જાતિ વાપરે, એ જાતિને દુહાર કેમ થઈ શકે ? જૈનજાતિની આ મંકુચિતાએ જૈન-ધર્મને 'કેટલું' નુકશાન પહોંચાડ્યું છે ? એનો કોઈ વિચાર કરે છે ? પ્રાચીન મૂર્તિઓ ઉપરના શિલાલેખો જ્યારે એ વાતની સાક્ષી આપી રહ્યા છે કે મોઢ, પક્ષીવાલ, નાગર આદિ જાતિઓ દંડ જૈનધર્મને પાળનારી હતી, ત્યારે અત્યારે તે જાતિની ગણી ગાંડી વ્યક્તિઓ પણ જૈનધર્મ પાળનાર નથી જોવાતી, એનું કારણ શું ? એક બીજાનો તિરસ્કાર, લુદાઈ, આપ બડાઈ કે બીજું કંઈ ? લાડવા શ્રીમાળી, મણિયાર અને બાવસાર જેવા શુદ્ધ જૈનો-કે જેમના બાપદાદાએ બંધાવેલાં મંદિરો અત્યારે પણ મૌનિપૂર્ણ છે, જેમનો આચાર વિચાર જૈનશાસ્ત્રોમાં કલા પ્રમાણેનો જ છે અને જેઓમાં એક પણ લક્ષણ જૈનધર્મ વિરુદ્ધ દેખાતું નથી, એવા જૈનોને પણ જે જાતિ અપનાવી શકતી નથી, તે જૈનજાતિ આગળ વધીજ કેમ શકે ? આશ્ચર્યનો વિષય તો એ છે કે ઘણાખરા જૈનસાધુઓ પણ ગૃહસ્થોના દક્ષિણમાં આવી ગૃહસ્થોની સંકુચિતતા પોતામાં પણ લાવે છે. પરંતુ ખરી રીતે સાધુઓનું એ કર્તવ્ય છે કે—શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ જે કંઈ સત્ય પોતાને લાગતું હોય તે સત્ય જનતા સમક્ષ

તેમણે મૂકવું જોઈએ. જે વસ્તુમાં ધર્મની બાધકતા નહીં હોય, તે બાધકતા તેમણે બતાવવી જોઈએ.

મંદોપમાં એજ કે જૈનસંખ્યાને ઘટવાનાં અનેક કારણોમાં પ્રધાન કારણ એ છે કે જૈનજાતિએ પોતાનું બ્યવહાર ક્ષેત્ર ઘણુંજ સંકુચિત બનાવી રાખ્યું છે. આ ક્ષેત્રને વિશાળ નહિ બનાવવામાં આવે ત્યાં મુઘી એ નિર્વિવાદ સિદ્ધ વાત છે કે જૈનોની મંખ્યા વધવાની તો નહિજ, બરુંકે ઘટતીજ જવાની, એટલે જરૂરનું તો એ છે કે-પહેલી તકે મુનિરાજોએ આ વિષયમાં સાચે સાચો ઉપદેશ જૈન-સમાજને આપવો જોઈએ. અને જૈનજાતિએ પોતાના આ ક્ષેત્રને વિશાળ બનાવવા તરફ નવીન સત્ક્રમ કરવું જોઈએ. શાસનદેવ મર્વને સદ્દુષ્ટિ આપે એજ અંતિમ કારણ.

(૭)

‘જૈન’ શબ્દોના પ્રયોગ જોની જોની સાથે કરવામા આવે છે, તે પૈકી ‘જૈનધર્મ’ અને ‘જૈનમતિ’ એ બે સંબંધી શબ્દો બે લેખોમા કહેવામા આવ્યું છે. આજે ‘જૈન સંઘ’ મંબંધી કમ્પક વિચાર કરીએ-
જૈનસંઘ.

“ મધ ” નું મહત્વ જૈનશાસ્ત્રોમા જે બતાવવામા આવ્યું છે, તે પ્રમિદ જ છે. ‘ સંઘ ’ ને ‘ તીર્થ ’ તરીકે બતાવવામા આવેલ છે. અને આ મંધ-તીર્થ-ને તીર્થકરો પણ ‘ નમો તિત્થસ્સ ’ કહીને નમસ્કાર કરે છે. જોને તીર્થકરો પણ નમસ્કાર કરે-બહુમાન આપે, એની મર્યાદા, એનું મહત્વ, એનો મોભો કેટલો હોવો જોઈએ, એ મમજતવશની આવશ્યકતા હોયજ નહિં. એક વ્યક્તિની શક્તિ કરતા મંબની શક્તિ અસખ્ય ઘણી વધારે હોવી, જોઈએ. કારણ એ છે કે ‘ મંધ ’ એ હજારો નહિ, લાખો મનુષ્યોના સમુદાયથી બનેલ ‘ સંગઠન ’ વિશેષનું નામ છે. બીજા શબ્દોમા કહીએ તો જૈનધર્મનું પાગનાર, જૈનશાસનમા ગહેનાર અથવા તીર્થકરની આરાધનું પાલન કરનાર મમુદાય વિશેષનું નામજ ‘ જૈનસંઘ ’ છે. આ સંઘની ંથાપના ખામ તીર્થકર જ કરે છે, એટલે તે તીર્થકર પ્રત્યે જોટલું બહુમાન આપણે ધરાવીએ તેટલું જૈનસંઘ-તીર્થકરની આરાધના પ્રમાણે ચાલનાર સમુદાય પ્રત્યે આપણે ધરાવવું જોઈએ તીર્થકરની આનાનું ઉલ્લંઘન આપણે ન કરી શકીએ, તેમ સંઘની આનાનું ઉલ્લંઘન પણ નજ યાવ.

આ મધમા ચાર વિભાગોનો સમાવેશ કરવામા આવ્યો છે- સાધ, માધી, આવક અને આવિકા.

સાધુ, સાધ્વી એટલે પાંચ મહાવર્તોને પાલન કરનાર પુરોહો અને સ્ત્રીઓ. આવક અને આવિકા તેજ કે જે પ્રભુપ્રકાશિત ગૃહસ્થ-ધર્મનું પાલન કરતાં હોય. પછી તે ગમે તે જ્ઞાતિમાં ઉત્પન્ન થયેલ કેમ ન હોય ! આવક શબ્દનો વ્યુત્પત્ત્યર્થ પણ શાસ્ત્રકારોએ એજ ક્યો છે કે—શૃણોતિ દિતાનિ વાક્યાનીતિ આવકઃ । હિતકર વચનોને શ્રવણ કરે તે આવક. ‘આવક’ કહેવાથી કંઈ એકાવાળ, શ્રીમાળ કે પોરવાળાદિનો જ મમાવેશ નથી થતો. જૈનધર્મની આ-સાએનું પાલન કરનાર—જૈનધર્મને પાળનાર કોઈ પણ હોય તે આવક કહી શકાય. ભગવાન મહાવીર દેવના મુખ્ય દસ આવકો કોણુ હતા ? કુંભાર અને કણુખી હોવા છતાં તેઓ મહાવીર દેવના પ્રધાન આવકો ગણાયા છે. એટલે ‘આવક’ શબ્દથી એકકક્ષ સાતિના મનુષ્યોનેજ સેવાની સંકુચિતતા આપણાથી કેમ રાખી શકાય ? મુતરાં, જૈનસંઘ એટલે ભગવાનની આસાનું પાલન કરનાર સાધુ અને ગૃહસ્થોનો સમુદાય, હા, આમાં પ્રધાનતા આસાની જોવાની છે. સાધુ હોવા છતાં તીર્થંકરની આસાથી વિરહ વર્તન કરનાર હોય તો તે મંધમાં ગણવાને યોગ્ય ન કહી શકાય.

‘પદ્ધતિ ઉપર કહેવામાં આવ્યું તેમ સંઘની અંદર સાધુ, સાધ્વી, આવક, આવિકા—એ ચારેનો મમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે, પરન્તુ તેમાં મોટી જવાબદારી ખાસ સાધુઓ ઉપરજ રહેલી છે. “સાધુ” એ ચાર લાઘવ્યહેનોમાં વડીલલાઘના સ્થાનમાં છે. એક પિતાના એ પુત્રો અને એ પુત્રિઓમાં જે વડીલ લાઘ હોય, તેના ઉપર આખા ઘરની જિંભેચારી હોય છે, તેવીજ રીતે જૈનશાસનઉપ-ધરની અંદર—અથવા પરમપિતા મહાવીર દેવના શામનમાં સાધુ, સાધ્વી, આવક, આવિકા—એ ચાર દિસેઘર હોવા છતાં મુખ્ય

નિમ્નેશરી ખાસ સાધુઓની છે, અને તેથી શામનના હિતના કાયોમા ચારે ત્રિભાગો જવાબદાર હોવા છતાં સાધુઓ વધારે જવાબદાર છે, પરંતુ ખેદનો નિષય એ છે કે—સઘની મર્યાદા જાળવના માટે સાધુ સમુદાયમાં જે યોગ્યતા હોવી જોઈએ, જે ગંભીરતા અને સહિષ્ણુતાદિ ગુણો હોવા જોઈએ, તે બહુજ કમ સાધુઓમાં જોવામાં આવે છે. શાસનનો ભાર વહન કરવામાં સૌથી પહેલાં પરંપરાની મહત્ત્વ ભૂતિનું બળ—જેને બીજા શબ્દોમાં ઐક્યબળ કહીએ, તે વધારે પ્રમાણમાં હોવું જોઈએ. આ બળ સાધુ સમુદાયમાંથી કેટલું ક્ષીણ થઈ ગયું છે, એ કાંઈક અજાણ્યું નથી. જો કે એ વાત ખરી છે કે, સાધુ સમુદાયમાંથી આ બળ ક્ષીણ કરી નાખવામાં આવી અવલમ્ને ઓર સ્વ, દેદ અવલમ્ને હમ માનનારા ગૃહસ્થોએ વધારે ભાગ લઈએ છે, તો પણ ધર્મી અસહિષ્ણુતા આદિના કારણે આ બળ વધારે ક્ષીણ થવા પામ્યું છે, એમ તો મૌએ સ્વીકારવું જ પડશે. અને તેનું જ એ પરિણામ આવ્યું છે કે સઘની મર્યાદા જે સાચવવી જોઈએ તે સાચવી રખાતી નથી. ભદ્રબાહુસ્વામી જેવા ધુરધર આચાર્યને પણ ‘મધ બહાર’ની શિક્ષા કરમાવવાનું તે વખતના મઘની કંઈ શક્તિએ કામ કર્યું હતું ? એ કાંઈ વિચારે છે કે ? એ સામુદાયિક શક્તિ—એક બીજાની સહાનુભૂતિ—એક્ય શક્તિએ જ તે વખતે એટલું કાર્ય કર્યું હતું. આજ ધરધરના આચાર્યો, ધરવરના પન્થાસો અને ન્હાના કે મોટા મૌ સાધુઓ પોતપોતાના મનમાં પોતાને સત્તાસેર સમજે—અરકે એમ કહેવામાં આવે કે—“ સીમાળ તાણે સીમ લાણી ને કુતરે તાણે ગામ લાણી ” કહેવત અસ્પર્શ થઈ રહી હોય, ત્યાં શાસનનું કાંઈપણ કાર્ય સંગઠિત રૂપે ન થઈ શકે, તો તેમાં આચાર્ય જેવું કું છે ?

અતએવ શામનનું હિત સમજનારા સાધુઓએ હવે પોતાની

સ્થિતિ સુધારવાની આવશ્યકતા છે. જે વખતે જૈન ધર્મ ઉપર અનેક પ્રકારના પ્રહારો પડી રહ્યા હોય, જે વખતે તીર્થો ઉપર આક્રમણો ચાલુ રહ્યાં હોય, જે વખતે જૈન સંઘના દિવસે દિવસે ધડી રહી હોય અને જે વખતે કોઈ પણ ધર્મવાળાઓને પ્રગતિ કરવાની મુંઢર તક મળી રહી હોય તે વખતે વિશાળ જવાબદારી માથે રાખનાર સાધુઓ સત્તાના મદમાં મસ્ત બની એક બીજાથી મળે નહિ, અસહિષ્ણુતા ધારણ કરી શાસનક્ષિતના મુંઢરમાં મુંઢર કાર્યને પણ સહાનુભૂતિ આપે નહિ, શિષ્યો વધારવાની લોકવૃત્તિથી જૈનસંઘના નાયક બનવાની જિભેવારી અર્પણ કરવામાં કોઈપણ જાતની યોગ્યતા તપાસ્યા વિના જે આવ્યો તેને મૂંડી નાખવામાં આવે અને પોતાના ધર્મથી વિરુદ્ધ કાર્યો ઉપાડી શાસનની અધિકાધિક દિકલણ થાય એવું કરવામાં આવે, એ આ સમયમાં કેમ પાલવે ? ધર્મ વધારવાના સમયમાં ધર્મ ઉપરથી આરથા ઉઠાવી દેવાનાં કૃત્યો કેમ ચાલે શકે ? “ સો માણસો ધર્મ ન પામે એની દરકાર નહિ, પરંતુ એક માણસ અધર્મ ન પામવો જોઈએ. ” આ વૃદ્ધાગમના વચનને કેવું શ્રુતી જવાય છે ? શાસનની નિંદા નહિ થવા દેવાના કારણે સાધુએ વેધ બાળ્યાનાં દૃષ્ટાન્તો પણ શું રાત્રોમાં નથી કે ? કોઈપણ કાર્ય કરવામાં દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાળ, લાવ જોવાની પ્રજાની આજ્ઞા અત્યારે કેટલી વિસરી જવાઈ છે, એ લગાર લાગ ઉતરીને તપાસનાર સહજ જોઈ શકે તેમ છે. પરિણામ શું આવ્યું છે, તે કોઈથી અનુભવ્યું નથી અને શું આવશે, તે પણ ઘણા ખરા કંઈપી શકે તેમ છે.

આવી સ્થિતિમાં સંઘની મર્યાદા ન જળવાય, સંઘના દુષ્ક્રમે અને આરાઓનો લોકો તિરસ્કાર કરે, તો તેમાં નવાઈ જેવું શું

છે ? જે માધુ સમુદાયમાં ઐક્યબળ હોય, પરસ્પરની સહાનુભૂતિ હોય, વધારે નહિ તો કમમાં કમ એક બીજાનાં કાર્યોને તોડી પાડવાનાજ પ્રયત્નો ન થતા હોય અને માત્ર એક ધારો ઉપદેશ થતો હોય તો હજુ પણ સમાજહિતના ધણા કાર્યો થઈ શકે તેમ છે અને ધીરે, ધીરે આખા સમાજનું સંગઠન થઈ શકે તેમ છે.

આવીજ રીતે સાધ્વી વર્ગ અને ગૃહસ્થ (શ્રાવક-શ્રાવિકા) વર્ગની પણ જે સ્થિતિ થઈ રહી છે, તે સંબંધી વિચાર કરવાનું હવે પછી ઉપર હુલતવી રાખી હાલ તુર્ત તો અમારો સાધુવર્ગ પોતાની મર્યાદા-પોતાનો મોભો જાળવવા સૌથી પહેલાં ઐક્યબળ ઊભુ કરે અને તે દ્વારા શાસનહિતનાં અનેકાનેક કાર્યો કરવા ભાગ્યશાળી નીવડે, એટલું ઇચ્છી વિરમું છું.

(૮)

સરાકોદ્ધાર.

સ્તંભસારમાં એવી ઠોષ શાંતિ, ધર્મ, સમાજ કે દેશ છે કે-જેના ઉપર પરિવર્તનશીલતાએ પોતાનો પ્રભાવ ન પાડ્યો હોય ? જૈનધર્મ કે જૈનગતિ કુદરતના આ નિયમથી બચવા પામે, એ નજ બની શકે. જૈનધર્મ ઉપર પણ સમયે પોતાનો પ્રભાવ અવશ્ય નાખ્યો છે. ઇતિહાસનાં પૃષ્ઠે એ વાતને પુરવાર કરી આપે છે કે મહાકવિ એક લાખ જૈન ઘરોની વસ્તીવાળી એક મોટી નગરી હતી, આજ ત્યાં એક પણ ઘર નથી. આવીજ રીતે રાજગૃહ, ગુણ્યામા, કૌશમ્બી અને એવી બીજી નગરીઓ જૈન વસ્તીથી ભરચક હતી. આજ ત્યાં જૈનતીર્થ.તરિકિની પ્રસિદ્ધિ સિવાય જૈનોની વસ્તીનું નામ નિશાન પણ નથી. બિહાર એક જૈનનગરી હતી. આજ ગણ્યાં

સમયને ઓળખો.

ગાંધી ૮-૧૦ ધર જૈનોનાં રહ્યા છે. આવીજ રીતે જે દેશમાં જૈનોની-જૈન ધર્મના પ્રતિપાલકોની લાખોની વસ્તી હતી, એવા દેશો ઉપર પણ સમયે પોતાનો પ્રભાવ નાખ્યો છે. બંગાલ અને મગધ જેવા દેશો કે જ્યાં તીર્થંકરોના મોટા ભાગે કલ્યાણકા થયા છે, બહુધા તીર્થંકરો વિચર્યા છે, જ્યાં બ્રાહ્મણ, હનિય, વૈશ્ય અને ગ્રામ્ય તમામ જાતિના લોકો મોટે ભાગે જૈનધર્મ પાળતા હતા, તે દેશમાં આજે મામાહારિઓની જ વસ્તી વિશેષતઃ જોવાય છે. અને જૈનધર્મ પાળકોની વસ્તી તો પ્રસિદ્ધિમાં ખાસ મોટા મોટા શહેરોમાં ક્વચિતજ જોવામાં આવે છે. આ બધો સમયનો પ્રભાવ નહિ તો ખીણ શું ? પરંતુ કુદરતનો એક એ પણ નિયમ છે કે જે દેશમાં જેવા પ્રકારના સંસ્કારોનું ખીજ પક્યું હોય છે, તે દેશમાં તે સંસ્કારોની આખી હજારો વર્ષો પછી પણ અવશ્ય જોવાય છે. મગધ અને બંગાલ આજ માંસાહારી બને હોય, તે દેશોમાં જૈનધર્મીઓની સંખ્યા બલે ઓછી હોય અને તે દેશમાં સેંકડો વર્ષોથી માધુવિહાર લગલગ બંધ જેવા બલે થઈ ગયો હોય; પરંતુ તીર્થંકરો અને શ્રદ્ધાળુઓ તે દેશમાં પોતાના ઉપદેશમૂલકનું જે સિંચન કર્યું છે, તેની અમર અત્યાર સુધી પણ મર્વંદા ભૂંસાવા નથી પામી, એમ કહેવાને મારો જાતીય અનુભવ પ્રેરણા કરે છે. તે દેશના મનુષ્યોમાં ભક્તિ, મગ્નતા અને જિજ્ઞાસાવૃત્તિ જેવી જોશમાં આવે છે, તેવી સાચ્યેજ ખીણ શાક દેશમાં જોવાઈ છે. ‘જાણે થોડું ને તાણે ધણું’ એ ગુજરાતી કહેવતની અરિતાર્થતા હાં નથી ચતી. મુકિતમાં પરસ્ત થયા, એટલે હર તે વાતને સ્વીકારવાની ત્યાના લોકોમાં મરજતા છે. પોતાનો કશો ખરો કરવા ખોટો દુરાગ્રહ સાચ્યે જ ત્યાંના લોકો ગ્રાપે છે. મતલબ કે ત્યાના મનુષ્યો સરળ અને જિજ્ઞાસુઓ છે. સત્ય તત્ત્વોના સ્વીકાર તરફ ઝટ પ્રેરણ છે. આ ત્યાના મૂળ મંરકા-

રતું પગિણામ છે. આ તો સામાન્ય રીતે આપણે અન્યોક્તન થયું,
 પન્નુ જરા ઉડે તપામ કરીએ છીએ તો તે દેશમા હજી એવી
 એક જાતિ મૌઝૂદ છે કે જેમા મોટે ભાગે જૈન સંસ્કારો જોવાય
 છે આ જાતિ અત્યારે “ સરક ” (કે જે ‘ શ્રાવક ’ ના
 અપભ્રંશ રૂપમા છે) જાતિના નામથી ઓળખાય છે. આ જાતિની
 અધિક વસ્તી અમ્બેતશિખર, હુનરીમાગ, અને રાંચી વિગેરેની
 આમપામ છે આ જાતિના લોકો જૈનજ છે, એમ માનવાના અનેક
 કારણો છે મામળવા પ્રમાણે તે લોકો પ્રતિદિન જે મનના જાપ
 કરે છે, તે અશુદ્ધ નવકર મન છે તેમ તેઓ પોતાના ઇષ્ટદેવ તરીકે
 પાર્શ્વનાથ (પારમનાથ) ને માને છે. કહેવાય છે કે મરકારી રીપો-
 ટોમા પણ ‘ પહેલા આ લોકો જૈન હતા ’ એવો માર્ક કરવામા
 આવેલ છે રગુત વિચાર કરતા આ જાતિ જૈન જાતિ છે, એ
 નિમદ્દિદ મિદ્દ થાય છે. અનુમાન કરવામા આવે છે કે આ જાતિની
 ઉપર પ્રમાણેના આચારવાળી લગભગ દોઢ લાખ મનુષ્યોની વસ્તી છે
 જાની જાણે, આની કેટલીએ જાતિઓ કાળના પ્રભાવે જૈનધર્મથી
 નિમખ ધમ્મ ગમ્મ હશે. આપણે આવી જાતિઓને અપનાવી પુન
 જૈનધર્મમા ગ્રિથર કરવા કેટલો પ્રયત્ન કરીએ છીએ ? પ્રતિ વર્ષ
 લાખો રૂપિયા હિમવો અને બીજા બીજા કાર્યોમા વ્યય કરનાર
 જેનો થોડાક મમયથી વિખૂટા પડેલા પોતાના જાતિભાઈઓનો ઉદ્ધા-
 રવામા પોતાની લક્ષ્મીનો કેટલો વ્યય કરે છે, તે કાંઈ બતાવશે ?
 શ્વેતામ્બર જૈનોને માટે ખરેખર નીચુ જોવાનો વિષય છે કે
 ઉપર્યુક્ત જાતિને અપનાવવા માટે દિગ્મંથર ભાઈઓએ ને પ્રાન્તોમા
 લગભગ ૪૦ પાઠશાળાઓ ખોલી છે, જ્યારે શ્વેતામ્બર ભાઈઓએ
 તે દિશામા એક અંશમાત્ર પણ પ્રયત્ન કર્યો મલાગાયો નથી,
 કેટલી એકમોસની વાત છે, કેટલી દુષ્કની વાત છે ! !

‘ કરે તે ચરે ’ આ કહ્યવતનુ રટણ કરનાર ગુજરાતી ભાષાઓ- ગુજરાતી ધનાઢ્યો કેવળ ઊત્તમો, ઉત્તમણા અને ઉપધાનોમા હનરો રૂપિયા વ્યય કરી પોતાનુ સમ્યક્ત્વ નિર્માણ કરે છે, પરંતુ આવા દેશોમા અસાનતાના કિચ્ચકમા પડેલ પોતાના બંધુઓનો ઉદ્ધાર કરવામા શુ સમ્યક્ત્વની નિર્માતા કમ સમજે છે ? લાખા લાખા રાગો કાઢીને “ મતી જીવ કરે ” શાસનરસી, એસી ભાવધ્યા મન ઉદ્ધસી ” આ કડીને ગાનાર પોતાની આ ભાવના માત્ર કટી ગાવામાં જ ખતાવે છે કે ‘ અન્ય જીવોને શાસનના રસી ’ બનાવવા પ્રયત્ન કરીને, કરે છે, એનો કાંઈ વિચાર કરે છે ?

મહાનુભાવો, જરા વિચાર તો કરો. જે બૌદ્ધ ધર્મ હિંદુધ્યાન- માંથી નષ્ટપ્રાય થયો હતો, તે બૌદ્ધધર્મની કલકતા અને એવા ધ્યાનોમા એવી મ્હોટી મ્હોટી મોમાધડીઓ થવા ઉપરાન્ત શુદ્ધવિદ્યારો અને છેવટે સારનાથમા બૌદ્ધ મુનિવર્મિંટી થવાની પણ તૈયારી થઈ ગઈ છે. જ્યારે હનરો ઠોકરોને સહન કરી બચી ગહેલા જૈન- ધર્મના અનુયાયીઓ મમકિતના ઘેનમા ઘોર્યા કરે, એ કેટલો બધો દુખનો વિષય કહી શકાય ? બંગાળ જાગ્યો છે, બંગાળ જિજ્ઞાસુ છે. બંગાળના વિદ્વાનોમાં છેલ્લા ૧૦-૧૫ વર્ષમાં જે કંઈ જૈન માહિ- ત્યનો પ્રચાર સ્વર્ગરથ મુરદેવના પ્રયાસથી થવા પામ્યો છે, તેના પરિ- છામે આજ, બંગાળના અનેક વિદ્વાનો બંગાળમાં જૈન ધર્મનો અને જૈન માહિત્યનો પ્રચાર કરવાને તૈયાર છે. જોઈએ છે માત્ર મદદગારો, આ મંબધી બંગાળના એક પ્રસિદ્ધ વકીલ, કે જેઓ જૈન-ધ્યાયના ઉડા અભ્યાસી છે, તેઓ પોતાના એક પત્રમાં જણાવે છે—

“ ભારતવર્ષના જૈનો માટે એ કાર્યો આવશ્યક છે. જૈન મા-

હિસનો પ્રચાર પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમાં કરવો. અને ૨ ભારતીય વિદ્વાનોમાં પણ પ્રચાર કરવો. આ કાર્યો માટે સ્વ. આચાર્ય મહારાજે પ્રયત્ન કર્યો છે. વર્તમાનમાં બંગાલિયોની રહામે જૈનસાહિત્ય વિશેષ રૂપે લાવવું જોઈએ; કારણ કે બંગાલીઓ સામાજિક રૂપે ઉચ્ચ કોટીના વિદ્વાનો હોવા ઉપરાન્ત ઉત્સાહી પણ હોય છે. બંગાલમાં બૌદ્ધ યોગ છે... છતાં કલકત્તા કોલેજ સ્કેવરમાં એક મોટું બુદ્ધ વિહાર બનાવવામાં આવ્યું છે. હવે દરેક શિક્ષિત બંગાળી બૌદ્ધ મંબંધી થોડું ઘણું અવરચી જશે છે.

પરંતુ જોનો શું કરી રહ્યા છે ? જૈનધર્મના સંબંધી લેક્ચરનું આયોજન કરવાનો મારો વિચાર છે. અને તેટલા માટે મેં 'જિનવાણીનું સંપાદન કાર્પ સ્વીકાયું' હતું. "

આગળ જતાં આ વિદ્વાન કલકત્તામાં એક જૈન કોલેજ ખોલવાની લક્ષ્યમણ કરે છે. કહેવાની મતલબ એટલીજ છે કે મમય એટલો બધો અનુકૂળ છે કે આ વખતે જો જૈનધર્મના પ્રચાર માટે પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો થોડા સમયમાં આશાતીત રૂળ મળી શકે તેમ છે. ખામ કરીને બંગાળ અને મગધમાં વધારે પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે. જે બંગાળી વિદ્વાનો જૈન સાહિત્યનો અભ્યાસ કરવાની જિજ્ઞાસા ધરાવતા હોય તેમને માહિત્યના અભ્યાસમાં રોકાણરૂપે આપી મદદ કરવી. જે વિદ્વાનો જન સાહિત્ય સંબંધી ગ્રંથો બનાવે કેવા જૈન ગ્રંથોના અનુવાદો કરે, તેમના તે ગ્રંથો પ્રકાશિત કરી આપવા અને નવા નવા ગ્રંથો લખવા તથા અનુવાદો કરવાને ઉત્તેજન આપવું. અને જ્યાં સુધી બની શકે ત્યાં સુધી સારા ઉપદેશો ફેરવી તે સરાક પ્રતિના લેકો જ્યાં જ્યાં હોય તેની શોધ કરવી, તેમના સારને માટે પાશ્ચાત્યોમાં ગ્રંથો ગ્રંથોમાં તે

જ્ઞાતિના લોકોને એકત્ર કરીને તેમને તેમનો અસલી ધર્મ સમજાવવો. આ જ તે જ્ઞાતિના ઉદ્ધારનાં સાધનો છે. આશા છે કે જૈન વિદ્વાનો, જૈન ધનાઢ્યો આ દિશા તરફ પોતાનું ધ્યાન લાઇ જશે, અને જૈન ધર્મના પ્રચારનો આ અસાધારણ ઉપાય હાથ ધરશે. શાસનદેવ જૈન સમાજને વસ્તુસ્થિતિ સમજવાની શક્તિ પ્રદાન કરે, એજ હઠ્ઠી. વિશ્વ હું.

(૯)

સાધુ-સંગઠન.

ભૂરાતવર્ષની હિંદુજાતિ પોતાનું મંગલન કરવાને તૈયાર થઈ છે. એટલા માટે કે-હિંદુ જાતિ ઉપર નાના પ્રકારના આક્રમણો, હિન્નાલિનતા, નિર્નાયકતા, કતવ્યવિમુખતા આદિ પ્રવેશી ગયાં છે. આવીજ રીતે જોવા જઈએ તો જેવી સમસ્યા હિંદુ જાતિને માટે ઉપસ્થિત થઈ છે, તેવીજ સ્થિતિ જૈન જાતિની પણ થઈ રહી છે. ન્હાની સરખી જાતિમાં અનેક ન્હાના ન્હાના ફિરકાઓ, આપસમાં તેઓનું વૈમનસ્થ, તીર્થો અને એવાં ધાર્મિકસ્થાનો માટે કલેશો, ફિરકાઓની વિલિનતાથી જૈનજનતાનો દિવસે દિવસે થતો ધટકો, જુદા જુદા ધર્મવાળાઓના જૈનધર્મ ઉપર ચતા આક્ષેપો, કેલવણીની હીનતા, બાળ-

સમયને ઓળખો.

વિધવાઓની શ્રદ્ધા ધર્ત્વાદિ અનેક કારણો એવા ઉપસ્થિત થયા છે કે-જો જૈનજાતિ પોતાનું બધારણ-પોતાનું સંગઠન ન કરે, તો ખરેખર તેના ક્ષત્રુના દિવસો બનુ નહીંક આવી છે, એમ જ કહી શકાય. કમમાં કમ એટલું તો ખ-જ કે-જો જૈનજાતિ અભ્યાસી ચેતીને પોતાનું સંગઠન ન કરે, તો તેના અસાધારણ અધ પાત નહુ નહીંક જ, એમ કહી શકાય. એટલા માટે જૈનસમાજે બહુ જલદી ચેતવાની જરૂર છે ખ-જ સાથે માથે જૈનમમાજની સ્થિતિનો ત્યાગે વધારે ઉઠા ખવાલ કરવામાં આવે ન, ત્યારે એ અવરથ દેખાય કે કે-જૈનમમાજનું બધારણ-સંગઠન ત્યા સુધી ન જ થઈ શકે, કે ત્યા સુધી સાધુસમુદાય પોતાનું સંગઠન ન કરે. જીવન મમાજમા-જાતિયોમાં સાધુઓની સામાજિક કાર્યોમાં એટલી દખલગિરિ નથી દેખાતી, જેટલી કે-જૈનમમાજમા જૈનસાધુઓની રહેલી છે, બન્ને એમ કહેવું જોઈએ કે-જૈનસમાજમા સાધુઓનું પ્રાધાન્ય સ્વીકારાયેલું અસારે થયું મૌનુ છે તરણ એ છે કે-જૈનમંધ (ચતુર્વિધ) મા મૌથી પ્રથમપદ સાધુઓનું છે. અને તેથી મમાજની આખી દેલી સાધુઓના હાથમાં છે. આવી સ્થિતિમાં મૌથી પ્રથમ જૈનસાધુઓમાં મમન થવાની આવશ્યકતા છે, એવું મારે નમ્ર મનવ્ય છે.

કોઈપણ સમાજ કે જાતિમાં મંગલનો પ્રશ્ન ક્યારે ઉપસ્થિત થાય છે, તેના કારણો ઉપર જતા-જતા આવી છે : ૧ છિન્નભિન્નતા, ૨ નિર્નાયકતા, ૩ આપસનું વૈમનસ્ય અને ૪ કર્તવ્યવિમુખતા. આ ચાર મુખ્ય કારણો છે. આ કારણો જે સમાજમાં ઉપસ્થિત થાય, તેણે બહુ જલદી ચેતવું જ ગણુ અમારા માધુ સમુદાયમાં પણ આ ચાર કારણોએ પગપેમારો-પગ પેસારો જ નહિ દિનુ સંપૂર્ણ રીતે સ્થાન પ્રાપ્ત થયું છે, એ

હરકોષ્ટ વ્યક્તિ આપાનીથી જોઈ શકે છે. આપણે તે ચારે બાજનોનું કમરઠા નિરીક્ષણ કરીએ.

છિન્નલિન્નતા

એક સમય હતો કે-એક આચાર્ય હનર હનર બમે 'હનર' સાધુઓ ઉપર આધિપત્ય બોગવતા હતા. એક આચાર્યના આજ્ઞાપત્રને-હનરે સાધુઓ શિરોધાર્ય સમજતા હતા; એકજ આચાર્ય થાે તે સાધુને નેતા ગુન્હા ગદલ ગમે તેવી શિક્ષા કરી શકતા હતા, એકજ આચાર્ય ગમે તે માધુને ગમે ત્યાં ચતુર્માસ કરવા માટે આજ્ઞા કરી શકતા હતા. એક જ આચાર્યની આજ્ઞાવાળા સાધુને પોતાના સમુદાયથી છુટા થઈ બીજા સ્થાને જવામાં માત્ર પાંચ થઈ જતી હતી. એક સમુદાયના સાધુને બીજા સમુદાયવાળા માધુ ત્યાં સુધી તેને-હોતા મંત્રહતા કે જ્યાં સુધી તે સમુદાયના નાયકની આજ્ઞા ન લાવે. હવે અત્યારની સ્થિતિ તપાસો. મૂળમાં ગણ્યા ગાંઠ્યા સામ્ય વધુઓ ચારસો માધુ. તેમાં અનેક આચાર્યો, પંચામોતો નો પાર નહિ. પંચાસો જાણે અમે મોટા ને આચાર્યો જાણે અમે મોટા. એક આચાર્યની પાસે ગણ્યા ગાંઠ્યા ૫-૧૦ માધુ થે ન હોય, તેમાંથી વળી એક બે આચાર્યો તો ખરે જ. એ આચાર્ય કે પંચામ બીજા આચાર્ય કે પંચામને સળવામાં પણ પોતાની માનહાનિ મમળે. આગળ સંબંધી તો કહેવું જ શું? જેટલા માધુ તેટલી આજ્ઞાઓ. એક ગુરૂને પાંચ સિષ્યો હોય તે પાંચ પણ તેની આજ્ઞામાં ન મળે. બધું એમ કહેવું જોઈએ કે-પાંચ સિષ્યોને રાજી રાખવા તે પાંચેની આજ્ઞા પ્રમાણે ગુરૂએ રહેવું જોઈએ. માધુઓ ચતુર્માસ ત્યાંજ કરે કે જ્યાં પોતાની ઈચ્છા હોય. એમાં ગુરૂની આજ્ઞાની જરૂર નહિ. કનય બાલ દેખાવથી ગૃહસ્થોને

જતાવવાની ખાતર આસા લેવી દેવી પડે તો પહેલેથી શાંકેત કયાં પ્રમાણેજ લેવાય. શિષ્યની ધન્યતા વિરદ્ ગુરુથી આસા ચાયજ નહિં. ત્યાં સુધી કે-શિષ્ય સાધુધર્મથી વિરદ્ આચરણ કરી રહ્યો હોય, તો પણ ગુરુથી તેને કંઈ ન કહેવાય ? કારણ કે ગુરુને પણ એ જ ભય રહ્યા કરે કે-રખેને ચાલ્યો જશે તો ? અને શિષ્ય પણ નિર્ભય રહે, કારણ કે એ એમ સમજે કે-“ અહિંથી કાઢી મૂકશે તો ખીજા ધણાએ મને રાખવાને નિયાર છે, છેવટે કોઈ નહિં રાખે તો એકલો-સ્વતંત્રતાથી વિચરીશ. શું કેટલાક મ્હોટા કહેવાતા સાધુઓ એકલા નથી વિચરતા ? તેમને એકલા વિચરવાની છૂટ અને અમને નહિં ? ” ખીજા તરફથી એક ખીજાના શિષ્યોની લટાલૂંટ તો ચાલુજ છે. દલાણાના શિષ્યને ફોસલાવીને મારા મનુદાયમાં શી રીતે લઈ લઉં ? એ બદલાનથી અનેક કાગીશો થતી રહે છે. એક ખીજાનાં પુસ્તકો માટે મારામારી, સાધુઓ માટે મારામારી, લેત્રો માટે મારામારી, ઉપાશ્રયો માટે મારામારી, સંસ્થાઓ માટે મારામારી એમ સાધુસમુદાયમાં બહુમા જ્યાં જૂઓ ત્યાં મારામારી સિવાય ખીજું શું થઈ રહ્યું છે ?

નિર્નાયકતા.

જ્યાં ઉપર પ્રમાણેની છિન્નભિન્નતા થઈ રહી હોય ત્યાં કોઈના પણ આધિપત્યનું-નાયકતાનું તો નામો નિરાને ચાનું હોય ? છે કોઈ માધુ સમુદાયમાં એક પણ નાયક ! નાયક થાય પણ કોના ? પોતાના અટી શિષ્યો પોતાની આસા ન પાગતા હોય, એવા સાધુઓ પોતાને સમાજનાયક-સમાજના સત્રાટ્-કે શાસનના રાજા કહેવડાવવાની કે કાગળીયાં ઉપર લખવાની કોશીશો કરે, એ નગી અસાનતા નહિં તો ખીજું શું છે ? આવી છિન્નભિન્ન અવસ્થામાં પણ હજી

કેટલાક માધુઓ પોતાને સત્તાના મદમા ખીજીઓ ઉપર આક્રમણ કરવામાં, ખીજીઓને હવડા પાડવામાં, ખીજીઓના પુસ્તક-લકારો છીનવી લેવામાં, ખીજીઓ માટે સમાજમાં ગેરસમભૂતિયો ઉભી કરાવવામાં અને આકબરથી પોતાને શામનના પોરી બતાવવામાં પોતાનું પાડિત્ય બતાવી રહ્યા છે, પરંતુ ખરેખર આ બધી કારવાહીઓ સાદુ મધુગયની નિર્નાયકતા બતાવી રહી છે જેઓ નાયબ છે-નાયકને યોગ્ય છે, મમાજે જો તેમની નાયકતા સ્વીકારી છે, તો પછી ખીજા પ્રયત્નો કરવાની આવશ્યકતા હોય જ નહિ. અત્યાર તો આ હિન્નલિન્ન સ્વરૂપમાં એવા પણ માધુઓ પોતાને શામનના નાયક મમજી રહ્યા છે કે જેમનામાં મહાત્મતત્ત્વ નામેનિશાને નથી, આવી સ્થિતિમાં મમાજમાં હિન્નલિન્નતા થાય, મખેડા વધે, શિખાદિની લૂટાનટ થાય, એમાં નવાઈ જોડુ નુ છે ?

વૈમનસ્ય.

સાધુ મધુદાયમાં વૈમનસ્ય કેટલું વધુ છે એ મતાવવાની આવશ્યકતા જ નથી આખા જગતની માથે મેત્રિભાવની ભાવના રાખનારા મુનિવરો આપમમાં મૈત્રીભાવ ન રાખી શકે, એ કેટલો બવો ખેદનો વિષય ? એક સાધુના કાર્યને ખીજા માધુ ન અનુમેદે, એક સાધુનો ઉત્કર્ષ ખીજે માધુ ન જોઈ શકે, એક આચાર્ય / પન્થાસ ખીજા આચાર્ય કે પન્થાસને ન મળી શકે, એક મધુદાયવાળા ખીજા મધુદાયનો નિંદા કરે, ખીજા મધુદાયવાળા પહેલા સમુદાયની હવમાઈ કરે, આ બધા વૈમનસ્યના પરિણામ નહિ તો ખીજું શું છે ? બ કે ઉપરની નિર્નાયકતા કે હિન્ન લિન્નના એ બધાએ ખરી ગીતે જોઈએ તો વૈમનસ્યના જ પરિણામ છે આશ્વપનો વિષય તો એ છે કે જે સાધુત્વ કેવળ આત્મકલ્યાણ

સમયને ઓળખો.

માટે જગતના ઉપકાર માટે, રાગદ્વેષથી મુક્ત થવા માટે, કપાયોની નિર્હત માટે, શામતની એવા માટે, બીજાઓ ઉપર પોતાના ચરિત્રની છાપ પાડવા કોટે સ્વીચ્છરુ છે, તત્ત માધુત્વના-આનુતા નેવાસમા ગૃહથો કરતા પણ વધારે કલેસ, ગૃહથો કરતા પણ વધારે દુષ્ટા, ગૃહથો કરતા પણ વધારે મોહ-મમત્વ કરનામા આવે, એના જેવા એના વિષય બીજો કયો હોય શકે ? કયા મન્યપાત્રને માટે ? કય સિદ્ધિયોને માટે ? કય વિશ્વતિયોને માટે ? કય સમ્પત્તિયોને માટે આ બધું કરવું જોઈએ ? કોઈ જતાવરો કે ? મતલબ કે આ રમનરયે પણ માધુ મમુદાય ઉપર પૂરપૂરું પોતાનું આધિપત્ય જમા યુ છે

કર્તવ્ય વિમુખતા

નાનુ કામ્યુ કર્તવ્યવિમુખતા છે ઉપરના એ પિન્નાલિનતા અને નિનાયકતાના દાણે સાધુઓમા કેટલેક અસે કર્તવ્યવિમુખતા વધારે પ્રવેશ કરી ગય છે અને તે બિનકુલ જનવા જોગજ છે ન્યા કોઈ જાતનો અંકુશ નથી, ન્યા મોઢનો દાગ નથી, ન્યા ભાવનાઓની પણ ખામી છે, ન્યા પૌદગલિલ ભાવોનું પ્રાબલ્ય છે, ન્યા કોઈ કહેવાવાળું નથી, ત્યા કર્તવ્ય વિમુખતા પ્રવેશ કરી જ ગય છે. એકલ વિહારી માધુઓની સખ્યા વધી છે, કેટલાકે મારવાડ અને એવા દેસોમા, કે ન્યા સાધુધર્મને સમજનારા બહુ ઓગ ગૃહથો હોય છે, કિવા કેવળ વેપને જ માન આપનારા હોય છે, ત્યા વિચરી અઝઘનીય અધમ કેલાવે છે. પૂર્વ દેશની યાત્રાના નિમિત્તે કેટલાક માધુઆધ્વીઓ બહાર નીકળી પડે છે, અને મામે ગામ કપિયા ઉવરાવના રહે છે, એટલું જ નહિ, પરન્તુ દ્રવ્યસમ્મલ જ છે અને કેટલાક તો યાકે પાકે માડીમા બેસી જવાના દાખલા

પણ બન્યા છે આ ઉપરાંત દિવસે દિવસે રેલ વિહાર કરવામાં સાધુઓની સખ્યા પણ વધતી જાય છે. વળી કેટલાક મારા-મોટા અને પ્રતિષ્ઠિત ગણાતા સાધુઓમાં લોચ નહિ કરવા, મોળા પહેરવા, પોટલા હંચકવા માણસો રાખવા અને એવી બીજી બીજી શિથિલતાઓ પ્રવેશ કરતી જાય છે. વળી સાધુઓની ઉપદેશ પદ્ધતિ પણ બહુ કર્તાવ્યવિમુખ થઈ ગઈ છે, એ પણ વિચારના જેવું છે મહાવીરના શામનની ઉદારતા કેટલા સાધુઓ પ્રકાશે છે ? ગૃહસ્થોને પોતાના રાગી બનાવવા તરફ જેટલું ધ્યાન આપવામાં આવે છે, તેટલું પરમાત્માના શાસનના રાગી જેટલા વધારે જાને, એ ધ્યાન આપનારા કેટલા છે ? જૈનધર્મને પાળનારી અનેક જાતિયો અધ્યારે જૈનધર્મથી વિમુખ થઈ બેઠેલી છે, તે જાતિઓને જૈનધર્મમાં પુનઃ સ્થિર કરવા તરફ કોણ વલ્લ આપે છે ? જૈનધર્મ મંકુચિનધર્મ છે, ' ' જૈનધર્મ નારિતક ધર્મ છે, ' ' જૈનધર્મ એરુધર્મ છે, ' ' જૈનધર્મ અનીશ્વરવાદી ધર્મ છે, ' ' જૈનધર્મ આધુનિક ધર્મ છે, ' ' જૈનધર્મ જીવજાને લાયક ધર્મ નથી ' અને જૈનધર્મની દગ દુનિયાને ખાયલા બનાવનારી દયા છે, " આવા આવા નિર્મૂળ આક્ષેપોનો પરિહાર કરવા માટે કયા પ્રયત્નો થાય છે ? કેટલા સાધુઓ પ્રયત્ન કરે છે ? આ બધી કર્તાવ્યવિમુખતા નથી તો બીજું શું ?

ઉપરના ચારે કારણો અસાધારણ કારણો છે. જૈનસમાજના અવપાતના અમાધારણ ચિહ્નો છે. જો જૈનસમાજને જીવતી રાખવી હોય અને જો જૈન સાધુઓમાંથી ઉપરનો મોડો દૂર કરવો હોય તો સૌથી પહેલી તકે સાધુ-સંગઠન કરવાની આવશ્યકતા છે. ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે-ઉપર જે જે બાબતો કહેવામાં આવી છે, તેના મોગ કદ બધા 'સાધુઓ-આખો સાધુ મમુદાય થયો છે,

એમ નથી. હજુ પણ “ જહુગ્ના વમુધરા ”ની કહેવત ચરિતાર્થ થાય છે. હજુ પણ સાધુ મમુદયમા અનેક મુનિસ્તનો હશે-છે કે જેઓ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ પ્રમાણે પોતાનું ચરિત્ર પાળવામાં મશગુલ રહી બીજી કાંઈ પણ જ્ઞાતની ખટપટમાં કે મોહમમત્વમાં ન પડતા પોતાનું કાર્ય બજાવતા રહે છે. પરંતુ એવી સખ્યા અતિ અપ આને તેથી જ માનુ મમુદયે બહુ જલદી મંગલન કરવું જોઈએ છે. મારું એ દૃઢ મનતવ્ય છે કે-જ્યારે ત્યારે પણ માધુઓ દ્વારા જ શાસનની ઉત્પત્તિ થશે. જૈન ભત્તિનો પાછલો ઇતિહાસ તપાસવામાં આવે. જૈનમાનુઓએજ-જૈન આચાર્યોએજ શામનને માટે પ્રાણ પાચ્યા છે માધુઓએ જ મહાન કષ્ટો વેરી ધર્મને દીપાવ્યો છે, સાધુઓએ પોતાના ચરિત્રની છાપ રાજ-મહારાજાઓ ઉપર પાડી છે, માધુઓએજ ગળ્યદરબારેમાં પ્રવેશ કરી અદ્વિમાનો વિજય વાનદો ફરકાવ્યો છે, જ્યારે જ્યારે તીર્થાટિના મજ્જમા વિકટ પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થયા છે, ત્યારે ત્યારે તેનો ફડકો સાધુઓએજ આપ્યો છે, માધુઓએજ જ્યારે ને ત્યારે જૈનધર્મને દીપાવ્યો છે. ભદ્રબાહુ સ્વામી, ઉમાસ્વાતિવાચક, હરિભદ્રસૂરિ, રત્નપ્રભસૂરિ, કાલિકાચાર્ય અપ્પભટ્ટી, ઉદ્યોતનસૂરિ, સિદ્ધર્ષિમહારાજ, યશોભદ્રસૂરિ, મલ્લધારી હેમચંદ્ર, વાદિ દેવસૂરિ, હેમચંદ્રાચાર્ય અને હીરવિજયસૂરિ આદિ પ્રભાવક આચાર્યોના ચરિત્રો મારી આ વાતને દૃઢ કરે છે. ગ્રંથોએ દ્રવ્યબચ દ્વારા શામન શોભા જરૂર વધારી છે, પરંતુ ખરી રીતે તેના ગ્રેસ તો ગુરુવર્યોજ-સાધુઓજ છે. એટલે મારો તો સપૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે જ્યારે ને ત્યારે જૈન શાસનની શોભા-જૈનશાસનનો ઉદ્યોત સાધુઓ દ્વારાજ થવાનો અને એટલા માટેજ સાધુસમુદાયે મમયને ઓળખી પોતાનું બંધારણ સંજકિત કરવાની જરૂર છે.

આ પ્રસંગે એટલું કહેવું આવશ્યક મમળું છે કે અત્યારે

એકાએક બહુ વિશાળ અને દૃઢ પ્રમાણમાં સાધુ-સંગઠન થવું અસાધ્ય સંયોગો જોતાં તો અશક્ય લાગે છે; પરંતુ તેનો સૂત્રપાત અને ક્રમે ક્રમે તેમાં વધારો અવશ્ય થઈ શકે છે. સંગઠનને માટે સૌથી પહેલાં તો નાના મોટા સમુદાયના આગેવાનોએ પોત પોતાની આસામાં જેટલા સાધુઓ રહેતા હોય, તેમને માટે ચોક્કસ બંધારણ સુકર કરવું જોઈએ. એટલે તે નિયમો પ્રમાણે વર્તવાને શરૂ અને શિષ્ય બધાએ તૈયાર રહેવું જોઈએ. નહિં કે તે નિયમો માત્ર બતાવવાની ખાતર કે આડંબરને માટે બનાવવા. સ્વપર કલ્યાણની ભાવના જાગ્રત કરીને જ તે કાર્ય કરવું જોઈએ. આમ પોતાના સમુદાય માટે તેવા નિયમો નક્કી કરી, પછી જેની જેની સાથે પોતાનો પત્ર વ્યવહાર હોય તેની તેની સાથે તે નિયમોની આપ લે કરી બની શકે તેટલા સાધુઓ સાથે એકતા કરી લેવી. અને એમ પરંપરાથી ધીરે ધીરે આવી રીતના પત્ર વ્યવહારની સાધુઓએ પરસ્પર છૂટ કરી નાખવી જોઈએ. જે જે સાધુઓના જે જે ભક્ત આવકો હોય તેમણે આ પ્રમાણેનો વ્યવહાર વધારવામાં તે ને સાધુઓને પ્રેરણા અને મદદ કરવી જોઈએ. અને લાગે છે કે આમ થવાથી ઘણે ખરે ખરી વૈમનસ્થનો ભાવ ઓછો થઈ જશે, પરિણામે એક બીજાનો વ્યવહાર ખુલ્લો થઈ જશે. અને શાસનદેવ એવો સમય બહુ જલદી લાવશે કે બધાએ સાધુઓ કોઈ સમુચિત સ્થાનમાં જૈનશાસનના અધ્યુધ્યના વિચારો કરવા એકત્ર બેસશે અને મહાવીર દેવની જયધ્વનિ સાથે આખા સંઘનું સંગઠન પોતાની મેળેજ કરી લેશે કે જે સંગઠનનો અમલ કરવા ચતુર્વિધ સંઘને અવશ્ય બાધ્ય થવું પડશે. શાસનદેવ સર્વને દુઃસહજીવિ આપો અને આવો સમય બહુ જલદી લાવો એવું અંતઃકરણથી ઇચ્છી વિસ્મૃત છું.

પણ ચસકવા પામે નહિ. આજકાલના જીવેને દ્રાઢ પણ વિષયમાં એક જગા પણ છૂટ આપવામાં આવે, તો તે છુટનો પણ એટલો દુરુપયોગ કરે છે કે પરિણામે તે સર્વથા છૂટા થઈ જાય છે. અત્યારના રેલગાડી કહેવાતા કેળવણીના જીવનસાધુઓને પણ કારણે છુટ આપવાની જે માંગણીઓ કરે છે, તેઓને હિંદુસ્થાનનો અજંનસાધુ મંસાર, પેતાના વર્તનથીજ જન્મળ આપી રહ્યો છે કે થોડી થોડી જુરોનું કેનું કાપંદર પરિણામ આપ્યું છે. અસ્તુ.

જીવનસાધુઓના આચારોમાં જેમ બીજા અનેક વિષયો છે, તેમ ‘વિહાર’ નો વિષય પણ ખાસ કરીને પ્રધાનતા ભોગવે છે. પ્રતિવર્ષ કલ્પસૂત્રનું શ્રવણ કરનારાઓને ખબર હશે કે-સાધુઓને માટે જેમ શિક્ષા-ગોચરી વ્રત-નિયમ, આદિ બાબતોના બહુ સખ્ત નિયમો બતાવવામાં આવ્યા છે, તેવીજ રીતે સાધુઓએ ગામ, નગર આદિમાં કેટલી કેટલી સ્થિરતા કરવી, તે સંબંધી પણ ખાસ નિયમો છે. આ નિયમોનું વિસ્તારથી વર્ણન કરવાની અહિં આવશ્યકતા નથી; પરંતુ એટલું તો કહેવુંજ પડશે કે-નિયમોનું બંધારણ એટલાજ માટે કરવામાં આવે છે કે વગર નિયમો રહેવામાં કંઈ અશુભ પરિણામ જોવાતું હોય. એક મામમાં અધિક મુક્ત ન રહેવું, માધુઓએ ગામાનુગામ વિચરતા રહેવું, એનાં કારણો સ્પષ્ટ છે. અતિપરિચયાદ્રવજ્ઞા એ સામાન્ય લોકોઅંકિત છે. અતિ પરિચયમાં મર્યાદા રહેતી નથી. તેમ અતિ પરિચયથી મોહ-મમત્વ પણ બંધાય છે. જ્યારે સાધુ, એટલે ત્યાગની મૂર્તિ, સાધુઓ એટલે મમતાના ત્યાગી. માધુથી તો એક ન્હાનામાં ન્હાનો વીચ ઉપર પણ મમતા-મૂર્છા સ્થાપન નહિ. સાધુ એટલે પરિગ્રહના ત્યાગી અને જ્યાં મમતા-મૂર્છા છે, ત્યાં તો પરિગ્રહજ છે. મૂર્છા પરિગ્રહઃ મૂર્છા એ જ પરિગ્રહ. પછી તે મૂર્છા કપડાં ઉપર હોય કે પાત્ર ઉપર; શરીર

સમયને ઓળખો.

હોય કે ઉપકરણ ઉપર. ઘર ઉપર હોય કે ગામ ઉપર; ઉપાથમ ઉપર હોય કે મઠ ઉપર. મને તેના ઉપર મમતા-મૂઝાઈ કરો, તે પરિગ્રહજ છે. સાધુથી મૂઝાઈ રખાયજ નહિ. અને એકજ સ્થાનમાં રહેવાથી તે ગામ ઉપર, તે ઉપાથમ ઉપર અને તે પરિચિત ગૃહસ્થો અને તેઓનાં જાણખચ્ચાં ઉપર મૂઝાઈ અવશ્ય પડેલાઈ જાય છે. એટલાજ દારણે શાનીઓએ માધુઓને નિરંતર-ચાતુર્માસને છોડી-બ્રમણજ કરતા રહેવાની આજ્ઞા કરમાવી છે.

ખીજું કારણ એ પણ છે કે સાધુ એટલે સ્વપરહિતની સાધના કરનાર મહાત્મા. માઘ્નોતિ સ્વપરહિતકાર્યાણીતિ સાધુઃ પોતાનું અને પરનું કંથ્યાણુ કરે તે સાધુ. એકજ સ્થાને ચોક્કસ ક્ષેત્રોમાં રહેનાર સાધુ પરનું કંથ્યાણુ કેટલું કરશે ? પરકંથ્યાણુમાં તે મર્પા-દિતજ રહી જશે. એટલે જગતના છવેનું કંથ્યાણુ કરવાની ભાવના-વાગ્દાતે તો એક સ્થાનમાં ચોક્કસ મર્પાધવાગા ક્ષેત્રોમાં રહેવું પાલવેજ નહિં.

ઉપરની હકીકત ઉપરથી એ સહજ મમજાયું હશે કે જૈન-સાધુઓને માટે 'વિહાર' એ એમનો અગત્યનો અવશ્ય પાલનીય ધર્મ છે. એકજ સ્થાનમાં કે અલ્પ ક્ષેત્રોમાં રંધાઈ ન રહેતાં દેશ-વિદેશ અને ગામ ગામ તેમણે વિચરવુંજ જોઈએ. પરંતુ જૈનસાધુઓમાં આ અવશ્ય પાલનીય ધર્મમાં ધીરે ધીરે કેટલી શિયલતા આવી ગઈ છે, એનું વારિકાષ્ઠથી અવલોકન કરવામાં આવે તો ખરેખર જૈનસાધુઓ માટેનું ભવિષ્ય એટલુંજ લચકર દેખાય છે કે જેટલું ભારતવર્ષના અજૈનસાધુઓમાં મ્હોટે ભાગે દેખાય છે.

મારવાડ, મેવાડ, મગધ, બંગાળ, દેશિયુ અને એવા

ખીજા અનેક પ્રાન્તો છે કે-ત્યાં જૈન માધુઓનો વિહાર નહિં થવાથી હજારો નહિ-બહુ લાખોની મધ્યામા જૈનો પોતાનો ધર્મ છોડી ચૂક્યા છે. અને છોડતાજ નાથ છે. આશ્ચર્યનો વિષય તો એ છે કે-જે વખતે જમણ જૈન ધર્મનો સત્ય સંદેશ-મહાવીરના મત્ય-ધર્મનો સંદેશ સાંભળવા ઉત્સુક થઈ ગયું છે-જિરામાવૃત્તિનાશું ખની રહ્યું છે, તે જ સમયમાં કેવળ જૈન માધુઓના વિહારના અભાવથી લાખો જૈનો અધર્મ છોડી રહ્યા છે. ન્હાની સરખી કામમા ચારમો પાંચમો સાધુઓ અને એ હજાર માધ્વિયો હોવા છતાં નિત્યપ્રતિ અનેક મનુષ્યો ધર્મથી વિમુખ થતા નાથ, એના જેવા દુષ્ખનો વિષય બીજો કયો હોઈ શકે ! આ હકીકત જ બતાવી રહી છે કે માધુઓ પોતાના આ ધર્મમાં ધીરે ધીરે અત્યંત સિધ્ધિ અનતા નાથ છે અને તેનું જ એ પરિણામ છે કે ગુજરાત અને કાઠિયાવાડના ક્ષેત્રોને છોડી આપણા સાધુ માધ્વિયો બહાર નીકળતાજ નથી, વર્ષોથી પોકારો થવા છતાં, અનેક પ્રકારના આક્ષેપો વિદ્વેષો થવા છતાં, ગદ્યધ્વને યોગ્ય (મામરા અને પીમરની) ઉપમાઓ મળવા છતાં પોતાના માનેલા ક્ષેત્રો છોડી શકતાં નથી, એ શું બતાવી આપે છે ? શિથિલતા કે બીજું કંઈ ? તે ક્ષેત્રો ઉપરનું મમત્વ કે બીજું કંઈ ?

ત્યારે કોઈ માણસને કંઈ કાર્ય કરવું હોય છે, ત્યારે તે તેના માટે ઉચિત કે અનુચિત દશીયો જગર આગળ કરે છે. અમારો મૂનિવર્ગ કે જે ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાં કંધાઈ રહ્યો છે, તે પણ આ નિયમથી દૂર નથી રહી શકતો. કેટલાક તીર્થરક્ષાનું બહાનું બતાવે છે, તો કેટલાક ગુજરાત-કાઠિયાવાડની ઉત્તમતાના ગીત ગાય છે, કેટલાક ત્યાં ધર્મના પ્રચાર વડું કરવાની આવશ્યકતા બતાવે છે, તો કેટલાક શાસ્ત્રન પ્રભાવનાનું નિમિત્ત આગળ કરે છે, પરંતુ

હોય કે ઉપકરણ ઉપર. ઘર ઉપર હોય કે ગામ ઉપર, ઉપાગ્રમ ઉપર હોય કે મઠ ઉપર ગમે તેના ઉપર મમતા-મૂર્છા કરો, તે પરિગ્રહજ છે માધુચી મૂર્છા રખાયજ નહિ. અને એકજ સ્થાનમા રહેવાથી તે ગામ ઉપર, તે ઉપાગ્રમ ઉપર અને તે પરિચિત ગૃહગ્યો અને તેઓના બાલબચ્ચા ઉપર મૂર્છા અવશ્ય બધાઈ જાય છે. એટલાજ કારણે સારીઓએ માધુઓને નિરતજ-ચાતુર્માસને છોડી-જમણજ કરતા રહવાની આજ્ઞા કરમારી છે.

બીજું કારણ એ પણ છે કે સાધુ એટલે સ્વપરહિતની માધના કનાર મહાત્મા માણ્ગોતિ સ્વપરહિતકાર્યાણીતિ સાધુ: પોતાનું અને પરનું કલ્યાણ કરે તે સાધુ એકજ સ્થાને ચોક્કસ ક્ષેત્રોમાજ રહેનાર સાધુ પરનું કલ્યાણ કેટલું કરશે ? પગકલ્યાણમા તે મર્યાદિતજ રહી જશે એટલે જગત્તથ છવોનું કલ્યાણ કરવાની બાવના-વાળાને તો એજ સ્થાનમા ચોક્કસ મર્યાદવાળા ક્ષેત્રોમા રહેવું પાલવેજ નહિં.

ઉપરની હકીકત ઉપગ્રથી એ સહજ મમબધુ હશે કે જૈન-માધુઓને માટે ' વિહાર ' એ એમનો અત્યંતજ અવશ્ય પાલનીય ધર્મ છે. એકજ સ્થાનમાં કે અથુક ક્ષેત્રોમાં રહેવા ન રહેતા દેશ-વિદેશ અને ગામ ગામ તેમણે વિચરવુંજ જોઈએ. પગનું જૈનસાધુઓમા આ અવશ્ય પાલનીય ધર્મમા ધીરે ધીરે કેટલી સિયલતા આવી ગઈ છે, એનું બારિકાણથી અવલોકન કરવામા આવે તો ખરેખર જૈનસાધુઓ માટેનું લલિત્ય એટલુંજ લયંકર દેખાય છે કે જેટલું ભારતવર્ષના અજૈનમાધુઓમા મહોટે ભાગે દેખાય છે.

મારવાડ, મેવાડ, મગધ, બંગાળ, પંજાબ, દક્ષિણ અને એવા

બીજા અનેક પ્રાન્તો છે કે-ત્યાં જૈન સાધુઓનો વિહાર નહિં થવાથી હમણે નહિ-બલકે લાખોની સંખ્યામાં જૈનો પોતાનો ધર્મ છોડી ચૂક્યા છે. અને હોડતાજી જાય છે. આશ્ચર્યનો વિષય તો એ છે કે-જે વખતે જગત જૈન ધર્મનો સત્ય સંદેશ-મહાવીરના મત્ય-ધર્મનો સંદેશ સાંભળવા ઉત્સુક થઈ રહ્યું છે-જિજ્ઞાસાટુતિવાળું બની રહ્યું છે, તે જ સમયમાં કેવળ જૈન સાધુઓના વિહારના અભાવથી લાખો જૈનો સ્વધર્મ છોડી રહ્યા છે. ન્હાની સરખી ઠામમાં આરસો પાંચસો સાધુઓ અને બે હજાર સાધ્વિયો હોવા છતાં નિમ્નપ્રતિ અનેક મનુષ્યો ધર્મથી વિમુખ થતા જાય, એના જેવો દુઃખનો વિષય બીજો કયો હોઈ શકે ! આ હકીકત જ બતાવી રહી છે કે સાધુઓ પોતાના આ ધર્મમાં ધીરે ધીરે અત્યંત સિધ્ધિ બનતા જાય છે અને તેનું જ એ પરિણામ છે કે ગુજરાત અને કાઠિયાવાડનાં ક્ષેત્રોને છોડી આપણા સાધુ સાધ્વિયો બહાર નીકળતાજ નથી, વર્ષોથી પોકારો થવા છતાં, અનેક પ્રકારના આકેષો વિશેષો થવા છતાં, ગૃહસ્થોને યોગ્ય (સાસરા અને પીય-રતી) ઉપમાઓ મળવા છતાં પોતાના માનેલાં ક્ષેત્રો છોડી શકતાં નથી, એ શું બતાવી આપે છે ? સિધ્ધિતા કે બીજું કંઈ ? તે ક્ષેત્રો ઉપરનું મમત્વ કે બીજું કંઈ ?

જ્યારે કોઈ માણસને કંઈ કાર્ય કરવું હોય છે, ત્યારે તે તેના માટે ઉચિત કે અનુચિત દલીલો જરૂર આગળ કરે છે. અમારો મુનિવર્ગ કે જે ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાંજ રૂંધાઈ રહ્યો છે, તે પણ આ નિયમથી દૂર નથી રહી શકતો. કેટલાક તીર્થરક્ષાનું બહાનું બતાવે છે, તો કેટલાક ગુજરાત-કાઠિયાવાડની ઉત્તમતાનાં ગીત ગાય છે; કેટલાક ત્યાં ધર્મના પ્રચાર વધુ કરવાની આવશ્યકતા બતાવે છે, તો કેટલાક શાસન પ્રભાવનાનું નિમિત્ત આગળ કરે છે; પરંતુ

ગયેલા બાવીસ પરિમહોને યાદ કરવાના, ત્યાં તો મકાઇ અને
જુવારના ચોટલા મળવાના, ત્યાં સામેયાંની આશા નિષ્ફળ થવાની,
ત્યાં ગોખર અને કાંદાઓમાં ચાલવું પડવાનું, ત્યાં ચા-પાણીનું
નામ પણ ભૂલવાનું. ત્યાં શિખવૃદ્ધિ નહિજ થવાની; ત્યાં ભારે ભારે
કાંખળો વહોરાવાવાળા નહિજ મળવાના હા, રખારીઓ ઓઢે છે
એવા ધાખળા જરૂર મળવાના; ત્યાં આજો દિવસ પંચાત કરનારા
શ્રાવકો નહિ મળવાના. હા, ત્યાં તર્કવિતર્કો કરનારા અને તમારા
જ્ઞાનને સાચી કસોટી ઉપર ચઢવનારા વાદીઓ (કદાચ વિતંડા-
વાદીઓ પણ) જરૂર મળવાના. ત્યાં ગપ્પગોળા સાંભળનારા નહિ
મળવાના, હા, ત્યાં યુક્તિઓ અને પ્રમાણોનો ખમ્મનો તપાસનારા
જરૂર મળવાના; ત્યાં-પટ્ટસભોજન નહિ મળવાના; અમદાવાદનું
ઓસામણુ કે સરતના ફૂલકા નહિ મળવાના, હા, સાધુને યોગ્ય
ગુરુ આશર મળવાનો. ત્યાં મંહતશની માફક એક સ્થાને બેસી
રહેવું નહિ પાલવવાનું. હા, જુદી જુદી સલાઓ અને જુદાં જુદાં
સ્થાનોમાં જઈ જાહેર વ્યાખ્યાનો જરૂર આપવાં પડવાનાં, ' જેને
ગરજ હોય તે આવે અમારી પાસે, ' એવો ફક્ત ત્યાં રાખ્યો નહિ
પાલવવાનો, ત્યાં તો ધર્મનો પ્રચાર કરવાની આપણેજ ગરજ રાખવી
પડવાની.

ગુજરાત અને ઢાઠીયાવાડને છોડી ધતર દેશોમાં ઉપર પ્રમા-
ણેનો અનુભવ અનુભવવો પડશે, પરંતુ ધર્મનો પ્રચાર અપૂર્વ
યશે; શાસનની પ્રભાવના અણલિત યશે. ઘણાં મંદિરોને કાંદા
લાગ્યા છે, તે દર યશે. ઘણા લગવાનો ઉપર મેલ ચઢ્યો હશે તે
ઉતરશે, ઘણાં મંદિરોનાં બારણાં બંધ હશે તે ઉઘડશે. ધર્મથી
વિમુખ થયેલા જૈનો પાછા ઠેકાણે આવશે, સિધિય થતા જૈનો
દૂર યશે, અજૈન પ્રજામાં જૈનધર્મ માટે સહભાવના જામત યશે;

સારંગ જણાય અત્યારે તો ગુજરાત કાપિયાવાડ નહિ છોડવામા જનતાને એમ કહેવાનું કારણ મળે છે કે અમારા માધુ સાધ્વીયોથી ગુજરાતના આ દૂધ છોડી શકતા નથી, અમદાવાદ મૂરતના ફૂલકા મૂકાતા નથી તેઓ લોકોની લગ્નાઈમા મુગ્ધ બન્યા છે, તેઓ વાળ વગડાવવામા મસ્ત બ યા છે, તેઓ ચોક્કસ ગામોના જાગી ગદાગ બન્યા છે, તેઓ દિવના એટલા કમજોર બની ગયા છે કે- પોતાના રાગી ગામનું એક દૂતક પણ આવીને વિનંતિ કરે છે તો ઝટ ડડ કમડલ હાથમા લઈને તે તરફ વિદાર કરે છે, તેમને મુમધુર મફળીયોના ગીત ગમે છે, તેમને મો મો ડપિઆના દુશાના અને કાળજોની દૂદ ગમે છે તેમનાથી પોતાના રાગી આવકોના બાવ બચ્ચાઓનો પ્રેમ મૂકી શમતો નથી તેમના પગ જલ્દાઈ ગયા ૭ ગાઉ-મે ગાઉના વિદાર પગી હમદમ કરતું દોલ સામ્યાના ન આવે તો તેમને રહેવાનું નથી નેમને આજો દિવસ ગૃહસ્થોની પચાવત કરવા મિત્રાચ આહાર પચતો નથી તેમને પોતાના રાગી ગામોનો મોહ મૂકાતો નથી, આમ તેમ જમ આવીને પણ આખરે તેમને ઘટકુન્ઘા પ્રમાતમ જ વરવુ ગમે છે તેમને સાધ્વીયોના પરિચય મૂકાતો નથી માધ્વીયો વિના કપડા મણુ ઘોષ આરો, ઓવા દોરા કોણુ બનાવી આપે ? કાળજીયોને ગોમૂજ કોણુ ભરી આરે ? તેમનાથી સિધ્ધગદ્દિનો લોભ મૂકાતો નથી, પદવિયો આપનારા રાગી આવકોની દાક્ષિણ્યતા તેમણે જાળવતી જ જોઈએ છે સિધ્ધોની લૂટાલૂટ ગુજરાત-ગદિયાવાડમા જ થઈ શકે, આ લાભ પણ જતો કરાતો નથી જનતાના ઉપયુક્ત આદેષો કોને માટે કયા સુધી લાગુ પડે છે, એના વિવેચનમા ઉતરવાની કમ જરૂર નથી અતએવ મમુઅચડપે એજી જ કહેવું બસ ઘશે કે ગુજરાત કાપિયાવાડને છોડી ઇતર દેશોમા ઉપરનું કમજ નથી ત્યા તો ભૂલી

ગયેલા બાવીસ પરિસરોને પાંદ કરવાના, ત્યાં તો મકાઈ અને
જુવારના ચેટલા મળવાના, ત્યાં આમીયાંની આશા નિષ્ફળ થવાની,
ત્યાં ગોખર અને કાંટાઓમાં ચાલવું પડવાનું, ત્યાં આ-પાણીનું
નામ પણ બૂલવાનું. ત્યાં શિષ્યવૃદ્ધિ નહિજ થવાની; ત્યાં ભારે ભારે
કાંબળો વહેરાવાવાળા નહિજ મળવાના. હા, રખારીઓ ઓઢે છે
એવા ધાબળા જરૂર મળવાના; ત્યાં આખો દિવસ પંચાત કરનારા
શ્રાવકો નહિ મળવાના. હા, ત્યાં તર્કવિતર્કો કરનારા અને તમારા
ચાતને સાચી કસોટી ઉપર ચઢવનારા વાદીઓ (કદાચ વિતંક-
વાદીઓ પણ) જરૂર મળવાના. ત્યાં ગરબગોળા સાંભળનારા નહિ
મળવાના, હા, ત્યાં મુકિતઓ અને પ્રમાણોનો ખજાનો તપાસનારા
જરૂર મળવાના; ત્યાં પદ્મસબોજન નહિ મળવાના; અમદાવાદનું
ઓસામણ કે સૂરતના ફૂલકા નહિ મળવાના, હા, સાધુને ચોગ્ય
શુષ્ક આહાર મળવાનો. ત્યાં મંદિરગ્રામી મારક એક સ્થાને બેસી
રહેવું નહિ પાસવવાનું. હા, જુદી જુદી સલાઓ અને જુદાં જુદાં
સ્થાનોમાં જઈ જાહેર બ્યાખ્યાનો જરૂર આપવાં પડવાનાં, ' જોને
ગરજ હોય તે આવે અમારી પાસે, ' એવો ફોકો ત્યાં રાખ્યો નહિ
પાસવવાનો, ત્યાં તો ધર્મનો પ્રચાર કરવાની આપણેજ ગરજ રાખવી
પડવાની.

ગુજરાત અને કાઠીયાવાડને છોડી ઇતર દેશોમાં ઉપર પ્રમા-
ણેનો અનુભવ અનુભવવો પડશે, પરંતુ ધર્મનો પ્રચાર અપૂર્વ
યશે; શાસનની પ્રભાવના અતુલિત યશે. ઘણાં મંદિરોને કાંટા
લાગ્યા છે, તે દૂર યશે. ઘણા ભગવાનો ઉપર મેલ ચડ્યો હશે તે
ઉતરશે. ઘણાં મંદિરોનાં બારણાં બંધ હશે તે ઉઘડશે. ધર્મથી
વિમુખ થયેલા જૈનો પાછા ઠેકાણે આવશે, સિચિત્ર થતા જૈનો
દૂર યશે, અજૈન પ્રજામાં જૈનધર્મ માટે સહલાવના જાગ્રત યશે;

નવા યનારા જૈનોજ દેકેકેકાણે જૈન મોસાધગીયો મ્યાપન કરશે, અને તે દ્વારા જૈન ધર્મના ન્હાના ન્હાના ટ્રેકટો જુદી જુદી ભાષાઓમાં છપાવી તેનો પ્રચાર કરશે ધણા અજૈનો ભદ્રિક પરિણામી બનશે અને ધણા અજૈનો જૈન બનશે તેઓ પોતપોતાના દેશોમાં જૈન માહિત્ય અને જૈનધર્મનો પ્રચાર કરશે અને આવી રીતે આપના ઉપદેશ દ્વારા—આપના વિહાર દ્વારા જૈન શાસનની માયી પ્રભાવના થશે ગુજરાત અને કાઠીયાવાડને ઝાડતા આપને ઉઠાવવી પડતી તકલીફની અપેક્ષાએ ઉપરના લાભની આપ વધુ કિંમત આપતા હો—નુકમાન કરતા કંઈ ગુણો લાભ આપને જોવાતો હોય તો તે કંટોને 'હોરવાનું' બીકું ઝડપી સ્વો નીકળી પડે! ગુજરાત કાઠિયાવાડને ઝાડી બીજા દેશોમાં પણ મજુર, બીજા દેશોમાં જેના માધુઓએ કેવી મિથિતિમાં કેવા મયેગોમાં, કેવા ઇગદાથી નહાઈ નીકળવું, એ સ બધી મારો આવતો લેખ વાચવાની જરૂ તકલીફ હોયો!

(૧૧)

જૈન માધુઓની વર્તમાન પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ આપી, ગયા અડમા એ બતાવવામા આવ્યું છે કે વર્તમાનમા જૈન માધુઓ, કે જેઓ મહોદે ભાગે ગુજરાત-કાઠિયાવાડમા જ અને તે પણ મોક્ષમ ક્ષેત્રોમાંજ વિચર્યા કરે છે; તેમણે માગવાડ, મેવાડ, માળવા, પંચાલ, મગધ, બંગાળ અને દક્ષિણ આદિ દેશોમાં વિચરવાની ખામ જરૂર છે. માથે માથે એ પણ બતાવવામા આવ્યું છે કે ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાં ધર્મની પ્રભાવના-રાખનાની પ્રભાવના જે થાય છે, તેના કરતા ઉપયુક્ત દેશોમા વધારે ચવાની. ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાં માધુઓ ઉપદેશ દ્વારા જે લાભ ઉઠાવે છે, તેના કરતા ઇતર દેશોમા વડુ લાભ ઉઠાવવાના. એટલે શાસન પ્રભાવનાની કે ધર્મવૃદ્ધિની ઇચ્છા રાખનારા સાધુઓએ તો ગુજરાત-કાઠિયાવાડને છોડી ઇતર દેશોમા વિહાર કરવો જ જોઈએ.

હવે ત્યારે એ નિશ્ચિત થઈ ચૂક્યું કે-ગુજરાત-કાઠિયાવાડને છોડી ઇતર દેશોમા વિહાર કરવાની આવશ્યકતા છે, ત્યારે આપણે હવે તેજ જોવાનું રહે છે કે ઉપયુક્ત દેશોમા કેવા માધુઓએ વિચરવું જોઈએ ?

આ બહુ વિચારણીય પ્રશ્ન છે. વ્યવહારમા આપણે જોતા આવ્યા છીએ કે-કોઈ પણ કાર્ય ઉપર તેજ માણસની નિયુક્તિ કરવામા આવે છે કે જે તે કાર્યને માટે યોગ્ય હોય યોગ્યતા વિના કાર્ય મોપવું દિવા કાર્ય ઉપાડવું, એ તે કાર્યને જગાડવા દિવા નુકસાન પહોચાડના જેવું થાય છે. ગુજરાત-કાઠિયાવાડને છોડી ઇતર દેશોમા વિહાર કરવો, એ કદિનમા કદિન જામ છે ઇતર દેશોનો આહાર ગુજરાત-કાઠિયાવાડના આહારથી જુદાજ પ્રકારનો,

નવા ચનારા જૈનોજ ઠેકઠેકણે જૈન મોસામટીયો સ્થાપન કરશે, અને તે દ્વારા જૈન ધર્મના ન્હાના ન્હાના ટૂંકટો ભુદી ભુદી બાણઓમાં છપાવી તેનો પ્રચાર કરશે. ઘણા અજૈનો ભદ્રિક પરિણામી બનશે. અરે ઘણા અજૈનો જૈન બનશે; તેઓ પોતપોતાના દેશોમાં જૈન સાહિત્ય અને જૈનધર્મનો પ્રચાર કરશે અને આવી રીતે આપના ઉપદેશ દ્વારા-આપના વિહાર દ્વારા જૈન શાસનની માચી પ્રભાવના થશે. ગુજરાત અને કાઠિયાવાડને ઊંડાં આપને ઉદ્ધારવી પડતી તકલીફોની અપેક્ષાએ ઉપરના લાભની આપ વધુ દિંમન આંકતા હો-નુકમાન કરતાં કદ ગુણો લાભ આપને જોવાતો હોય તો તે કળોને 'હોરવાનું' બીડું ઝડપી લ્યો. નીકળી પડેા ગુજરાત કાઠિયાવાડને ઊંડી બીજા દેશોમાં. પણ મચ્છર; બીજા દેશોમાં કેવા સાધુઓએ કેવી મિતિમાં કેવા સંયોગોમાં, કેવા ધરાદાથી બહાર નીકળવું, એ સંબધી મારો આવતો લેખ વાંચવાની જરૂ તકલીફ હોયો.

(૧૧)

જૈન માધુઓની વર્તમાન પરિસ્થિતિનો ખ્યાન આપી, ગયા અવમા એ મનાવનામા આવ્યું છે કે વર્તમાનમા જૈન માધુઓ, કે જેઓ મ્હોટા ભાગે ગુજરાત-કાઠિયાવાડમા જ અને તે પણ ચોક્કસ ક્ષેત્રોમાજી વિચર્યા કરે છે, તેમણે માગવાડ, મેવાડ, માળવા, પાનમ, મગધ, બંગાળ અને દક્ષિણ આદિ દેશોમા વિચરવાની ખામ જરૂર છે. માથે માથે એ પણ જતાવવામા આયુ છે કે ગુજરાત-કાઠિયાવાડમા ધર્મની પ્રભાવના-શામનની પ્રભાવના જે થાય છે, તેના જરૂરતા ઉપયુક્ત દેશોમા વધારે થવાની ગુજરાત-કાઠિયાવાડમા માધુઓ ઉપદેશ દારા જે લાભ ઉઘવે છે, તેના કચ્છા ધતર દેશોમા વડુ નાભ ઉઘાવવાના એટલે શામન પ્રભાવનાની કે ધર્મવૃદ્ધિની ધ-છા શાખનારા માધુઓએ તો ગુજરાત-કાઠિયાવાડને ઝોડી ધતર દેશોમા વિહાર કરવો જ જોઈએ

હવે ત્યારે એ નિશ્ચિન થઈ ચૂક્યું કે-ગુજરાત-કાઠિયાવાડને ઝોડી ધતર દેશોમા વિહાર કરવાની આવશ્યકતા છે, ત્યારે આપણે હવે તેજ જોવાનું રહે છે કે ઉપયુક્ત દેશોમા કેવા માધુઓએ વિચરવું જોઈએ ?

આ બહુ નિયારણીય પ્રશ્ન છે વ્યવહારમા આપણે જેના બાન્યા છીએ કે-એક પણ કાર્ય ઉપર તેજ માણસની નિયુક્તિ કરવામા આવે છે કે જે તે કાર્યને માટે યોગ્ય હોય યોગ્યતા વિના કાર્ય મોપનુ દિવા કાર્ય ઉપાડનુ, એ તે કાર્યને બગાડવા દિવા નુકસાન પડેઆશવા જેવું થાય છે ગુજરાત-કાઠિયાવાડને ઝોડી ધતર દેશોમા વિહાર કરવો, એ કહિનમા કહિન કામ છે ધતર દેશોનો આહાર ગુજરાત-કાઠિયાવાડના આહારથી જુદાજ પ્રકારનો,

નવા થનારા જૈનોજ કેકેકેએ જૈન મોસાઇટીયો ગ્યાપન કરશે, અને તે દ્વારા જૈન ધર્મના ન્હાના ન્હાના ટ્રેકટો જુદી જુદી ભાષાઓમાં હપાવી તેનો પ્રચાર કરશે. ઘણા અજૈનો લલિત પરિણામી બનશે. અરે ઘણા અજૈનો જૈન બનશે; તેઓ પોતપોતાના દેશોમાં જૈન માહિત્ય અને જૈનધર્મનો પ્રચાર કરશે અને આવી રીતે આપના ઉપદેશ દ્વારા-આપના વિહાર દ્વારા જૈન શાસનની સાચી પ્રભાવના થશે. ગુજરાત અને કાઠિયાવાડને છોડતાં આપને ઉઠાવવી પડતી તકલીફોની અપેક્ષાએ ઉપરના લાભની આપ વધુ કિંમત આંકતા હો-નુકસાન કરતાં કંઈ ગુણો લાભ આપને જોવાતો હોય તો તે કષ્ટોને વહોરવાનું ખીકું ઝડપી લ્યો. નીકળી પડે ગુજરાત કાઠિયાવાડને છોડી ખીજ દેશોમાં, પણ સશુર, ખીજ દેશોમાં કેવા માધુઓએ કેવી ગિયતિમાં કેવા સયોગોમાં, કેવા ધરાદાથી બહાર નીકળ્યું, એ સંબંધી મારો આવતો લેખ વાંચવાની જરૂર તકલીફ ઉઠાવો.

(૧૧)

જૈન સાધુઓની વર્તમાન પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ આપી, મયા. અંકમાં એ ખતાવવામાં આવ્યું છે કે વર્તમાનમાં જૈન સાધુઓ, કે જેઓ મહોટ ભાગે ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાંજ અને તે પણ ચોક્કસ ક્ષેત્રોમાંજ વિચર્યા કરે છે; તેમણે મારવાડ, મેવાડ, માગવા, પંચગ, મગધ, બંગાળ અને દક્ષિણ આદિ દેશોમાં વિચરવાની ખાસ જરૂર છે. સાથે સાથે એ પણ ખતાવવામાં આવ્યું છે કે ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાં ધર્મની પ્રભાવના-શાસનની પ્રભાવના જે થાય છે, તેના કરતાં ઉપર્યુક્ત દેશોમાં વધારે થવાની. ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાં સાધુઓ ઉપદેશ દ્વારા જે લાભ ઉઠાવે છે, તેના કરતાં ધતર દેશોમાં વધુ લાભ ઉઠાવવાના. એટલે શાસન પ્રભાવનાની કે ધર્મજીવિની ઇચ્છા મખનારા સાધુઓએ નો ગુજરાત-કાઠિયાવાડને છોડી ધતર દેશોમાં વિહાર કરવો જ જોઈએ.

હવે ત્યારે એ નિશ્ચિત થઈ ચૂક્યું કે-ગુજરાત-કાઠિયાવાડને છોડી ધતર દેશોમાં વિહાર કરવાની આવશ્યકતા છે, ત્યારે આપણે હવે તેજ જોવાનું રહે છે કે ઉપર્યુક્ત દેશોમાં કેવા સાધુઓએ વિચરવું જોઈએ ?

આ બધું વિચારણીય પ્રશ્ન છે. વ્યવહારમાં આપણે જોતા આવ્યા છીએ કે-કોઈ પણ કાર્ય ઉપર તેજ. માણસની નિયુક્તિ કરવામાં આવે છે કે-જે તે કાર્યને માટે યોગ્ય હોય. યોગ્યતા વિના કાર્ય સોંપવું કિંવા કાર્ય ઉપાડવું, એ તે કાર્યને બગાડવા કિંવા નુકસાન પહોંચાડવા જેવું થાય છે. ગુજરાત-કાઠિયાવાડને છોડી ધતર દેશોમાં વિહાર કરવો, એ કહિનમાં કહિન કામ છે. ધતર દેશોનો આહાર ગુજરાત-કાઠિયાવાડના આહારથી જુદાજ પ્રકારનો,

એટલું જ નહિ પરંતુ માણસેના માણસો સુધી આવકોની વડીનો અભાવ-એટલે કોઈ વખત આહારની જોગવાઈ મળે એ ખરી, અને ન પણ મળે. આવી અવસ્થામાં મૌથી પહેલાં તો જિહ્વેન્દ્રિયના ઉપર કાબૂ મેળવનાર માણુ જ તે દેશોમાં વિચરી શકે. મતનળ કે મહનશીલતાનો ગુણુ મારી રીતે ધારણ કરનાર માણુજ ઉપધુકત દેશોમાં વિચરવાને યોગ્ય છે-તે દેશોમાં ધણું સહન કરવું પડવાનું. કેવળ આહાર મળ્યા કદજ નહિ, ત્યાં વાદિઓ મગવાનાં, તેમની સાથેની ચર્ચામાં તેઓ ગમે તેટલા તર્ક વિતર્કો કરે, પરંતુ માણુએ તો શાન્તિ પૂર્વકજ તેને મમળવવાનું રહ્યું. કોઈ ઇતર કોમવાળાને ત્યાં બિશ્વાએ જતા કિંવા ગમે તે કારણે તેના ઘરે જતા તે તિર-સ્કાર પણ કરે, પરંતુ ત્યાં તેના તિરસ્કારથી નહિ ચળગતા શાન્તિ-પૂર્વક તેને વશ જ કરવો ગ્યો. આમ સહનશીલતાના ગુણુની ત્યાં ધણીજ જરૂર પડવાની ગુજરાત કાઠિયાવાડના પોતાના ભક્ત આવકો ઉપર સૈદ્ધ જમાવવાનોજ જેનો સ્વભાવ પડી ગયો હોય, તેમણે ધીરે ધીરે આવા દેશોમાં પોતાનો અભાવ સુધારવોજ રહ્યો વળી દૂર દૂર વસીના કારણે કિંવા ઉચિત ધ્યાનને અભાવે કોઈ કોઈ વખત ૧૦-૧૫-૨૦ કે ૨૫ માઈલનો પણ વિહાર કરવો પડે. આવી સ્થિતિમાં પણ મહનશીલતા જરૂર જોઈએ ત્યાં આકુળ વ્યાકુળ થવું નજ પાણવે દૂંકામાં કઢીએ તો ઇતર દેશોમાં વિહાર કરવામાં સૌથી પહેલી જરૂર સહનશીલતાના ગુણુની છે. દરેક પ્રમગે આ ગુણુ ઉપયોગી થયો. તમામ ક્ષય સિદ્ધિ આ ગુણુને અનુલબ્ધી રહી છે એટલે ઇતર દેશોમાં વિચરવાની ભાવના રાખનાર સાધુઓએ આ સંબંધી ખામ વિચાર કરવાનો છે.

આ સિવાય ગુજરાત-કાઠિયાવાડને છોડી અન્યાન્ય દેશોમાં તે જ માણુઓએ વિચરવું જોઈએ કે જેઓ વિદ્વાન હોય. મર્યાદા

અજ્ઞાન કિંવા અર્ધ વિદ્યુત સાધુઓ તે દેશોમાં નિરુપયોગી છે, એટલું જ નહિ પરંતુ લાજના જલ્દે તેમની દ્વારા નુકસાન જ થાય છે. સ્વસિદ્ધાંતમાં સુયોગ્ય હોવા સાથે જીર્ણ જીર્ણ દર્શનશાસ્ત્રોમાં પણ તેની સારી યોગ્યતા હોવી જ જોઈએ અને આવી રીતે સ્વપરશાસ્ત્રનો શાતા સાધુ એટલું કામ કરી શકે, તેટલું જીજ્ઞે નહિં જ કરી શકવાનો. આ વિદ્વાતાની યોગ્યતા એટલાજ માટે જણાવવામાં આવે છે કે ગુજરાત કાઠિયાવાડને છોડી ઇતર દેશોમાં વિહાર કરવાનો હેતુ કેવલ શાસનપ્રભાવનાનો રાખવામાં આવ્યો છે. જેણે શાસનપ્રભાવનાના નિમિત્તે નીકળવું છે, તેને તો સહનશીલતા પૂર્વક વિદ્વાતા ગમવી જ જોઈએ. જો, જેને કેવળ સમેતશિખરની કે જુદા જુદા દેશોનાં જીર્ણ જીર્ણ તીર્થોની યાત્રા કરવા જ નીકળવું છે, અને જેને કેવળ ખેપીઆઓની માફક જમીન જ માપવી છે, તેને માટે તો કાંઈ ગ્રવાલજ નથી; પરંતુ મારા નત્ર મત પ્રમાણે તો એવી ખેપો કરીને કેવળ તીર્થયાત્રા કરવાનાજ નિમિત્તે, તેમાં ખામ કરીને પૂર્વદેશની સમેતશિખર આદિની યાત્રાઓ માટે જ નીકળવું, એ મને તો લાખના ખાર હળર કરવા જેવું દેખાય છે. કેવળ તીર્થયાત્રા માટે જ પૂર્વદેશમાં આવવાર સાધુ સાધ્વિયોની પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ કરવામાં આવે છે, ત્યારે મને તો એમજ થાય છે કે-આવાઓએ તો ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાં જ વિચર્યા કરવું સારું છે. આવાઓને માટે તો સંયમમાત્રા એ જ ઉત્તમ યાત્રા છે. સહન કરવાની શક્તિના અભાવે 'નાના પ્રકારના આરંભ સમારંભોનો ભાર ઉપાડીને આવા દેશોમાં વિચરવું', આદેશ ઉપદેશનો ખ્યાલ ન રાખવો અને કેવળ જમીન માપતા સમેતશિખર પહોંચવું, ત્યાંથી કલકત્તા કે મુર્શિદાબાદને સર કરવા જવું, ત્યાં જઈ કપડા-કાંચળીઓના ટ્રંકો પાસંથી કરી પોતાના

હેડકવાટરે પહોચાડવા, જુદા જુદા બહાના નીચે રૂપિયા એકઠા
 કરાવવા અને માધુઓથી ન સ્વીકારી શકાય એવી વસ્તુઓ બાના
 વિહારનું કારણ બતાવી સ્વીકારવી આ બધું લાખના બાર હજાર
 કરવા જેવું નહિ તો બીજું શું કહી શકાય ? માર્ગમા ન આપવે
 કોઈ ગામમા ઉપદેશ કે ન નીકળવું કોઈ જૈનેતમના ઘરમા ગોચરી.
 માન એક ગામથી બીજા ગામ અને બીજા ગામથી ત્રીજા ગામ
 એમ જમીન માપ્યા કરવી અને તીર્થસ્થાને પહોચવું. એનો અર્થ
 શા ? એ તીર્થયાત્રા કેરી જાતની ? મયમનો મત્યાનારા વાળી
 અથવા ઠેંગણે ઠેંગણે જૈન સાધુઓ કે જૈન ધર્મ ઉપર લોકોને
 અનેક પ્રકારની શકાઓનું કારણ આપી તીર્થયાત્રાએ ફરવાનું
 મહાવીર દેવ ફરમાવે ખરા ? કેટલાક એવા પણ લાખવા બને છે કે
 શુભગત-નહીયાવાડની માફક પોતાનું મહત્વ બતાવવાની ખાતર
 અથવા મમે ને કાગળે માધ્વીયોનું નગર પણ સાથે ગામ્પી પૂર્વ
 રેશના યાત્રાએ નીકળે છે આનું પરિણામ શું આવે છે, એ કંપનું
 ઠાક ઠાક નથી અજૈન પ્રજા, કે જેને જૈન-સાધુઓનો પરિચય
 કદિ થયો નથી, અથવા જેઓ જૈનસાધુઓના આચાર-વિચારથી
 બિયકુલ અનભિજ્ઞ હોય છે, તેવાઓને, આ માધુ-સાધ્વિયોના એક
 માથે વિનગવાયા અને મિયકુલ નજીક નજીકનું ભુકામે કરવાથી
 કેવી કેવી કંપનાઓ કરવાનું કારણ મળે, એ સહજ મમજી શકાય
 નેવી હપકત છે આવી અવસ્થામા ભોગ જોમે સાધુઓ અને
 માધ્વીયોની મપ્યા લગલગ સરખીજ દોય, તો તો પછી કહેવું જ
 ન ? આનું નામ લાખના બાર હજાર નહિ તો બીજું શું ? આનું
 નામ રામના મતે અર્થ પમાડવા જેવું નહિ તો બીજું શું ?
 અને તેટલાજ માટે એ ધ્યાનમા રાખવું જોઈએ કે મમે તેટલો
 વિદ્વાન અને કાવ્ય મહાનવીલતાવાળો હોય, તો પણ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ

ભાવ ઓગળનાર જરૂર જોઈએ. બ્યવહાર અનલિપ્તતા એ પણ એક પ્રકારનું એકન્દ્રિયપણું છે. એવા એકન્દ્રિય જીવો-સાધુઓ જૈનેતર પ્રભમાં જૈન ધર્મની શી છાપ પાડી શકે તેમ હતા ?

આ ઉપરાન્ત ઇતર દેશોમાં વિચરનાર સાધુઓ તેવાજ હોવા જોઈએ કે-જેઓ કલેશ-પ્રિય ન હોય. જો કે સામાન્યતઃ જોવા જઈએ તો કલેશપ્રિયતા મનુષ્યમાત્રને ન હોવી જોઈએ; પરંતુ તેમાં પણ સાધુ, કે જેણે પોતાના અને પરના કલ્યાણને માટેજ સાધુતા સ્વીકારી છે, તેણે તો કલેશથી-મતાચ્છીપણથી દૂરજ રહેવું જોઈએ અને આવા કલેશથી માણસ ત્યારેજ દૂર રહી શકે કે જૈનશાસ્ત્રોમાં કરમાવેલી મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય અને માધ્યસ્થ્ય ભાગનાથી જેનું અંતઃકરણ બીજાઓનું રહેવું હોય, જુદા જુદા દેશોમાં વિચરનારા સાધુઓએ પોતાનાં અંતઃકરણને આ ચાર ભાવનાથી ઓતપ્રોત કરી દેવાં જોઈએ. અને તોજ પરધર્મસહિષ્ણુતા આવી શકે છે. ઉદારભાવ સિવાય ખીજા ઉપર અસર થઈ શકતી નથી. અને તે ઉદારભાવવાળો મનુષ્યજ ધર્મનો કે વિચારનો પ્રચાર કરી શકે છે, ખીજા ધર્મવાળાઓની વાત તો દૂર રહી, સ્વકીય ધર્મના જુદા જુદા મત-મતાન્તરો પ્રત્યે પણ તિરસ્કારની શુદ્ધિ ન રાખતાં તેના પ્રત્યે પણ ઉદારભાવથી વર્તવામાં આવે તો જ તે મત મતાન્તરવાળાઓ ઉપર પણ સુંદર છાપ પાડી શકાય છે અને તેને અપનાવી શકાય છે. ગરજોના કદાચહો પણ ધર્મપ્રચારના કાર્યમાં આધક નીવડે છે, એ વાતને બુલ્લની જોઈતી નથી.

આ પ્રસંગે એક અન્ય આસ આખન તરફ પણ અમારા માધુવર્ગનું ધ્યાન ખેંચવું આવશ્યક મમજી છે.

ગુજરાત-કાશિવાગ્યા લક્ષ્મી આર્ય આગળ ગમે તેવી કેવળ શ્રદ્ધે આખતોનો ઉપદેશ આપો, પણ તે ચાલી શકે છે. બરે જરૂર

તેવા કિસ્સા-કદાનિયો પણ સાલજવાને તૈયાર છે, અને ગમે તેવા આક્ષેપ-વિક્ષેપ કે એક બીજાની નિંદના પ્રકરણો કે અધ્યયનો પણ ત્યાં ગમડાવી શકો છો, પરંતુ યુનિવર્સ ! ઇતર દેશોમાં તે બધું કંઈજ કામનું નથી ત્યાં તો લિન્નલિન્ન પ્રકારના, લિન્નલિન્ન વિચારના અને લિન્નલિન્ન વિચરના મનુષ્યો આપની પાસેથી લિન્ન લિન્ન પ્રકારનો રમાસ્વાદ લેવાનું આરવાના. તેમની ઇચ્છાની-તેમની પિપાસાને તૃપ્ત કરી, એ તમારું કર્તવ્ય રહેવાનું. શાન્તિથી, મધુરતાપૂર્વક આપે તે રસ તેમના કાંઠમાં ઉતારવાનો ત્યાં પોતાનો કંઈકો ખર્ચ કરવાનો પ્રયત્ન નહિ આવવાનો ત્યાં બીજાના ઉપર આક્ષેપ-વિક્ષેપ કોઈ નહિજ પાલવવાનો, ત્યાં યુક્તિઓ અને દલીલો ખેડ કરી પડવાની થતી શક્યોતું. શાન્તિ અને ગંભીરતાપૂર્વક સમાધાન કરવું પડવાનું, આ ઉપરથી સમજી શકાય તેમ છે કે-ઇતર દેશોમાં જે સાધુઓ વિચરે તેમની ઉપદેશ પદ્ધતિ પણ વર્તમાન જમાનાને અનુકૂળ હોવી જોઈએ 'વર્તમાન જમાનાને અનુકૂળ' થી મારી મતલબ એ નથી કે ઉપદેશકે પૃથ્વીની કોઈ મા હા મેળવવી નહિ, 'વર્તમાન જમાનાને અનુકૂળ' થી મારી મતલબ એ છે કે, ઉપદેશ પદ્ધતિ પ્રતિપાદક શૈલીવાળી હોવી જોઈએ, નહિ કે નિષેધક શૈલીવાળી બીજાને ધુરા કહેવા કરતા સુધરતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરવું, એનું નામ પ્રતિપાદક શૈલી છે કોઈનું પણ ખડન કરવા કરતા સચ સ્વરૂપને પ્રગટ કરવું, એનું નામ પ્રતિપાદક શૈલી છે અસ્પષ્ટનો તિરસ્કાર કરવા કરતા સત્યનું સ્થાપન કરવું, એનું નામ પ્રતિપાદક શૈલી છે કુસાધુની નિંદા કરવા કરતા સત્યાધુના લક્ષણો, ધર્મો બતાવી આપના એનું નામ પ્રતિપાદકશૈલી છે આ પ્રતિપાદકશૈલીથી ઉપદેશ આપનાગ, વ્યાખ્યાનો કરનાર ગમે ત્યાં પણ જનતા ઉપર પ્રભાવ પાડી શકે છે અને અત્યેવ સાધુ-

ઓએ આવા પ્રકારની ઉપદેશ પદ્ધતિ રાખવી જોઈએ ખામ કરીને જેણે ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાંથી ઇતર દેશોમાં જૈન ધર્મને લઈ જવો છે, અથવા ગુજરાત-કાઠિયાવાડ ઉપરાન્ત ખીજા દેશોમાં ગામે ગામ બજારે બજાર અને ઘરે ઘરે જૈનધર્મની પ્રજાવના કરવી છે, તેમણે તો આ પદ્ધતિ ખામ કરીને અખત્યાર કરવી જોઈએ છે. અથાત્ જુદા જુદા દેશોમાં વિચરનાર માધુઓએ આ પદ્ધતિનું પ્રધાનતયા અવલંબન કરવું જોઈએ.

ઉપરના વિવેચન ઉપગ્રી એ મહજ મમજ સકાયું હશે કે— જૈન માધુઓએ ગુજરાત કાઠિયાવાડને છોડી ખીજા ખીજા દેશોમાં વિચરવાની જરૂર છે, પરંતુ તેમાં પણ યોગ્યતાનો ખાસ વિચાર કરવાનો છે અને તે મબધી વિચાર કરતાં ઉપર જણાવવામાં આપ્યું તેમ એ ચોક્કસ જણાય છે કે—ઇતર દેશોમાં તેજ સાધુ ઓએ વિચરવું જોઈએ કે—જેઓ કાઠ પણ જાતના કપોને મહન કરી શકે તેમ હોય, જેઓ સ્વપરજાતમાં વિદ્વાન હોય, વિદ્વાનની માથે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાગ-લાવને ઓળખનારા હોય, ઉપકરણ અને એવી વસ્તુઓના લોભથી રહિત હોય, જેમના વિચારો દેવળ ખીજા દેશોમાં જૈનધર્મનો પ્રચાર કરવાનાજ હોય અને જેઓની ઉપદેશ પદ્ધતિ વર્તમાન સમયને અનુકૂળ અર્થાત્ મોટે ભાગે પ્રતિપાદ્ય શૈલીવાળી હોય. તેમ જેઓ પરમતસહિષ્ણુતાનો ગુણ ધરાવતા હોય આવી યોગ્યતા સિવાય કેવળ તીર્થયાત્રાના નિમિત્તે જ લાખી ખેપે કરવી અને અનેક પ્રકારના આરંભસમારંભનાં પાપોનો ભોજો ઉપાડવો, એ મને તો મિત્રકુલ અયોગ્ય જ લાગે છે. ઉપર્યુક્ત યોગ્યતા મિનાયના માધુઓએ તો ગુજરાત-કાઠિયાવાડના આવકે આવિ-કાઓને વ્રત-નિયમો કસવતા કરવું, એ જ યેવરકર છે, કે જેથી લાખના બાર હજાર કરવાનો તો પ્રસંગ ન આવે. તેમનું સંયમ

એજ તીર્થ છે. અને તેની યાત્રા એજ તીર્થયાત્રા છે. તે સિવાયની તીર્થયાત્રાનો પ્રાસંગિક લાભ ત્યાં જે મળતો હોય તે તેમણે લઈ લેવો જોઈએ. પરંતુ જે સાધુઓ વિદ્વાન છે, અમર્થ છે. ઉપયોગ પૂર્વક બીજા દેશોમાં વિચરી શકે તેમ છે; કન્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવના જાણનારા છે, તેમણે તો જરૂર ગુજરાત-કાશિયાવાડના કે પોતાનાં માનેલાં ક્ષેત્રો ઉપરનો અને પોતાના રાગી આવક આવિકાઓ ઉપરનો મોહ છૂટ કરી બીજા બીજા દેશોમાં વિચરવું જોઈએ. પુનઃ પણ હું બાર મંડીને કહીશ કે-તેમણે વિચરવું જોઈએ, અને તેમાં જ માયી સાસનપ્રભાવના છે. ગુજરાત-કાશિયાવાડમાં હજારો કે લાખો ઉપિયા ભક્ત આવકોની પાસે અર્ચાવચામાં જે સાસનપ્રભાવના નથી. તે ઇતર દેશોમાં વિચરી જોઈને જૈનધર્મનાં તત્ત્વો મમજાવવામાં ગહેલી છે.

શામનદેવ સર્વને સહજુદિ આપે, અને અમારો મુયોગ્ય મુનિવર્ગ જુદી જુદી દુકડીઓમાં જુદા જુદા દેશોમાં વિચરતો થઈ જાય, અને તે તે દેશોમાં જૈનધર્મની વિજય પતાકા ફરકાવે એવી અંતઃકરણની ઇચ્છાપૂર્વક વિરમું છું.

(૧૨)

કંઈ શીખશો કે ?

સુખય બદલાયો છે. જગત્ જાગૃત થયું છે. નિંદ્રા ઉડી ગઈ છે. ધર્મના પ્રચાર, એ જગતના તમામ સમાજોએ ‘ કર્તાવ્ય ધર્મ ’ સમજી લીધો છે. અને તેમ સમજીને તેનાં સમુચિત માધનો તરફ ઝાંઝી વલણ કર્યું છે. ધર્મના પ્રચારનું સૌથી પ્રધાન સાધન હવે ‘ સંગઠન ’ સ્વીકારાયું છે. જ્યાં સંગઠન નથી, જ્યાં અવસ્થા નથી, જ્યાં બંધારણ નથી, જ્યાં એક બીજાની મહાનુભૂતિ નથી, જ્યાં પ્રેમ નથી, જ્યાં બહુલાસ નથી ત્યાં ધર્મના પ્રચારની આશા રાખવી નિર્થક છે. આપસની ઈર્ષ્યા, વૈમનમ્ય, દુરાગ્રહ એ ધર્મના પ્રચાર કાર્યમાં બાધક નિવડે છે. જૈન સમાજની વર્તમાનમાં આજ દશા છે. શ્વેતાશ્વર દ્વિગઅરમાં લડાઈ,

બહાર નીકળો, બીજાઓમાં જૈનધર્મનાં બી વાવવા માટે બહાર નીકળો. બહાર નીકળો અને શીખો. જગતમાં શીખવાનાં સાધનો ઘણાં છે. દુનિયાની પ્રવૃત્તિ ઉપર જરા ધ્યાન દો, ઘણું શીખી શકો છો. ઘણું જાણી શકો છો. જોયા અને જાણ્યા સિવાય સંકુચિતતાનો પડદો ફૂર થઈ શકતો નથી. જરા જૂઓ, દુનિયા કેટલી આગળ વધી રહી છે, પોતાના પૂજ્ય પુરુષો માટે કેટલું કરી રહી છે ? પોતાના ધર્મનો પ્રચાર કરવા માટે, દેશનું ભલું કરવા માટે આપસઆપસનું સંગઠન કરવા માટે અને પોતાના સિદ્ધાન્તો જનતાના કણુગિયર કરાવવા માટે કેટલું કરી રહી છે ? જરા જોશો કે ? આંખ ઉઘાડો કે ? ઉદાર હૃદયથી નિરીક્ષણ કરશો કે ? હજુ પણ કંઈ પાઠ શીખશો કે ? કંઈ આચરણમાં સૂઝવાનો પ્રયત્ન કરશો કે ? જૂઓ, જરા તાજેજ દાખલો, આપની સ્થાને ઉપસ્થિત છે.

આર્યસમાજના સંસ્થાપક સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીની શતાબ્દિમાં શું થયું ? સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી એટલે એક આધુનિક સમાજના સંસ્થાપક, સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી એટલે આર્ય-સમાજના સિદ્ધાન્તો પ્રભાણેના સુધારક. સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી એટલે કોઈ સર્વજ્ઞ કે તીર્થંકર નહિં, અને હિંદુઓની માન્યતા પ્રમાણેના કોઈ અવતાર કે પ્રભુ પણ નહિં. છતાં તેમણે પોતાના જીવનમાં જે કંઈ કયું, ભારતવર્ષમાં જે કંઈ જાગૃતિ આણી, જે સંદેશ પહોંચાડ્યો, જે કંઈ ઉપદેશ આપ્યો, એના બદલામાં એમના પ્રત્યે પૂજ્ય ભુદ્ધિ રાખનારાઓએ શું શું કયું ?

વર્તમાનપત્રો ઉપરથી અને ખાસ કરીને અહિંચી (શિવપુરીયા) ગયેલ મારા એક સ્નેહી શ્રીમાન પંડિત રામનાથજી શર્મા દ્વારા જે કંઈ ત્યાંનું દૃશ્ય જાણવામાં આવ્યું છે, તે ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે-સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીની શતાબ્દિ, એ સ્વામીજીની શતાબ્દિ

ગચ્છો ગચ્છોમાં લગાઇ, મંદિરો મંદિરોવાળાઓમાં લગાઇ, ઉપાશ્રયો ઉપાશ્રયોવાળાઓમાં લગાઇ, અને ક્રિયાપ્રિય લોકોમાં ક્રિયાકાંડોની લિનતા માટે લગાઇ. એમ ન્યાં જૂઓ ત્યાં લગાઇ સિવાય શુ દેખાય છે ? આ લગાઇની બવાઇ તો ગૃહસ્થોની, પણ પરમાત્મા મહાવીરના વેધ ઉપર તાગડ ધિન્ના કરનારા અમારા મુનિવરો કે જેઓ ત્યાગ વૈરાગ્યની મૂર્તિયો કહેવાય છે, અને જેઓ રાગ-દેશને સંસારમાંથી દાંડી કાઢવા ધર્મદંડ લઇને ચારે તરફ દોડદોડા કરે છે, એમનામાં ये क्याં કેકાણું છે. શાસનના રામની-મહાવીરના નામની બાંધ પોકારવાવાળા અમારા મુનિવરો પણ ન્યાં એકં બીજાથી વધારે આડંબરવાળા સામૈયાં કરાવવામાંજ મહાવીરના ધર્મનો પ્રચાર સમજે, ઉજમણા-ઉપધાન કે સંઘ કઢાવવામાંજ પોતાની સત્તાનું પ્રાબલ્ય સમજે, એક બીજાનાં કાર્યોને, પછી તે શાસનની ઉન્નતિનાંજ કેમ ન હોય, તોડી પાડવામાંજ શાસનની શુભેચ્છકતા સમજે અને એક બીજાની નિંદા કરવામાંજ ચારિત્ર-ધર્મની આરાધના સમજે, ત્યાં કેમ કહી શકાય કે મુનિરાજો પણ જૈનધર્મના પ્રચારને ચાહે છે ? અમારા મુનિવરોને શુજરાત છોડી બહાર વિચરવું નથી, શુજરાતના આડંબરનો મોહ મૂકવો નથી, દુનિયા જોવી નથી, અને જેઓ કદાચ બહાર નીકળે પણ છે, તેઓ કાંતો સાધ્વીયોનું લંબર પણ સાથમાં લઇ જમીન માપવા સાથે જૈનેતરોમાં જુદીજ બાવળા ફેલાવે છે, અને કાંતો બીજા દેશોમાં જઇને પણ ગચ્છાદિના ઝઘડાઓમાં પડી ઓર ઝઘડા વધારે છે. એટલે પરિણામે નો મીડુજ.

. પૂજ્ય મુનિવરો ! જરા બહાર નીકળો, ધર્મના પ્રચારના નિમિત્ત બહાર નીકળો, દુનિયાની પ્રવૃત્તિ જોવાની અભિલાષાથી બહાર નીકળો; ઉદાર વૃત્તિથી બહાર નીકળો, શીખવાની શુદ્ધિથી

બહાર નીકળો, બીજાઓમાં જૈનધર્મનાં બી વાવવા માટે બહાર નીકળો. બહાર નીકળો અને શીખો. જગતમાં શીખવાનાં સાધનો ઘણાં છે. દુનિયાની પ્રવૃત્તિ ઉપર જરા ધ્યાન દો, ઘણું શીખી શકો છો. ઘણું જાણી શકો છો. જોયા અને જાણ્યા સિવાય સંકુચિતતાનો પડદો દૂર થઈ શકતો નથી. જરા જૂઓ, દુનિયા કેટલી આગળ વધી રહી છે. પોતાના પૂજ્ય પુરુષો માટે કેટલું કરી રહી છે ? પોતાના ધર્મનો પ્રચાર કરવા માટે, દેશનું ભણું કરવા માટે આપસઆપસનું સંગઠન કરવા માટે અને પોતાના સિદ્ધાન્તો જનતાના કણ્ઠગોચર કરાવવા માટે કેટલું કરી રહી છે ? જરા 'જોશો કે ? આંખ ઉઘાડશો કે ? હાર હૃદયથી નિરીક્ષણ કરશો કે ? હજુ પણ કંઈ પાઠ શીખશો કે ? કંઈ આચરણમાં મૂકવાનો પ્રયત્ન કરશો કે ? જૂઓ, જરા તાજેજ ઘાખો, આપની સ્થાને ઉપસ્થિત છે.

આર્યસમાજના મંરંથાપક સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીની શતાબ્દિમાં શું થયું ? સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી એટલે એક આધુનિક મમાજના સંસ્થાપક, સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી એટલે આર્ય-સમાજના મિદાન્તો પ્રમાણેના સુધારક. સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી એટલે કોઈ સર્વજ્ઞ કે તીર્થંકર નહિં, અને હિંદુઓની માન્યતા પ્રમાણેના કોઈ અવતાર કે પ્રભુ પણ નહિં. છતાં તેમણે પોતાના જીવનમાં જે કંઈ કર્યું, ભારતવર્ષમાં જે કંઈ નવમતિ આણી, જે સંદેશ પહોંચાડ્યો, જે કંઈ ઉપદેશ આપ્યો, એના બદલામાં એમના પ્રાચ્ય પૂજ્ય ભુદિ રાખનારાઓએ શું શું કર્યું ?

વર્તમાનપત્રો ઉપરથી અને ખામ કરીને અહિંથી (શિવપુરીથી) ગપેલ મારા એક રતેહી શ્રીમાન્ પંડિત રામનાથજી શર્મા દ્વારા જે કંઈ ત્યાંનું દૃશ્ય જાણનામાં આવ્યું છે, તે ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાવ છે કે-સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીની શતાબ્દિ, એ સ્વામીજીની શતાબ્દિ

ગરબો ગરબોમા લડાઈ, મદિરા મદિરાવાળાઓમા લડાઈ,
 ઉપાશ્રયો ઉપાશ્રયોવાળાઓમા લડાઈ, અને ક્રિયાપ્રિય લોકોમા
 ક્રિયાકાંડોની લિનતા માટે લડાઈ એમ ન્યા જૂઓ ત્યા નડાઈ
 મિત્ર ય શુ દેખાય છે ? આ લડાઈની ભનાઈ તો ગૃહસ્થોની, પણ
 પરમાત્મા મહાવીરના વેષ ઉપર તાગડ ધિન્ના કરનારા અમારા
 મુનિવરો કે જેઓ ત્યાગ વૈરાગ્યની મૂર્તિયો કહેવાય છે, અને જેઓ
 રાગ-દેશને મ સારમાથી હાટી કાઢવા ધર્મદંડ લઈને ચારે તરફ
 દોડ દોડા કરે છે, એમનામા ચે કયા ઠેકાણું છે સાસનના રાગની-
 મહાવીરના નામની બાગ પોકારવાવાળા અમારા મુનિવરો પણ ન્યા
 એક બીજાથી વધારે આડબરવાળા માંભેયા કરાવવામાજ મહાવીરના
 ધર્મનો પ્રચાર મમજે, ઉત્તમણા-ઉપધાન કે સઘ કઢાવવામાજ
 પોતાની સત્તાનુ પ્રાપ્ત્ય સમજે, એક બીજાના કાર્યોને, પછી તે
 સાસનની ઉત્તતિનાજ કેમ ન હોય, તોડી પાડવામાજ સાસનની
 શુભેચ્છકતા મમજે અને એક બીજાની નિંદા કરવામાજ આગિ
 ધર્મની આરાધના સમજે, ત્યા કેમ કહી શકાય કે મુનિરાજે પણ
 જૈનધર્મના પ્રચારને ચાહે છે ? અમારા મુનિવરોને મુજરાત છોડી
 બહાર વિચરતું નથી, મુજરાતના આડબરને મેહ મૂકવો નથી,
 દુનિયા જોવી નથી, અને જેઓ કદાચ બહાર નીકળે પણ છે, તેઓ
 કાતો સાધીયોનુ લગર પણ સાથમા લઈ જમીન માપવા સાથે
 જૈનેતરોમા જુદીજ ભાવના ફેનાવે છે, અને કાતો બીજા દેશોમા
 જઈને પણ ગચ્છાદિના ઝઘડાઓમા પડી ચૌર ઝઘડા વધારે છે
 એટલે પરિણામે તો મીંકુજ.

પૂજ્ય મુનિવરો ! જરા બહાર નીકળો, ધર્મના પ્રચારના
 નિમિત્ત બહાર નીકળો, દુનિયાની પ્રવૃત્તિ જોવાની અભિલાષાથી
 બહાર નીકળો ઉદાર વૃત્તિથી બહાર નીકળો, શીખવાની શુદ્ધિયા

બહાર નીકળો, બીજાઓમાં જૈનધર્મનાં બી વાવવા માટે બહાર નીકળો. બહાર નીકળો અને શીખો. જગતમાં શીખવાનાં સાધનો ઘણાં છે. દુનિયાની પ્રવૃત્તિ ઉપર જરા ધ્યાન દો, ઘણું શીખી શકો છો. ઘણું જાણી શકો છો. જોયા અને જાણ્યા સિવાય સંકુચિતતાનો પડદો ફર થઈ શકતો નથી. જરા જૂઓ, દુનિયા કેટલી આગળ વધી રહી છે. પોતાના પૂજ્ય પુરોહ માટે કેટલું કરી રહી છે ? પોતાના ધર્મનો પ્રચાર કરવા માટે, દેશનું ભલું કરવા માટે આપસઆપસનું સંગઠન કરવા માટે અને પોતાના સિદ્ધાન્તો જનતાના કણ્ઠગોચર કરાવવા માટે કેટલું કરી રહી છે ? જરા જોશો કે ? આંખ ઉઘાડશો કે ? ઉદર હૃદયથી નિરીક્ષણ કરશો કે ? હજુ પણ કંઈ પાઠ શીખશો કે ? કંઈ આચરણમાં મૂકવાનો પ્રયત્ન કરશો કે ? જૂઓ, જરા તાજોજ દાખલો, આપની સ્થાને ઉપસ્થિત છે.

આર્યસમાજના સંસ્થાપક સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીની શતાબ્દિમાં શું થયું ? સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી એટલે એક આધુનિક સમાજના સંસ્થાપક, સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી એટલે આર્ય-સમાજના સિદ્ધાન્તો પ્રમાણેના સુધારક. સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી એટલે કોઈ સર્વશ કે તીર્થંકર નહિં, અને હિંદુઓની માન્યતા પ્રમાણેના કોઈ અવતાર કે પ્રભુ પણ નહિં. છતાં તેમણે પોતાના જીવનમાં જે કંઈ કર્યું, ભારતવર્ષમાં જે કંઈ જગતિ આણી, જે સંદેશ પહોંચાડ્યો, જે કંઈ ઉપદેશ આપ્યો, એના બદલામાં એમના પ્રત્યે પૂજ્ય ભુદ્ધિ રાખનારાઓએ શું શું કર્યું ?

વર્તમાનપત્રો ઉપરથી અને ખામ કરીને અહિંથી (શિવપુરીથી) મયેશ મારા એક સ્નેહી શ્રીમાન્ પંડિત રામનાથજી શર્મા દ્વારા જે કંઈ ત્યાંનું દ્રશ્ય જાણવામાં આવ્યું છે, તે ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે-સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીની શતાબ્દિ, એ સ્વામીજીની શતાબ્દિ

નહિં હતી, પરંતુ ભારતવર્ષના રાષ્ટ્રીય મંગલની માફાત મતિ ખડી થઇ હતી અને ને એ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે-તે સત્તા-શ્રિદા ઉત્તમ ઉપર, કેવળ આર્યસમાજજ નહિં, પરંતુ તે ઉપરાન્ત ખીજા પણ જુદા જુદા ધર્માનુયાયિઓ મળી લગલગ તથુ લાખ મનુષ્યોની મેદની એકત્રિત થઇ હતી. જેમાં સાઠ હજાર તો ભારતની દેવીઓ-સ્ત્રીઓ હતી. તથુ લાખ મનુષ્યો એટલે શું? આટલી આટલી કાંચિનો થવા છતાં આવું દરમ કોઇએ ક્યાંય જોયું? આ મેજો મેજાજ માત્ર નહિં હતો, ત્યાં ધાર્મિકશક્તિ-પૂજ્યભાવની ઉત્તમ-વળતા સ્પષ્ટ દેખાઇ આવતી હતી. એટલી સ્ત્રીઓનો મમુદાય હોવા છતાં 'બહેન' અને 'માતા' ના નામથી સંબોધાતો લોકચવદાર જનતાનાં હૃદયોમાં અપૂર્વ આનંદ ઉત્પન્ન કરતો હતો. તથુ લાખ મનુષ્યોની મેદની મળવા છતાં વ્યવસ્થાપકો તમામની યોગ્ય વ્યવસ્થા જાળવવા તનતોડ મહેનત કરતા હતા. મેવાધર્મનું-આતિથ્ય સંસ્કારનું આથી જવલંત ઉદાહરણ બીજું શું મળી શકે તેમ હતું? એટલું જ નહિં, તથુ લાખ મનુષ્યોનો મેજો હોવા છતાં એક પણ પોલી-મનો પહેરો નહોતો. માત્ર સ્વયંસેવકોની મેવા ઉપર જ બધું નિર્ભર હતું અને તેમ છતાં તારીફ એ વાતની હતી કે, કોઇની પણ વસ્તુ ખોવાઇ કે લૂંટાઇ નહોતી. કદાચ કોઇની ચીજ ક્યાંય પડી જતી, તો તત્કાલ સ્વયંસેવકોદ્વારા કાર્યાલયના તાબામાં પહોંચી જતી; અને માલધણી ત્યાં જતાં તુર્ત તેને મળી જતી વળી આ મેજામાં ખામ એક એ પણ વાત ધ્યાન ખેંચનારી હતી કે-કોઇ પણ માણસ બીટી પીતો જોવાનો નહોતો. બીટીના નિષેધની સૂચનાને તમામે માન આપ્યું હતું.

આ ઉપરાન્ત જુદા જુદા પંડોલોમાં વ્યાખ્યાનોની ધૂમ સહવા-રના ૭-૮ થી સત્રિના દસ વાગ્યા સુધી (વચમાં અમુક એકાદ

કલાકને છોડી) મચેલીજ નેવામાં આવતી. ક્યાંય ગોરક્ષિણી સભાનું અધિવેશન થઇ રહ્યું છે તો ક્યાંય શુદ્ધિસભામાં લેકચર બાઇ ઉડી રહી છે. ક્યાંય દલિતોદ્ધારક સભા થઇ રહી છે, તો ક્યાંય જાતપાંતનાશક સભા બાઇ રહી છે, ક્યાંય કવિસમ્મેલન છે, તો ક્યાંય વિદ્યુતપરિષદ છે ક્યાંય ધર્મપરિષદ છે, તો ક્યાંય રાજકીય પરિષદ છે અને ક્યાંય ભારતવર્ષીય યુવક પરિષદનું અધિવેશન છે, તો ક્યાંય સાધુ સમ્મેલન થઇ રહ્યું છે. એમ જુદા જુદા પંડોમાં જુદાં જુદાં સમ્મેલનો નગરે પડતાં.

એક દિવસ ખાસ એક નગરકીર્તન પણ નીકળ્યું હતું. કહેવાય છે કે માઇસોમાં આ વરઘોડો ફેલાયસો હતો અને બધે ફરીને આ વરઘોડો તે કોટડી-તે મકાને ઉતર્યો હતો કે જ્યાં સ્વામી શ્યામનંદ સરસ્વતીએ વિદ્યાધ્યયન કર્યું હતું. આ કોટડીમાં સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજી અને લાલા હંસરાજજી ધ્વજઓ લઇને બેઠા હતા. આમાં પણ ખાસ એક મીજ હતી. અને તે એ કે-આ બન્ને વ્યક્તિયોં વર્તમાન આર્ષસમાજની બે મુખ્ય પાર્ટિયોના નાયક છે. લાલા હંસરાજજી કોસેજ પાર્ટીના છે, તો સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજી ગુરુકુલ પાર્ટીના. દિગમ્બરભાઇઓની બાજુ પાર્ટી ને પંડિત પાર્ટી અથવા શ્રવેતાખંડોની રૂઢી પૂજક પાર્ટી અને દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ ભાવ પ્રમાણેની સુધારકપાર્ટી જેટલોજ આ બન્નેમાં તફાવત છે. છતાં બાજુ પાર્ટી કે પંડિત પાર્ટીની માફક મારા મારી કે રૂઢી પૂજકપાર્ટી અને સુધારકપાર્ટીની માફક નોટીસઆજી એમણે નથી કરી અને ન એક બીજા પ્રત્યે તિરસ્કાર ભાવ પણ રાખ્યો છે. મતભિન્નતા હોવા છતાં પોતાના ગુરૂના છત્ર નીચે બંને નાયકો એક સાથે ધ્વજનંદ લઇને બેઠા, એ એમની ઉદારતાનો પરિચય છે.

આ પ્રસંગે આર્ષસમાજનાં અનેક ગુરુકુલો અને વિદ્યાલયોના

છાત્રો અને બાળાઓની ઉપસ્થિતિ પણ જંગી હતી. જેવાં કે- કાંગડી ગુરુકુળ, વૃંદાવન ગુરુકુળ, મવાના ગુરુકુળ, ઇંદ્રપ્રસ્થ ગુરુકુળ, જાલંધર કન્યા મહાવિદ્યાલય, ડી. એ. વી. કેલેજ લાહોર, ડી. એ. વી. કેલેજ કાનપુર, રામજય કેલેજ દેહલી, વડોદરા વ્યાયામશાળા અને અજમેર વ્યાયામશાળા વિગેરે વિગેરે.

જુદી જુદી સલાઓમાં જે જે ભાષણકર્તાઓએ ભાષણો કર્યાં, તેઓમાં શ્રીયુત દીવાનચંદ્રજી પ્રીન્સીપલ ડી. એ. વી. કેલેજ કાનપુર, ભાષ પરમાનંદ, સ્વામી સત્યાનંદજી, નારાયણ સ્વામી, લાલા હંસરાજજી, સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજી, શ્રીયુત કૃષ્ણજી એડિટર ' પ્રકાશ ' અને શ્રીયુત રામપ્રસાદજી એડિટર 'વદેમાતરમ' એ વિગેરેનાં વ્યાખ્યાનો અતિમહત્વનાં રાચક અને આકર્ષક હતાં.

યદ્યપિ આ પ્રસંગે જુદાં જુદાં કાર્યો માટે જુદા જુદા પંડા-લોમાં-મલાઓમાં છૂટકે છૂટકે અનેક ફંડો થયાં; પરંતુ સેવ માધારણ રીતે ખાસ એક ફંડ થયું, તે વધારે ધ્યાન ખેંચનારું છે, અને તે એ કે-હિંદુસ્થાનથી બહાર જુદા જુદા દેશોમાં આર્યસમાજનો પ્રચાર કરવા એક ફંડ કરવામાં આવ્યું છે. જેમાં લગભગ દોઢથી બે લાખનું ફંડ થયાનું જણાય છે. કદાચ વધારે પણ થયું હોય.

સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી સત્તાખિંદ સંબંધી ઉપયુક્ત હકીકત પૂરી પાડવા બદલ શ્રીમાન પંડિત રામનાથજી સર્મા પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા પ્રકટ કરી હવે આ પ્રસંગે હું જૈન મુખાજનું પુનઃ ધ્યાન ખેંચવા ઇચ્છું છું.

જૈનો અને ખાસ કરીને જૈન મુનિવરો,

દયાનંદ સત્તાખિંદના ઉપયુક્ત હેવાલ ઉપરથી કંઈ શીખશો.

કે ? જૈનધર્મનો પ્રચાર કરવા માટે આપણે શું શું કરવું જોઈએ, એનો ખ્યાલ ઉપરના વૃત્તાન્ત ઉપરથી આપના મગજમાં આવશે કે ? હજુ પણ ઉજ્જવણ અને ઉત્સવોમાં જ જૈનધર્મની તરફથી છે, એ માન્યતામાં કંઈ ફરક નહિ પડે ? શું સંકુચિતતાના દૂવામાંથી બહાર નીકળવાનું હજુ પણ મન નહિં યાય ? શું ' ગૃહસ્થો દ્વારા આડ-બરો રચાવી. મહત્ત્વ પોતાનું વધારવું અને નામ ભગવાન મહાવીરનું લેવું. ' એ કુટિલનીતિનો ત્યાગ હજુ પણ નહિં યાય ? શું આપ-સની ઇર્ષ્યા અને વૈમનસ્યો હજુ પણ નહિં મટે કે ? અરે, જોનો વેપ ધારણ કરી જૈન ધર્મના બહાના હેઠળ પોતપોતાની દુકાનો ચલાવી રહ્યા છે, એ પૂજ્ય પિતા મહાવીર દેવ પ્રત્યે કંઈ પણ કૃતજ્ઞતા બતાવશે કે ?

મહાત્માઓ ! ભગવાન મહાવીરના નામ માટે તમે શું કયું ? એની વાસ્તવિક ઉદારતાવાળો સંદેશ તમે કેટલા દેશોમાં અને કેટલા ધરોમાં પહોંચાડ્યો ? એના નામની માળા ફેરવનારા લાખો મનુષ્યો તમારી સંકુચિતતાથી ધર્મને છોડી રહ્યા છે, પોતાનાં જીવનો બીજાને ત્યાં વેચી રહ્યા છે, એએને બચાવવા તમે શું કયું ? જુદા જુદા દેશોમાં જૈનધર્મનું નામ પણ જૂંસાઈ રહ્યું છે, એને કાયમ રાખવા તમે કેટલો પ્રયત્ન કર્યો ? જે જાતિયો સમાજની સંકુચિતતાથી રીબાઈ રહી છે-ધર્મ છોડી ચૂકી છે અથવા છોડવાની તૈયારી કરી રહી છે, એને બચાવવા તમે કંઈ ધ્યાન આપ્યું કે તમારા બકતોની હામાં હા મેળવી ? પૂજ્યવરો, સગાર પરમાત્માના શાસન ઉપર ધ્યાન આપો. બીજાઓ પોતપોતાના ધર્મનો પ્રચાર ક્યાં ક્યાં સાધેના દ્વારા કરી રહ્યા છે, એ જરા તપાસો. દષ્ટિ ઉઘાડો. કોઈ વખત એકાન્તમાં એસી આત્મદેવને પૂછો તો ખરા કે તમે ભગવાન મહાવીરના ધર્મનો પ્રચાર કરી રહ્યા છો કે-તમે પોતે પોતાને

લગનાનના નામે પૂજાવી રહ્યા છે ? તમાગ લખ્તો, જેના નમે ગીત ગાઓ છો-જેની હામા હા મેગવો છે તેઓ તમારી વાહ વાહ ગાય, એથી તમે જૈન ધર્મના પ્રચાર કરી રહ્યા છો, એમ માની પુલાઓ મા અજૈન પ્રજા ઉપર જૈન ધર્મની છાપ પાડો ખીજન-ઓને જૈનધર્મના રાગી બનાવો તમને જૈનધર્મનું અભિમાન છે ? જૂની વાત ! તમે તમારી કીર્તિને જોટવી ચાલો છો, તેટલો જૈન ધર્મને દયા ચાલો છે ? અંત કલ્પના અવાજથી તમે કહો તમને જોટવો તમાર મહત્ત્વ બતાવવા તરફ પાર છે, એટલો જૈનધર્મ ઉપર છે ? જાતિયોની જાતિયો નષ્ટ થાય ત્યા નમે વધારે વિચરોત્પાનાજ જૈનોમા ખાનપાનની વૃદ્ધિને તિવાજની દેવાય, સામાજિક મનુચિતતાનાજ ભોગ બની હજારો યુવકો અન્ય ધર્મોમા ચાલ્યા જાય, મંદિરો ઉજડ અને વેરાન બને, નવયુવકોમા નામ્તિકતાનો પ્રચલ થાય, આગરોને ધર્મના શિક્ષણો ન મળે, મમાજ ગરીબાધમા મનડની જાય, હજારો મનુષ્યોને એક રખતનું અન્ન પણ ન મળે અને તમને ઉજમણને ઉભવો ગમે, તમને માલપાણી ગમે, તમને સાર્મયા ગમે ! ક્યા છે શાસનનો પ્રેમ ? ક્યા છે મમાજની દાઝ ? ક્યા છે ધર્મનું અભિમાન ? શુ ધર્મત્રયો હાથપાઓને મલજાવવામાજ જૈનધર્મની પરાકાષ્ટા છે ? જરા દેવા પર હાથ ગખીને કહો ! તમને ધર્મનું અભિમાન માથે માથુ છે ? શા માટે ક્ષો છો ? શા માટે ભોગવો છો ? શા માટે ધર્મદાગ લઈ બેસો છો ? હૃદયહીન થઈને ક્યા સુધી ધર્મના નામે ત્કામવા ચલાવશો ? હજુ ચેનો ? મમજો ! ધર સલાગો ? યદિ વસ્તવિક માથુ છે તો ખીજનનું અનુકરણ કરવામા પાપ ન માનો શીખો, ડહ ગીખો ! જગતને જૂઓ ! ઈર્ધ્યાનો ત્યાગ કરો ! આપસમાં મેવ ક્રો ! મગહન કરો ! એક ખીજના ગુણની ગુણિત કરવામા શ્રેય મમજો !

બહાર નીકળો ! પરધર્મસંહિષ્ણુતા ધારણ કરો. કશોને મહન કરી ધરે ધરે ભગવાન મહાવીરનો સત્ય મદૈશ મંલગાવો ! અને તમાગ બકતો પામે તમારી મહિમા માટે દ્રવ્ય ન ખરચાવતાં જૈન ધર્મના પ્રચાર માટે ખરચાવો. તોજ મમાજ બચશે ! તોજ ધર્મશક્તિ રહેશે ! તોજ ખીજનની ચ્હામે ટકર ઝીલી શકશે, તોજ તેનું ગૌરવ ચારે તરફ ફેલાશે ! તોજ લોકો આકર્ષાશે ! અને તોજ લોકો જૈનધર્મને અપનાવશે !

મહાનુભાવો, કેવળ બાર લાખ મનુષ્યોનોજ જૈન ધર્મ ન હોય ! ધર્મ તો જગત માત્રને આલ્લ હોય ! અદૃશ્ય કરવા છો, અને અદૃશ્ય છે તેની માથે એકત્વભાવથી વર્ષાવ કરો, તેની સાથે બધી છૂટો કરી છો. તોજ ફુનિયા જૈનધર્મની શીતળ છાયામાં આવશે. શીખવાને માટે-જાણવાને માટે સ્વામી દયાનંદ સનાતનનો એકજ પ્રમગ કારી છે. તેઓની ઉદારતા જુઓ, તેમનું સામાજિક અભિમાન જુઓ, તેઓનું મંગલન જુઓ, તેઓનો પ્રેમભાવ જુઓ. તેઓની પરધર્મસંહિષ્ણુતા જુઓ, તેમની તેમના મુક પ્રત્યેની પૂજા સુદ્ધિ જુઓ. શીખશે કંઈ ? તેમાંથી બધું શીખી શકો છો ! જાણી શકો છો ! લઈ શકો છો ? ચેતવાનો પ્રમંગ છે. ચેતવું જરૂરનું છે. અંતિમ પ્રાર્થના છે કે ચેતો, નિવેદન છે કે ચેતો, સામનના ભક્ષા માટે ચેતો; અને નહિ તો લાખના બાર હજાર કરશે, એટલુંજ નહિ પરંતુ આખરે એવા સ્થાનમાં ગેજો કે ન્યાં આમુ લૂછનારે કોઈ નહિં મળે, એવા ચ્હાને લટાશે કે તમારી ત્રીમ માલગનારે કોઈ નહિં મળે અને એવા જિગણમાં ફૂળગો કે જમાથી હાડકાનો ચે પતો નહિં મળે ! શામન્દિવ ! મરને અદૃશ્ય આપો !

(૧૩)

મહાવીર.

‘ મહાવીર ’ એટલે જગતનો ઉદારક. ‘ મહાવીર ’ એટલે મત્યમાનનો પ્રકાશક. ‘ મહાવીર ’ એટલે નિષ્પક્ષપાતની મૂર્તિ અને ‘ મહાવીર ’ એટલે જગતનો માથો મિત્ર । ‘ મહાવીર ’ એ નામમાં શ્રદ્ધા સમર્પકારિતા આપણાં હૃદયોને કેવાં સમર્પકૃત કરે છે ? એનું નામ લેતાં આપણને કેટલો હર્ષાંતરેક થાય છે ? કેમ ન થાય ? જેના જન્મથી ત્રિલોકીમાં આનંદ પ્રગયો હતો, જેના જન્મથી નાર-કીના જીવોને પણ મુખનો મંચાર ચમકે હતો, જેના જન્મથી ઇન્દુ આસન કંધ્યું હતું, તે દિવસ અને તે ઘડીને કોણ યાદ ન કરે ? આજનો દિવસ તેજ પવિત્ર દિવસ છે. આજનો દિવસ તેજ પરમ પિતા મહાવીરનો જન્મ દિવસ છે. આજનો દિવસ તેજ

જગતના પ્રાણિમાત્રને આનંદિત બનાવનાર દિવ્ય છે. આજનો દિવ્ય એ ત્રણસો સાઠ દિવસોનો શિરોમણિ દિવસ છે. આજના દિવસની પવિત્રતા શી વર્ણવવી? જે વખતે ભારતવર્ષમાં ધોર હિમા પ્રસરી રહી હતી, જે વખતે ભારતવર્ષમાં ધર્મના નામે ઢોકામવા ચાલી રહ્યા હતા, જે વખતે ભારતવર્ષ આર્યાત્વને બ્લી અનાર્યાત્વના રંગમાં રંગાઈ રહ્યા હતા, તે વખતે અહિંસાની ઉદ્દ્યોપણા કરનાર, સત્યનો સંદેશ પહોંચાડનાર, શુદ્ધ આર્યાત્વનું-પ્રેમનું મુરખ સમજાવનાર અને પ્રાણિમાત્રના હૃદયોમાં પવિત્રતાનું મિશ્ર કરનાર આ મહાવીરનો જન્મ થયો હતો.

ભગવાન મહાવીરે જે ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો, એમાં ખાન વિશેષતા હતી. તે વખતે ચાલતા જુદા જુદા ધર્મના ઉપદેશો કેવળ જનતાને પોતાના વાડામાં સડ જનાને બદલ થયા હતા, ત્યારે ભગવાન મહાવીરે કેવળ નિઃસ્વાર્થ પ્રતિષ્ઠા જગતને મન્ય માર્ગ બતાવ્યો હતો. મહાવીરના ઉપદેશમાં ત્યાગનું પ્રાધાન્ય હતું. નહિં કે પૌદ્ગલિક ભાવો તરફ આસક્તિ. મહાવીરના ઉપદેશમાં તાત્વિકતા હતી, નહિં કે જૂઠું આડંબર. મહાવીરે મુક્તિનો અધિકાર-મહાવીર થવાનો અધિકાર મીને માટે બતાવ્યો; નહિં કે પોતાનાજ બક્ષોને ! નહિં કે અમુક જાતિ, કુલ કે દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલાઓને ! મહાવીરે એક બેઠે નહિં, પંદર બેઠે સિદ્ધ કર્યા, એજ એનું પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ. મહાવીરે બતાવેલા મુક્તિના અધિકારને અપ્ર કરના એક આચાર્ય કથે જેઃ

નાશામ્બરત્વે ન સિતામ્બરત્વે

ન તત્ત્વવાદે ન ચ તર્કવાદે ।

ન પક્ષસેવાશ્રયણેન મુક્તિઃ

કપાયમુક્તિઃ કિલ મુક્તિરેવ ॥ ૧ ॥

આત્મ કલ્યાણ માટે—મુક્તિ માટે—જગતના પ્રાણી—માત્રના ધ્યેય માટે મર્વથા નિષ્પક્ષપાતપણે આ પ્રમાણેની ઉદ્દેશોપણા કરનાર મહાવીરનો ધર્મ ચોક્કસ જાતિનો—ચોક્કસ ક્ષેત્રનો ચોક્કસ વેપરાળાઓનો—ચોક્કસ ક્રિયા કરનારનો—ચોક્કસ સંયોગોમા ગ્રહેનારાઓનોજ ધર્મ કેમ હોય ? એતો કોણ બ્રાહ્મણ કે કોણ વૈરય, કોણ ક્ષત્રિય કે કોણ શૂદ્ર-દરેકનો હાય. એ ધર્મ તો કોણ હિંદુ કે કોણ મુસલમાન, કોણ પારસી કે કોણ ક્રિશ્ચન મૌનો આરાધ્ય હોય. એ ધર્મને માનનારાઓ, પાળનારાઓ, આરાધનારાઓમા સંકુચિતતાનું નામો નિશાને ન હોય. એઓનામા મહાવીરની ઉદારતા ઓત ગ્રોત યદને રહેલી હોવી જોઈએ. છતાં દુ ખનો વિષય છે કે મહાવીરનો સર્વ સામાન્ય ધર્મ આજ જગતના એક ખૂણામા ભરાઈ રહ્યો છે. મહાવીરનો એ યુનિવર્સલ ધર્મ આજ ચોક્કસ મનુષ્યોનોજ ધર્મ બની રહ્યો છે અને વ મારે દુ ખનો વિષય તો એ છે કે—મહાવીરના નામનું અભિમાન ધગવનારાઓ આજ સંકુચિતતાના પાજરામા પુરાઈ રહ્યા છે. ખડ વીએ તો ભગવાન મહાવીરનો આવો સર્વમાન્ય ધર્મ—મર્વો-પયોગી ધર્મ—જગતનો ગ્રાન્થ ધર્મ દિવસે દિવસે ચોક્કસ મર્યાદામાં અવતો ગયો, એનું પ્રધાન કાણુ કોઈ હોય તો મહાવીરના ધર્મનો ઉપદેશ કરનારાઓની મંકુચિતતાજ છે. ઉપદેશકો ઉપરજ ધર્મનો પ્રમાણ અવર્જની રહ્યો છે. ઉપદેશકો, કોઈ પણ ધર્મની વિશાળતા કે મંકુચિતતા બતાવી અને બનાવી શકે છે. જે ધર્મના ઉપદેશકો પોતાનું ધ્યાન છોડી—અરે પોતાની પાટ છોડી અન્યના ઉપદેશ આપવા જતા દિયકાય, જે ધર્મના ઉપદેશકો પોતાના ધર્મનું પુગતદ બીજના હાથમા આપતા મંદેચામ, જે ધર્મના ઉપદેશકો, બીજાઓને અપનાવવામા ધર્મનો નાશ સમજે, જે ધર્મના ઉપદેશકો એજજ ધર્મને પાળનાર જુદી જુદી સાતિના લોકોનો પણ મંબધ

કરાવવામાં પાપ સમજે, જે ધર્મના ઉપદેશકો કેવળ ચોક્કસ ક્ષેત્રોને જ પોતાનાં બાપીકાં ક્ષેત્રો માની લઈ ત્યાં કર્યા કરે, જે ધર્મના ઉપદેશકો ગૃહસ્થાને આધીન રહી એમની હામાં હા મેળવતા રહે, જે ધર્મના ઉપદેશકો કેવળ પોતાનોજ મહિમો વધારવામાં રાતદિવસ મગ્યા રહે, અને જે ધર્મના ઉપદેશકો દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને જોયા સિવાય ધર્મના નામે ઢોકસલા ચલાવ્યા કરે, એ ધર્મના ઉપદેશકો એ ધર્મને વધારી શકે કે ઘટાડી શકે, એનું અનુમાન કરવું જરા પણ મુશ્કેલી ભરેલું નથી.

જૈનધર્મ મર્યાદિત બન્યો હોય, જૈનધર્મ તરફ લોકોની અભિ-રુચિ ઓછી થઈ હોય, જૈનધર્મ અમુક ક્ષેત્રોમાંજ ભરાઈ રહ્યો હોય, અને જૈનધર્મ નિંદાપો હોય કે નિંદાઈ રહ્યો હોય તો તે ઉપયુક્ત ઉપદેશકોનાજ કારણે છે. મહાવીરની ઉદારતા જુઓ. તેણે કદિ કોઈ ક્ષેત્રને પોતાનું ક્ષેત્ર માન્યું નહોતું; તેણે કદિ કોઈ ઉપાશ્રયને પોતાનો બાપીકો ઉપાશ્રય બનાવ્યો નહોતો; તેણે કદિ ઉપદેશ આપવામાં ભતિભેદનો વિચાર રાખ્યો નહોતો, તેણે કદિ પોતાનું મહત્વ વધારવા કે બતાવવા કોશીશ કરી નહોતી; તેણે કદિ કોઈ વાતનો ઉપદેશ કરવામાં—સત્યતત્ત્વનો પ્રકાશ કરવામાં કોઈની દાક્ષિણતા રાખી નહોતી, તેણે કદિ એમ કહ્યું નથી કે—જૈનધર્મ પાળનારાઓમાં પણ તમે બેદલાવ રાખો; તેણે કદિ કહ્યું નથી કે—માત્ર એકાન્તપક્ષથી તમે અમુકજ કિયાઓ—અમુકજ ધૂમધામો કરો. છતાં તેજ મહાવીર પિતાના નામથી આજ એના સંતાનો શું કરી રહ્યા છે ? તેમનામાં કેટલી સંકુચિતતા આવી ગઈ છે ? એના સંતાનો એ પિતાના નામે કેવી પેઢીઓ ચલાવી રહ્યા છે. કોઈ જોશે કે ? વિચારશે કે ? કેટલા ઉપદેશકો જૈનધર્મની વાસ્તવિક દાઝ ધરાવે છે !

સૌથી પહેલાં, જેના ઉપદેશનો પાયો રાગ-દેષને દાય કરવા

ઉપરનું મહેલો છે, એજ ઉપરેશકો ગગ-દેવને પાતળા કરવા દેશીશ ન કરે-બહેને જાણે કે એક બીજાના રાજ્યો ન લૂટાઈ જતા હોય, એમ ગગ દેવ વધારે-એક બીજાની નિન્દા કરી એક બીજાના શિષ્યોને હડપ કરવા મોકલે મારે, એક બીજાના પુત્રોને પચાવવા કાવાધના ગ્યે, એક બીજાને હલકા પાડવા હેંડબીલો છપાવે, એક બીજાના છિદ્રો ઉઘાડે, એક બીજાની પોતાની ઉત્કૃષ્ટતા અને બીજાની અપકૃષ્ટતા પ્રદટ કરે-આ બધા ગગ-દેવને પાતળા કરવાના કારણો છે કે વધારવાના, કાંઈ બતાવશે કે ? ત્યાગની મૂર્તિ ગણાતા મુનિઓ-મહાવીરના લેખાસમા રહેલા માધુઓ-મહાવીરનો જડો ધારણ કરી વિચારનારા મુનિવરોને એ મહાવીરના નામપર, મહાવીરના ધર્મ પર, મહાવીરના ઉપદેશ પર, અને મહાવીરની આરા ઉપર જગ પણ અનુગમ હોય-જરા પણ આગ્રહ હોય-ને જરા પણ શ્રદ્ધા હોય તો કેવળ પોતાનાજ દુરામહની ખાતર ધર્મને નિંદાવે ખરા ? પોતાનાજ મહત્વની ખાતર દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને બલવા જેટલું જાન ભૂમે ખરા ? પોતાનાજ અભિમાનની ખાતર એક બીજાને મળી શામનના હિતના વિચારે કરવા જેટલી ઉદારતા ન બતાવી શકે ખરા ? એકમ મખ્યાના સાધુઓ પણ સંગઠન કયા મિનાય રહી શકે ખરા ? પરંતુ ખરી વાત એ છે કે વસ્તુ બધાઈ છે. સક્ષ્ય ચૂકાયું છે, નિસાત બદલાયું છે. મહાવીરનું તો નામ છે. નથી દેશની દાઝ કે નથી ધર્મની, નથી સમાજની દાઝ કે નથી માધુ સમુદાયની ! દાઝ છે આત્માની. દાઝ છે માન-મર્તબાની, દાઝ છે પોતાની ઇજ્જતની. દેશ દુખી થાઓ, સમાજ મડી જાઓ, ધર્મની નિંદા થાઓ. કંઈ પરવા નથી. અમારું તો નામ થાય છે ને ? અમારી આગળ તો વાળ વાગે છે ને ! અમારું નામ તો છાપામાં આવે છે ને ! બસ, દરકાર છે એની. અત્યારે તો ખરી જયન્તી આજ ઉજવાઈ રહી છે. આ-

ગામ ગામ મહાવીર જયન્તી ઉજવાશે, ઘણાં વર્ષોથી જયન્તી ઉજવાઈ રહી છે. વાગાં વાગશે, વરઘોડા નિકળશે, પૂજાઓ લણાશે, પતાસાં વહેંચાશે, વ્યાખ્યાનો થશે, જય બોલાશે, અને રાત્રે રોશનાઈ થશે. બસ, જયન્તી ઉત્સવ સમાપ્ત. પછી વહેલી આવશે આવતા વર્ષની ચૈત્ર સુદિ તેરસ.

પૂજ્ય મુનિવરો, અંતરાત્માને પૂછો ! મહાવીર દેવની જયન્તી આટલું માત્ર કરવા-કરાવવામાં સમાપ્ત થાય છે ? જરા છાતીએ હાથ દબને વિચારો. આંખ મીચીને વિચારો. એ મહાવીર જયન્તી વાસ્તવિક જયન્તી થઈ ન કહેવાય. મહાવીર દેવના ઋણથી આટલું ક્યાંથી આપણે મુક્ત નથી થઈ શકવાના ! આપણું કર્તવ્ય ઘણું બાકી કહે છે, આપણે ઘણાં ક્રમો કરવાનાં છે. જ્યાં સુધી જૈન સમાજમાં અજ્ઞાનતા ફેલાયેલી છે, જ્યાં સુધી હળરો જૈનોને એક વખતનું અન્ન પણ ખાવાને મળતું નથી, જ્યાં સુધી હળરો મુવંદો જાતીય બંધારણને બોગ થઈ દિવસે દિવસે પરધર્મમાં લણી રહ્યા છે, જ્યાં સુધી જૈનધર્મને પાળનારી જાતિયો સાથે પણ આપણે પરહેજ રાખીએ છીએ, જ્યાં સુધી જૈનધર્મને ગુજરાત-કાશિવાડ અને મારવાડ મેવાડના ખૂણામાંજ આપણે દબાવી રાખ્યો છે, જ્યાં સુધી મગધ અને બંગાલ જેવા દેશોમાં પણ અહિંમનો પ્રચાર કરવા બહાર નીકળતા નથી, આપસના વેમનસ્યો ફૂર કરી સાધુ સંગઠન પૂર્વક જૈનશાસનની ઉન્નતિના વિચારો કરતા નથી, જ્યાં સુધી કેવળ આપણાજ સ્વાર્થ તરફ આપણું લક્ષ્યબિંદુ બંધાયું છે, અને જ્યાં સુધી આપણે દ્રવ્ય-ક્ષેત્રકાળ-ભાવને જોઈને કાપ કરાવી શકતા નથી, ત્યાં સુધી મહાવીર જયન્તી ઉજવી કદી પણ મનાય તેમ નથી. અને ન આપણે મહાવીર પિતાના સાચા ભક્ત તરીકે હોવાનો દાવો કરી શકીએ તેમ છીએ.

અતએવ મુનિવરો ! ખરી મહાવીર જયન્તી ઉજવવી હોય તો સૌથી પહેલાં સાધુ સંગઠન કરો. વિચારોની લેનદેન કરો. અહંપદનો ત્યાગ કરો, સમાજની નાક તપાસી સમુચિત ઉપાય કરો. ધર્મ પ્રચારનાં વાસ્તવિક કારણો શોધી કઢી તે સાધનોદ્વારા વાસ્તવિક ધર્મનો પ્રચાર કરો. ધર્મની પ્રભાવનાનાં સમુચિત સાધનો પ્રાપ્ત કરો. છોડી દો—તમારો દુરાગ્રહ છોડી દો. લક્ષ્ય મહાવીરનું રાખો. જૈનધર્મનું રાખો. તમારા નિમિત્તે ધર્મની નિંદા થતી હોય, તો એવા કામોઈ દૂર રહો. મહાવીરનો વેષ ધારણ કર્યો છે તો સાચા મહાવીર બને. નીકળી પડો, બહાર નીકળી પડો. ઉપાગ્રયો અને ગામોનો મોહ મૂકી દો, કંઈને મહવા બહાર પડો, ધર્મનો પ્રચાર કરવા બહાર પડો, ગામે ગામ ને ગલીએ ગલીએ અને ઘેર ઘેર મહાવીર જયન્તી ઉજવવા બહાર નીકળી પડો. મહાવીરનો સત્ય સંદેશ ઘેર ઘેર સંભળાવો. મહાવીરની વાસ્તવિક મહાવીરતા લોકોને બતાવો. લોકોને મહાવીરના—ખરા વીરના ધર્મના અનુરાગી બનાવો. બસ, ખરી મહાવીર જયન્તી આમાંજ રહેલી છે, ખરા મહાવીર ઉપરનો અનુરાગ એમાંજ સમાયેલો છે. ખરા મહાવીરના પુત્ર તરીકેનો ઘવો ત્યારે જ મંજૂર થઈ શકે તેમ છે. શાસનદેવ, સૌને મહાવીર બનાવવાનું ગામધર્મ આપે, એજ ધ્યેયી વિરહું છે.

(૧૪)

જૈન સાહિત્ય.

(૧)

સંસારની પરિવર્તનશીલતાનો પ્રભાવ અથવા ખીજ શબ્દોમાં કહીએ તો સમયનો પ્રભાવ સંસારના કયા પ્રદાર્થ કે વિષય ઉપર નથી પડે ? સંસારની એવી કેાઇ જાતિ, દેશ, સમાજ, ધર્મ અને સાહિત્ય નથી, જેના ઉપર સમયનો પ્રભાવ ન પડ્યો હોય. સમયની પ્રેરણા પ્રમાણે દરેક વિષયોમાં પરિવર્તન ચલાવ કરે છે, અથવા એમ કહીએ કે સમય પ્રમાણે પરિવર્તન કરવુંજ પડે છે. આ વિષયમાં કોઇનો પણ આગ્રહ, કંઠગ્રહ કે દુરાગ્રહ કામમાં આવી શકતાં નથી. સમયના પ્રભાવને આધીન બહેલાં કે મોડાં ચૂને ચવુંજ પડે છે, જૈનસાહિત્યની પણ એજ દશા છે. જૈનસાહિત્ય પણ કુદરતના

મમયને ઓળખો

ઉપર્યુકત નિયમને બોગવો ચૂક્યું છે અને બોગવતું આવ્યું છે. જૈનમાહિત્ય અધારા પટારાઓમા ભરી રાખવા માટેનો એક ખબરનો ગણાતો, તે મદાર આવ્યું. જૈનસાહિત્યના ચોક્કસ વિષયોના અથો તો ચોક્કસ હલવાળાજ સાધુઓ વાચે, તે આજ દરેક વાચના લાગ્યા. જૈનસાહિત્ય છપાવવામા ધર્મનો નોથ સમજતો, તે હવે દગલાબંધ છપાવવા લાગ્યું. જૈનસાહિત્ય હસ્તલિખિત પ્રતોમા જોઈને અક્ષરે આવો પાઠો કર્યા મિવાય વ્યાખ્યાનોદ્વારા પ્રકાશાતુ, તે હવે વગર પોથીએ-વગર પાનાએ કેવળ મુખદ્વારાજ પ્રકાશાવવા લાગ્યું, જૈન-સાહિત્યના આગમો, અન્ય ધર્મોઓની વાત તો દગ્ગીનાર રી, આવ-કોથી પણ નહિ વાચી શકાતા, તે કોણ જૈન કે કોણ અજૈન, કોણ રૂઝવ કે કોણ અરૂઝવ, કોણ હિન્દુ કે કોણ મુસલમાન, કોણ પારસી કે કોણ યૂરોપીયન, તમામમા વંચાવવા લાગ્યા, જૈનસાહિત્ય ના ગમે તે વિષયનો કોઈ સામાન્ય અથજ કેમ ન હોય, એનું ખડુમાન અને આદર થતો, તે હવે એવા સામાન્ય અથની વાત તો દૂર રહી, પરંતુ ભગવતી જેવા પરમપૂજનીય આગમો માસાહારી લોકોના પગ નીચે કચડાના ઉપાગ્રયોમાં આવવા લાગ્યા. કયા સુધી કહેવું ? આગમની-શાસ્ત્રોની અને જ્ઞાન અને જ્ઞાનીમાત્રની આશા-તનાઓથી કાપી ઉઠનારા પોતે એવી આશાતનાઓના કારણજન અધ રહ્યા છે. આ બધો કોનો પ્રભાવ ? સમયનો કે ખીજ કોઈનો ? અસારની પરિવર્તનશીલતાનો કે ખીજ કોઈનો ? આ બધી ઉચ્ચ પાચલ-ગડમચલનું પગિશ્ચામ શું આવ્યું ? લાલમા કે નુકશાનમા એનો વિચાર આપણે કરીએ, તે પહેલા જૈનમાહિત્યની મમદતાના સબધમાજ હાલ તો કંઈક વિચારીશું.

‘ સાહિત્ય ’ શબ્દનો વ્યવહાર ૫ અર્થિ ‘ કાવ્યાદિઅથો ’ માટે કરવા નથી ઈચ્છિતો. ‘ સાહિત્ય ’ શબ્દને બહુ ત્રિશાળ અર્થમા

એટલે કે તેની અદ્દર ન્યાય, વ્યાકરણ, કાવ્ય, કોશ, નાટક, ચંપૂ, આગમ, પ્રકીર્ણ, ઇતિહાસ, યાવત્ દુનિયાના તમામ વિષયો સંબંધી ગ્રંથોનો સમાવેશ કરવા ઇચ્છુ છું. ટૂંકમાં કહું તો ‘સાહિત્ય’ એટલે સંસારના તમામ વિષયો સંબંધી ગ્રંથો આવી રીતનું સાહિત્ય તમામ ધર્મોમાં થોડે ઘણે અંશે અવરય પ્રાપ્ત થાય છે. જે ધર્મો અતિપ્રાચીન છે, તે ધર્મોમાં સાહિત્યનો ખજાનો અધિકાધિક પ્રાપ્ત થાય છે. અને તેનું કારણ એ જ છે—કે અતિપ્રાચીન-કાલથી આદ્યા આવતા ધર્મોમાં સમય મમય ઉપર અનેક વિદ્વાનો—આચાર્યો—કવિયો લેખકો થઇ ગયા હોય છે. તેઓ ઇતિહાસનાં પૃષ્ઠોમાં પોતાનાં અમર નામો પોતાની કૃતિયો દ્વારાજ લખાવી ગયા છે. હજારો વર્ષ ઉપર થઇ ગયેલી વ્યક્તિયોને આજ આપણે તેમની કૃતિયોથીજ ઓળખીએ છીએ. તેમનેજ નહિં, બલકે તેમની પહેલાં થઇ ગયેલ મહાપુરુષોને ઓળખવાનું સાધન પણ તે કૃતિયોજ છે.

જૈનધર્મ એક પ્રાચીન—સનાતન ધર્મ હોઇ જૈનધર્મમાં અખૂટ—અનૂટ—સાહિત્ય ભંડારોમાં ભરેલું છે. જરા પાટલુ ખંભાત, જેસ-ભમીર, હીંબડી આદિના ભંડારો તપાસીએ. કયો એવો વિષય છે કે જે જૈનાચાર્યની કૃતિથી નથી લખાયો ? કયો એવો વિષય છે કે જેના એક નહિં, અનેક ગ્રંથો જૈનસાહિત્યમાં નથી મળતા ? શા માટે ન હોય ? જે ધર્મમાં એક નહિં, અનેક ધુરંધર પ્રખર વિદ્વાનો થઇ ગયા હોય, તે ધર્મની સાહિત્યશક્તી અપરિમિત ભરી હોય તો એમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે ? જૈનાચાર્યોએ પોતાના જ્ઞાનનો ઉપયોગ ભવિષ્યની પ્રજાને માટે વારસામાં મૂકી જવા ગ્રંથોની રચના મિત્રાય શ્રામાં કર્યો છે ? ઉમાસ્વાતિ વાચકે ૫૦૦ ગ્રંથોની રચના કરી જૈનસાહિત્ય સમૃદ્ધ કર્યું. સિદ્ધએન દિવાકરે જૈનન્યાયની વ્યવસ્થાપૂર્વક પદ્ધતિ સ્થાપિત કરી; હરિભદ્રસૂરિએ ૧૪૪૪ ગ્રંથોની

રચના દ્વારા જૈનસાહિત્યનાં અંગો ખૂબ પુષ્ટ કર્યાં. ભદ્રબાહુસ્વામીએ નિર્યુક્તિયોની રચના કરી આગમોના રહસ્યને પ્રગટ કર્યું. આવીજ રીતે હેમચન્દ્રાચાર્યે સાડા ત્રણ કરોડ શ્લોકોની રચનાદ્વારા અને હેવટે યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયે એકસો આઠ ગ્રંથોની રચના કરીને જૈન-સાહિત્યને ઔર સમૃદ્ધ બનાવ્યું. આવા અમુક ગણ્યા ગાંધ્યાજ નહિ, પરંતુ જૈનધર્મમાં અનેક પ્રખર આચાર્ય-વિદ્વાનો થઈ ગયા છે કે-જેમણે સંસ્કૃત પ્રાકૃતના હજારો ગ્રંથોની રચના કરી; એટલુંજ નહિ પરંતુ બાલજીવોના બોધને માટે તેમણે લાપામાં પણ એટલા ગ્રંથો રચ્યા કે જેનો બહોળો ખૂબનો આજ પણ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. ઇતિહાસજોના કથન મુજબ ભારતવર્ષની સાહિત્યલક્ષ્મીનો પૂર્વ કાળમાં ઘણો નાશ થઈ ગયો છે, અને લાખો ગ્રંથો વિદેશમાં ચાલ્યા ગયા છે, તેમ છતાં આજે ભંડારોના ભંડારે જૈનસાહિત્યના ખજાનારૂપ ભરેલા દૃષ્ટિગોચર થાય છે. આ ઉપરથીજ આપણે અનુમાન કરી શકીએ છીએ કે પૂર્વાચાર્યોએ જૈનસાહિત્યને કેટલું સમૃદ્ધ બનાવ્યું હોવું જોઈએ ?

પરંતુ સમયે પાછાં પલટો ખાધો. જૈન સાધુઓમાં જ્ઞાનાભિ-શયિતા ન્યૂત થવા લાગી. આચાર વિચારની સિયિલતા થતાં થતિ વર્ગમાં સાહિત્યની ચત્કિંચિત્ પ્રવૃત્તિ રહી, તે વેધક અને જ્યોતિ-યમાંજ તેની મર્યાદા બંધાઈ રહી; અને તે વિઘા પણ કેવળ ઉદર-પૂર્તિના સાધન માટે જ જીવિત રહી. એટલે પરિણામે તો તેની ગણુનરી શત્યમાં જ થવા લાગી. આમ સાહિત્યની વૃદ્ધિ ધટી, તેની સાથે તેની પહોળ પ્રજ્વાલી પણ હુપ્ત પ્રાય થઈ. વળી ખીજ તરફથી ફટીની પૂજાને મહત્ત્વ અપાયું. એટલે પ્રારંભમાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ જૈનસાહિત્ય ભંડારોમાંથી બહાર નીકળવું અંધ થયું. અને ત્યારે જૈનસાહિત્યજ જનતાના હાથમાં ન ગયું એટલે જૈનસા-

હિન્મ અને જૈનધર્મ માટે લોકોમાં નાના પ્રકારની કલ્પનાઓ થવા લાગી: ' જૈનધર્મ નાસ્તિક ધર્મ છે. ' ' જૈનધર્મ અનીષ્ઠવાદી છે. ' ' જૈનધર્મનું સાહિત્ય કંઈ છેજ નહિં. ' ' જૈનધર્મ બૌદ્ધ-ધર્મની શાખા છે. ' ઇત્યાદિ માન્યતાઓ લોકોમાં દહ યમ્મ. અને એ તો બિલકુલ નિશ્ચિત વાત છે કે જે ધર્મમાં સાહિત્યનો અભાવ હોય, તે ધર્મ ધર્મ નરીકે ઓળખાવવાને લાયક નથી ગુંડેનો. મુતરો, જૈનધર્મના સાહિત્યના અભાવે લોકો નાના પ્રકારની શંકાઓ કરે, તો તે સંભવિતજ કહી શકાય. તે વચલા ગાળામાં જૈનસાહિત્યથી અનબિજ્ઞ અજ્ઞેનોજ હતા, એમ નહિં પરંતુ જૈનસાહિત્યને બહાર કાઢવાથી આશ્ચર્યના ચરો, લોકો ધર્મના મર્મને જાણી જશે, એવી શંકાથી ખુદ જૈનસાધુઓ પણ જૈનસાહિત્યનાં દર્શન કરવાથી વંચિત રહ્યા. અને તેથી પરિણામ એ આવ્યું કે સંસ્કૃત પ્રાકૃત-સાહિત્યની પાન-પાન પ્રણાલી તો બિલકુલ ઉડીજ ગઇ. અને અતએવ સમય એવો આવ્યો કે જે સાધુઓ કલ્પમૂત્ર ઉપરની મુખોધિકા માત્ર વાંચી લેતા, તે મહાન વિદ્વાન તરીકે ગણાતા અને ન્યાં ઢાઢ એમ સાંભળતું કે કલાણા સાધુ મુખોધિકા વચ્ચે છે, ત્યારે તેના કાન ઉઘ્યા થતા.

પણ પાછો એ સંકેત બદલાયો. જગતની ભગ્નતિના લણુદારા જૈનસમાજના કાને આવવા લાગ્યા. સાહિત્યને ગ્રાંધી રાખવાથી તો જૈનધર્મ વધારે હલકી કેડીમાં ગણાશે, જૈનધર્મમાં વિદ્વાનો નહિં હોવા ચાપ તો બીજા સમાજોની સાથે મુકાબલો કરવામાં જોનેએ હારજ ખાવી પડશે. બદ્દે બીજા સમાજો સાથે હોવા રહેવાને પણ હક નહિં રહે ! આ વિચરો જૈનધર્મના ગુનેગાર મહાન્માઓને રખુયાં. અને એવી પાઠશાળાઓ સ્થાપવા તરફ સમાજની યોગીક વ્યક્તિઓનું ધ્યાન એવાયું કે જે પાઠશાળાઓમાં મૂળ લાપાઓનું—

સંસ્કૃત પ્રાકૃતનું દૃઢતાપૂર્વક જ્ઞાન અપાય. બીજી તરફથી ભંડારમાં ભરી રાખેલા પ્રાચીન ગ્રંથોને પ્રકાશિત કરવાનું કામ પણ આરંભાયું. પરંતુ આ પ્રયત્નો બિલકુલ અસ્પાંશમાં હતા, અને જે પ્રયત્નો હતા, તેમાં પણ સંકુચિતતાનું તત્ત્વ હતું. અને એની સંકુચિતતાથી થતું કાર્ય મૂલ સાધ્યને સિદ્ધ કરનાર નજ નીવડે, એ દેખીતું છે. પરંતુ સમાજના સદ્ભાગ્યે સ્વર્ગસ્થ ગુરુદેવ શ્રીવિજયધર્મસૂરિ મહારાજે આ બીકું ઝડપી લીધું. તેમણે કાશીમાં યશોવિજય પાઠશાળા સ્થાપી અને બીજી તરફથી યશોવિજય ગ્રંથમાળા શરૂ કરી. આ બંને કાર્યોમાં ગુરુદેવે ઉદારતાનું તત્ત્વ દાખલ કર્યું એટલે કે બંને સંસ્થાઓને માત્ર ચોક્કસ સર્કલમાં ન ઝોંધી રાખતાં તેનો લાભ છૂટકી બીજાઓ લઈ શકે, એવો પ્રયત્ન આદર્યો. ઉપરાન્ત પાશ્ચાત્યદેશોના વિદ્વાનિનિ જૈનસાહિત્યના જ્ઞાતા બનાવવા ભગીરથ પ્રયત્ન આરંભ્યો. આચાર્યશ્રીનો પ્રયત્ન જેમ જેમ આગળ વધતો ગયો તેમ તેમ પાશ્ચાત્યદેશોમાં જૈનધર્મના અભ્યાસકોની સંખ્યામાં વધારો થતો ગયો. બીજી તરફથી જૈનસમાજ અને જૈનમાધુઓમાં પણ વિદ્યાભિરુચિ વધવા લાગી. ઘણા સાધુઓ પોતાની પાસે પડિતો રાખી વિદ્યાભ્યાસ કરવા લાગ્યા. એમ ધીરે ધીરે જૈનસાહિત્યનો આદર વધવા સાથ જૈનધર્મ અને જૈનસાહિત્ય પ્રત્યે લોકોની જે માન્યતાઓ હતી, તેમાં ફેર પડવા લાગ્યો. પરિણામે છેલ્લાં લગભગ પચીસ વર્ષોમાં જૈનસાહિત્યનો જે પ્રચાર થવા પામ્યો છે, તે પહેલાંનાં બે વર્ષોમાં નહોતો થવા પામ્યો, એ વાત કોઈપણ વિચારક નોંધ શક્યા વિના નહિજ રહે. જૈનસાહિત્યની છેલ્લી પ્રવૃત્તિએ અનેક વિદ્વાનોના વિચારોમાં પરિવર્તન કર્યું છે, અનેક મનુષ્યોને જૈનધર્મ તરફ આકર્ષ્યા છે, અનેક વિદ્વાનોએ નવી નવી શોધો દ્વારા જૈનધર્મનું મહત્ત્વ વધાર્યું છે; અનેક લોકોના દિલોમાં જૈનધર્મ અને

જૈન સાહિત્ય સંબંધી શંકાઓ હતી, તેનું પરિમાર્જન કર્યું છે. યુનિવર્સિટીઓમાં જૈન ગ્રંથો દાખલ કરાવી અનેક જૈન-અજૈન અભ્યાસીઓને અભ્યાસનું સાધન વધારી આપ્યું છે. નવા નવા અનેક ગ્રંથોની યોજનાઓ કરાવી જૈન સાહિત્યની શ્રીવૃદ્ધિ કરાવી છે. બહુકે એતદેશીય અને પાશ્ચાત્ય અનેક વિદ્વાનોના મુખથી એમ સ્પષ્ટપણે કહેવાયું છે-કે હિન્દુ અને બૌદ્ધ સાહિત્ય કરતાં જૈન સાહિત્ય ઘણું વધી જાય છે. સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત સાહિત્ય, બૈદિક ગુજરાતી ભાષાની પણ રક્ષા કરનાર જૈન સાહિત્ય છે. જૈન સાહિત્યની છેલ્લા પચાસ વર્ષની પ્રવૃત્તિએ-પ્રગતિએ તો જગતમાં અવનવું રૂપાંતર કરી મૂક્યું છે. એ પ્રવૃત્તિએ જ લીપગીગ, બર્લિન, હેમ્બર્ગ અને હીડનબર્ગ આદિની યુનિવર્સિટીઓમાં જૈન ગ્રંથો-જૈન આગમોનો અભ્યાસ શરૂ કરાવ્યો છે. સેંકડો ગ્રંથોના અનુવાદો બહાર પડ્યા છે. જૈનોના કથાસાહિત્ય અને એવા બીજા બીજા વિભાગો માટે વિદ્વાનો પાસે ઉચ્ચકોટીના અભિપ્રાયો બહાર પડ્યા છે. બૈદિક વિદ્વાનોને ત્યાં સુધી આકર્ષ્યા છે કે અજૈન વિદ્વાનો જૈન આગમોનાં નવીન સંસ્કરણો વિવેચનાત્મક રીત્યા બહાર પાડવાના પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે. શું આ એાણું પરિવર્તન છે ? શું આથી જૈનધર્મનું એાણું ગૌરવ વધ્યું છે ? જો જૈનસાહિત્ય સેંકડો વર્ષોથી ભંડારમાં ગોંધાઈ રહ્યું હતું એમ ગોંધાઈ રહ્યું હત, જૈનસાહિત્યને બહાર લાવવાથી ધર્મનો નાશ થાય છે, એ માન્યતા જેમની તેમ કાયમ રહી હત, જૈનસાહિત્ય જૈનઆગમો આદિને છપાવવાથી આશાતનામાં આપ્તી સમાજ ડૂબી જશે, એ ભય કાયમ રહ્યો હત, અરે, જૈનસાહિત્ય જૈનઆગમોનો અભ્યાસ તો ચોક્કસ યોગ્યહન કરનારા સાધુઓજ કરી શકે, બીજા કોઈથી તો એનો સ્પર્શમાત્ર થે ન થાય, એ સિદ્ધાન્ત બરાબર પકડી રખાયો હત, તો આજ આપું

પરિણામ આવત કે ? જૈનધર્મ દુનિયાનો-પ્રાણીમાત્રનો ધર્મ છે, એમ લોકો જાણત કે ? જૈનધર્મના આટલા અનુમોદકો-પ્રશંસકો બનત કે ? સાહિત્ય એ તો નિર્માણ આરીસો છે, સાહિત્ય એ તો મુધાકુંડ છે. એનો લાભ તો જોટલા લે તેટલાને લેવા દેવો જોઈએ; એમાંજ ક્ષાભ છે. એમાંજ ઉન્નતિ છે. અને આ તો વળી જૈન-સાહિત્ય, વીતસગની વાણી, ત્યાગીયોના ઉદ્દગારો ! સંતોના હૃદયના ઉભરાઓ ! એની અસર તો દુનિયાને ઝોરજ થાય, એના છુટકા તો વારંવાર પીવાનું બધાને મન થાય ! એમાં ગભરાવા જેવું કે સંતાડવા જેવું હોયજ નહિ, એ તો ખુલ્લા બજારે મૂકવાનો માલ કહેવાય, લેનારા લે, લૂંટનારા લૂંટે, એમાંજ કાયદો ! એમાં જ તરક્કી ! એમાં જ શાસા !

(૧૫)

‘ જૈન સાહિત્ય ’ સંબંધી ઉપરના લેખમાં કેટલુંક કહેવામાં આવ્યું છે. હવે આપણે એ વાત ઉપર આવીએ કે—છેલ્લા પચીસ વર્ષમાં જૈન સાહિત્યનો પ્રચાર યવાથી લોકોના વિચારોમાં કેટલું પરિવર્તન થયું છે અને જૈન સાહિત્ય સંબંધી વિદ્વાનો કેવા ઉદ્ગારો કાઢી રહ્યા છે. આ બધા વિચારો અને પરિવર્તનો આ દૂંધા લેખમાં આપવા અશક્ય છે અને તેથી તેમાંના યોગ્યકર્ણ અભિપ્રાયો ટાંકીશ.

જર્મન વિદ્વાન ડૉ. હર્ટલે કથા સાહિત્યના એક પ્રખર વિદ્વાન ગણાય છે. લગભગ ચાલીસ વર્ષથી તેઓ કથા સાહિત્યનો અભ્યાસ કરી રહ્યા છે. તેઓ પોતાના અભ્યાસના પરિણામે કથા સાહિત્ય સંબંધી એક રચને લખે છે.

“ ભારતવર્ષનું પ્રાચીન સમસ્ત કથાસાહિત્ય ખરી રીતે તો જૈનાનું જ છે. અને આ સાહિત્ય જેટલું ગંભીરમાં લખેલું છે ત્યાં સુધી ખરેખર તે બોલવામાં આવતી સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલું છે. ”

આ વિદ્વાનનો એક એ પણ હદ વિચાર બેસી ગયો છે કે “ જૈનાચાર્યો જે ઉપદેશ દે છે—કથાઓ કહે છે, તે નીતિ અને સદાચારથી ભરેલી જ કહે છે. ”

આ વાત ડૉ. હર્ટલે આ ચપ્પેમાં કહી છે:—

The Jainas have always endeavoured to raise the morals of their countrymen.

તેજ પત્રમાં તેમણે એ પણ કહ્યું છે કે—

" But in the same time the Jainas know how to tell the moral tales in a simple style for those who were not highly cultivated. Jain literature gives nourishment in the same time to the scholar, to those who like refined literary compositions, and to those who like fine fairy and other tales, related in a simple style which is adapted to this kind of literature. Neither the Buddhists nor the Hindu authors know, how, to tell a tale. In the same time what would have become of Indian Sculpture and architecture, if the Jainas had kept, as you say, to conservative ideas, i. e. if they had not caused statues of the Tirthankaras to be made and temples to be built. "

અર્થાત્—જૈનતોમાં શિક્ષાપદ કથા સરલ ભાષામાં તે પુરોના દિનાર્થ લખતા હતા કે જેઓ ઘણા શિક્ષિત નહિ હતા. જૈન સાહિત્ય તે લોકોને પણ સુખપદ છે કે જેઓ ઉચ્ચ પ્રકારની સાહિત્ય પ્રણાલીને ચાહે છે. અને તેઓને પણ લાભપદ છે કે જેઓ દેવી-દેવતાઓનાં ચરિત્ર એવી સરલ ભાષામાં ચાહે છે કે જે કથા પ્રમંગલે ચોગ્ય છે. જૈન અને હિંદુશાસ્ત્રકારો કથા લખવી જાણતા નહિ હતા. ભારતના શિક્ષાશિલ્પ અને મૂર્તિનિર્માણ કૌશલ્યની શી દશા ચાત, જો જૈનો એકાન્ત વિચારમાં જ રહ્યા હતા. અને પોતાના તીર્થંકરોની મૂર્તિઓનું અને દેવાલયોનું નિર્માણ નહિ કરતે.

ડૉ. હર્ટલ કેવળ જૈન કથા સાહિત્યનેજ સર્વોદ્દૃષ્ટ નથી સમજતા, પરંતુ આખા જૈન સાહિત્યને તેઓ સર્વોત્તમ યતાવે છે. આ સંબંધી તેમણે એક લેખમાં લખ્યું છે—

" Now what would Sanskrit Poetry be without this large Sanskrit literature of the Jains ! The more I learn to know it, the more my admiration rises. "

(Jain Shāsan Vol. I No. 21.)

અર્થાત્-જૈનોનું આ મહાન સંસ્કૃત સાહિત્ય કમ કરી દેવામાં આવે, તો સંસ્કૃત કવિતાની શી દશા યાવ ? જેમ જેમ મને આ વિષયમાં વધારે વધારે જાણવાનું મળે છે, તેમ તેમ માફ માનનાશ્ચર્ય વધતું જ જાય છે.

આવી રીતે ડૉ. હર્ટલે જ જૈન સાહિત્યનું સર્વોદ્દૃષ્ટ યતાવ્યું છે એમ નહિ પરંતુ અત્યારે જેટલા સ્ત્રોતોથી જૈન સાહિત્યનો અભ્યાસ કરી રહ્યા છે, તે બધાએ જૈન સાહિત્ય ઉપર ગુણ જની રહ્યા છે, અને મુક્તાકંઠથી કહી રહ્યા છે કે ' જૈન સાહિત્યની ખરાબરી ભારતવર્ષનું એક પણ સાહિત્ય કરી શકે તેમ નથી. ' એનું કારણ એજ છે કે ધીરે ધીરે જૈન સાહિત્ય તેઓના દ્રષ્ટિપથમાં આવવા લાગ્યું છે.

ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે સાહિત્ય અને ધર્મનો ઘનિષ્ટ સંબંધ છે. સાહિત્યની વિશાળતા અને ઉત્તમતા જ ધર્મની ઉત્તમતાને સિદ્ધ કરે છે. જે ધર્મમાં સાહિત્ય નથી—જે ધર્મમાં ઉદ્દૃષ્ટ સાહિત્ય નથી, તે ધર્મ દુનિયાની દૃષ્ટિમાં માન પામી શકતો નથી. પાશ્ચાત્ય અને એતદેશીય વિદ્વાનો એક રખત જૈન-

ધર્મને હવડી દષ્ટિએ જોતા હતા-તિરસ્કારની ભુદ્ધિથી જોતા હતા-નાસ્તિક તરીકે ગણતા હતા, તેનું કાળુ એ જ હતું કે તેમણે જૈનધર્મના મિદ્ધનો જાણ્યા નહોતા. તેઓએ જૈનસાહિત્યના મહા-માગરને નિહાળ્યો નહોતો તેમણે જૈનધર્મનું હા તપાસ્યું નહોતું, પરંતુ જેમ જેમ જૈન સાહિત્ય તેમની દષ્ટિમા આવ્યું, તેમ તેમ પોતાની ભ્રમણાઓ તેમને જણાતી ગઈ અને તેથી જ તેમણે જૈનધર્મ મંમધી પોતાના પહેલાના વિચારોમા આકાશ પાતાગ જેટલો ફેરફાર કરી નાખ્યો છે. ભારતવર્ષના આઠાણુ વિદ્વાનોમા ધણે ભાગે જૈનધર્મ માટે નાસ્તિકતાની એક હડી આરાકા પેસી ગઈ હતી, પરંતુ તે આરાકા હવે લગભગ નાશુદ થઈ છે. આની જ રીતે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમા એવા ઘણા વિદ્વાનો હતા, જેઓ જૈનધર્મ માટે એવી જ સંકા કિંવા દુરભિપ્રાય ધગવતા હતા, પરંતુ તેઓમા નાગે ભાગે હવે વિચારોનું પરિવર્તન થઈ ગયું છે. આવા જે જે વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો મદવાયા છે તેઓના વિચારો લગભગ જાહેર થઈ ચૂક્યા છે. પરંતુ હમણાં છેલ્લામા છેલ્લા એક વિદ્વાને પોતાનો જે અભિપ્રાય બદલ્યો છે, એ ધણે અગત્યનો અને જૈનધર્મ કે જૈનસાહિત્યને માટે વધારે ગૌરવ ઉત્પન્ન કરનારો છે.

જૈન સાહિત્યમા રમ લેનારાઓ ડૉ. હોપ્કીન્સના નામથી ભાગ્યે જ અજાણ્યા હશે ડૉ. હોપ્કીન્સ પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમાના એક જૂના વિદ્વાન છે તેઓ બાળા વખતથી જૈન સાહિત્યનો અભ્યાસ કરે છે આ તેજ ડાક્ટર હોપ્કીન્સ છે કે જેમણે હદતા પૂર્વક એવો અભિપ્રાય જાહેર કર્યો હતો કે “ જૈનોમાં કંઈ પણ સાહિત્ય નથી, અને જૈનોને-જૈનધર્મને જીવવાનો પણ હક્ક નથી, કારણ કે તેઓ દરેક કાર્યમાં પાપ માને છે. ”

ડૉ. હોપ્કીન્સના આ વિચારોએ ખીજા વિદ્વાનોમા ધણી

અસર અસર ઉત્પન્ન કરી હતી. જદ્દે-કેટલાક અધિકારી વિદ્વાનો તેમની વાતને 'વેદવાક્ય' સમાન માનવા લાગ્યા હતા. ડૉ. હોપ્કીન્સના આ વિચારો ફેરવવા ઘણી ઘણી કોશીસો થઇ હતી, પરંતુ તે વિચારોમાં પરિવર્તન થતું ન હોયું. પરંતુ મને જણાવતાં હતાં થાય છે કે શ્રીવિજયેન્દ્રસુરિ મહારાજે આ વિદ્વાન સાથે પત્રવ્યવહાર શરૂ કરી અનુકૂળતા પૂર્વક-યુક્તિપૂર્વક તેમને વસ્તુસ્થિતિ સમજાવવાની કોશીસ કરી હતી અને જૈનસમાજ એ જાણીને ખુશી થશે કે ડૉ. હોપ્કીન્સે પોતાના તે વિચારોનું પરિવર્તન કરી દીધું છે. એટલું જ નહિ પરંતુ તેઓના અતઃકરણમાં જનધર્મ પ્રતિ અપૂર્વ સહલાવ ઉત્પન્ન થયો છે. આ વાત તેમના તા. ૨૦ ડિસેમ્બર ૧૯૨૪ ના પત્રથી સ્પષ્ટ થાય છે. તે પત્રમાં તેઓ લખે છે:—

I found at once that the practical religion of the Jains was one worthy of all commendation and I have since regretted that I stigmatized the Jain religion as insisting on denying God, worshipping man, and nourishing vermin as its chief tenets without giving the regard to the wonderful effect this religion has on the character and morality of the people. But as is often the case, a close acquaintance with a religion brings out its good side and creates a much more favourable opinion of it as a whole than can be obtained by a merely objective literary acquaintance. As to the literature, this

is n matter a part from religion, and I suppose that what I had in mind was the absence in Jain literature of any outstanding literary production which could be compared in Brahminism with the Gita Govind or the Bhagavad Gita or in Buddhism with the Dhammapada or for literary excellence with the Theragathas; at least as purely literary works the Jain stories and didactic material seem more ethical and religious than literary.

અર્થાત્—“ મને એકદમ માલુમ પડ્યું કે જૈનોના બ્યવહારુ ધર્મ દરેક રીતે પ્રશંસાપાત્ર અને તે વખતથી હમ્પરને નહિ માનવા હુરામત કરનાર મનુષ્યની પૂજા કરનાર અને કીડી મંકેડીને મૂળ માણસ ગણી તેનું પોષણ કરનાર તરીકે જનધર્મને મેં નિંદેલ. આમ કરવામાં અધર્મ મનુષ્યની નીતિ અને વર્તણુક પર જે અસર કરે છે, તે પ્રત્યે કંઈ પણ લક્ષ્ય આપ્યું નથી, તે બદલ મને દીલગીરી થઈ છે. પણ જેમ વારંવાર બને છે તેમ, એકંદર રીતે માત્ર પદાર્થ સંબંધીના પુસ્તકદ્વારા મળેલા જ્ઞાનથી ધર્મી નકામી બાબતો રોજનીમાં આવે છે, અને ધર્મોજ સારો અભિપ્રાય બંધાવે છે. જૈન સાહિત્ય, કે જે ધર્મથી જુદીજ બાબત છે તે સંબંધમાં હું ધારું છું કે મારા મનમાં એમ હતું કે વિદ્વાતાથી ભરેલી જુની કૃતિનો જૈનસાહિત્યમાં અભાવ છે, કે જેની બાબતુ ધર્મના બીજા ગોવિંદ, ભાગવત અને ગીતા સાથે અથવા તો બૌદ્ધધર્મના ધમ્મપદ કે વિદ્વાતાની ઉચ્ચતા

મોટે ચેરાગ્રયાઝ સાથે સરખાવી શકાય. (પરંતુ) બીજું નહિ તો માત્ર સાહિત્યિક કાર્ય તરીકે જૈનવાર્તાઓ અને, ઉપદેશરૂપ સાહિત્ય સાક્ષરવિદ્યા કરતાં નૈતિક અને વાર્ષિક વધારે દેખાય છે. "

ડાક્ટર હોપ્કીન્સના 'વિચાર પરિવર્તન' થી આપણે ઘણું સમજવાનું છે, ડાક્ટર હોપ્કીન્સે પોતાના આ વિચારો ઘણા વર્ષો બાદ બદલ્યા છે. આવીજ રીતે જો જનાત્યાર્યો-જૈન વિદ્વાનો અનુકૂળ પ્રયત્ન કરે તો જૈનધર્મ અને જૈનસાહિત્યને સર્વ ધર્મો અને સર્વ સાહિત્યોથી ઉચ્ચ કોટીમાં લાવી શકે છે. પરંતુ તેવા અનુકૂળ પ્રયત્નની જરૂર છે.

(૧૬)

જો કે સમયના બહેવા સાથે હવે જૈનધર્મ અને જૈનસાહિત્યની ઉત્કૃષ્ટતા સ્વીકારનારા વધ્યા છે, એ વાત ખરી છે, છતાં હમેશાં બનતું આવ્યું છે તેમ, ઈર્ષ્યા, મત્સર, દ્વેષનો દુનિયામાંથી સર્વથા અભાવ ન થાય ત્યાં સુધી દુનિયાના કોઈ પણ ધર્મ કે કોઈ પણ સાહિત્યના વખાણનારાઓની સાથે નિંદાનારાઓનું અસ્તિત્વ પણ રહેવાનું તો ખરું. આવી અવસ્થામાં આપણું કર્તવ્ય તો એજ છે કે આપણે જેમ બને તેમ અનુકુળતા પૂર્વક—ખીજ વિદ્વાનોને જોષતાં માધનો પૂરા પાડી યુક્તિઓ અને દલીલોથી જૈનધર્મ અને સાહિત્યની ઉત્કૃષ્ટતા સિદ્ધ કરી આપવા તત્પર રહેવું જોઈએ.

ઉપર કહેવામાં આવ્યું તેમ, પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોનું ધ્યાન જૈન-સાહિત્ય તરફ વધારે આકર્ષાયું છે. એ વિદ્વાનોની સખ્યા દિનપ્રતિદિન વધતીજ રહી છે. અત્યારે એવા લગભગ ૭૫ વિદ્વાનો જૈનધર્મનો ઉદો અભ્યાસ કરી રહ્યા છે. તેઓમાં મુખ્ય આ છે:—ડૉ. હર્ટલ, ડૉ. શીનો, ડૉ. જૈલી, ડૉ. દુચ્ચી, ડૉ. શુષ્કિંગ, ડૉ. મિસ જોહોન્નન, ડૉ. જોકોખી, ડૉ. થોમસ, ડૉ. ખેસોની, ડૉ. હુલીશ, ડૉ. મીરાનો, ડૉ. મિસ કૌએ, ડૉ. કોનો, ડૉ. નોબલ, ડૉ. સ્પ્રેન, ડૉ. ગ્રોલી, ડૉ. કિરકલ, ડૉ. હેલ્મૌથ, મી. વૉરન, ડૉ. નેમલીન, ડૉ. લેવી, ડૉ. સ્ટાઇન, ડૉ. કાર્પેન્ટીયર, ડૉ. ક્રીમ્મર, ડૉ. પેટ્રોલ અને ડૉ. વિન્ટનેઝ વિગેરે મુખ્ય છે.

આ વિદ્વાનો જૈન સાહિત્યના એકજ વિષય ઉપર નહિ, પણ જૈનસાહિત્યના જુદા જુદા વિષયો ઉપર અભ્યાસ આગળ

વધારી રહ્યા છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ પોતપોતાના વિષયોને લગતા ગ્રંથોના અનુવાદો કરીને-નિબંધો લખીને અપુર્વ પ્રકાશ પાડે છે. સ્વર્ગસ્થ ગુરુદેવની યોજનાને માન આપી આ વિદ્વાનોએ પોતપોતાના વિષયોને લગતા જે નિબંધો લખી મોકલ્યા છે, એ મારી વાતને દૃઢ કરે છે. આ નિબંધ સંગ્રહ બહાર પડશે, ત્યારે જગતને ખાતરી થશે કે જે વિષય ઉપર અત્યારે જૈન સમાજમાં એક પણ વિદ્વાન શોધો એ જડતો નથી, એવા વિષયો ઉપર પણ તેઓમાંના કેટલાકાએ ખાસ્સો પ્રવેશ કર્યો છે.

આ પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોનો જૈનધર્મ પ્રત્યેનો શોખ માત્ર અભ્યાસ કરવા પૂરતોજ નથી રહ્યો પરંતુ તેઓ જૈન આગમો અને એવા ગ્રંથોને આજકાલની પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિ પ્રમાણે સંશોધન કરી બહાર પાડવાના વિચારો પણ કરી રહ્યા છે; લગભગ પાંચેક વર્ષ ઉપર ડૉ. ચૌમન, ત્યારે મુંબઈમાં સ્વર્ગસ્થ ગુરુદેવ શ્રીવિજયધર્મસૂરિ મહારાજ પાસે આવ્યા, ત્યારે તેમણે પોતાનો આ વિચાર જણાવ્યો હતો. પરંતુ કોઈ પણ કાર્યમાં અને તેમાં ખાસ કરીને આવા વિશાળ કાર્યમાં આર્થિક ચિંતાઓ અને તેવા ઉત્સાહી કાર્યદક્ષ અને યોગ્ય માણસોને પણ નાસીપાસ બનાવે છે. થોડા વખત ઉપર શ્રીચુત પી. એલ. વૈદ્ય, એમ. એ. ડી. એ નામના વિદ્વાન, કે જેઓ સુપ્રસિદ્ધ જૈન સંકલ્પકર્તા ડૉ. જેઠાણીના શિષ્ય છે. અને જેઓ જૈન સાહિત્યનો સારો અભ્યાસ કરે છે, તેઓએ શ્રીવિજયેન્દ્રસૂરિ મહારાજ ઉપરના એક પત્રમાં જે કેટલીક હકીકતો જણાવી છે, તેમાં એક એ પણ છે કે-જૈન સાહિત્યનો અભ્યાસ કરવા માટે જૈન ગ્રંથો મેળવવામાં તેમને કેટલીક ગુસ્કેલીઓ નડી હતી. તે સિવાય તેમણે જે એક અમૂલ્યની બાબત લખી છે, તે તરફ હું જૈન સમાજના આગેવાનોનું ધ્યાન ખેંચું છું. તેમાં તેમણે લખ્યું છે કે:-

As soon as my work on the Typical Selections in Prakrits for the Calcutta University is over I am proposing to plan a new and critical edition of the whole of the Jain Canonical works and the Nirvyuktis. I have discussed this item with Prof. Jacobi and he has assured me his advice whenever I seek it. So far three different editions of Jain works have been published & yet none of them are available & none of them Scientific & Critical. Though the Agamodaya Samiti edition is much better, it was planned for Jain monks and not for philologists who want the edition badly. Some stray books edited by European Scholars are very useful to them but even these are now rare. If a critical edition is designed, I think it will not be banned by the Jain monks but would be of great service to the students of Modern Universities and of religion and philology.

I felt this difficulty when I had to teach Ardha Magadhi to my students. To state a particular case, Rayapaseniyasutta is appointed for the next year in our University the long promised edition of Agamodaya Samiti is not forth coming, and even if it is published I am

afraid it will not be available to our students. Last year I secured with great difficulty the Calcutta edition of the work, but as it could not be read by my students I had to dictate to them checking the text by the help of some available works to me.

:To give you some idea of the proposed edition : the text without commentary; extracts from commentary; the Niryukti text; hard Index to the text and Niryukti; marginal references; references to repetitions, etc. The Volumes to be published according to the order of the scriptures and in an edition of 2000 copies : books from octavo, Devanagiri type on very superior paper. In fact I propose to do the work on the lines of the Pali text Society.

ઉપરના લખાણની મતલબ એ છે કે જોનાના કેનાનિકલ વર્કસ અને નિયુક્તિની આખી આવૃત્તિ કાઢવાનો તેઓનો વિચાર છે. આ સંબંધી ડૉ. જોકોબી સાથે તેઓને વાત થઈ છે અને ડૉ. જોકોબીએ જરૂર પડે ત્યારે સલાહ આપવાનું વચન પણ આપ્યું છે.

વળી તેઓ જણાવે ■ કે અસાર મુઠ્ઠી જોનાગમેની ત્રણ આવૃત્તિઓ નીકળી છે. પરંતુ તેમાંની એકે અત્યારે મળતી નથી અને જોખરે તેવી તે છે પણ નહિ. તેઓ સાચ સાચ એ પણ કહે છે કે-જો કે આગમોદય સમિતિની આવૃત્તિ વધારે સારી

છે, પરંતુ તે કેવળ જૈનાના માટે ઉપયોગી છે. શોધોળ કરનારાઓને તે ઉપયોગી નથી.

વર્ગી કેટલાક યુરોપીયન સ્કોલરો દ્વારા સુશોધન થયેલી બુદ્ધ શોધોળ કરનારાઓને ઘણી ઉપયોગી છે. પરંતુ તે અલભ્ય છે. આવી ઉપયોગી આવૃત્તિ કાઢવામાં આવે તો, તેઓ ધારે છે કે- જૈનો તરફથી તો કોઈ જાતનો વાંધો નજ લેવામાં આવે; પણ તે હાલની યુનિવર્સિટીઓના વિદ્યાર્થીઓને જરૂર ઉપયોગી થાય.

તેઓ જણાવે છે અને તે ખરેખર ખુશ ખબર કહી શકાય કે તેઓની યુનિવર્સિટીમાં આવતા વર્ષથી 'રાયપસેણી સૂત્ર' લખાવવાનું ગઢી થયું છે, પરંતુ તે પુસ્તક 'આગમોદય સમિતિ' તરફથી બહાર પાડવાનું વચન આપેલ, પણ તે હજુ મળ્યું નથી. દહાચ છપાયું હોય તો પણ તે મેળવવાની આશા નથી. ગયા વર્ષથી કલકત્તા યુનિવર્સિટી તરફથી તેમને જુની આવૃત્તિ મળેલ, પરંતુ તે ઘણી મુશ્કેલીથી વિદ્યાર્થીઓને લખાવેલ.

તેઓ આગમોની એક સીરીઝ બહાર પાડવા છૂટે છે, તે એવી દબથી કે જેમાં મૂળ, ટીકામાંના ખાસ ખાસ ફેરફાર, નિયુક્તિનું મૂળ, કઈન સંબંધેનો કોષ, હાંથીયામાં ખાસ નોંધો, વારંવાર આવતી આવતોનું કારણ, શાસ્ત્રોની અનુક્રમણિકા વિગેરેનો સમાવેશ કરી તે આવૃત્તિ શોધ ઓળ કરનારાઓને અતિ ઉપયોગી થાય, એવી અનાવવી ટૂંકમાં 'પાર્લીકેટસ સોસાયટી' ને પદ્ધતિથી ત્રણ બહાર પાડે છે, તે પદ્ધતિથી બહાર પાડવા તેઓ ઉમેદ રાખે છે.

ઉપરની હકીકત ઉપરથી જૈન સમાજે ઘણું સમજવાનું છે. જે આગમો માટે આપણે ધાર્મિક દષ્ટિએ પણ બહુમાન ધરાવીએ

છીએ, જે આગમોમાં આપણે સર્વ વિદ્યાઓનો સમાવેશ માનીએ છીએ અને જે આગમો પ્રત્યે પરમાત્માની વાણી તરીકે—પરમાત્માની બરાબર પૂજ્ય બુદ્ધિ ધરાવીએ છીએ તે આગમોમાં આપણા કરતાં અગ્રેય વિદ્વાન વર્ગ કેટલું મહત્ત્વ માની રહ્યો છે તે આપણે જોવું જોઈએ છે. આગમો અને બીજા જન સાહિત્યનો જેટલો પ્રચાર વધારે, તેટલીજ જૈનધર્મની પ્રભાવના વધારે, એની આપણે દૃઢતાપૂર્વક ખાત્રી રાખવી જોઈએ છે અને જે એમ માનતા હોઈએ તો તે આગમો અને અન્યાન્ય સાહિત્યના પ્રચાર માટે બહુ ફૂટથી-ઉઘરતાથી આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, પરંતુ મી. ઘે આપણી મંકુચિતતા માટે જે સાધારણ હસારો કર્યો છે, એ ખાસ વિચારવા લાયક છે. જે વિદ્વાનો આગળ વધવા હચ્છતા હોય, જે વિદ્વાનો દ્વારા અનેક નવા જૈન વિદ્વાનો ઉત્પન્ન થવાની સંજવના હોય, અને જે વિદ્વાનો જૈન સાહિત્યને ઉચ્ચ કોટીનું સાહિત્ય ગમજતા હોય, તેવા વિદ્વાનો પણ આપણા પ્રકાશિત સાહિત્ય દર્શનથી વંચિત રહે, એ ખરેખર દિલગીર થવું જ કહી શકાય. આપણી હજારો કે લાખોની સમ્પત્તિ ધરાવનારી સંસ્થાઓ પણ વિદ્વાનોને ફૂટથી પુસ્તકો આપવા જેટલી ઉઘરતા ન ધરાવે, તો પછી જૈનસાહિત્યના પ્રચારની આશા જ કેમ રાખી શકાય ? અન્યાન્ય ધર્મવાળાઓ પોત પોતાના સિદ્ધાંતોના પ્રચાર કરવા કેટલું કેટલું કરી રહ્યા છે, એ હવે કોઈથી અજાણ્યું રહ્યું નથી. આવી સ્થિતિમાં પણ આપણે ચૌદમી સદીની સંકુચિતામાં સંકોચાયા કરીએ, એ જગતથી પાછળ રહેવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ, એનું જ સૂચક છે. વળી એ પણ ખાસ વિચારવા જોવું છે કે સંસારમાં મોટે ભાગે સાક્ષરતાની સાથે નિર્ધનતા રહેલીજ જોવાય છે. એવા વિદ્વાનો જગતમાં બહુ ઓછા જ હશે કે જેઓ સાક્ષર

ધનાદય પશુ હોય. આવી અવસ્થામાં આવા નિર્ધન વિદ્વાનોથી પશુ આપણે દામની આશા રાખવી, એ અનુચિતજ કહી શકાય.

મિ. વૈદ્ય જૈન આગમે માટે જે ભાવના રાખે છે, તે ભાવના સફળ કરવા માટે શું જૈન ગૃહસ્થો કંઈ વિચાર કરશે કે ? શું આગમ સમિતિના ટ્રસ્ટીઓ, મી. વૈદ્ય ધારે છે એવી, આગમેની સીરીઝ કાઢવાનું ખીકું ઝડપશે કે ? મિ. વૈદ્ય જણાવે છે તેમ કાર્ય કરવા માટે—સંશોધન માટે તેઓ અને તેમના બીજા મિત્રો તૈયાર છે, બધે એક સારી યોજના પૂર્વક આવી સીરીઝ કાઢવામાં આવે. તો યુરોપના પશુ લગભગ ૨૦૦ જેટલા ગ્રાહકો થઈ શકવાની સંભાવના બતાવે છે. અમારું માનવું છે કે ચોક્કસ ગૃહસ્થો દિંવા કોષ સારી સંસ્થા મિ. વૈદ્યની સાથે સલાહ કરી આવી સીરીઝ બહાર પાડવાની યોજના ધડશે, તો જરૂર તે દ્વારા જૈન સાહિત્ય, જૈન આગમે અને જૈન ધર્મ માટે દુનિયાના ચારે ખુણામાં અપૂર્વ પ્રકાશ પાડી શકશે.

જૈન સાહિત્યના પ્રચારનો ઉપર બતાવ્યો એ ઉત્તમમાં ઉત્તમ ઉપાય છે. તે ઉપરાંત મારા નજર મત પ્રમાણે જન સાહિત્યના પ્રચાર માટે વિદ્વાનોની શંકાઓનું પ્રતિપાદક શૈલીથી સમાધાન કરવાનું અને કોષ પશુ ભંડારમાંથી તેઓને જોઈતો છપાયેલ કે દસ્તાવેજિત ગ્રંથ પૂરો પાડવા માટે જૈન સમાજે ઉદારતા રાખવી જોઈએ છે; બધે સુપ્ર-સિદ્ધ કવિવર રવિન્દ્રનાથ ટાગોરે વિશ્વભારતીની સ્થાપના કરી યુરોપોદિ દેશોની સાથે જે સહકારિતાની યોજના ઉભી કરી કાર્ય પ્રણાલી ચલાવી છે, તેવી પદ્ધતિનું એક વિદ્યાપીઠ અથવા વિદ્વાનોની સમિતિ જૈન સમાજે સ્થાપન કરવાની જરૂર છે. આવા એક સંગઠન પૂર્વક જો જૈન સમાજ તરફથી જૈન સાહિત્યના પ્રચારનું કાર્ય

આરંભવામાં આવે તો અત્યારે અવ્યવસ્થિત પદ્ધતિથી જે કાર્ય આપણે પચીસ વર્ષમાં ન શકીએ, તે કાર્ય પાંચ વર્ષમાં કરવાને મમર્થ યદ્દ શકીશું.

આશા છે કે જૈન મહાજન-ખાસ કરીને વિદ્વાન્ મુનિરાજો અને ગૃહસ્થો-મારા આ નમ્ર નિવેદન તરફ ધ્યાન આપશે, અને એવી કંઈ હિસચાલ ઉભી કરી સાહિત્ય અને ધર્મપ્રચારના અપૂર્વ કાર્યને હાય ધરશે.

શાસનદેવ આવી એક સંગઠન પૂર્વકની સંસ્થા જોવાનું સદ્-ભાગ્ય જલદી પ્રાપ્ત કરાવે એમ હૃદયી વિરમું છું.

(૧૭)

અપરં વા કિં ભવિષ્યતિ ?

જૈનધર્મની પ્રાચીન જાહેરજાણીનાં જોટલાં બધાં આપણે ફૂંકીએ છીએ, એના પ્રમાણમાં વર્તમાન પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ થણે આણે કરીએ છીએ. અને ત્યારે કોઈ વર્તમાન પરિસ્થિતિનો ચિતાર ઉભો કરે છે અથવા બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો વર્તમાન પરિસ્થિતિ ' નવ્યસત્ય ' તરીકે કોઈ આલેખી બતાવે છે, ત્યારે તેને આપણે સમાજના અને ધર્મના દ્રોહી તરીકે જાહેર કરીએ છીએ. અને બની શકે તો તેને પાછો પાડવા, તેને હેરાન કરવા આપણાથી બનતું કરીએ છીએ. આમ કરવાનું ખરું કારણ આપણી કમજોરી છે. તેટલા અંશમાં આપણે ગુન્હેગાર છીએ. જો કોઈ પણ વ્યક્તિનું કહેવું સત્ય જ છે, આપણે અંતરાત્મા સત્ય તરીકે જ તેને

સ્વીકારી રહ્યો છે, તો આપણે તેનાં વચનોનો આદર કરી યથાશક્ય આપણી તે ભૂલને સુધારવા પ્રયત્નશીલ થવું જોઈએ. અને વસ્તુતઃ તેનું વકતવ્ય અસત્યજ છે, તો તેનો સમ્બતાપૂર્વક પ્રતીકાર કરવો જોઈએ.

જૈનધર્મની રક્ષા માટે આપણા ઉપર જે જાહેવારી રહેલી છે, તે આપણે સમજતી જોઈએ છે. જૈનધર્મ યનિવર્ત્તલ ધર્મ છે. આ ધર્મનો તો દુનિયા ભરમાં પ્રચાર થવો જોઈએ. અને તેમાં પણ સમય એટલો બધો અનુકૂળ આવી લાગ્યો ■ કે આ સમયે તો જેટલો ધર્મનો પ્રચાર કરવો હોય તેટલો થઈ શકે તેમ છે. નથી પહેલાંના જેવા રાજકીય પ્રતિબંધનો કે નથી પહેલાંના જેવા પ્રજાકીય દ્વેષ. મેઘનો ખુદસાં છે. દરવાજા ઉઘાડા છે. બોલો તેનાં બોર વેચાય છે. 'લાડી તેની ભેંસ' થઈ પડી છે. ગમે ત્યાં વિચરો. ગમે ત્યાં બેસો ને ગમે ત્યાં ઉભા રહો. મરજીમાં આવે તેમ પોતાનાં તત્ત્વો-પોતાનાં મનુષ્યો જનતાની સમક્ષ મૂકી શકાય છે. મૂકનાર જોઈએ. પ્રકાશનાર જોઈએ. બહાર પાડનાર જોઈએ, પરંતુ ખામી તેટલીજ છે. મૂકનાર નથી. દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ લાવને :ઓળખનાર નથી. અને તેથી જ અત્યારે ઉલટો પ્રવાહ થઈ રહ્યો છે. જે સમયે હજારો મનુષ્યો લાટ્રિક પરિણામી થવા જોઈએ, તે સમયે હજારો મનુષ્યો જૈનભાવનાઓથી વંચિત થઈ રહ્યા છે. અને જે સમયે લાખો નવા જૈનો બની શકે તેમ છે, તે સમયે ખુદ જૈનો જૈનધર્મને છોડી રહ્યા છે. જગતમાં જિસાસા વધી છે, તત્વાતત્વના વિચારકો ધણા 'થાય' છે, પરંતુ તેમની જિસાસાઓ આપણે ક્યાં પૂરી કરીએ છીએ ? આપણે તેઓને ક્યાં હિપેશ આપીએ છીએ ? આપણે ક્યાં માદિન્ય પૂરૂ પાડીએ છીએ ? આપણે વાસ્તવિક જૈનધર્મની શિક્ષાનાં ક્યાં

માંધનો આપીએ છીએ ? ત્યારે જૈનધર્મીઓની સંખ્યા વધતી નથી, એમાં દોષ કેનો ? આપણો જ. અરે, જૈનધર્મીઓની સંખ્યા વધવાની વાત તો દૂર રહી, ખુદ જૈનો જૈનધર્મ છોડી રહ્યા છે. કેને પત્તો છે ? કેને ખબર છે ? ન ગાલૂમ કેટલાયે જૈનો કોઈ ને કોઈ કારણે જૈનધર્મ છોડી રહ્યા છે ? આર્થ સમાજનાં ગુરુકુળોમાં પંદર પંદર વીસ વીસ વર્ષ સુધી અભ્યાસ કરનાર જૈનયુવકો શું જૈન રહેવાના ? અહમ્મદાબાદ, દેવમહાજી આદિ સમાજોમાં પ્રતિદિને જૈનધર્મીઓ ભળતા જાય છે, એની દોને ખબર છે ? જૈનો આર્થસમાજના સાધુ તરીકે અત્યારે ક્યાં નથી ! અરે જૈનો ઇસાઈ થયેલા પણ અત્યારે ક્યાં નથી ? આટલેથી નથી અટક્યું. હવે તો જૈનો મુસલમાન પણ થવા લાગ્યા છે. અમકશો નહિં. બને તેટલું થોડું છે. સ્વાલોઘટથી નીકળતા 'કુર્રેનજક' નામના ઉડું પત્રમાં હમણાં મુસલમાન ચનાર એક જૈને પોતાની જે હકીકત પ્રકટ કરી છે, એ કોઈ પણ જૈનધર્માનુયાયીને ચોંકાવ્યા સિવાય નહિં રહે. આ મુસલમાન ચનાર જૈન એક સાધારણ મનુષ્ય નહિ, પરંતુ ઓનરરી મેજિસ્ટ્રેટ અને તેનું મૂલ્ય નામ શ્રીરામ હવું. તે પોતાને ગુરુકુલ કાંગડીમાં વિદ્યાભ્યાસ કર્યાનું જણાવે છે. ઉક્ત પત્રમાં તેણે પદ્યમાં (કવિતામાં) બહુ લંબાણથી પોતાનું વર્ણન અને જૈનધર્મની નિંદા આપેલી છે. જેમાંની થોડીક કડીઓનો અહિં ઉતારો કરું છું:—

“જૈનો મત है अजब निराला खूब तरहसे देखा भाला ।
 कर्मोंको यह कर्त्ता जाने, रामको मूरख कहू न जाने ॥
 दिवे बले न खाना खावें, भूँका मरना धर्म बतावें ।
 हिंदू दिलमें शर्म विचारें, बावें बढ़ बढ़ कर जो मारें ॥

મુસલમાનોંકો બૂરા બતાવે, કુરબાની પર રંજ બઢાવે ।
 આપ કરે હૈં સુદ કુરબાનો, અપની જહીં જાનત નાદાની ॥
 દેવીપર જબ વહ સુદ જાવે, ખૈસા મૈંઠા સૂઝ કટાવે ।
 દારુચોતલ સૂઝ ડહાવે, હસ્કા ફિર સુદ ભોગ લગાવે ॥
 બાહરે મૂરવપન નાદાની, સૂઝ યહ દિલમેં તુમને ઠાનો ।
 મુહમ્મદ નામ પર મૈં વલિહારી, જાન મોહિ નહીં કુછ પ્યારી ॥
 મજહબ ઇસલામ મૈંને એક પાયા, સહા મોહિ નજર યહ આયા ।

વટલેલી બ્રાહ્મણી તરઝડીમાંથી ચેં જાય, એની માફક આ નવા
 બનેલા અબ્દુલ્લાખાંએ જૈનધર્મની નિંદા કરવામાં કંઈ બાકી રાખી
 છે ? બિચારા અબ્દુલ્લાખાંએ પશુ ખખર નથી કે જૈનધર્મમાં
 માતાની આગળ શ્રવેનો વંધ કરવામાં આવે છે કે કેમ ? અને
 જૈનોમાં કાઠ આદિ પદાર્થોનાં દેહો સખ્ત રીતે નિષેધ કરવામાં
 આવ્યો છે. એ મીયાં અબ્દુલ્લાખાં જૈનધર્મને છોડી મુસલમાન
 ધર્મમાં જાય અને પછી જૈનધર્મની પાગલના પ્રવાપની માફક પ્રક્ષાપ
 કરી નિંદા કરે, એના જેવી મૂર્ખતા બીજી કંઈ હોય શકે ?

મિયાં અબ્દુલ્લાખાં આગળ ચાલતાં એમના મહમ્મદ સાહેબ
 ઉપર દિદા થતા કહે છે:—

હુવા સવમેં વહત્તર હમારા મુહમ્મદ
 અજબ શાંનકા હૈ પ્યારા મુહમ્મદ ।
 કિસીકો વસીલા કિસીકા યહાં હૈ
 મુસે તો ફક્ત હૈ સહારા મુહમ્મદ ॥

જનેઝકો તોઢા કટાઈ હૈ ચોટી
 ળિયા તેરે દરકા સહારા મુહમ્મદ ।
 ધુતોંકી પરસતિશસે તાયવ હુવા હૈ
 નહીં ળન્કી મુદવત ગવારા મુહમ્મદ ॥
 ધુતોંકો સુદા અપના જો માનતે હૈ
 કિયા મૈને ળન્સે કિનારા મુહમ્મદ ।
 કોઈ રામ માને કોઈ કૃષ્ણ માને
 હમે નામમે હૈ પ્યારા મુહમ્મદ ॥
 નહીં ફેજ મુશ્કો ધુતોંસે મિલા કુછ
 ઘહુત વસોં શિર ળન્સે મારા મુહમ્મદ ।
 મદીનાકો દરવેશ બનકર મૈં જાઁ
 યહી મૈને દિલમેં વિચારા મુહમ્મદ ॥
 તુમ્હારાહી શૈદા તુમ્હીં પર ફિદા હું
 તુમ્હીં સે હૈ મેરા ગુજારા મુહમ્મદ ।
 મદીનામે અપને હરિકો બુલાલે
 યહી નામ લેના તુમ્હારા મુહમ્મદ ॥

મુહમ્મદ પરની કિદાગિરીની હદ આવી ચુકી એક મનુષ્ય
 પોતાના ધર્મથી ખુબ ધનને અન્નમા લભે છે, તમારે તેની શી
 દશા થામ છે, એનું આ પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ છે. આ મુસલમાન બનેલા
 વંદે પોતાની રામ કલામીમા જે જે ત્યાગતોનો ઉત્તેજ કર્યો છે,

એ ઉપરથી સ્પષ્ટ જોવાય છે કે તેને જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તોનું કે જન આચાર વિચારોનું રત્તીભર પણ જ્ઞાન નથી. અને એ બનવા જોગ પણ છે. કારણ કે તેણે ગુરુકુલ કાંગડીમાં શિક્ષા પ્રાપ્ત કરી છે. ગુરુકુલ કાંગડી, એ આર્યસમાજનું ગુરુકુલ છે. ત્યાં શિક્ષા પ્રાપ્ત કરનાર, અરે બાલ્યાવસ્થાથીજ ત્યાં રહેનાર પોતાના ધર્મનું શું જ્ઞાન મેળવી શકે ? તેને શી ખબર હોય કે જૈનધર્મ શી વસ્તુ છે ?

આવી દશા આ એકજ યુવકની નહિ, પરંતુ સેંકડો કે હજારો યુવકોની યદ્ય રહી છે. જનકુલોત્પન્ન બાળકોને જૈનધર્મની વાસ્તવિક શિક્ષાઓ આપનાર ક્યાં છે આપણામાં સંસ્થાઓ ? અને જન્મથીજ ધર્મના સંસ્કારો પાઠ્યા સિવાય જે યુવકોને બહારનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે તેઓ જાહેર રીતે કદાચ અબ્દુલ્લાખાંના બાઈ બને, એમા નવાઈ જેવું શું છે !

અતએવ જૈનસમાજે ચેતવાની ખાસ જરૂર છે. પ્રતિદિન હજારો-લાખોની સખાવતો અને ધર્મકથોમાં વ્યય થતો રહેતો હોવા છતાં આવા પવિત્ર અને જગદમાન્ય ધર્મના લોકો ત્યાગ કરે, એ કેટલી શરમાવા જેવી હકીકત છે ? ધ્યાનમાં સખવું કે, આ તો એકજ જૈનના મુસલમાન બન્યાનું દૃષ્ટાંત છે, પરંતુ આવા અનેક યુવકો જૈનધર્મની વાસ્તવિકતા નહિ જાણવાના કારણે અન્ય-ધર્મોમાં ભળી રહ્યા છે.

આ પ્રમુખે કાંઈએ એમ પ્રશ્ન કરવાનો નથી કે-મુસલમાન થનાર જૈન મૂર્તિપૂજક હોય, ધ્યાનક્રામી હોય કે જિગમ્બર હોય ? ગમે તે હોય, પરંતુ એક જૈન તરીકે તો તેનું મુસલમાન થવું આખા જૈનસમાજને-જૈનધર્મીઓને માટે કલંકનુંજ કારણ છે.

એવએવ ન કેવળ અમુક એક શિરકાએજ ચેતવાની જરૂર છે,

સમયને ઝોળખો.

પરંતુ મહાવીરના અનુયાયી તરીકેનો-જૈન ધર્મી તરીકેનો-દાવો સખનાર તમામે ચેતવાની જરૂર છે. સમય આવી લાગ્યો છે, અધઃપાતનાં એક પછી એક લક્ષણો દૃષ્ટિગોચર થતાં જાય છે. આવી અવસ્થામાં પણ જૈન ધનાડ્યો અને મુનિરાજો નહિં ચેતે તો નથી સમજી શકાવું કે જૈન ધર્મની શી દશા થશે ! જૈન મમાજની દુર્દશા ક્યાં જન્મને અટકાશે ?

અતએવ ચેતો ! મુનિરાજો ! ચેતો ! ધનાડ્યો ચેતો ! જૈન ધર્મીયોને બચાવવા માટે પ્રયત્નશીલ થાઓ ! એ પ્રા-તોમાં કે-જ્યાં જૈનધર્મની ભાવનાઓથી બોકો વિમુખ થતા જાય છે, ત્યાં શુદ્ધકોળો અનાયાત્રમો, વિધવાત્રમો, બાળાત્રમો સ્થાપના કરે. અને જ્યાં જ્યાં જૈનમંદિરાઓ હોય ત્યાં ત્યાં સૌથી પ્રથમ જૈનધર્મની તાલીમ આપવાની વ્યવસ્થા કરે. બીજી બધી બાબતોને અત્યારે ગૌણુ કરે. દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-દાન-લાવને ઝોળખી કાઢો કરે,-કરાવો. જૈનના બાળકોને અજૈન સંસ્થાઓમાં શિક્ષા લેવા જવું પડે અને પછી ધીરે ધીરે તેઓ અન્ય સંસ્કારી બની જાય, એમાં જૈનધર્મીઓને ખરેખર શરમાવા જેવું છે. જૈનાચાર્યોએ તો હજારો-લાખો અજૈનોને જૈની બનાવ્યા. અરે હજારો ત્રીકોને જૈન બનાવ્યા. આજે ગરમા ગાંઠ્યા જૈનોને પણ આપણે નથી સંભાળી શકતા ? અરે જૈનધર્મીઓ કીશીયન અને મુમલમાન થઈ રહ્યા છે ! કેટલી અરસોસની વાત કેટલો દુઃખનો વિષય ! ન માત્રમ આવોજ પ્રમાદ સખતા રહીશું તો ધીરે ધીરે અપરં વા કિં મરિવ્યત્તિ-બીજું શું શું થશે ?

(૧૮)

પીછેસે ચલી આતી હૈ !

કુંહેવાય છે કે-પાંચ પચાસ મુસલમાનો એક સ્થળે નીમાળ પડી રહ્યા હતા. તેમાં નીમાળની ક્રિયા વખતે ઉઠ્યેસ કરતાં એકના હાથની કાણી જરા હાલી ગઇ અને તે ખીજાને આડી. ખીજો દેખા-દેખી ક્રિયા કરનાર હતો. તેણે પેલાનું અનુકરણ કર્યું, અને તેની પછીના માણસને કાણી આડી. તેણે ખીજાનું અનુકરણ કર્યું. ચોથાએ ત્રીજાનું, પાંચમાએ ચોથાનું, એમ પાંચ પચીસ આદમી એ અનુકરણ કરતા ગયા, પણ કોઇએ એમ ન પૂછ્યું કે-આમ કેમ કરવામાં આવે છે ? આખરે પચીસેક માણસો તેમ કરતા ગયા. પછી એકે પોતાની પહેલાંના મીયાંલાકને પૂછ્યું:—

“ ક્યોં જ્ઞાનમાહ ! यह क्या होता है ? ” ખાનલાકએ

જવાબ આપો—“ સુદા, જાને, પીછેસે ચલી આતી દે ”
ખાનભાઈએ પીરભાઈને પૂછ્યું. આમ પૂછતાં પૂછતાં ન્યાંચી
શરૂઆત યદ્ય હતી, ત્યાં સુધી આવ્યું, ત્યારે માલૂમ પડ્યું કે આ
તો બધું સ્વાભાવિક બૂલનું પરિણામ હતું.

દરેક ધર્મવાળાઓમાં ઘણે ભાગે આવી જ રીતે આવું યદ્ય ગયેલી
કેટલીક ક્રિયાઓ ચાલી આવે છે. જૈન સમાજમાં પણ કેટલીક ક્રિયા-
ઓનું મૂળ તપાસવામાં આવે તો આમ જ પીછેસે ચલી આતી દે
ની કહેવતને અરિતાર્થ કરવાવાળું મળશે. અર્થાત્ કાં તો અમુક
કારણના લીધે એ ક્રિયા શરૂ થઈ હતી, અથવા કોઈની અસાનતાના
લીધે કોઈએ ક્રિયા કરી હતી, અને પછી બીજાઓએ તેનું અનુકરણ
કરી તે ક્રિયા ચાલુ કરી હતી. છતાં ક્રિયાઓને પણ “ અનાદિકાળથી
ચાલી આવે છે. ” “ શાસ્ત્રોક્ત આ ક્રિયા છે. માટે આ ક્રિયા કેમ
છોડી શકાય, અથવા, કેમ ફેરફાર કરી શકાય. ” એવો આગ્રહ
કરનારાઓ અત્યારે પણ એમાં મોહાયે છે. ‘ શું અમારા બાપદાદાઓ
મૂર્ખ હતા, કે આ ક્રિયા કરતા આવ્યા ? શું તેઓમાંના કોઈને જે
ન સૂઝ્યું કે આ ક્રિયા કાઢી નાખવી જોઈએ, અથવા ફેરફાર
કરવો જોઈએ ? પછી આપણે કેમ કરી શકીએ ? ’ આવી
જગ્નરહસ્ય (!) દલીલો ઉપસ્થિત કરવામાં આવે છે.
અને તે ક્રિયાઓને કાયમ રાખવા કોશીશ કરવામાં આવે છે.
પછી તે ક્રિયા આ જમાનાને માટે બસે મામાનિક કે ધાર્મિક
દાનિકર્તા હોય.

આવી એક બે નહિ, પરંતુ અનેક પ્રકારની ક્રિયાઓએ ધર્મનું
સ્વાગ પકડી લીધું છે, કે જે સામાન્ય શુદ્ધિ પણ આપણે તેને
ધર્મની સાથે ન જ બેસાડી શકીએ.

ધણા ગામોમાં-મુનિરાબે પધારે છે; અને તેઓ જે સ્થળે

વ્યાખ્યાન વાંચવાના હોય છે, ત્યાં ચંદરવો, પૂંઠીયું, બાજડો, ચાંદી આદિની કવણી વિગેરે ગોઠવવામાં આવે છે. એક ગામમાં અમે ગયા. ચંદરવો, પૂંઠીયું બાંધ્યું ન હોતું. વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું, ત્યારે એક શ્રાવક બાઈ બેઠી ઉઠ્યા: “ સાહેબ, જરા થોભી જાઓ, ચંદરવો, પૂંઠીયું મેં માણસ ગયાં છે. ” તેને કહેવામાં આવ્યું “ બાઈ, ચંદરવો પૂંઠીયા વિના વ્યાખ્યાન ન વંચાય ? ” તેણે જવાબ આપ્યો—“ ના, કોઈ મુનિરાજ અમારે ત્યાં એવા નથી આવ્યા કે— ચંદરવો-પૂંઠીયું બાંધ્યા પહેલાં વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું હોય, અમારે ત્યાં અનાદિ કાળથી આ રિવાજ ચાલ્યો આવે છે. ચંદરવો, પૂંઠીયું બાંધવું જ જોઈએ. પરંપરા પ્રમાણે ચાલવું જોઈએ. ”

વિચાર કરવાનો વિષય છે કે—શું ચંદરવો પૂંઠીયું બાંધવું એ શાસ્ત્રોક્ત નિયમ હોઈ શકે ? ચંદરવો પૂંઠીયું બાંધ્યા વિના શું વ્યાખ્યાન ન વંચાય ? ચંદરવો, પૂંઠીયું બાંધ્યા વિના કરેલું વ્યાખ્યાન અવિધિવાળું થાય ? પણ ‘ પીછેસે ચલી આતી હૈ ’ ને જ માન આપવું હોય ત્યાં ખીજો શો ઉપાય ?

એક ગામમાં ૫-૭ શ્રાવકો પ્રાતઃકાળમાં પ્રતિક્રમણ કરવા એકઠા થયેલા. ત્યાં એક નવો માણસ આવ્યો. ચાર ભોગમ્મને કાઢીસમ્મ કર્યા પછી પેલા નવાએ ચૈત્યવંદનનો આદેશ માગ્યો. ત્યારે એક બેઠો—“ નહિ, પાંચ જાનની આરાધનાનો અને કર્મ ફાયદો કાઢીસમ્મ કર્યા પછી ચૈત્યવંદન થશે. અમારે ત્યાં આ પ્રમાણે હમેશાંથી રિવાજ ચાલ્યો આવ્યો છે. ” ઠીક, પેલા નવાએ તેમ કહ્યું; પણ શંકા રહી ગઈ કે વિધિ કઈ ચાલે ? આખરે કોઈ જાની મુશ્કેલી પૂછ્યું ત્યારે ખાતરી થઈ કે શ્રાવકો વહેણ મોડા આવતાં મોતે માથે લેવા માટે જરા થોભી જઈને બેસી રહેવું પડતું, તેના કરતાં જાનની આરાધનાનો અને કર્મફાયદો, કાઢીસમ્મ કરવામાં

સમય વ્યતીત કરવો સારો, એમ ધારી તે લોકોએ એ કાઉન્સિલ શરૂ કરેલો, પણ ધીરે ધીરે તે વિધિરૂપે પેસી ગયો. જેમ ખરતર-ગચ્છવાગાઓ દાદાસાહેબનો કાઉન્સિલ કરે છે, પણ ન્યારે દાદાસાહેબ નહિ થયા હતા, ત્યારે કેનો કાઉન્સિલ કરતા હશે ? આમ શુભ અભિપ્રાયથી સમયને સફળ કરવા કોઇએ કાઉન્સિલ કોઇ વખત કર્યો. પણ ધીરે ધીરે તે વિધિરૂપે પ્રવેશી ગયો અને કોઇ સમયે કોઇ કાઉન્સિલ ન કરે, તો તેનું આખું પ્રતિક્રમણ અવિધિરૂપે મથુવામાં આવે. આ પણ પીછેસ્ટે ચલી આતી છે નું જ પરિણામ છે ને ।

એક ગામમાં સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે દીવો રાખવાનો રિવાજ પડી ગયેલ. તેમાં કેટલાક સમજી લોકોએ દીવો નહિ રાખવાનું જણાવ્યું, ત્યારે બીજા પક્ષ વિરોધ કરવા લાગ્યો કે “ નહિ, આ જૂનો રિવાજ છે. આ રિવાજ કેમ બંધ થઇ શકે ? શું અમારા વડાઓ મૂર્ખ હતા કે-આવો રિવાજ રાખ્યો; તેમણે પ્રાચીન શાસ્ત્રોમાં સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણની જૂની વિધિમાં આવો ઉદ્દેશ્ય જોયો હશે. ત્યારેજ દીવો રાખતા હશેને ? આજ કાલ છાપા થઇ ગયાં. બધી વિધિઓ છપાઇ ગઇ. એમાં બધો ગોટો વળ્યો.” છતાંદિ પ્રતિપાલન કર્યું. છેવટે તે પક્ષને સમજાવવામાં આવ્યો કે-“ મહાનુભાવો ! પચાસ સો વર્ષ ઉપર લોકોમાં જ્ઞાન બોધું હતું. યતિયો સિચિલાચારી થઇ ગયા હતા. સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમેણ વખતે લોકો ભેગા થતાં વિલંબ કરતા, આખરે ધીરે ધીરે ભેગા થતાં રાત પડી જતી, યતિયોને સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણનાં કેટલાંક સૂત્રો કંઈસ્ય નહિ અને લખેલ પાનામાંથી વાંચીને કહેવું પડતું. તેથી દીવાની જરૂરત પડેલી, પરંતુ દીવો રાખવો એ કંઈ વિધિ નથી, પ્રતિક્રમણમાં દીવાની ઉજ્જે પડે, તોય દોષ લાગે, તો

પછી પ્રતિક્રમણમાં દીવો રખાય જ કેમ ? ” આખરે તેઓ સમજવા અને પીછેસે ચલી આતી હૈ આ બૂલ તેમના ધ્યાનમાં આવી.

કેટલાક અસાનિયો ‘ ઘોઘો મામો ’ ‘ કાંકરીયો પીર ’ ‘ ચીંથરીયો દેવ ’ વિગેરેને માને છે, પરંતુ તેની ઉત્પત્તિની તપાસ કરવામાં આવે તો જરાખર પીછેસે ચલી આતી હૈ ની કહેવતને જ સાચુ પડે. આવીજ રીતે જૈનસમાજમાં બીજી અનેક ક્રિયાઓ છે કે જે પીછેસે ચલી આતી હૈ ની નાતેદાર હોય છે. ઘણી વખત આપણા લોકો, બીજાઓને એવા ચાલી પડેલ દેવાને માનતા હાસી કરે છે, અને તેમને મિથ્યાત્વી કહી ઉભા રહે; પરંતુ પોતે આવી માનતાઓ માનવા વાળા કે એવી નિર્મળ ક્રિયાઓને કરવાવાળા હોય છે, એનું તો એઓને જ્ઞાન થે રહેતું નથી.

ચંદનબાળાના અક્રમમાં કેટલો ઉત્તમ ભાવ અને રહસ્ય સમાયેલ છે ? પરંતુ આજકાલ એ અક્રમની પાછળ કેવી ક્રિયા થાય છે ? ચંદનબાળાનો અક્રમ કરનાર બાપએ પગમાં આંટી નાંખવી જોઇએ અને અમુક નાણું આપવું જોઇએ. આ પરપરાનું મૂળ શું છે ? શું આંટી પાડ્યા વિના અને અંદર નાણું મૂક્યા વિના મુનિરાજને દાન દે તો તેનો અક્રમ નિષ્ફળ જાય ? કેટલાક ત્યાગી પુરુષો કહે છે કે એ પૈસા જ્ઞાનખાતામાં જાય છે. પરંતુ આવી એક ઉત્તમ તપસ્યાની પાછળ આવા પ્રકારનો ટેકસ હોવાનું કંઈ કારણ ? આ રિવાજ શું એ સ્પષ્ટ નથી જતાવતો કે સિસિલાચારી ગરજોના વખતમાં આ લક્ષ્ પેસી ગયું છે ? શુ વીતરાગનો ત્યાગી માર્ગ આવી તપસ્યામાં આવો ફેર્સ પાડી શકે ? આ પીછેસે ચલી આતી હૈ એનું પરિણામ નહીં તો બીજુ શું છે ?

કેટલાક ગામોમાં વસક્ષેપ નંખાવવાના ટકા લેવાય છે. તેમાં

અને બીજા હાથમાં પાનાં રાખીને ઉપયોગપૂર્વક ખુશીથી વ્યાખ્યાન વાંચી શકાય છે; અને તેથી જ પરમપૂજ્ય શ્રીવૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજ, પૂજ્યપાદ શ્રીઆત્મારામજી મહારાજ, પૂજ્ય શ્રીમૂલચંદ્રજી મહારાજ, અને અને પૂજ્ય શ્રીનીતિવિજયજી મહારાજ તથા શ્રીકલ્પે-
રસાગરજી મહારાજના સાધુઓ વર્તમાનમાં બાધિતા નથી. આમ કારણોની તપાસ કરી સમયાનુસાર એવા રિવાજોમાં ફેરફાર કરવામાં ધર્મનો નાશ કે પીછેસે ચલી આતી હૈ તું ઓહું આગળ ન જ ધરવું જોઈએ.

આવી જ રીતે બોલીયોના રિવાજોનો પણ હિંદી અધ્યાસ કરવામાં આવે તો તેમાં શું છે ? એમાં જણાશે કે તે રિવાજો યોજ્ય કરણોથી ઉપજ કરવાને માટે લખલ કરવામાં આવ્યા છે અને જ્યારે તે રિવાજો સમાજે જ લખલ કર્યા છે, તો પછી, જેમ તેના ભાવોમાં વધવટ કરી શકીએ છીએ, તેવી રીતે તે આવક અમુક ક્ષેત્રમાં નહિ, ને અમુક ક્ષેત્રમાં લઈ જવાનો પણ સમાજ પ્રબંધ કરી શકે છે. સામાન્ય શુદ્ધિ પણ એ વાત સ્વીકારી શકે કે એક કપારીમાં પાણી ધણું થઈ જાય છે, એટલે. ખેતરનો માલીક તે કપારીનો માર્ગ બંધ કરી આવણું પાણી બીજા કપારીમાં લઈ જઈ શકે છે. કારણ કે ખેતરના માલીકે એ પાણીની નીક એટલા માટે ખતાવી છે કે-કુવાનું પાણી આખા ખેતરમાં પહોંચી વળે. અને તેના માટે જેમ જેમ આવશ્યકતા જણાતી જાય છે, તેમ તેમ તે પાણીને જુદે જુદે સ્થળે લઈ જવા માર્ગો ખુલ્લા કરી દે છે. પરંતુ તે ખેતરવાળો એમ કહેવાની કે માનવાની તો બૂલ ન જ કરે કે-“આ કુવાનું પાણી હમણાં સુધી આ કપારીમાં લઈ ગયો છું.” માટે મારાથી બીજા કપારીમાં કેમ લઈ જઈ શકાય ? બીજા કપારીમાં પાણી પહોંચાડવા માટે તો મારે બીજો કૂવો ખોદવો જોઈએ. ”

છોકરાને વાસક્ષેપ નાખે તો અચુક રકમ, છોકરીને નાખે તો અચુક રકમ. આ રિવાજ માટે પણ જો કોઈ કહે કે લાઈ, વાસક્ષેપ નાખવામાં પણ કિંમત ? ત્યારે એનો જવાબ મળે કે પીછેસે ચલો આતી હૈ । અમારાયી કેમ ફેરવાય ? અને વધારે દીર્ઘદર્શી પુરુષો તો એ જ જવાબ આપે કે એ નિમિત્તે આવક ચાય છે. આવક ખરાખર છે, આવકનો માર્ગ તો સારો, એમાં કોઈથી ના પડાય તેમ નથી.

કહેવાની મતલબ કે કોઈ પણ રિવાજ રાખવો કે ન રાખવો, એ સંબંધી અનુકૂળતા કે મુનસૂરી ઉપર આધાર રાખે છે, પરંતુ આવા રિવાજોમાં તથ્ય શું છે ? શાથી આ રિવાજો પડ્યા છે ? આ રિવાજો ક્યારથી પડ્યા છે ? આ રિવાજને ફેરવવામાં આવે તો ભગવાનની આરાતું ઉલ્લંઘન કરવા જેવું તો નથી થતું ? અથવા શાસ્ત્રીય દોષ તો નથી લાગતો । છત્યાદિ બાબતોનો જરૂર વિચાર કરવામાં આવે તો કેટલાક ગમ્મો સંબંધી, કે પરંપરા સંબંધી સામ્પ્રદાયિક ઝઘડાઓ, કે જે આપણી અત્યંતતાથી કરી રહ્યા છીએ, તે ધણે ભાગે ઝોછા થઈ જાય.

દાખલા તરીકે—એ વાત ખરી છે કે તપાગમ્મના સાધુઓ પહેલાં વ્યાખ્યાન સમયે મુહપત્તિ મુખ પર બાંધતા હતા. એ વાત કેટલાક રામાઓ—ગ્રંથમાંથી પણ મળી આવે છે. પરંતુ તે વખતે તેમ કરવાનું કારણ હતું. અને તે કારણ એ જ કે પહેલાં તાડપત્રો ઉપર લખેલા લાંબા લાંબા પાનાના ગ્રંથો હાથમાં રાખીને વાંચવા પડતા. આથી પુસ્તક પકડવામાં જ બંને હાથો કામમાં આવી જતા, ત્યારે મુહપત્તિ ક્યાં રાખવી ? અને ઉધાડે મોંએ બોલવામાં તો આશાતના ચાય, અતએવ વ્યાખ્યાન સમયે બાંધતા, પરંતુ હવે તે કારણ રહ્યું નથી. એક હાથમાં મુહપત્તિ

અને બીજા હાથમાં પાનાં રાખીને ઉપયોગપૂર્વક ખુશીથી વ્યાખ્યાન વાંચી શકાય છે; અને તેથી જ પરમપૂજ્ય શ્રીવૃદ્ધિચંદ્ર મહારાજ, પૂજ્યપાદ શ્રીઆત્મારામજી મહારાજ, પૂજ્ય શ્રીમૂલચંદ્રજી મહારાજ, અને અને પૂજ્ય શ્રીનીતિવિજયજી મહારાજ તથા શ્રીકવે-
રસાગરજી મહારાજના સાધુઓ વર્તમાનમાં બાંધતા નથી. આમ કારણોની તપાસ કરી સમયાનુસાર એવા શિવાજોમાં ફેરફાર કરવામાં ધર્મનો નાશ કે પીછેસે ચલી આતી હૈ તું ઓહું આગળ ન જ ધરવું જોઈએ.

આવી જ રીતે બોલીયોના શિવાજોનો પણ ઉડા અભ્યાસ કરવામાં આવે તો તેમાં શું છે ? એમાં જણાશે કે તે શિવાજો ચોક્કસ કારણોથી ઉપજ કરવાને માટે દાખલ કરવામાં આવ્યા છે અને જ્યારે તે શિવાજો સમાજે જ દાખલ કર્યા છે, તો મછી, જેમ તેના બાવોમાં વધવદ કરી રાકીએ છીએ, તેવી રીતે તે આવક અમુક ક્ષેત્રમાં નહિ, ને અમુક ક્ષેત્રમાં લઈ જવાનો પણ સમાજ પ્રબંધ કરી શકે છે. સામાન્ય શુદ્ધિ પણ એ વાત સ્વીકારી શકે કે એક કપારીમાં પાણી ધણું થઈ જાય-છે, એટલે. ખેતરનો માલીક તે કપારીનો માર્ગ બંધ કરી આવતું પાણી બીજા કપારીમાં લઈ જઈ શકે છે. કારણ કે ખેતરના માલીકે એ પાણીની નીક એટલા માટે ખનાવી છે કે-કૂવાનું પાણી આખા ખેતરમાં પહોંચી વળે. અને તેના માટે જેમ જેમ આવરયકતા જણાતી જાય છે, તેમ તેમ તે પાણીને જુદે જુદે સ્થળે લઈ જવા માર્ગો ખુલ્લા કરી દે છે. પરંતુ તે ખેતરવાળો એમ કહેવાની કે માનવાની તો બૂલ ન જ કરે કે-‘આ કૂવાનું પાણી હમણાં સુધી આ કપારીમાં લઈ ગયો છું. માટે મારાથી બીજા કપારીમાં કેમ લઈ જઈ શકાય ? બીજા કપારીમાં પાણી પહોંચાડવા માટે તો મારે બીજો કૂવો ખોદવવો જોઈએ. ’

આમ કોઈ ન જ કરે. મતલબ કે આમ વ્યાવહારિક કાર્ય કરવામાં એક ખેતીકાર પણ પીછેસે ચલી આતી હૈ નું અનુકરણ નથી કરતો, તો પછી આપણાથી ધાર્મિક ક્ષેત્રોની પુષ્ટિ માટે તો પીછેસે ચલી આતી હૈ નું અનુકરણ કેમ થઈ શકે ? આવશ્યકતાનુસાર ફેરફાર કરીએ તો જ સામાજિક કે ધાર્મિક વિનયના તમામ અંગો પુષ્ટ રહી શકે અને પૂર્વપુરુષો એ પ્રમાણે ફેરફાર કરતા પણ આવ્યા છે.

જરા ધ્યાન તો આપો. યોગક્રિયાની વિધિમાં કેટલો ફેરફાર થયો છે ! ઉપધાનાદિ ક્રિયામાં અને તેની તપસ્યામાં કેટલો ફેરફાર થયો છે ? પ્રાચીન વિધિઓ જરા મેળવવામાં આવે. જુદા જુદા આચાર્યોની વિધિઓમાં જુદા જુદા પાઠો અને તેનું આલંબન કરીને આજકાલના પંચાસો પણ સૌ સૌની મરજીમાં આવે છે તેમ ક્રિયાઓ ધપાવે જાય છે. અને જ્યારે પૂછે છે કે-ફલાણી મહારાજ આમ કરાવે છે, અને આપ આમ કેમ ? આનો ઉત્તર અમારી પરંપરા આમ છે. અર્થાત્ એનો અર્થ એજ કે પીછેસે ચલી આતી હૈ

શાસ્ત્રોમાં કહેલ છે કે યોગાનુષ્ઠાન સિવાય વાંચના આપે, તો પ્રાયશ્ચિત્ત; છતાં વર્તમાનમાં વાંચના આપવામાં આ વિધિ કેટલી પગાય છે ? આ ફેરફાર નહિં તો ખીજું શું કહેવાય ?

આવી એક બે નહિં; સેંકડો બાબતો એવી છે, કે જેના રીવાજોમાં ફેરફાર થતા આવ્યા છે, જૈનધર્મના-સમાજના પૂર્વ પુરુષો પીછેસે ચલી આતી હૈ નું જો અનુકરણ કરતા આવ્યા હોત અને પોતાની જુદીનો ઉપયોગ ન કર્યો હત, તો જૈનધર્મ કે જૈન-સમાજ આજે ક્યારનાએ કાળના ગ્રાસ ખની ગયા હત. પરંતુ

નહિં, સમયાનુસાર આપણા પરમ પૂજ્ય પૂર્વાચાર્યો ફેરફાર કરતા આવ્યા છે. ન્યારે ન્યારે સમાજને જેમાં જેમાં ફેરફાર આવશ્યક જણાયા, ત્યારે ત્યારે તેમાં તેમણે પરિવર્તન અવશ્ય કયું છે. હા, મૂળવસ્તુનો લોપ થવા નથી દીધો. મૂળવસ્તુને ધક્કો નથી પહોંચવા દીધો. તેનું રક્ષણ અવશ્ય કયું છે. ખરી રીતે જોવા જમએ તો બાહ્ય ક્રિયાઓ-શિવાજો ધર્મ અને સમાજરૂપી અંગના-શરીરના રક્ષકો છે. એ રક્ષકના વેપમાં જમે તેવો ફેરફાર કરી શકીએ છીએ. એક શરીર ઉપર, એ શરીરની રક્ષા માટે ઝગ્ગુ અનુસાર વલ્લો પહેરવામાં કંઈ ખોટું નથી. હા, એ વલ્લોથી શરીરની હિંસાજનક થાય છે કે કેમ ? મૂળ શરીરને તેનાથી કંઈ હરકત તો પહોંચતી નથી ? એ જ માત્ર જોવાનું છે. બાકી શીયાળામાં ગરમ કપડાં ઓઢવા કે પહેર્યાં, માટે ઉનાળામાં પણ ગરમ પહેરવા અને ઓઢવા જ જોઈએ, એ ક્યાંની બુદ્ધિમતા ! ચૌદમી કે પદ્મમી રાતાબિંદમાં ધર્મના કાંઈ અંગની રક્ષા માટે અમુક કાર્ય કયું, માટે તેનું તે જ કાર્ય આ વીસમી સદીમાં પણ કાયમ રાખવું જ જોઈએ, એ ક્યાંનો ન્યાય ? બદલે તે વખતનું એ કાર્ય આ વખતમાં માવ વિધાતક હોય, છતાં તેનું કાયમ રાખવું-કારણ કે પોછેસે ચલી આતી હૈ એ કેવું ડહાપણ ?

માટે દરેક મહાનુભાવોએ સમયને ઓળખીને કાર્ય કરવાની જરૂર છે. અને તેટલા માટે દરેક કાર્યમાં દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ જોવાની પ્રબુતી આશા છે. આ પ્રમાણે સમાજના યુવકો અને ધર્મના ધોરીઓ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ જોઈને સામાજિક અને ધાર્મિક કાર્યો કરે, નહિં કે પોછેસે ચલી આતી હૈ માટે કરે-એવાં કાર્યો દ્વારા જૈન ધર્મની જહોજલાલી યાઓ, એટલું જ અંતઃકરણથી ધમ્મી વિરમું છું.

(૧૯)

ધાર્મિક અભ્યાસ.

કોઈ પણ સમયમાં પ્રત્યેક માણસે ધાર્મિક અભ્યાસ કરવો અનિવાર્ય મનજવામાં આવ્યું છે. ક્રિયાકાંડ તરફ અશ્વિ રાખનારા આજ કાલના કેટલાક યુવકો પ્રતિક્રમણાદિના અભ્યાસને મહત્વથી રહિત મનજે છે અને તેનું જ એ કારણ છે કે બી. એ. કે એલ. એલ. બી. થઈ જવા પછી તેઓની ક્રિયા તરફની અશ્વિમાં વધારો થાય છે. બલ્કે “ આવા ક્રિયાકાંડમાં શું પડ્યું છે ? ” એ શબ્દો કાઢતાં પણ આપણે ઘણી વાર સાંભળીએ છીએ. પરંતુ તેઓ બૂલી જાય છે કે, મામાયિક પ્રતિક્રમણ, પૌષ્ઠ, જ્ઞાન, ધ્યાન, તપ, જપ, પૂજા વિગેરે આત્મશુદ્ધિનું અસાધારણ કારણ છે. અને આત્મશુદ્ધિ કિંવા અંતઃકરણની પવિત્રતા, એજ

ખરે ધર્મ છે. ધર્મ, એ સિવાય બીજી શી વસ્તુ છે ? અને તેટલા માટે ક્રિયાકાંડ, એ પ્રત્યેક મનુષ્યને માટે—આત્મકલ્યાણાભિલાષીને માટે જરૂરનું છે. મોક્ષનું સાધન કેવળ જ્ઞાન નથી, પરંતુ જ્ઞાન અને ક્રિયા બંને છે, જ્ઞાનક્રિયામયો મોક્ષઃ । એટલે ક્રિયાકાંડને ઉપ-યોગી સૂત્રોનો અભ્યાસ પણ જરૂરનો છે. જેઓ પ્રતિક્રમણાદિનો સ્વયં અભ્યાસ નથી કરતા તેમને જન્મભર પ્રત્યેક ક્રિયામાં પરત્વતા ભોગવવી પડે છે. બીજાની સ્થાને તાકવું પડે છે. ઉપરાંત મોટી ઉમરવા યવા છતાં—ખાસ કાલ્પા અને વિચક્ષણ ગણાવા છતાં કોઈ સમયે થોડા કે ઘણા માણસોની વચમાં માધુ વંદનું, કે પ્રતિક્રમણનાં સૂત્રો જોડવાનો પ્રસંગ આવે છે, ત્યારે તેઓને કેવા શરમીલા થવું પડે છે, એ એમનો આત્મા જ જાણે છે.

અતએવ ધાર્મિક અભ્યાસ તો પ્રત્યેક જૈન જાગરને બાહ્યા-વસ્થાથી જ કરાવવો જોઈએ. એમાં એ મત હોઈ શકે નહિં. અને તેનું જ એ કારણ છે કે—આજ કાલ પ્રાયઃ પ્રત્યેક ગામમાં ન્હાની મોટી જૈનશાળા કાયમ થતી રહી છે, બહુ મોડિંગોમાં પણ અમુક સમય વિદ્યાર્થીઓને ધાર્મિક અભ્યાસ કરાવવામાં આવે છે એ ખરેખર પ્રશંસનીય છે,

પરંતુ આ પ્રસંગે હું એ સંબંધી મારો અંગત વિચાર પ્રકટ કરવા ઇચ્છું છું કે જાળકોને—ધાર્મિક અભ્યાસ કરાવવો શી રીતે ? અર્થાત્ અભ્યાસ કરાવવાની પદ્ધતિ કેવી હોવી જોઈએ ?

ધાર્મિક અભ્યાસની મુખ્ય બે પદ્ધતિઓ આપણી નજર આગળ છે: એક પ્રાચીન પદ્ધતિ અને બીજી આધુનિક પદ્ધતિ.

પ્રાચીન પદ્ધતિનો ક્રમ એવો જોવાય છે કે—આસ્થાવસ્થામાં

મૂલોને કંઈક કરાવવા, અર્થ વિના, અને જ્યારે અર્થને મહત્વ કરવાની શક્તિ તેનામાં આવે ત્યારે અર્થ ગીખવવા.

પરંતુ વર્તમાન સમયમાં મોટા ભાગ આ પદ્ધતિને પમંદ નથી કરતો. આ પક્ષનું એવું કહેવું છે કે એક તો બાહ્યાવસ્થાથી કોઈ પણ વસ્તુ ગોખી નાખવાથી બાળકોના મનને નોર પડે છે. અને બીજું એ કે અર્થ વિનાની ગોખણપટ્ટી, એ પોપટને 'રામ રામ' નું રટણ કરાવવા બરાબર છે. માટે કોઈ પણ સત્ર અર્થ માથે બાંધાવવું જોઈએ.

બીજા પક્ષનું કહેવું કેટલાંક અંશે આપણે મત્સ્ય માની શકીએ. એમની બંને દલીલોમાં કંઈક મત્સ્ય સમાજેલું છે. બાળકોના મનને ખૂબ વિશ્લેષણ દેવાં જોઈએ. ગોખાવીને તેમના મનને વળનદાર ન કરી નાંખવા જોઈએ અને એ પણ ખરૂં છે કે- 'રામ' 'રામ' નું રટણ પોપટને માટે શું કામનું છે ? જ્યાં સુધી કે તે 'રામ' નો અર્થ ન મનજે; એવી જ રીતે માત્ર 'નમો અગ્નિહંતાણ' એટલું ગોખી નાખવાથી શું ? અને તેટલા માટે બાહ્યાવસ્થાથી જે જ્ઞાન આપવું, તે સાર્થ-અર્થ સહિત આપવું જોઈએ.

પરંતુ આની સાથે સાથે આપણે એ વિચારને બૂલવો જોઈતો નથી કે બાળકોનાં મસ્તિષ્કો અર્થને ગ્રહણ કરવાની શક્તિવાળાં ક્યાં બને છે ? આનો અનુભવ તેઓને વધારે હોય છે કે જેઓને નાનાં બાળકોને ધાર્મિક અભ્યાસ કરાવવાનું કામ પડ્યું હોય છે.

હું તો છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી જે કંઈ અનુભવ કરી રહ્યો છું, તેમાં મને તો સ્પષ્ટ જણાયું છે કે છાત્રી પંદર વર્ષની ઉંમર સુધીના બાળકોમાં એવું ક્વચિત્ જ કોઈ બાળક હોય છે કે જે અર્થ-અભ્યાસ કરીને પ્રતિક્રમણદિના સૂત્રોના અર્થ-વાસ્તવિક અર્થ-ગ્રહણ કરવાની શક્તિ રાખતું હોય.

મૌથી પ્રથમ તો તેમની 'મસ્તિષ્ક શક્તિ જ એવી' નથી હોતી - સૂત્રોના અર્થકેને ગ્રહણ કરી શકે. તેમ સૂત્રોના અર્થમાં વિષય ગહન હોય છે, કે જે વિષયની સ્થૂલ બાબત સાથે પણ તેઓનો સ્પર્શ થયેતો નથી હોતો. હા, તેઓ એક કામ અવશ્ય કરી શકે છે, અને તે એ કે, જેમ મૂલ્ય સૂત્રો કંઈક કરે છે, તેવી જ રીતે અર્થો પણ ગોખી મારે-રટી નાખે. જેવી રીતે કે આજ કાલની પ્રતિક્રમણની છુટકા હપાવેલી હોય છે, તેવી રીતે જૈનશાળાઓમાં તે અર્થો રટાવવામાં આવે છે. પરંતુ આમ કરવામાં વિદ્યાર્થિઓના મસ્તિષ્કનો બોલો-રટવાનો બોલો ઓછો નથી કરતા, બલકે તે બોલો વધારીએ છીએ.

તેમ છતાં થોડા વખતને માટે માની લઈએ કે જેમ મૂલ્ય સૂત્રો રટાવવામાં આવે છે, તેમ અર્થો પણ રટાવવા જોઈએ. તો તેમાં પણ મારું તો એજ વક્તવ્ય છે કે સૂત્રોના રટણમાં, અને અર્થોના રટણમાં પણ અંતર છે. કારણ કે-પ્રતિક્રમણનાં સૂત્રોમાં મોટે ભાગે ધાર્મિક બાબતો અને ખાસ કરીને વધુ કાવ્યો છે. પછી તે સંમૃત હોય કે પ્રાકૃત (માગધી). આ બંને બાબતોનું મળ પગથિયું-તેના નિષ્ક્રમો આદિ બાળકના બાળવામાં ન આવ્યા હોય ત્યાં સુધી તે જે રહે છે એ એના હૃદયની સાથે સ્પર્શ શી રીતે કરી શકે ?

દાખલા તરીકે—

પંચિંદિય, લોગસ્સ, કરેમિ ભંતિ આદિ પ્રારંભનાં જ સૂત્રો. આ સૂત્રોમાં જે રહસ્ય છે, તે બાળકે અર્થના રટણથી શું સમજી શકવાના હતા ? ત્યાંથી આગળ વધીને 'જગચિંતામણિ' ન જુઓ. આ જગચિંતામણિના અર્થો પણ રટવાથી શું ? આમ જ

નમ્રત્યુષ્ઠં. ' નમ્રત્યુષ્ઠં ' માં આપણે ધણી વખત બાળકોના મુખથી સાંભળીએ છીએ અને પ્રતિક્રમણની ચોપડીઓમાં પણ " વિભક્ત-લન્ત પદ ' નો કંઈ પણ ભેદ જતાવ્યા સિવાય " સિવ-મયલ-મઝ-મણ્ત-મકખય-મવાળાહ-મપુષુરાવિત્તિ " આવી રીતે જમા-યેલ હોય છે અને તે શબ્દોના અર્થો-એટલે જેમ જાપેલ હોય છે, તેવી જ રીતે ઘણે ભાગે વિદ્યાર્થીઓને શીખવવામાં આવે છે. ' મયલ ' નહિં પરન્તુ ' અયલ ', ' મરુઝ ' નહિં પરન્તુ ' અરુઝ ' શબ્દો લેવાના છે, અને તેની આદિનો ' મ ' કાર તો પહેલાના શબ્દની વિભક્તિનો છે. આ વાત વિદ્યાર્થીઓ સાથી સમજી શકે ? માઁં તો માનવું છે કે સંસ્કૃત-પ્રાકૃતના બ્યાકરણનું જ્ઞાન નહિં કરેલ અને માત્ર પુરાણી ચાલથી બણી આવેલ શિક્ષક પણ બાળ્યે જ એવા શબ્દોનો પોતાની બુદ્ધિથી ' પદચ્છેદ ' કરી શકે. આવી અવસ્થામાં વિદ્યાર્થીઓ શું શીખે ? અને એમનું શીખેલું કેટલું સાર્થક થાય; એ સ્વતઃ સમજી શકાય એવી હકીકત છે.

આથી પણ આગળ વધીને કલ્લાણકંદ, મંસારદાવા, સ્નાતસ્યા જેવી સ્તુતિયો ઉપર જ હષ્ટિપાત કરે. એ સ્તુતિયોમાં કવ્ય-શાસ્ત્રની કંઈ બાબતનો સમાવેશ નથી કર્યો ? એમાં ઉપમા ઉપમેય ભાવો દાંસી દાંસીને લંચાં છે; એમાં અલંકારો ઉભરાઈ રહ્યા છે. તમારે આપણાં ૧૦-૧૨ વર્ષનાં બાળકો કે જેમને કવ્ય શી વસ્તુ છે, એની ખજાર નથી હોતી. ઉપમેય કે અલંકાર કેને કહે છે, એનું ભાન પણ નથી હોતું, એમને એના અર્થો ગોખાવી મારવા, એનો અર્થ શો ? એકજ ઉદાહરણ—

મંમારદાવાની ચોથી ગાથા:—

અમૃતાલોલધૃલીવ્રહ્મલપરિમલાલીલોલાલિમાલાઝંકારારાવ

સારામલદલકમલાગારમૂમિનિવાસે । ૧ । છાયાસંભારસારે !
વરકમલકરે ! તારહારાભિરામે ! યાળીસદોહદેહે ! ભવવિ-
હરવરં દેહિ મે દેવિ ! સાગ્મ ॥ ૪ ॥ -

આનો અર્થ વિદ્યાર્થીઓ શું જોખે ? કાંઈ બતાવશે ? લાંબા
લાંબા સમાસયુક્ત વરોપણેના અર્થો સમજાવવામાં તે શિક્ષકોના
શરીરે ફેરવો પડીને આવતો હશે કે જેમણે સંસ્કૃતની ગંધ પાણુ
લીધી નહિ હોય, ત્યારે બિચારાં બાળકો ભાસ્તરના મુખથી એના
અર્થને સાંભળતાં તેઓ કેવા અવાજ અને દિગ્મુદ્ર થઈ જતા હશે,
એની કલ્પના રહેજે થઈ શકે તેમ છે. આવીજ રીતનાં ઉત્તરોત્તર
મુત્રો છે. હવે આ સૂત્રોના અર્થોને રટાવી માર્યાં કયાં સુધી ફલદાયક
નીવડી શકે, એનો વિચાર કાંઈપણુ વિચારક આમાનીથી કરી શકશે.

અરે 'મૂલ અને અર્થ-બંને રહાવવાની વાત તો ફર રહી-
મારવાડના અને ઢેઠ કાઠિયાવાડના વિદ્યાર્થીઓને ભણાવવાનું' જેઓને
કામ પડ્યું હશે તેઓને ખાસ્સો અનુભવ હશે કે મળસૂત્રોને કંઈક
કરાવવા-તેમની જીભ ઉપર લાવવા, એ પણ કેવી ટેલી ખીર છે !
" ચેતન ચતુર થઈ ચૂક્યો " એને " ચેતન સતુર થઈ ચૂક્યો, "
" ચંદેસું નિમ્મલયરા " ને " સંદેચુ નિમ્મલયરા ", " લોગ-
ધિરુદ્ધધાઓ " ને " લોગધિરુદ્ધધપાઓ " તેમ " નમો લોપ
નચ્ચસાહુણં " ને " નમો લોપ ચચ્ચ ઘાહુણં " નો ઉચ્ચારણ
કરનારા તેમજ સંસૃકતાક્ષરનું ઉચ્ચારણ કરનાં આખા શરીરને
ડોડાની દેનારા વિદ્યાર્થીઓને મળ મુત્રો જ કંઈક કરાવવાં કહિ
થઈ પડે છે, અને વિદ્યાર્થીની સાથે શિક્ષકને પણ સવા જ ટાંક
પડીને ઉતારવો પડે છે, નો પછી એ નિર્દોષ-કુમળાં મગજોમાં
" મકરંદના સુમંધી કણીઆની ધણી મુંદર મુગંધમાં આસકત
ચયેલા ચપળ બગેરાની પંકિતની મુંગરવધી જાણાયમાન, મૂળથી

લઈને ઠેક ઉપર સુધી ડોલાયમાન, અને નિર્મળ-સ્વચ્છ પાંડાંવાળા કમળની ઉપર રહેલા જીવનના મધ્યભાગમાં નિવાસ છિ જેનો એવી કીર્તના સમૂહ વડે સુશોભિત, હાથમાં સુંદર કમળને ધારણ કરનારી, શોભાયમાન હારથી અલંકૃત, અને દ્વાદશાંગીરૂપી વાણીના સમૂહરૂપી શરીર છે જેનું એવી શ્રુતદેવિ ! મને પ્રધાન એવું મોક્ષરૂપી વરદાન આપો ! ”

આવા અર્થો ભરવાને કમર કસવી, અને એ બાળકની સમજનામાં ન આવે તો લાલપીળા થવું, એ કેના ધરનો ન્યાય ?

અતએવ, ઉપરની બાબતો જોતાં વાચકો સહજ સમજી શક્યા હશે કે અર્થોની સાથે મૂળ સૂત્રો કંઠસ્થ કરાવવાં, એ બાળકોને માટે તો બોળારૂપ-ભયંકર બોળારૂપ જ છે.

અને તેથી મારા નમ્ર મત પ્રમાણે તો ત્યાં સુધી બાળક અર્થગ્રહણ કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત ન કરે, તેનું મસ્તિષ્ક તેટલી શક્તિવાળું ન થાય, ત્યાં સુધી અર્થો તો રટાવવા ન જ જોઈએ. ‘અર્થ’ તો એક વસ્તુજ એવી છે કે જે કેવળ ‘વિચારશક્તિ’ની સાથે સંબંધ રાખે છે. જેની વિચારશક્તિ-ગ્રહણશક્તિ સારી, તે અર્થને જલદી સમજી શકે છે અને તેનું ગ્રહણ પણ જલ્દી કરી શકે છે. માટે બાળકોને તેવી અવસ્થામાં અર્થના ઝમેલામાં ન, નાખતાં કેવળ સૂત્રો જ સુખપાઠ કરાવવાં જોઈએ.

આથી પણ વધારે સારો ઉપાય એક બીજો છે. અને તે એ કે બાળકોની જીભને કેળવવા પ્રયત્ન પ્રયત્ન થવો જોઈએ. અને તે કેળવવાનો સરળ ઉપાય એ છે કે પ્રાચીન પદ્ધતિ પ્રમાણે સંસ્કૃતનો થોડો ધણો અભ્યાસ દરેક બાળકને જરૂર કરાવવો. આ અભ્યાસ કેવળ જીભને કેળવવા નિમિત્તે જ કરાવવાનો હોય તો વ્યાકરણની રટણ પદ્ધતિમાં પહેલેથી ન નાખતાં “ પહેલાં બાધા અને પછી

વ્યાકરણ " એ પદ્ધતિથી રચાયેલી શુકથી કામ લેવું જોઈએ. મારા માનવા પ્રમાણે " લાવનગરના દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાર્થીભવન " તરફથી સંસ્કૃતની જે શુકા નીકળી છે, તે ધણે ખરે અંશે આ કામ સારી રીતે છે. આ પ્રમાણે ચોક્કસ સંસ્કૃતના અભ્યાસ પછી જો ક્રિયાકાંડનાં સૂત્રો કંઠસ્થ કરાવવામાં આવે તો બાળકોને જે વધુ મહેનત પડે છે, તે ધણે અંશે ઓછી થાય. કદાચ આવી રીતે સંસ્કૃત અભ્યાસ ન જ કરાવી શકાય, તો કમમાં કમ મૂળ સૂત્રોની સાથે અર્થોને રટાવવાની તો પદ્ધતિ ન જ રાખવી જોઈએ. વિચારશક્તિ ખીસ્મા પછી-ઉપર લાયક થયા પછી માણસ કદાચ સંસ્કૃત ન ભણ્યો હોય તો પણ કોઈના સમજાવવાથી અર્થનું ગ્રહણ આસાનીથી કરી શકે છે. અને તેમાં પણ જો તે સંસ્કૃત ભણેલ હશે તો તો પછી તે અર્થો સ્વયં ગ્રહણ કરી શકશે.

બાકી ખરી વાત તો એ છે કે-આપણે ત્યાં મૂળને મૂકી માળને વળગવા જેવું બની રહ્યું છે. પ્રતિક્રમણાદિનાં સૂત્રો કે સંસ્કૃતના અંશે ભણવા હોય, તો તેને માટે એની મૂળ ભાષાનું જ્ઞાન કરવું પ્રથમ જરૂરનું છે. મૂળ-ભાષા શીખેલા વિદ્વાનને એવાં સૂત્રો કંઠસ્થ કરવા કે એના અર્થો કરવા લગભરે મુશ્કેલીભર્યાં નથી થતા. તે સ્વયં તેનો આસ્વાદ લૂટે છે. જે માણસ એવાં નવાં સૂત્રો કે ગ્રંથો ખનાવવાની શક્તિ ધરાવતો હોય, તેને તેવા ગ્રંથો માટે એકઠે એકધી બળવું પડે, એવું હોઈ શકતું નથી. એટલા માટે બાળકોને એ ભાષાઓ-સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ભાષા-ઉપર ટાણ મેળવાવવો જોઈએ. આનંદ માટે સૌર્યા સારામાં સારો ઉપાય એ કે જૈનોની પ્રત્યેક સંસ્થામાં સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ભાષાનો વિષય દાખલ કરવો જોઈએ. તે ભાષાઓ ચલાવવી જોઈએ. હવે કોઈ સંસ્થા વ્યાવહારિક જ્ઞાન આપવા માટે સ્થાપન થઈ હોય, પરંતુ તેની માથે માથે જેમ ધાર્મિક જ્ઞાન

આપવામાં આવે છે, તેવી રીતે થોડા ધણા અંશે પણ સંસ્કૃત-પ્રાકૃતનું જ્ઞાન આપવું જ જોઈએ. અને એનું જ્ઞાન આપ્યા પછીજ ક્રિયાકાંડનાં સૂત્રો કે પ્રકરણોનો અભ્યાસ કરાવવો જોઈએ. મૂળભાષાના જ્ઞાન સિવાય તેવા ગ્રંથો રદાવેલા વધુ સમય સુધી રહી શકતા નથી. આપણે જોઈએ છીએ કે-ધણા લોકોએ ન્હાની ઉંમરમાં પાંચ પ્રતિ-ક્રમણ અને પ્રકરણો કરેલાં હોય છે; પછી મોટી ઉંમર, થતાં મુશ્કેલીથી જ તેમાંનું કંઈ યાદ હોય છે. પરંતુ જો મૂળભાષા શીખીને તે વસ્તુઓ લખવામાં આવી હોય તો તે ખસતી નથી. અને કદાચ ખસે, તો પણ તેના અર્થોનું રદણુ તો તેને રહે જ છે. અને તે ગ્રંથ હાથમાં આવતાં તેને ઓર જ આનંદ આવે છે.

આપણે અત્યારે અનુભવીએ છીએ કે-જૈનસમાજની અનેક સંસ્થાઓમાંથી નીકળેલા વિદ્યાર્થીઓ અત્યારે મૌજૂદ છે. તેઓ અંગ્રેજીમાં જરૂર આગળ વધ્યા હશે, પરંતુ ઉપરની જે ભાષાઓ-સંસ્કૃત પ્રાકૃત-ના અનભિત હોવાથી-નહિં જાણનારા હોવાથી પોતાનાં શાસ્ત્રો જોઈ શકતા નથી; અને તેથી તેમને કોઈ પણ બાબતમાં-બલ્કે જૈન તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધમાં પણ અંગ્રેજીનો આશરો લેવો પડે છે. પછી તે અંગ્રેજી લખનારાઓએ ગમે તેવું લખ્યું 'હોય, તેને 'તદ્દમેવ સ્વર્ગ' માનીને જૈન સિદ્ધાન્તોની માન્યતાઓમાં શંકાથી લધવાનો પ્રસંગ આવે છે, પરંતુ જો આપણી સંસ્થાઓમાં બ્યાવહારિક જ્ઞાનની સાથે સંસ્કૃત-પ્રાકૃતનો અભ્યાસ ખાસ કરીને કરાવતો હોય તો તેઓને તે ભાષાના ગ્રંથો વાંચવામાં જરૂર રસ પડે. તેમ ક્રિયાકાંડનાં સૂત્રોમાં રહેલું રહસ્ય સમજવાથી તેઓની ક્રિયાભિવ્યક્તિ પણ જરૂર વધે.

દિલ્લીની વાત છે કે જૈનસમાજમાં અનેક - બાળાશ્રમો, બોડિંગો, મુશ્કેલી અને શિક્ષણલેણ હોવા છતાં આ જે ભાષાએ ઉપર જોર આપનાર માત્ર શ્રી વીરતત્વ પ્રકાશક મંડળ જેવી એકાદ

મંથા જ નજરે પડે છે. હા, બીજી બધી મંથાઓ જૈન મંથાઓ હોવાથી—જૈનોના દ્રવ્યથી પોષાતી હોવાથી થોડા ઘણા સમય ધાર્મિક અભ્યાસ, કેવળ ગોખણપટ્ટીથી, જરૂર કરાવાતો હતો, પરંતુ મૂળ ભાષા શીખ્યા સિવાય એનું ‘ખરું’ રહસ્ય તેઓને નહિં મળવાનું અને ભવિષ્યમાં તે જ્ઞાન ક્ષમને માટે નહિં રહેવાનું, એ તો લગભગ નિર્વિવાદ જેવું જ છે, એતએવ—

બાળકોને ન્હાની ઉમરથી સંસ્કૃત પ્રાકૃતનું જ્ઞાન કરાવવા તરફ હરેક મંથાના મંથાતકોએ લક્ષ આપવું જરૂરનું છે. તેમ ન બને તો ધાર્મિક અભ્યાસ બાળકોને અર્થ સાથે રટાવીને તો ન જ કરાવવો, એવો મારો નમ્ર અભિપ્રાય છે. પ્રારંભમાં તો તેઓને માત્ર મૂળ સૂત્રોજ કંઈક કરાવવાં અને જ્યારે તેઓમાં સમજશક્તિ આવે, વિચારશક્તિ વધે, ગ્રહણશક્તિ ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે તેઓને અર્થો સમજાવવા. ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે મારો આ અનુરોધ બાળકોને માટે જ છે. જેઓ ઉમરલાયક છે, વિચારી શકે છે, સમજી શકે છે. તેઓને માટે તો એક એક મૂળના જરા વિસ્તારપૂર્વક અર્થો સમજાવવાથી મૂળસૂત્રો પણ કંઈક કરવાં તેમને માટે આસાન થઈ પડે છે. પરંતુ બાળકોને અર્થનું રટન ન જ કરાવવું. પરંતુ આથી પણ વધારે ઉત્તમ ઉપાય હું ઉપર કહી ગયો એ જ મને તો દેખાય છે કે—પ્રત્યેક મંથામાં—શાળામાં સંસ્કૃત-પ્રાકૃતનો પ્રથમ અભ્યાસ કરાવવો.

આની સાથે-સાથે એક એ અનુરોધ કરવો પણ નહિ ભૂલું કે ધાર્મિક અભ્યાસમાં પુસ્તકો નવીનજ પદ્ધતિથી—ટેક્સ્ટ બુકો તરીકે યોજવાની ધણીજ જરૂર છે. અને તે એવી પદ્ધતિથી યોજાવવાં જોઈએ કે—સૂત્રોના અર્થો આસાનીથી વિદ્યાર્થીઓ ગ્રહણ કરી શકે. શું વિદ્વાનોની આવી ટેક્સ્ટ બુક તૈયાર કરનાર કમીટી નીમાગે ?

(૨૦)

સંસ્થાઓ અને સંચાલકો.

ગુણકમાં પ્રત્યેક જનમંસ્થામાં ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાની, અને તેને માટે સંસ્કૃત પ્રાપ્ત શીખવવાની અનિવાર્ય આવશ્યકતા અને એની પદ્ધતિ સંબંધી માસ વિચારો પ્રકટ કરી ચૂક્યો છું. આ લેખમાં આપણી સંસ્થાઓ અને સંચાલકોના મંત્રાધર્મ કંઈક વિચારો પ્રકટ કરવા હવું છું.

આ વિષયને માટે વધારે વિસ્તારપૂર્વક આલેખવાની માગી હવેલા હતી. અને તેથીજ થોડાક મમય પહેલાં આપણી મંસ્થાઓના છેલ્લામાં-છેલ્લા રિપોર્ટો મેળવવાની મેં કોશીશ કરેલી, પરંતુ જોઈએ તેરી તેમાં મદ્યતા નથી મળી, એટલે સાધારણ રીતે આ મંથા-

ઓની જે પરિસ્થિતિઓ છે, તેનું અવલોકન કરી કંઈક વિચારો પ્રકટ કરીશ.

દ્રાષ્ટ પશુ વિષયનો જ્યારે વા વાય છે, ત્યારે લગભગ સર્વત્ર એક સરખો વાય છે. તેનુંજ એ કારણ છે કે-દેખાદેખીથી કે આવરમકતા સમજીને-અમે તે કારણે બધી સમાજમાં એકજ પ્રકારનાં કાર્યો કરવાની ધુન ચાલે છે. જૈનસમાજમાં અત્યારે જે સંસ્થાઓ હયાતી ભોગવે છે, તે આવી અનુકરણપ્રિયતાનું પરિણામ કે આવરમકતા જાણવાનું પરિણામ છે, પરંતુ ઉપયોગીતા, અનુપયોગિતાનો સવાલ હવે પછી વિચારવાનો સખીએ, તો પશુ એટલું જરૂર કહી શકાય કે જૈનસમાજમાં-મૂલ્યવેત્તામ્બર સમાજમાં સંસ્થાઓની સંખ્યા અકસોસ કરાવનારી તો નથીજ. અર્થાત્ શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક સમાજની, સંખ્યાના પ્રમાણમા કાશી સંખ્યા સંસ્થાઓની છે. જો કે આથી પશુ વધુ થાય તો એમાં ખોટું કે આશ્ચર્ય પામવા જેવું કંઈ ન કહેવાય, કારણ કે સારી વસ્તુનું તો અધિકસ્ય અધિકં ફલમ્ જ કહી શકાય.

હવે આપણી આ બધી સંસ્થાઓને જો શેડમા થોડા વિભાગોમાં વિભક્ત કરવી હોય, તો તેના બે વિભાગો થઈ શકે. ૧ શ્વેતામ્બર શિક્ષણ આપનારી બોર્ડિંગ્સ અને ૨ સ્કૂલ કે કોલેજોમાં શિક્ષણ આપનારી બોર્ડિંગ્સ. ત્રીજો વિભાગ એક એ પશુ છે કે જે સંસ્થાઓ કેવળ શિક્ષણ આપે છે-જેની સાથે બોર્ડિંગ નથી હોતી. કહેવાની કંઈજ આવરમકતા નથી કે આ બધીયે મરેયાઓ કેવળ જૈનસમાજના જ દ્રવ્યથી ચાલે છે, આ સંસ્થાઓના નિમિત્તે જૈનસમાજ જે ખર્ચ ઉઠાવી રહી છે; એનો અડસટો કાઢવામાં આવે તો માસિક લગભગ ૧૫-૨ લાખથી તો ઓછું નહિં જ હોય-મંભવ છે કે તેથી વધારે પશુ હોય. આ હિસાબે વર્ષે લગભગ ૨૦

લાખ કે તેથી વધુ રકમ કેળવણી નિમિત્તે—જૈનમંથાઓને પોપવાનું નિમિત્તે—જૈનખાળકો અને યુવકોને સુસંસ્કારી બનાવવા માટે ખર્ચવામાં આવે છે, ત્યારે હવે આટલા ખર્ચના પ્રમાણમાં જૈનસમાજ પ્રતિવર્ષ ફળ શું મેળવે છે, તે તરફ આપણે દ્રષ્ટિપાત કરીએ.

સૌથી પહેલાં આવી સંસ્થાઓ કે જે બોર્ડિંગોની સાથે ખાળકોને અત્યંત શિક્ષણ આપે છે તે તપાસીએ.

મારા ધારવા પ્રમાણે આવી સંસ્થાઓની હયાતિ આપણી સમાજમાં બહુજ ઓછી છે અને આવી સંસ્થાઓ જે છે તેની લાઘનજ ભુદ્ધિ છે. અને એટલું પણ હું તો જોતો આવ્યો છું કે જે સંસ્થાઓ પોતાનાજ સુકરર કરેલા ઠાસ પ્રમાણે ખાળકોને સ્વતંત્ર શિક્ષણ આપે છે, તેનું ફળ પણ સીધી કે આડકતરી રીતે જૈનસમાજના જ ઉપયોગમાં આવ્યું છે અને આવવાનું. બનારસ પાઠશાળા આવી સંસ્થામાંની એક હતી. આ સંસ્થા એક ભુદ્ધિજ લાઘનની હતી, અનેક વિદ્યા પસાર કરીને પણ આ મંથાએ જે ફળ જૈનસમાજ આજના ધ્યુ છે, તે અત્યારે જૈનસમાજના જ ઉપયોગમાં આવી રહ્યું છે. જાત્રે તેમાંથી નીકળેલા વિદ્વાનો મને ત્યાં નોકરી કરતા હશે; પરંતુ એમણે બનારસ પાઠશાળામાં રહીને એવી વિદ્યા હાંસલ કરી છે, કે જે વિદ્વાનો ઉપયોગ જૈનસાહિત્ય, જૈનધર્મ કે જૈનસમાજના લાભમાં જ થઈ રહ્યો છે અને થવાનો. આવીજ પદ્ધતિની કે યોગ્ય દેરશર સાથેની જે કોઈ મંથાઓ અત્યારે હયાતિ ભોગવે છે, કિંવા થશે, તે જો સુવ્યવસ્થિત રીતે ચાલી, તો તેનું ફળ જૈનસમાજના જ લાભમાં આવવાનું; પરંતુ દિક્ષગીરી છે કે—એવી પદ્ધતિની મંથાઓ આપણે ત્યાં ક્વચિતજ જોવાય છે, આવી પદ્ધતિની મંથાઓમાંથી પણ જો જૈનસમાજ

સમુચિત ક્ષમ ન મેળવે, તો તેનું કારણ શું છે, તે હું હમણાજ આગળ બતાવીશ.

હવે એવી સંસ્થાઓ કે જે બોર્ડિંગની સાથે બાળકોને સ્કૂલોના કેર્સ પ્રમાણે વ્યાવહારિક શિક્ષણ આપે છે. આ વિભાગમાં આપણાં બાળાશ્રમો, ગુરુકુળ વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

આવી સંસ્થાઓ વર્ષોથી ચાલવા છતાં કંઈ પણ સંગીન ફળ પ્રાપ્ત થયું હોય, એવું આપણે જોઈ શક્યા નથી. પ્રતિવર્ષ પાંચ પચીસ મેટ્રીક પાસ ચનારા સુવર્ગ નીકળતા હશે. પરંતુ સ્કુલમાંથી નીકળતાંજ તેઓ આર્થિક ચિંતાના ચક્કરમાં પડી જાય છે. દસ પાંચ વર્ષ એક સંસ્થામાં રહ્યા પછી મળ્યું તેને ૧૫-૨૦ રૂ. ની નોકરી માટે ધનિકોનાં મ્હોં તાકવાંજ પડે છે. એક દુકાનથી બીજી દુકાને ચામચાઓ કરવીજ પડે છે. જ્યારે તે પોતાના પેટ ભરેજ એવી ફિકરમાં હોય છે, તો પછી સંસ્થા પ્રત્યેના પોતાના કર્તવ્યને તો ક્યાંથીજ યાદ કરે ! મ્હોટે ભાગે લગભગ આવી સ્થિતિ પ્રાથમિક શિક્ષા લેનારાઓની થાય છે. એટલે જે ધરાધથી જૈનસમાજ હજારો કે લાખો કપિયાનો વ્યય કરી આવી સંસ્થાઓ ચલાવે છે, એમાં જોઈએ તેવી સાર્થકતા તો નથીજ થતી.

ઉપર જે વિભાગની સંસ્થાઓ સંબંધી મેં ઉલ્લેખ કર્યા છે, એમાં ગુરુકુળોનો પણ હું સમાવેશ કરું છું. ખરી વાત એ છે કે આપણાં ગુરુકુળોને ગુરુકુળ કહી શકાય કે કેમ, એજ એક વિચારણીય પ્રશ્ન છે. પ્રાચીન ગુરુકુળનાં જે વર્ણનો આપણે વાંચીએ છીએ, એમાંની કમ બાળત અત્યારનાં ગુરુકુળોમાં જોવાય છે ?

ગુરુકુળ એટલે ૮ વર્ષથી ૨૫ વર્ષ સુધી સંસારની વાસનાઓથી બાળકોને દૂર રાખી ક્ષત્રચર્મ પાલન કરાવવા પૂર્વક-શુદ્ધ સંસ્કારો નાખવા પૂર્વક વિદ્યાભ્યાસ કરાવનારા આશ્રમો અને તે પણ

ગુરુઓના સહવાસમાં રાખીને આપણાં બાળકો એની એ સંસારની વાસનાઓમાં ઉછરે. મરણ પડે ત્યારે આશ્રમમાંથી વિદાય પણ થઈ શકે, સંસારની વાસનાઓમાં રચ્યા પચ્યા ગૃહસ્થોના સહવાસમાં રાત સ્વિસ રહે, બલ્કે એ બાળકો ઉપર સંસ્કાર પાડનારા પણ એવાજ ગૃહસ્થીઓ હોય અને તેની સાથે આપણી પ્રાચીન વિદ્યાઓનું શિક્ષણ દૂર રાખી આજકાલની સ્કૂલોનું જ શિક્ષણ-કે જે શિક્ષણ આજે એકી અવાજે દોષીલું ગણવામાં આવ્યું છે-તે શિક્ષણ અપાય, છતાં આપણે તેને ગુરુકુળ કહીએ, એનો અર્થ શો ? મારા નાત્ર મત પ્રમાણે તો પ્રત્યેક સંસ્થાના સંચાલકોએ સંસ્થાના નામ અને ઉદ્દેશ પ્રમાણે સંસ્થાને યથાયોગ્ય આકારમાં મૂકવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જો કે મારું એ કહેવું નથી કે આપણે બહુ પ્રાચીન ગુરુકુળો પ્રમાણે આ સમયમાં મૂકી શકીએ, તો પણ જેટલા અંશે અને તેટલા અંશે તો તદાકારમાં મૂકવી જ જોઈએ. આથી વિપરીત પદ્ધતિ અસાધ્ય, એ તો અનુચિત જ ગણાય. થોડા વખત ઉપર આમાંથી શ્રીવિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજે ત્યાંના ગુરુકુળને ઉપ-યોગી થાય, એવી કંઈ મારા અનુભવજન્ય સૂચનાઓ લખવાની આરા કરેલી, તે વખતે મેં તો સ્પષ્ટ જણાવ્યું હતું કે-ન્યારે ગુરુકુળ નામ રાખ્યું છે, તો એ સંસ્થામાં રહેનારા બાળકોના જીવનને સુસંસ્કારી બનાવવા માટે એમને રાત-દિવસ ઉપદેશાદિથી સદ્ભાવનાવાળા રાખવા માટે આપના જે સારા મુનિરાજોને સંસ્થા સાથે અવશ્ય રાખવા. જો કે એ ખુશી થવા જેવું છે કે પંચતબના ગુરુકુળમાં સાંભળવા પ્રમાણે ભણવાનો કેર્સ સ્વતંત્ર જ રાખવામાં આવ્યો છે. મુનિરાજોને રાખવાની વ્યવસ્થા થઈ છે કે કેમ ? એની મને ખબર નથી.

કહેવાની મતલબ કે આપણી સંસ્થાઓએ નામ અને ઉદ્દેશ

પ્રમાણેનું એનું બંધારણ પણ સખતું જોઈએ. અત્યારની પરિસ્થિતિમાં આવી સંસ્થાઓમાંથી જે કંઈ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે તે ઉપર પ્રમાણેનું જ. એટલે કે ૧૦-૫ વર્ષ સંસ્થામાં રહ્યા પછી જીવનની ચિંતા ઉત્પન્ન કરાવનારું જ થાય છે.

આપણી સંસ્થાઓનો ખીજો એક વિભાગ એ છે કે જે બોર્ડિંગ સાથે કોલેજોનો અભ્યાસ કરાવે છે. આવી સંસ્થાઓની પાછળ જે ખર્ચ થાય છે તે અર્ધમાં રામ અને અર્ધમાં ગામ જેવું હોય છે. પણ આવી સંસ્થાઓ બહુ ઓછીજ છે. અને જે છે, તેમાંથી જરૂર વર્ષ દિવસે બે ચાર ડોક્ટરો, બે ચાર એલએલ. બી. કે ઇજીનીયરો નીકળતા હશે. પરંતુ હવે એ ભ્રમ લગભગ ખુદ્દો થઈ ગયો છે કે આવી લાઇનમાં પહેલ્યા પછી તેમને આર્થિક ચિંતા નથી રહેતી, એમ તો નહિજ. સમય બારીક આવ્યો છે, અને “ દિન દો ગુને રાત્ત ચૌ ગુને ” આવી લાઇનના ઉમેદવારો નીકળતા જ રહે છે. એટલે સૌને માટે સાધનો તૈયાર હોય, એવું કંઈ હોતું નથી. આ વિષયનો અનુભવ કરવો હોય તો કોઈએ ટાઇમ્સ કે કોનીકલ જેવામાં જાહેરખબર આપી જોવી. માલૂમ પડશે કે-કેવા ઢગલાખંધ એલ. એલ. બી. એ. અને બી. એ. થયેલાઓ તરી આવે છે. એટલે જે આર્થિક ચિંતા દૂર કરાવવાના ઉદ્દેશથી આવી સંસ્થાઓ ચલાવવામાં આવે છે એમાં પણ જોઈએ તેવી સફળતા તો નથીજ મળતી. વળી આવી સ્થિતિમાં નીકળેલા મુલકોનો જૈનસમાજ સાથે સંબંધ ઓછો રહે છે. તેઓ સ્વતંત્રતા બદલે સ્વછંદતાના પવનમાં ઉછરે છે, અને તે ઉપરાંત ધાર્મિક સંસ્કારોનો લગભગ અભાવ હોય છે, એટલે જૈનસંસ્થામાં કેળવણી લેવા છતાં સમાજ અને ધર્મ પ્રત્યેના પોતાના કર્તવ્યને બહુ જ ઓછા જ મુલકો યાદ રાખે છે.

આમ ફળની દૃષ્ટિએ જોતાં આપણે દરેક પ્રકારની સ્થિતિમાં બહુ ઓછું જ સંતોષજનક કાર્ય થતું જોઈ શકીએ છીએ. આ ઉપરાંત પ્રત્યેક સંસ્થાનો જે એક પ્રધાન ઉદ્દેશ્ય હોવો જોઈએ તે—ચારિત્ર-કેરેક્ટરના સંબંધમાં તો કંઈ લખવા જેવું રહેતું જ નથી. શું લખવું ? કેરેક્ટર-ચારિત્રનો વિષયજ એક એવો છે કે જેના સંબંધમાં ઓછસપણે કોઈથી કંઈ નિર્ણય થઈ શકે જ નહિ. તો પણ એટલી તો આપણે અવશ્ય આશા રાખી શકીએ કે-જૈનસંસ્થાઓમાંથી—અને તેમાં પણ ખાસ કરીને એવી સંસ્થાઓમાંથી કે-જેનો સંબંધ બાળકોનું ચારિત્ર નિર્માણ બનાવવા તરફ વધુ હોય છે—નિર્માણ ભાવનાવાળા, નૈતિક જીવનવાળા અને સદાચારી સુવર્કો નિકળવા જોઈએ, પરંતુ આ સંબંધમાં જે કંઈ કિંવદંતિયો—લોકશ્રવ સાંભળીએ છીએ, તે જો સાચો હોય તો આ ફળ પણ સંતોષકારક તો નથીજ. તો પણ આ વિષયમાં નિશ્ચિતપણે કંઈ ન કહી શકું; છતાં આપણી સંસ્થાઓમાંથી ત્યાગની ભાવનાવાળા—સમાજ પ્રત્યેની કે ધર્મ પ્રત્યેની લાગણીવાળા સુવર્કો ખાસી મંજ્યામાં નિકળ્યા હોય, એવું તો નથીજ જોવાતું અને જો એવા સુવર્કો નીકળ્યા હતા, તો આજે તમામ જૈનસંસ્થાઓ યોગ્ય કાર્યકર્તાઓના અભાવની જે ચિદ્લાહટ કરી રહી છે, એવી ચિદ્લાહટ કરવાનો પ્રસંગ નહિંજ આવતો.

આ પ્રમાણે બધી રીતે તપાસતાં આપણી સંસ્થાઓ નિમિત્તે જે ખર્ચ કરવામાં આવે છે, એના પ્રમાણમાં ફળ ખિલકુલ નહિં જેવું જ મળી રહ્યું છે. અને નિરાશાજનક કાર્ય થઈ રહ્યું છે, એ તો સ્પષ્ટ જ છે, પરંતુ તેમ થવાનું શું કારણ છે ? એ આપણે તપાસવું જોઈએ.

સૌથી પ્રથમ તો આપણી સંસ્થાઓનું એક સંગઠન બળ નથી.

જેટલી સંસ્થાઓ તેટલાં બધારણો. ચોક્કસ બંધારણ પૂરકની અનુસર સંસ્થામાં સંસ્થાઓ ચાલતી હોય અને તે બધી મંસ્થાઓનું એક મંગલન બળ હોય તો મારા નમ્ર મત પ્રમાણે થોડા ખર્ચમાં અને વ્યવસ્થાપૂર્વક કાર્ય કરતી એ સંસ્થાઓ થોડા મમયમાં માટે ફળ આપી શકે. આવી રીતનું મંગલન અને વ્યવસ્થિત બધારણ નહિ હોવાનું જ એ પરિણામ છે કે, દસ પાંચ વર્ષ એક મંથામાં રહીને નીકળનારા યુવકોને ગુજરાનને માટે તો આમ તેમ કાફા મારવા જ પડે છે. મમયનું અવયોગન કરી, જેન બાળકોના ભવિષ્યનો ખ્યાલ કરી તેવીજ ચક્રિતિપૂર્વક આપણી મંથાઓના બંધારણ બનાવવામાં આવતાં હોય, તો બાળકોને-યુવકોને મંથામાંથી નીકળ્યા પછી પેટની કે કુટુંબની ચિંતાનો પ્રશ્ન ઓછોજ રહે, એટલે મંથાઓની વાસ્તવિકતા-ઉપયોગિતા મિલક કરવા માટે યાથી પ્રથમ સંસ્થાઓનું મંગલન અને બધારણ સુકરર થવાની જરૂર છે.

મંથાઓમાંથી વાસ્તવિક લેખએ તેવું ફળ નહિ પ્રાપ્ત થયેલું બીજું કાણું મંથાલેખનું પણ છે. મંથાલેખનો પ્રશ્ન જૈનમતના આગળ એક વિચિત્રભાવે ઉપસ્થિત થયેલો છે. આજે જૈનસમાજની પ્રાય દરેક સંસ્થા યોગ્ય મંથાલેખની માગણી કરી રહી છે. આપણે ત્યાં ક્યાં છે મંથાલેખ ? ક્યાં છે કાર્યકર્તાઓ ? જો કે એ વાત ખરી છે કે-પ્રાય દરેક મંથા કમીટીના બંધારણપૂર્વક ચાલે છે. પરંતુ કમીટીના મધ્યમાં પણ ત્યાં સુધી એક એ વ્યક્તિઓ એવી ન હોય કે જે બધાઓને પ્રેરણા કરે, અને મંથાનાં તમામ અંગોનું નિરીક્ષણ કરે, બધે એમ કહેવું લેખએ કે મંથાના આત્મા બનીને કામ કરે, એવી એક એ વ્યક્તિઓ ન હોય ત્યાં સુધી કોઈ પણ મંથા પગભર થઈ શકતી નથી, અને તેનું મંથાલેખ પણ સમુચિત રીતે થતું નથી. અત્યારે આપણી મંથાઓમાંની કેટલીક જે કંઈ

માધારથી રીને ઠીક ઠીક ચાલી રહી છે, તે આવા સંસ્થાઓના સદસ્યો
જ છે. જે સંસ્થાઓને આમ આત્મા બનીને કામ કરનારી વ્યક્તિઓ
નથી મળી, તે સંસ્થાઓની શી દશાઓ થઈ રહી છે, એ ધોષથી અજા-
ણું નથી, તેમ છતાં એક વાત અવશ્ય છે. દરેક સંસ્થામાં પ્રાયઃ કમી-
ટીમાં તેવાજ માણસો જોડાયલા હોય છે કે, જેઓ વેપારી લાઠીના મા
એવાજ બીના પોતાનાં કાર્યો પણ કરવાગ હોય છે. એવી અવ-
સ્થામાં પોતાનો તમામ સમય કેવળ સંસ્થાને માટે જ આપવાનું
તો તેમનાથી નથી જ બનતું. અને ન બને એ સ્વાભાવિક પણ છે.
અને તેથી ધણે ખરા આધાર સંસ્થાના નોકરો ઉપરજ ગમવો પડે
છે. જે કે હજી તો જૈનમમાજની એક પણ સંસ્થાને એવું સહ-
ભાગ્ય પ્રાપ્ત નથી થયું કે જેનો આત્મા ધોષ વાનપ્રધાન્ય જોવી
સ્થિતિએ પહેંચેલ અને મંસારનાં કાર્યોથી વિરક્ત થયેલ કોઈ
મદ્ગૃહસ્થ બની રહ્યો હોય. માઠું તો માનવું છે કે જ્યાં સુધી ઉમર
લાયક, કેળવણી અને સુખી ગૃહસ્થો પોતાના સાંચારિક કાર્યોથી
વિરક્ત થઈ આપણી સંસ્થાઓના આત્મા બનીને કામ કરનારા ન
નીકળે ત્યાં સુધી સંસ્થાઓ જોઈએ તેવી પ્રગતિ નહિ જ કરી
શકવાની. ક્યાં છે આપણામાં એક પણ એવી વ્યક્તિ કે જે પોતાનું
મર્સવ સંસ્થાને સોંપી દઈ પોતાનું જીવન પણ સંસ્થાને સોંપી
દીધું હોય ! કમમાં કમ પોતાનું જીવન સોંપનાર પણ ક્યાં છે ?
જૈનેતર સંસ્થાઓનું જરા નિરીક્ષણ તો કરો, કેટલા આત્મભોગી
વીરો નીકળી આવ્યા છે ? ત્યારે શું લોભની પરાકાષ્ટા-છત્તાઓની
પરાકાષ્ટા જૈનસમાજને ત્યાં જ આવેલો ભારાઈ છે ? હજાપણ આપ-
નારા, પોતાના ધંધાઓમાં સારી રીતે આગળ વધી લક્ષ્યાધિપતિઓ
થનારા અને દરેક પ્રકારે સુખી તેમજ પ્રુપ્ત ઉમરે પહેંચેલા આપણા
કેળવણીઓ, હવે ધંધા રોજગારો બંધ કરી પોતાના જ્ઞાનને અને

અનુભવનો મુંપૂર્ણ લાભ આપણી સંસ્થાઓને આપવા આત્મભોગ આપે, તો શું ન બની શકે ? પરંતુ હિતચિંતિઓ ક્યાં રોકાય છે ?

આવા મહાનુભાવો નહિં નીકળવાનું જ કારણ છે કે આપણી સંસ્થાઓનો બધો આધાર કેવળ પગારદાર નોકરો ઉપર જ રાખવો પડે છે. આવા પગારદાર નોકરોમાં સદચારી, નીતિપરાયણ અને આગેવાનો જીવનોને મુંઢર રીતે ઘડવાની શક્તિ રાખનારા તેમજ જે સંસ્થાનું તે અન્ન ખાતા હોય તેને સ્વકીય તરીકે માની કાપ કરનારા કવચિત્ જ પ્રાપ્ત થાય છે, અને બ્યારે એવા નથી પ્રાપ્ત થતા, તો પછી તેનું પરિણામ સંસ્થાઓની કમજામ્તી સિવાય બીજું શું આવે ?

હા, જૈનસમાજમાં એક એવો વર્ગ છે કે જે પુખ્ત ઉમરે પહેંચેલ અને પોતાના ધંધાથી લગભગ રિટાયર થએલ અને ઠીક ઠીક કેળવણી પણ લીધેલ હોય છે. આવા મહાનુભાવો કદાચ આવી સંસ્થાઓની લગભગ હાથમાં લે, તો સારું કામ કરી શકે; પરંતુ આવો વર્ગ ધાર્મિક શ્રદ્ધામાં એટલો ઉંડો ઉતરી ગયેલ હોય છે કે-જૈનસંસ્થાઓમાં કામ કરીને પણ પગાર લેવામાં પાપ સમજે છે અને પગાર લીધા સિવાય પોતાના કુટુંબનું ગુજરાન ચલાવી શકે તેમ નથી હોતા. એટલે તેઓ ન પગાર લઈને કામ કરી શકે છે અને ન ઓનરરી કામ કરી શકે છે. પરંતુ હું નથી સમજી શકતો કે ધર્મની આસ્થાપૂર્વક, લાગણીપૂર્વક-પોતાનું સમજીને કામ કરીને પગાર લેવામાં શું પાપ સમાયેલું છે ? ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે એવા આસ્થિક-શ્રદ્ધાળુ લાગણીવાળા માણસો જે કામ કરી શકે છે, તે લોભીયા અને કેવળ પગારની દૃષ્ટિએ કામ કરનાર નોકરો નથી કરી શકતા, આપણી પેઢીઓ અને સંસ્થાઓમાં આવા જૈનો નથી રહેતા, એનું જ એ કારણ છે કે જેવા તેવા અને ગમે તે ધર્મના

માણસોથી કામ લેવું પડે છે. હું તો જરૂર કહું કે આવા મહાનુભાવોએ ચોખ્ખ પગાર લઈ ધાર્મિક કે સામાજિક સંસ્થાઓમાં કામ કરવામાં કંઈ પણ પાપ નથી. મારી ખાતરી છે કે જે માણસને શાસનના પ્રમ છે, ધર્મની લાગણી છે. અને જે પોતાનું સમજીને કામ કરે છે તે ૧૦૦ નો પગાર લઈ સવાસોનું કામ કરવાની જ દૃષ્ટિ રાખશે. અને આવી અવસ્થામાં સંસ્થાઓમાંથી કે પેટીઓમાંથી પગાર લેવો કંઈ પાપકર્તા ન હોઈ શકે. હું માનું છું કે દરેક સંસ્થાના સંચાલકોએ આવા માણસોની શોધ કરી નિયુક્તિ કરવી જોઈએ. કેવળ પૈસાના લોભની ખાતર કામ કરનારાઓથી સંસ્થાઓ દેવી બદનામ થાય છે, એનાં ઉદાહરણો આપવાની જરૂર છે જ નહિ. કેટલીક વખત એવું પણ જાને છે કે માણસો પોતાને નિઃસ્વાર્થપણે ઓળરેરી તરીકે કામ કરવાનું સ્વીકારી કામ ચાર કરે છે. પરંતુ આવા ઓળરેરી કામ કરનારાઓનું ખર્ચ એક પગારદાર કરતાં—તેનાજ જેવી ચોખ્ખતા ધરાવનાર પગારદાર કરતાં—સવાસું થઈ જાય છે. છતાં તે ઓળરેરી કહેવડાવે છે અને સંસ્થાના સંચાલકો, પોતાને ઓળરેરી કામ કરનાર મનેલ છે, એવો ખોટો આડંબર ખતાવવાની ખાતર એ સાચી વાત ઉપર ઢાંક પીછોડો કરી સમાજની આંખમાં ધૂળ નાખે છે. હું કહીશ કે આવા ઓળરેરી કામ કરનારાઓ કરતાં પગારદાર નોકરો સારા છે અને સંચાલકોએ પણ આવી રીતે ખોટો આડંબર રાખીને સમાજને ઠગવાના કાર્યથી દૂર રહેવું જોઈએ.

ટૂંકમાં કહું તો—આપણી સંસ્થાઓ નિમિત્તે જૈનસમાજ જે ખર્ચ કરી રહી છે, તેના પ્રમાણમાં ફલ ધણુંજ ઓછું, બદકે નહિ જેવુંજ મળે છે, અને તેટલા માટે આપણી સંસ્થાઓનું સંઘટન કરવું જોઈએ, અને એક કમીટી મુકરર કરી સંસ્થાઓનું બંધારણ મુકરર થવું જોઈએ. તેમ તેની સાથે આપણા કેળવણલા મુખી

ગૃહસ્થોએ શાસનના ત્રેમની ખાતર-ધર્મની ખાતર પોતાની જિંદગીનો પાછલો ભાગ કેવળ સંસ્થાઓના માટે સમર્પણ કરવો જોઈએ. લોકવૃત્તિઓને ઓછી કરવી જોઈએ. આત્મભોગની ભાવનાઓને વધારવી જોઈએ.

જો આમ થાય તો જે કાર્ય અસાધ્યે આપણે પચીસ વર્ષમાં નથી કરી શકેતા, તે કાર્ય પાંચ વર્ષમાં આસાનીથી કરી શકીએ. આત્મા જો કે-શાસ્ત્રનદેવ સર્વને સહયુક્તિ આપે અને આપણી સંસ્થાઓથી આપણે કંઈ સંગીન હજી મેળવવા ભાગ્યશાળી થઈએ.

(૨૧)

મહાવીરના પ્રત્યેક પૂજારીને !

મહાવીર એટલે ત્યાગની મૂર્તિ. મહાવીર એટલે જગતનો ઉદ્ધારક. મહાવીર એટલે સત્યનો પ્રકાશક. મહાવીર એટલે અહિંસાનો પ્રચારક. મહાવીર એટલે વિશ્વપ્રેમનું પ્રતિબિંબ અને મહાવીર એટલે દોલ અને ભવથી જીવન જીવવાનો નિષેધક. એવા પ્રભુ મહાવીરનો આજે જન્મ દિવસ છે. ત્રિલોકીના પ્રાણિઓને આનંદ ઉપજાવનાર દિવસ છે. આજનો મંગળમય દિવસ, મહાવીરના પ્રત્યેક પૂજારીએ ઉજવવો જોઈએ અને ઉજવશે પણ ખરા. શું કરીને ? ધરમાં મિટાવ્યા બતાવીને, મંદિરમાં પૂજા લાણીવીને, વ્યાખ્યાન કરીને, વ્યાખ્યાન સાંભળીને, કસાપખાનામાંથી દસ-પાંચ જીવ છોડાવીને અને મંદિરોમાં સરે રોશની દરાવીને. પણ મહાવીરના પ્રત્યેક પૂજા-

સીએ સમજવું જોઈએ છે કે આટલું માત્ર કર્યાથી જયન્તીના ઉત્સવની સાર્થકતા થાય તેમ છે ? શત્રુજય, રાજગૃહી, મકરસી અને એવાં ધણાં તીર્થો જ્યાં સુધી લયમાં છે, તેના ઉપર બીજાઓના આક્રમણ છે, હજારો મહાવીરના પૂજારીઓને એક વખતના અન્નના પથ્થુ સાંસા છે, મહાવીરની હજારો પૂજારણુ વિધવાઓને પવિત્રતા-પૂર્વક જીવન વ્યતીત કરવાનાં સાધનો ઉપસ્થિત કરી આપવામાં આવ્યાં નથી, હજારો નવપુત્રો સાધનોના અભાવે શિક્ષાથી વિરુદ્ધ રહી ઉદરનિર્વાહની ચિંતામાં માર્યા માર્યા કરે છે, અને લાખો મનુષ્યો મહાવીરના પૂજારી થવાને ઉત્સુક હોવા છતાં આપણી અનુદારતાથી ઇચ્છા પૂર્ણ કરી શકતા નથી; ત્યાં સુધી ઉપરનાં કાચે કરવા માત્રથી કે મહાવીરના નામનો ઘંટ વગાડી જયજયકાર પોકારવા માત્રથી “ મહાવીર જયન્તી ” ની સાર્થકતા માનવી, એ સત્સર બ્રાન્તિજ છે. મહાવીર કે મહાવીરના શાસન સાથે સંબંધ રાખનારી બધી આખતોનું બારિકાઇથી અવલોકન કરવાની જરૂર છે. જ્યાં સુધી મહાવીરના શાસનની બીજી બીજી વસ્તુઓ લયમાં હોય, આક્રમમાં હોય, ત્યાં સુધી વરધોડા અને ઉત્સવોથી, હજમણાં ને ઉપધાનોથી સભાઓ અને લાપણોથી, પૂજા અને પતાસાં-નાળીયેરની પ્રજાવનાઓથી મહાવીરના શાસનની વાહવાહ કહેવડાવીએ, જયજયકાર બોલાવીએ અને દોલ તાંસાં કે રત્નકળાં બેન્ડ વગાડવીએ; એ સમયને નહિં જોળખવાની અરાનતા બહાર કરવા બરાબર કરીએ છીએ.

ખરી વાત તો એ છે કે-મહાવીરના પ્રત્યેક પૂજારીએ-પછી તે સાધુ હોય કે ગૃહસ્થ-સમયને જોળખી તીર્થોની રક્ષા માટે, જૈન-ધર્મના પ્રચાર માટે, જૈનધર્મમાં ઘખલ થવા-મહાવીરના પૂજારી બનવા ઇચ્છનારા લોકોને અપનાવવા માટે અને જૈન સમાજના સુવર્ધોને શિક્ષા તેમજ હુન્નર આદિમાં આગળ વધારવા માટે પોતાના

તન-મન-ધનનો ભોગ આપવાની જરૂર છે, અને તેજ ખરી મહા-
વીર જયન્તી છે. સમયને ઓળખ્યા સિવાય, કેવળ પોતાની વાહ
વાહને માટે-પોતાના નાકને માટે, પોતાની મોટાઇને માટે વાળ
વગડાવવામાં કે મિષ્ટાન્નો ઉઘાવવામાં લાખેનો ધુમાડો કરાવી નાંખ-
વામાં આવે, અને કહેવું કે-આ તો મહાવીરના નામ માટે છે,
મહાવીરના શાસન માટે છે, મહાવીરના ધર્મની ઉન્નતિ માટે છે, એ
નરી દાંભિકતા નહિં તો ખીણું શું છે? ખરી મહાવીર જયન્તી
'ઉજવવાનો પ્રમંગ અત્યારે આવી ઉપસ્થિત થયો છે. એને માટે
લાખોની સખાવત કરવા કોઇ વીરસો વીરનો પૂજારી નીકળ્યો ?
આપણું તીર્થધન લૂટાઈ રહ્યું છે. સિદ્ધક્ષેત્ર જેવા પવિત્ર તીર્થ ઉપર
આજ ભયંકર આક્રમણ વાદળ ઘેરાઈ રહ્યું છે, અને વિખેરાવા
માટે, એની સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે કોઇ સખાવતી વીર નીકળ્યો ?
અત્યારે તો ખરી મહાવીર જયન્તી તે ઉજવવાની છે. ત્યાં સુધી
આપણું પવિત્ર તીર્થ અને તીર્થો સ્વતંત્રતા પૂર્વક આપણા હાથમાં
ન આવે, ત્યાં સુધી આપણા ખીજા ઉત્સવો, એ ઉત્સવો રૂપે હોવા
જ ન જોઈએ.

મહાવીર જયન્તીનો ખીજો પ્રકાર મહાવીરના ધર્મનો પ્રચાર
કરવો એ છે. મહાવીરનો ધર્મ-જૈનધર્મ એ યુનિવર્સલ ધર્મ છે,
જગતનો ધર્મ છે, સર્વમાન્ય ધર્મ છે. છતાં એ ધર્મને માનનારા
આવા સુદ્ધિવાદના જમાનામાં ગણી ગાંડી સંખ્યાના માણસો હોય,
એનું કારણ શું છે? એનું કારણ સ્પષ્ટ છે. મહાવીરના પૂજારી
તરીકે અભિમાન ધરાવનારાઓએ મહાવીરના ધર્મને પોતાનો બાપીકો
ધર્મ માની લીધો છે. એ ધર્મની શીતલ છાયામાં બેસવાનો જાણે
કે ખીજા કોઈનો હક્ક નથી, અને કદાચ કોઈ એ ધર્મની ઓથે
આવીને ઉભો થે રહે તો તેની સાથે કોઈ પણ જાતની છૂટ કે

મમત્વભાવ રાખવાની ઉદારતા મહાવીરના પૂજારીઓ આપણે ધરાવતા જ નથી. આવી રીતિમાં મહાવીરના ધર્મનો પ્રચાર કેમ થઈ શકે ? મહાવીરના પૂજારીઓની સંખ્યા કેમ વધી શકે ? ધર્મની સાથે સામાજિક બંધારણને સંકેતવાવાં, એ વાસ્તવિક ધર્મને આખો વિશ્વમાં ફેલાવી રાખવા જરૂર શું નથી ? જગત જાગૃત થયું છે. બુદ્ધિવાદનો જન્મનો છે, વિજ્ઞાનની કસોટી ઉપર જે ધર્મનો સિદ્ધાન્તો સો ટક્યો સોનાની બરખોર ઓપી ઉઠે, એ ધર્મનો સ્વીકાર કરવાને આજે દુનિયા તૈયાર છે. ત્યારે શું મહાવીરના પૂજારીઓનું એ કર્તવ્ય નથી કે-કોઈ પણ જાતિ કે કોઈ પણ દેશનો માણસ આ ધર્મનો આદર કરે-સ્વીકાર કરે, એને સર્વથા અપનાવવો ? અરે, જેઓ એક સમયે દંડ જોઈ દેતા, મહાવીરના પૂજારી હતા, પરંતુ અત્યારે કાલના પ્રભાવે કે આપણી બેદરકારીથી વિખુટા પડી ગયા છે, એઓને અપનાવવાની અને જૈનધર્મની શીતલ છાયામાં બેસાડી તેમની સાથે સર્વ પ્રકારનો અવહાર ચાલુ કરવાની પણ ઉદારતા મહાવીરના પૂજારીઓ ન કરી શકે, એના જેવો બેદરકારી વિષય બીજો કયો કહી શકાય ? અત્યેવ મહાવીરના પ્રત્યેક 'પૂજારીનું' કર્તવ્ય છે કે મહાવીરના ધર્મનો જેમ વધુ પ્રચાર થાય, એને માનવાવાળા વધે, અને દુનિયા જૈનધર્મના વાસ્તવિક સિદ્ધાન્તોને જાણે, એવા જે કંઈ શક્ય ઉપાયો હોય, તે હાથમાં લેવા. અને કોઈ પણ દેશ કે જાતિનો માણસ યદિ જૈનધર્મ પાલન કરે છે, તો તેની સાથે તમામ પ્રકારનો વ્યવહાર રાખવાની ઉદારતા રાખવી, એ મહાવીર જન્યની બીજી પ્રકાર છે. ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે સ્વધર્મની સાથે પરદેશ રાખવાનું કર-માન મહાવીરના ધર્મમાં છે જ નહિ. સ્વધર્મ સાથે પણ પરદેશ-અનુદારતા રાખવાનું કાર્ય તો તેજ કરી શકે છે કે જેણે મહાવીરના

સમયને ઓળખો.

સામ્યવાદને ઓળખ્યો નથી. ભગવાન મહાવીર કોઈની સાથે કશું દિવસ બેઠે રાખ્યો નથી. એને મન તો ધની કે નિર્ધન, પંડિત કે મૂર્ખ, બાલ કે વૃદ્ધ, હિંદુ કે કુસુમમાળ, શકત કે અશકત, સુર કે મિત્ર, આર્ય કે અનાર્ય-તમામ એક સરખા હતા. મહાવીર તમામ આત્માઓમાં એક સરખી અનંતશક્તિ બેસતો હતા. અને અન્યેય સંસારનો કોઈપણ આત્મા આત્મકથ્યાણનો-મોક્ષનો અધિશરી છે, એમ તેમણે માન્યું, સમજાવ્યું અને વર્તનમાં મૂકી બતાવ્યું હતું.

“સુપમશાંતસૂત્ર”માં

પશુદોષે નિરાકિચ્ચા ન પિસજ્જેજ્જ કેણ ।

મણસા ઘયમા વેચ કાયસા વેચ અંતસો ॥

આત્મેજયને ફેરવી દેખને ફર કરી કોઈની પણ સાથે મન-વચન કાપથી મરણ સુધી વિરોધ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા આપી હતી. આ પ્રતિજ્ઞાના પુરસ્કાર શું છે ? એ મહાવીરના પૂજારીઓ સમજાવે છે ! મહાવીરે ધર્મ-રામ-દેખને ફર કરવાનો ધર્મ-જગતનો કોઈપણ મનુષ્ય પાળી કરવાનો અધિશરી છે અને ત્યાં એક ધર્મી તરીકેનો દાવો થયો એટલે ત્યાં એક બીજાની સાથે પરદેશ રાખવો પાત્રવે જ નહિ-રખાવે જ નહિ અને ત્યાં સુધી કોઈ પણ સમાજ આટલી ઉદારતા ન દે-

રાખ્યા અદિ' ' આરાઓ 'થી મતલબ છે. મહાવીરની આરાઓનું પાલન એજ મહાવીરની આત્મા જયન્તી. આ આરાઓનું પાલન આપણે-મહાવીરના પૂજારીઓ કેટલું કરીએ છીએ, એ પ્રત્યેક પૂજારીએ વિચારવું ઘટે છે.

કાંઈ પણ પિતાનો સાચો પુત્ર તેજ કે જે પિતાની આરાઓનું પાલન કરે. કાંઈ પણ માલીકનો માલો સેવક તેજ છે કે જે માલીકની આરાઓને શિરોધાર્ય ગણે. અને કાંઈ પણ દેવનો સાચો પૂજારી તેજ છે કે જે તે દેવની આરાઓનું શિર માટે પાલન કરે. આપણે તો મહાવીરના પૂજારી ! મહાવીર એટલે જગતના પિતા, મહાવીર એટલે જગતના માલીક. મહાવીરની આરા એ આપણા માટે આપણું મર્યાદા હોવું જોઈએ. મહાવીરની આરા એ આપણા માટે શિર માટે પાલનીયા હોવી જોઈએ. આપણાં હાડકાં ખૂન અને રામ ગમમાં મહાવીરની આરાપાલનનો ભાવ ઓતપ્રોત થઈને રહેવો જોઈએ, અને તોજ આપણે મહાવીરના પૂજારી તરીકે જોની શકીએ-દાવો કરી શકીએ. આપણે જે કંઈ કરીએ તે મહાવીરના માટે. મહાવીરની શોભા-માંગ આપણી શોભા. નહિ કે આપણી શોભાને મહાવીરની શોભા બનાવીએ. પરંતુ અત્યારે શું થઈ રહ્યું છે ? ક્યાં છે મહાવીરની આરાઓનું પાલન ? પોતાના સ્વાર્થની ખાતર મર્યાદાની ભોલની ખાતર ધર્મના ઓઠ નીચે ઢીકામણાઓ ચલાવ્યા જવા, એ શું મહાવીરની આરાઓનું પાલન છે ? મહાવીરના વેપને નામે મોજો ઉઠાવવી, એ શું મહાવીરની આરાઓનું પાલન છે ? ઉત્તમગને અપવાદ અને અપવાદને ઉત્તમગ બતાવી સ્વાર્થ માધવા રાતદિન તત્પર રહેવું, એ શું મહાવીરની આરાઓનું પાલન છે ? મમાજ કે જાતિનું ગમે તે થાય, પરંતુ પોતાના પટારા તર કરતા રાત દિવસ મગ્યા રહેવું, એ શું મહાવીરની આરાઓનું પાલન છે ? પોતાને પૂજાવવાની ખાતર રામસન

પ્રજાવના કે ધર્મની હિન્નતિના બદના બતાવી જોળા જીવેને ભર-
માવી પૈસાનું પાણી કરાવવું, એ શું મહાવીરની આરાધના પાલન છે ?
કેવળ પોતાની સત્તા કાયમ ગળવા માટે તીર્થોની કે મધોની પણ
બેદરકારી કરવી, એ શું મહાવીરની આરાધના પાલન છે ? લોકવૃત્તિ-
ઓને તૃપ્ત કરવા માટે ધર્મની ક્રિયાઓમાં ટેકસો રાખવા રખાવવા
અને તે નિમિત્તે દ્રવ્યસંગ્રહ કરવો-કરવો, એ શું મહાવીરની આરાધના
પાલન છે ? મહાવીરનો પ્રત્યેક પૂજારી મહાવીરની આરાધનાનું કેટલું
પાલન કરે છે, એનો અર્થ વિચાર કરી લે. અને જ્યાં સ્વયં
આરાધના પાલન નથી, ત્યાં મહાવીરના નામની ધંટડી વગાડવા કરવી,
જય બોલાવવા કરવી, એ ક્યાં સુધી માર્થક છે એનો વિચાર કાળા
માણસો સ્વયં કરી શકે તેમ છે. મહાવીરની પ્રથમ આરા રાગ-દ્વેષને
ક્રમ કરવાની છે. અરે કહીએ નો જૈનધર્મીનું પ્રથમ ભક્તિયુગ
રાગદ્વેષને પાતળું કરવાં એ છે, પરન્તુ જ્યાં રાગ-દ્વેષની પ્રબળતા
હોય, અને ઈર્ષ્યાગ્નિ રાતદિવસ પ્રબલિત રહેતો હોય, ત્યાં જનતા
છે-મહાવીરના પૂજારીપણું છે, એ કેમ માની શકાય ? મહાવીરના
પૂજારીઓ વિચારશે કે આપણામાં રાગ-દ્વેષની ન્યૂનતા કેટલી યદ
છે ? અરે, અમારા ત્યાગી મહાત્માઓજ પહેલાં વિચારે. રાગદ્વેષની
પ્રબળતા સિવાય બીજું શું કારણ છે કે-ગણ્યાગાંધેષ આરમો મા-
ધુઓ પણ પોતાનું સંગઠન નથી કરી શકતા ? રાગદ્વેષ અને ઈર્ષ્યાની
પ્રબળતા સિવાય બીજું શું કારણ છે-કે આજે આપણા તીર્થો
આની લયકર સ્થિતિમાં આવી પડવા છતાં બધા સાધુઓ મળીને
કોઈ પણ જનતા એક નિશ્ચય ઉપર નથી આવી શકતા ? રાગદ્વેષ
અને ઈર્ષ્યાની પ્રબળતા સિવાય બીજું શું કારણ છે કે-સખાવતે
બહાદુર ગણાતી જૈનસમાજમાં એક પણ આદર્શ સંસ્થા હયાતી
બોગવતી નથી ? રાગદ્વેષ અને ઈર્ષ્યાની પ્રબળતા સિવાય બીજું શું

કારણ છે કે પોતાના સમુદાયના આધુઓમાંના કેટલાક સિયિલાચારી અને સ્વચ્છંદી થઈ રહેવા છતાં તેઓના ઉપર કોઈ પણ ભતનો અંકુશ રાખી શકતા નથી ? અને સમદેય તથા ધર્મીની પ્રબળતા સિવાય ખીલું શું કારણ છે કે આટલા ન્હાના સમુદાયમાં પણ જુદા જુદા વાગઓમાં ગૃહસ્થોને, જેવી જવાની તાણાતાણી થઈ રહી છે ? વિચારવાની જરૂર છે. બહુજ વિચારવાની જરૂર છે. મહાવીરના પૂજારીઓમાં-વીતરાગના ઉપાસકોમાં આટલો દેવ શોભે ? ધર્મ કે મમાજ ઉન્નતિનાં કાર્યોમાં પણ એક ખીજની સહાનુભૂતિ ન હોય, એક ખીજનું અનુમોદન ન હોય, એના જેવો ધર્મીગિ ખીજને કયો હોઈ શકે ? જ્યારે આવી અવસ્થા છે, તો પછી આપણે કેમ કહી શકીએ કે આપણે મહાવીરના પૂજારીઓ મહાવીરની આરાતુ પાલન કરીએ છીએ ? અને જ્યાં મહાવીરની આરાતુ પાલન જ ન હોય, ત્યાં મહાવીર જયન્તી-વાસ્તવીક જયન્તી ઊજવી એ કેમ મનાય ?

અતએવ મહાવીરના પ્રત્યેક પૂજારીએ મહાવીરનો ધર્મ અને મહાવીરની આરાતુ તરફ ધ્યાન આપીનેજ પ્રત્યેક કાર્ય કરવાની જરૂર છે. મહાવીર આરાતુ કરે છે કે તમે જન્મતના પ્રાણી માત્ર માથે મૈત્રીલાવ રાખો. જ્યારે આપણે ઘરમાં પણ ભાઈઓ ભાઈઓમાં પણ વૈર વિરોધ અને ધર્મીઓ રાખીએ, એ કેમ પાલવે ? મહાવીર આરાતુ કરે છે અને પોતાના વર્તનથી બતાવી આપે છે કે તમે તમારા દુરમન ઉપર પણ-તમારું ખરાબ કરનારા ઉપર પણ એક કડા-તોને અપનાવો અને વેરનો બદલો વેરથી ન લેતાં શાંતિથી દ્યો. જ્યારે આપણે અવૈરીને હિતકારોને પણ વૈરી માની ધર્મી અને દેવથી એનું જુર કરવા શાંતિવસ મગ્ન રહીએ, એ કેમ શોભે ?

પન્નગે ચ સુરેન્દ્રે ચ કૌશિકે પાદમંસ્પૃશિ ।

નિર્વિશેષમનસ્કાય શ્રીવીરસ્વામિને નમઃ ॥

આ શ્લોકનો પાઠ કરી ભગવાન મહાવીરને નમસ્કાર કરનારા આપણે એના રહસ્યનો જરા યે વિચાર ન કરીએ, એ કેમ હયિત ગણામ ?

અને તેટલા માટે મહાવીરના પ્રત્યેક પૂજારીએ આજથી મહાવીરના જન્મ દિવસથી નિશ્ચય કરવો જોઈએ કે:—

૧ હું મહાવીરના ધર્મને માનનારો પ્રત્યેક વ્યક્તિને અપનાવીશ અને તેની સાથે કોઈ પણ જાતનો બેદલાવ રાખીશ નહિં.

૨ હું મહાવીરના ધર્મની પ્રલાવનાનું કોઈ પણ કાર્ય હશે તેના પ્રત્યે મહાનુભૂતિ પ્રકટ કરીશ, અને મારાથી બનતી કોઈ પણ મજા દેવાને તૈયાર રહીશ.

૩ હું મહાવીરના કોઈ પણ પૂજારીની-પછી તે ગૃહસ્થ હોય કે માધુ-નિંદા નહિં કરું, તેમ ઈર્ષ્યા પણ નહિં કરું.

૪ હું જેમ બનશે તેમ જગતના પ્રાણિ માત્ર સાથે મૈત્રીભાવ ધારણ કરી તે આત્માએને મારા આત્માની બરાબર સમજાશ, અને તેમના પ્રત્યેના દ્વેષ ભાવથી દૂર રહીશ.

૫ હું મહાવીરના ધર્મને બહો લાગે, એવું કામ કદિ નહિં કરું. અર્થાત્ મહાવીરના શાસનની અપમાનના યામ, એવાં કાર્યોથી વેગળા રહીશ.

મહાવીરનો પ્રત્યેક પૂજારી મારા આ નમ્ર નિવેદન તરફ ધ્યાન આપે અને યત્નિયત અંશમાં પણ તેનું પાલન કરવા પ્રેરાય એટલું અંતઃકરણથી ઇચ્છી વિરમું છું ?

(૨૨)

ગુરૂડમવાદ.

જુદા જુદા સમયમાં, જુદા જુદા દેશોમાં જુદા જુદા વાદો ઉત્પન્ન થાય છે. અર્થાત્ કોઇ વખત શુદ્ધિવાદનું બળ વધે છે, તો કોઇ વખત વિજ્ઞાનવાદ વધે છે. કોઇ વખત આત્મવાદની સત્તા જાગે છે, તો કોઇ વખત સામ્યવાદ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. કોઇ વખત શ્રદ્ધાવાદ તો કોઇ વખત ક્રિયાવાદ, અને કોઇ વખત જ્ઞાનવાદ તો કોઇ વખત સત્તાવાદ વધી પડે છે. આવાજ ‘વાદો’ માં એક ગુરૂડમવાદ પણ છે. ભારતવર્ષના એક ખૂણાથી બીજા ખૂણા સુધી અત્યારે જો કોઇપણ ‘વાદ’ નું જોર ફેલાયું હોય તો તે ગુરૂડમવાદ છે. તેમાં પણ જૈનસમાજમાં તો આ ગુરૂડમવાદનું અત્યારે એકછત્ર સામ્રાજ્ય થયું હોય તેમ જોવાય છે.

ગુરુવાદ અમવા ગુરુમશાહી, એ 'નાદરશાહી' નો પ્રતિ-
ધ્વનિ છે. તાના મદ્દમા મન્ત બની બીજને કચડવા, પોતાની
સત્તાથી ગમેના અધર્મો કે અત્યાચારો ફેલાવવા, ધર્મના કે પુણ્યના
ઓઠા નીચે દમો કે અનીતિઓ કરવી, તેમ સ્વર્ગ-નરકની આ
વિઓ પોતા હાથમા જ હોવાનું લોકોને બાન કરાવી ધર્મના
નામે ગમે તેવું કામલા ચલાવવા, એ ગુરુમવાદિયોનું પ્રધાન લક્ષ્ય-
બિંદુ હોય છે.

આ ગુરુવાદના ઉપાસકો ન કેવળ ગૃહસ્થો જ છે, પરંતુ
મહાવીરના વડીલપુત્ર તરબિનો દાવો કરનારા અને 'મહાવીર' ના
નામે જનતાને બમા નાખનારા કેટલાક માધુઓ પણ છે, બન્ને
એમ કહેવામા આવે કે ગુરુમવાદનો મોટો ભાગે પ્રચાર તેઓ
દ્વારાજ થઈ રહ્યો છે તો તેમા કંઈ ખોટું નથી.

સાધુ એટલે પાગનું મદિર, સાધુ એટલે પ્રેમની ભૂતિ. માધુ
એટલે ઉત્તમ ચંદન અને સાધુ એટલે સુગંધી પુષ્પ. સાધુને સાસા-
રિક ખટપટો સાથે શા સંબંધ? માધુને કલેશ અને કષ્ટક્રમોની
શી જરૂર? સાધુથી કોધાદિ કષાયો કેમ કરી શકાય? અને માધુથી
ભવ્યાભાઓ ભાગત કેમ ફરે? પણ અહિં તો 'સાધુવાદ' નથી
'સત્તાવાદ' છે. અહિં તો 'ગુરુમવાદ' છે. અમે સાધુ એટલે
અમારાથી બધું ઘણું શ્રેષ્ઠ. સમસ્તકો નહિ દોસ્ત ગુસ્તાઈ. અમે
સાધુ થયા એટલે સત્તાના મદ્દમા ગમે તેને ગમે તેવા કડુવચનો
સંભળાવી શકીએ, અમે માધુ એટલે શિષ્યોને આગળથી મોકલી
સામંયા અને હુમલાઓ માટે પ્રેરણાઓ કરાવી શકીએ. અમે માધુ
એટલે સાચું કહેનારાઓ ઉપર પેટ ભરી આક્રમણો-આક્રોશ કરી

શકીએ. અમે માધુ, એટલે નજીવો મતભેદ ધરાવનાર કે વિચાર સ્વાતંત્ર્ય રાખનારને મર્યાદા કે જાતિબંધારની શિક્ષાઓ કરી કરાવી શકીએ. અમે માધુ, એટલે આત્મકલ્યાણનો સીન ઉભો કરી, ગમે તેવા બાળકો કે અજાણ્યોને દીક્ષા આપવા નમ્રાડી ભગાડી શકીએ. અમે માધુ, એટલે જ્યાં જોઈએ ત્યાં શ્રાવણોએ ઉત્પવો' ધૂમધામો-ઉજમણાં-ઉપધાનો કરવા જ જોઈએ. અને તે નિમિત્તે 'અમારી વાહવાહ પેપરામાં આવવીજ જોઈએ. પછી ભલે સમાજના લાખો મનુષ્યોને એક વખતનું અન્ન પણ ન મળતું હોય. ભલે, લાખો બાળકો અને યુવકો અશિક્ષિત અવસ્થામાં જીવે તો શુભરતા હોય, અત્રે હજારો વિધવાઓ રોટલીના ટુકડા માટે સર્ગા મંબંધીઓ અને બીજાઓને ત્યાં ભટકી ઠોકરે ચડતી હોય. અમને તેની દરકાર નથી. અમારે તો અમાડં કામ છે. અમાડં નામ થતું જોઈએ. ફલાણા ગામમાં ફલાણા મહારાજના પધારવાથી આવો અપૂર્વ ઉત્સવ થયો હતો અને આટલા દિવસ નોંધરસીઓ ઉડી હતી, તેમ ફલાણા ફલાણા ગામોથી પ્રસિદ્ધ ખેંડ બોલાવવામાં આવ્યા હતા, એમ પેપરામાં આવવુંજ જોઈએ. અમે તો સાધુ, એટલે સાહિત્ય-સેવક તરીકેનું કે એવું કાંઈ પણ સ્વાંગ રચી લોકો પાસેથી પૈસા કઢાવીજ શકીએ, પછી પૈસાનો ગમે તેવો દુરપયોગ થતો હોય.

શુદ્ધમવાદિયો પોતાની સત્તાના અવિભાનમાં શું શું નથી કરી શક્યા અને શું શું નથી કરતા ? આજ શુદ્ધમવાદિયોના ઉપદ્રવોથી જૈનસમાજ કેટલી ત્રસ્ત બની રહી છે ? એક પણ કાર્ય સર્વાંગ સુંદર નથી બની શકતું એનું શું કારણ છે ? શુદ્ધમવાદિયોના શુદ્ધમવાદજ, બૂઢતું જોઈતું નથી કે આપણી પ્રસિદ્ધ પુણેડીઓ શુદ્ધમવાદિયોના હાંદમાં ન ફસાઈ હત, તો આજે તેના પ્રત્યે જે મતભેદ

જેવા પામીએ છીએ, તે કદાપિ જેવા ન પામતે. એ ગુરૂમવાદિયોના જ પ્રતાપ છે કે આજે આપણાં તીર્થો ખાસ કરીને શત્રુંજય તીર્થ આવી ભયભીત સ્થિતિમાં આવી પડ્યું છે. એ ગુરૂમવાદિયોના જ પ્રતાપ છે કે મ્હોટા મ્હોટા મંદિરોમાં લાખોની મિલકતો હોવા છતાં તે મિલકતથી ધર્મનાં કે સમાજનાં કાર્યોને લગાર પણ દાયદો પહોંચતો નથી, બલકે એ મિલકતોના દુરુપયોગ થઈ રહ્યો છે. એ ગુરૂમવાદિયોના જ પ્રતાપ છે કે-ઉપધાનો અને એવી ખીણ ખીણ ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં પણ આજે ટેકસો હાવાતી ભોગવી રહ્યા છે. એ ગુરૂમવાદિયોના જ પ્રતાપ છે કે આવા કટોકટીના સમયમાં પણ જૈન સાધુઓ પોતાનું સંગઠન કરી શકતા નથી. એ ગુરૂમવાદિયોના જ પ્રતાપ છે કે જૈનધર્મ પાળનારી અનેક જાતિયો આજે અન્યાય ધર્મોમાં ભળી ગઈ છે. એ ગુરૂમવાદિયોના જ પ્રતાપ છે કે જૈન સમાજનો સામાન્ય વર્ગ આજે માધુના નામથી ભડકી રહ્યો છે. ગુરૂમવાદિયોએ જૈન સમાજમાં શું શું નથી કર્યું ? સમાજની છિન્નભિન્ન અવસ્થા ગુરૂમવાદિયોના ગુરૂમવાદને આભારી છે. મ્હોટાં મ્હોટાં શહેરોમાં ગાડાઓ બંધાઈ જવા, એ ગુરૂમવાદિયોના ગુરૂમવાદને આભારી છે. આદર્શ અને અતિ ઉપયોગી સંસ્થાઓને તોડી પાડવાનો પવિત્ર (૧) પ્રથમ ગુરૂમવાદિયો જ કરે છે, પોતાની અમમતાને લોકવા ખીજાની ઉત્કૃષ્ટતાને અપરૂષ્ટતાના આકારમાં બતાવવાનું કાર્ય ગુરૂમવાદિયો જ કરી રહ્યા છે. જિનમંદિર જેવાં શાન્તિતાં અને ધ્યાન કરવાના સ્થાનો અશાન્તિમય અને આડંબરી ગુરૂમવાદિયોએ જ બનાવી મૂક્યાં છે. ગુરૂમવાદિયોએ શું નથી કર્યું ? એમના પવિત્ર (૧) ગુરૂમવાદનો પ્રભાવ એમણે ક્યાં નથી પાડ્યો ? અને તેમ કરીને એ ગુરૂમવાદથી તેઓ ચોક્કસ ઉપાશ્રયના માલીક બની એમવા છતાં પોતાને અન્યાર, ચોક્કસ ક્ષેત્રો-

માંજ વિચરનારા હોવા છતાં પોતાને દેશ દેશાન્તર વિહારી, ચોક્કસ ગૃહસ્થોના ધરોમાં જ ગોચરીએ જનારા હોવાં છતાં પોતાને લૈક્ષ્યમાત્રોપજીવી, ખુબ ભારે કિંમતની કાંબો અને દુસાલા રાખવા છતાં અને ખીજાં ઉપકરણોના પટારા ભરી તેના ઉપર મૂઝાં રાખવા છતાં પોતાને નિષ્પરિચી કહેવાય છે; એટલુંજ નહિ પરંતુ ક્રોધની ભૂતિ હોવા છતાં સમાજમણ, કપટ-પ્રપંચમાં રાત દિવસ મગ્યા રહેવા છતાં નિષ્કપટી; શાસનની અંદર સત્તાનાં કામો કરવા છતાં પોતાને શાસનસત્તાદ્, આકંઠ અસાનત ભરેલી હોવા છતાં પોતાને મહાન પંડિત, આચાર્યનો કે સાધુનો એક પણ શુભ શોધ્યો એ જડે તેમ ન હોવા છતાં પોતાને સૂરીશ્વર, અને મહા-મુનિરાજ, તેમ કહીંકી ફંદ કહીંકા રોડા, માનુમતિને કુળવા જોડા વાળી કહેવત પ્રમાણે ધધર-ઉધરના રખડાઉ સ્વચ્છંદી સાધુ-એને સાથે ફેરવવા છતાં પોતાને મહોદય સમુદાયના નાયક કહેવાયવા અને મનાવવા નૈયાર થનારા શુરૂડોની કરતૂતોથી હવે સમાજે આવધાન થવાની જરૂર છે.

આવા શુરૂડો ન કેવળ સાધુવર્ગમાંજ છે. પરંતુ ગૃહસ્થવર્ગમાં પણ તેની સંખ્યા કંઈ કમ નથી. ડહાપણ શુદ્ધિ કે લલાઇની સાથે બારમો અંદ્રમાં ધરાવનાર કેવળ લક્ષ્મીના મદમાં મસ્ત રહી ખીજા નિર્ધન કે અસ્પર્ધનવાળાએને હઠધ-નીચ-કે શુભામ સમજનારા શુરૂડોનું અસ્તિત્વ જેમ જનસમાજમાં છે, તેમ, આઘી અક્લ મેં ઔર સવ, વેદ અક્લમેં હમ સમજનારા કેટલાક કેળવાપણાઓ, ખીજાને અશિક્ષિત અસમજદાર અને મૂર્ખ સમજી પોતાની વાગડોળ જે એક હત્યુ સત્તાથી ચલાવી રહ્યા છે, અથવા ચલાવવાની કોશીસ કરી રહ્યા છે, એ પણ એક જાતનો શુરૂડમ જ છે. આવા શુરૂડમ-વાદિયો જે મંદિરોના ટ્રસ્ટી હોય તો ત્યાં તેઓ તે મંદિરોની મિલકતને

પોતાની મિલકતની માફક ગમે તેમ તેનો વ્યય કરી શકે. જો તેઓ કોઈ ગામના સંઘના આગેવાન છે, તો તેઓ પોતાની આગેવાનીના મદદમાં કોઈની મિલકત દાવપેચથી પચાવી પાડે, ધારે તેને સમાજમાં ઉતારી પાડે કે ગમે તેમ કરે. એમને કોઈનાથી કંઈ કહી શકાયજ નહિ.

મતલબ કે ગૃહસ્થવર્ગમાં પણ આવા ગુરૂડમવાદિઓ અવશ્ય છે. અને એઓ પોતાના ગુરૂડમવાદનો ઉપયોગ ખુબ કરી શકે છે, પરંતુ એ ગુરૂડમવાદિઓએ સમજવું જોઈએ છે કે કોઈપણ જાતની સત્તા, ખીજાઓના ઉપર જુદામ ગુમરવા માટે નહિ, પરંતુ ખીજાઓને અપનાવવા માટે પ્રાપ્ત થાય છે. સમાજ કે જાતિ, ધર્મ કે સમ્પ્રદાય, મલા કે સોસાયટી, સંસ્થા કે પેઢી-ગમે ત્યાં આધિપત્ય પ્રાપ્ત કરે, પરંતુ તે આધિપત્યનો-ગુરૂડમવાદનો દુરુપયોગ આ વીમમી મદોની જગતા તો કદિ પણ સહન કરી શકે નહિ. જમાનો બદલાયો છે. પ્રાચીન મમયમાં પણ મમાજની દૃષ્ટિએ, ધર્મની દૃષ્ટિએ, કાર્યકર્તાઓની દૃષ્ટિએ મહાન પુરુષો-સત્તાધારી પુરુષો અવશ્ય થયા છે, પરંતુ તેઓ આજકાલના સત્તાધારીઓની માફક ગુરૂડમવાદ નહોતા ચલાવતા. કારણ કે તેઓ પોતાને એક સત્તાધારી નહિ, પરંતુ સેવક તરીકે ઓળખાવતા હતા. એમણે પોતાની ગુરૂતા-મ્હોદાપણાનો લાભ ખીજાઓને સત્તાવવામાં, રંબડવામાં, અન્યાય કરવામાં નહોતો લીધો, પરંતુ જે જે વિષયમાં તેઓ મ્હોટા મણાયા તે તે વિષયને લંગતા મહત્વના કાર્યો કરવામાં લીધો હતો અને તેનું જ એ કારણ હતું કે તેઓ આજે પોતાનાં નામો ઇતિહાસનાં પૃષ્ઠમાં સુવર્ણાક્ષરે અંકિત કરાવી ગયા છે.

મંપ્રતિ, યેશુિક, સંદ્રપ્રલોત, આમ, સિવાદિત્વ, વનરાજ અને કુમારપાદ જેવા જૈનરાજ્યો અને શકકાલ, વિમલ, ઉદયન, વાગ-

ભટ, વસ્તુપાલ, તેજપાલ, ભામાશા અને કર્મચંદ્ર જેવા સત્તાધારી જૈન મંત્રિયો ધારતે તો આજના કંગાલ સત્તાધારી જૈન ધનાઢ્યો અને કહેવાતા કેળવાયલાઓ કરતાં કેટલાએ ગુણો પોતાનો ગુરૂકમવાદ ફેલાવી શકે. પરંતુ નહિ તેઓ પોતાને ધર્મના, સમાજના, અને સાધર્મિક ભાષના એક સેવક તરીકે સમજતા હતા. બીજા ભાષઓની ઉન્નતિમાં જ પોતાની ઉન્નતિ અને અને કીર્તિ સમજતા હતા. આવી રીતે જૈન રાજાઓ અને મંત્રિઓજ નહિ; પેથડસા, ઝાંઝથુ, ઝગડુસા, જમસિંહ, ભામાશાહ, જવડ ભાવડ મારંગ અને ખેમાહગલિયા જેવા ધનાઢ્યોએ ગુરૂકમવાદ તો નહોતો જ ચલાવ્યો. તેઓ બીજા સાધારણ સ્થિતિના લોકોને કોઈ ચીજ નહિ સમજવાનો સત્તામદ તો નહોતા જ રાખતા. આવી જ રીતે ભદ્રબાહુસ્વામી, ઉમાસ્વાતિવાચક, હરિભદ્રસૂરિ, રત્નપ્રભસૂરિ, કાલિકાચાર્ય, બ્રહ્મભટ્ટિ, સિદ્ધર્ષિ મહારાજ, ચરોભદ્રસૂરિ, મલ્લવાદી, મલધારી હેમચંદ્રાચાર્ય અને હીરવિજયસૂરિ આદિ મહાન પ્રભાવક આચાર્યો એવા થઈ ગયા છે કે જેમની આગળ અત્યારના આચાર્યો અને સાધુઓ ચરણરજ મમાન જ ગણી શકાય. તે મહાન આચાર્યો આખા સમાજ ઉપર પોતાની સત્તા ધરાવી શકતા હતા. સમાજનું એક પાનું પણ એમની આજ્ઞા સિવાય ન હાલી શકે, એવી સત્તા અને શોભતા રાખતા હતા, પરંતુ કોઈ કહી શકે તેમ છે કે તેમણે મમાજમાં ગુરૂકમવાદ ચલાવ્યો હતો ? ખરી વાત તો એ હતી કે તેઓ પોતાના મહત્ત્વ કરતાં શાસનનું મહત્ત્વ વધારે સમજતા હતા. તેમને પોતાની કીર્તિ કરતાં શામનની કીર્તિ વધારે પ્યારી હતી. પોતાના રાગી કરતાં શામનરાગી બનાવવાનું તેમને વધારે પમંદ હતું. પોતાના સ્વાર્થ કરતાં જગતનું કલ્યાણ તેમને વધારે ગમતું હતું, અને તે જ કારણ હતું કે-જેમ તેઓ આખી સમાજને અપનાવતા

હતા, તેમ આનાલક્ષ્ય આરી મમાજ તેમને અપનાવતી હતી. તેઓ સમાજની નાડને તપાસનારા સાચા વૈદ્યો હતા તેઓ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને જાણનારા સાચા મમયજ્ઞો હતા તેઓ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ જોઈને જૈન કલ્યાણુના કાર્યો કરવા વધારે પસંદ કરતા હતા, નહિ કે- ' પીઠેસે ચલી જાતી હૈ ' એ કહેવનને અર્થિતાર્થ કરવામા લોખંડ્યાણુ મમજતા હતા સમય પર શામનને માટે પ્રાણુ આપવાને તેઓ તૈયાર રહેતા જૈનધર્મની પ્રભાવના માટે માન કે અપમાનની પણ તેઓ દુશ્મર નહિ કરનારા હતા મદોપમા કહીએ તો તેઓ સત્તા વાદમા-ગુરુકમવાદમા નહિ માનનાગ હતા, પરંતુ શાસનવાદમા માનનારા-સેવાભાવને પસંદ કરનારા હતા તેઓનો દૃઢ વિશ્વાસ હતો કે સેવા કરવામા આત્મકલ્યાણુ મમાયતુ છે, નહિ કે મત્તા ભોગવવામા.

અમારા આચાર્યો, પન્થાઓ મુનિવરો અને ગૃહસ્થવર્ગ, કે જેઓ ગુરુકમવાદમા માનનારા છે, એઓએ આપણા તે પૂર્વ પુરૂષોના જીવનો ઉપર ધ્યાન આપવાની જરૂર છે અને તેવીજ રીતે જેઓને શામનનો પ્રેમ છે, જેઓ મહાનીર પ્રમાણિત મૈત્રીભાવમા માનના છે, જેઓ જૈનધર્મની વાસ્તવિક પ્રભાવનાને ચાહનારા છે, જેઓ જૈનમમાજમા ફેલાયેલા આ અધમગથી દુઃખજેના છે, જેઓ વાસ્તવિક સંપત્તો નીપટ જૈન જગતમા પ્રમશચા ચાહે છે, જેઓને પોતાના માધર્મિક ભાઈઓની દાઝ છે અને જેઓ આ જુદામને અધર્મનું કારણુ સમજે છે, તેઓએ હવે જાગૃત થવાની જરૂર છે.

જેના હૃદયમા સત્ય સર્વ જગદગી રહ્યો છે, એનાથી અધર્મ સહન ન જ થઈ શકે, એમણે એતનું જ ગુણુ એમણે સંધ્યહાર કે જાતિમહારનો ભય ત્યાગવોજ ગ્યો એમણે જૂઠા દાક્ષિણ્યને દેશવટો આપવોજ રહ્યો એમણે મમાજના ભવા માટે ફકિરી સેવીજ

રહી. એમણે શુદ્ધમવાદિયોના ઉપદેશને આસાનીથી વધાવી લેવા કમર કસવીજ નોંધ્યો. એમણે જગતના કલ્યાણને માટે કેશરીમાં કરવા જ નોંધ્યો. એમણે મત્યં દૂયાત્ પ્રિયં દૂયાત્ ન દૂયાત્ સત્યમપ્રિયમ્ એ નીતિને સ્વાહાદેવી દષ્ટિથી નીકાળી નમ્ન સત્ય કહેવાને બહાર પડવુંજ નોંધ્યો. મારા નમ્ર મત પ્રમાણે આવા શુદ્ધમવાદિયોથી જગતને સાવધાન કરવા માટે એક દુકડીએ બહાર પડવાની જરૂર છે. આવી એક દુકડી દેવજા આજ કાર્યને માટે ફકીરી લાઇને બહાર નીકળે અને ગામે ગામ, શહેરે શહેર, ગલીયે ગલીયે અને બજારે બજારે જાહેર વ્યાખ્યાનો દ્વારા, છૂટા હે'ડખીસો અને ટ્રેકટો દ્વારા, સલાઓ અને સોસાઇટીયો દ્વારા જૈન સમાજના પ્રત્યેક અંગમાં રહેલો મોડો અને તે કોની દ્વારા થઇ રહ્યો છે ? શા માટે થઈ રહ્યો છે ? એ મડાઓને દૂર કરવાના વાસ્તવિક શા શા ઉપાયો છે ? એ બધી હકીકતો જરા પણ દાક્ષિણ્ય કે શેફ રાખ્યા સિવાય, જરા પણ મીઠું મરચું કે ઓપ ચદાવ્યા સિવાય જ નમ્ન સત્ય રૂપે પ્રકાશ કરવું નોંધ્યો. પરંતુ સજીર, આવું કામ માથે લેનારાઓએ સાચા આદર્શ ખનવાની જરૂર છે. સત્યની મૂર્તિ ખનવાની જરૂર છે. સાચા લાગી ખનવાની જરૂર છે. જે આમ યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરીને એક ટોળા બહાર પડે તો જરૂર શુદ્ધમવાદિયોનું જોર ઓછું થાય. અને મમાજ કાંઈક પોતાનું કર્તવ્ય સમજતી થાય. શાસનદેવ એવા શુદ્ધમવાદિયોને સદબુદ્ધિ આપો, એ જ ઇચ્છી વિરમું છું.

(૨૩)

इतो अष्टस्ततो नष्टः

જોનધર્મ કે જોનસનાજના ઉન્નતિના કાર્યમાં મ્હોટો 'કાળો' મુનિરાજોએ આપેલો છે. એ વાતની સાક્ષી 'ઇતિહાસનું' પ્રત્યેક પૃષ્ઠ આપી રહ્યું છે. એમાં 'કાષ્ઠથી' પણ ના પાડી શકાય તેમ નથી. અને એ વાત બિલકુલ સત્ય છે કે રાતદિવસ દ્રવ્યની અને કુદુંબ કમ્પીલાની રક્ષા કરવાની ધુનમાં રાત્રીપત્રી રહેલા મૃદરથો, સંસારની મમરત ઉપાધિઓથી અલગ થયેલા, ત્યાગની મર્તિસમાન મુનિરાજોથી કદિ પણ આગળ વધી શકેજ નહિ. કાષ્ઠ પણ કાર્યમાં મુનિરાજોથી વધુ કાર્ય કરી શકે નહિ, એ માફ દદ મન્તવ્ય છે. પરન્તુ તે મુનિરાજો વધારે કાર્ય ક્યારે કરી શક્યા હતા ? પોતાના લક્ષ્યબિંદુને અરણ્યમાં રાખ્યું હતું ત્યારેજ. લક્ષ્ય ભૂલી

जनास गृहस्थो के माधु केस पणु पोतानुं माधुं कार्य करी शकता नथी. ज्ये तेजोनी स्थिति इतो अष्टस्ततो नष्टः जेवीज याय छे. दाभसा तरीके वृत्तमान स्थिति. वर्तमान ममयमां आटला आटला आचार्यो, पं-यासो, मुनिराजो होवा छतां अने गृहस्थवर्गमा पणु ममयानुसार मारा सारा धनाइयो होवा छतां जेष्ठजे तेवी उन्नति थप शकती नथी, जेनुं शुं कारणु छे ? जेकर कारणु, के जने वर्ग पोतपोतानुं लक्ष्य थूके छे, दाभसा तरीके यतुर्भांमनो ममयज आपणो जेष्ठजे.

यतुर्भांम नष्टके आवतानुं याय छे, जेरले गृहस्थो पोत पोताना गाभेमां मुनिराजनेने लक्ष जवा मटेनी तैयारी कजे छे. ज्यारे मुनिराजो पणु क्षेत्रा पसंद करवानो छवम आदरे छे. परंतु आ जने वर्गमां पोत पोतपोतानुं लक्ष्य थूकायु छे जे साज्येन दाभ जेष्ठ शेके छे.

मुनिराजनेने आग्रहपूर्वक विनति करी पोताना गाभेमा यतु-भांम कशवामां शेा हेतु होवा जेष्ठजे, जे संपंधी आपणो विचार करीजे छीजे त्यागे स्मृष्ट जन्माय छे के—

" मुनिराजोना रहवाथी शासनप्रभावनानां कार्यो याय, धर्मक्रियाओ याय. व्याख्यान-वाणीद्वारा जिन प्रवचननो लाभ भजे, धर्मयर्थो द्वारा नवां नवां तत्त्वोनुं ज्ञान भजे, कुशिवानो द्वर थाव, आत्मशुद्धि याय, अने सारी सारी तपस्याओ याय. " आज हेतु मुनिराजनेने यतुर्भांस संप्रवातो होवा जेष्ठजे.

तेवीज रीते मुनिराजो पणु क्षेत्रोनी पमंङगी जेटला मारे के के—

" शान्तिपूर्वक चरित्रनी आराधना याय, ज्ञान ध्यान तप-

જાપાદિ યદ્ય શકે, ખીજા જીવો ધર્મ પામે, અને શિક્ષા આદિ સમા-
જોપયોગી કાર્યો થાય. "

એ શુભદષ્ટિથી ક્ષેત્રોની પસંદગી કરવી જોઈએ.

પરંતુ વર્તમાન સમયમા તો ઘણે ભાગે આ બંને વર્ગના
ઉદ્દેશ્યોમાં ફર્ક પડી ગયેલો જોવાય છે.

કોઈ પણ ગ્રામના આગેવાનો મુનિરાજને વિનંતિ કરવા અગાઉ
વિચારે છે કે—

" એવા સાધુને આપણે લાવો કે જેઓ આપણી જા એ હા
કરે. અને આપણો દોર સંધ ઉપર ચાલે છે એ પરાખર ચાલ્યા
કરે. "

વળી સાથે એ પણ વિચારે છે કે— " એવા ચલતા પૂરજા
સાધુને લાવો કે જેની ખટપટથી સંધમાં ઉપજ સારી થાય. ' આમ
મુનિરાજને વિનંતિ કરવામાં જેમ આવકો પોતાનો ઐહિક સ્વાર્થ
સાધવાની દષ્ટિ રાખે છે; તેવીજ રીતે મુનિરાજે પણ વિચારે છે કે—

" એવા ગ્રામમાં ચોમાસું કરીએ કે જ્યાં મન ધાયું કાર્ય
કરી શકાય. આવકો આપણા વળના હોય, સિખ્યાદિને પંચાસાદિ
પદવી આપવી હોય તો ખૂબ ધૂમધામપૂર્વક આપી શકાય. અથવા
સ્વયં આચાર્યાદિ પદવી લેવી હોય તો બધા સમ્મત થાય. ઉપધા-
નાદિ ધૂમધામો મનમાની રીતે કરી શકાય, અને તેની ઉપજ આપણે
જ્યાં રાખવી હોય ત્યાં રાખી શકાય. "

આવી રીતે મુનિરાજે પણ પહેલેથી વિચાર કરે છે. આ પ્રમાણે
બંને વર્ગનાં લક્ષ્યો ચૂકાયાં છે. ધર્મબુદ્ધિ-ઉપકારની લાગણીથી
ફેટલા સાધુઓ ચોમાસાં કરે છે અને કયા આવકો ચોમામાં
કરાવે છે ?

વળી કેટલીક વખત તો કેટલાક મુનિરાજો એજ વિચારે કે “ આ વખત મુંબઈ કે સુરત ઉપરો કે ન્યાં સારી રીતે કામ તો થાય. ” (આ કામ કયું, એ વાચકો સ્વયં વિચાર કરી શકે છે.) વળી કેટલાક એવાં ક્ષેત્રો શોધે છે કે ન્યાં છોકરાઓને કે બાપ્તઓને દીક્ષાઓ માટે નસાડવા-લગાડવાનું પણ સારી રીતે બની શકે. ન્યારે કેટલાક સાવ પતિત થયેલા બ્રહ્મચારિઓ તો ન્યાં મનમાની ઇચ્છા-તૃપ્તિઓ થાય, એવાંજ ક્ષેત્ર શોધે છે.

આ બધી મનોવૃત્તિઓ લક્ષ્ય ચૂકાયાનુંજ નિર્ણયક ખબરુ કરે છે. શું કાંઈ એમ વિચારે છે કે આ વખતે તો ચાલો એવા ક્ષેત્રમાં કે ન્યાં મુનિરાજોના વિહારના અભાવે લોકો ધર્મ છોડી રહ્યા છે ? શું કાંઈ એમ વિચારે છે કે ચાલો એવા ક્ષેત્રમાં કે ન્યાં શ્રાવકો મંદિરોની સામે યે જોતા નથી, અને મંદિરમાં મહત્તી આશાતનાઓ થઈ રહી છે ? શું કાંઈ એમ વિચારે છે કે-ચાલો એવા પ્રદેશમાં કે ન્યાં જૈનોનું એક પણ ઘર નથી. ત્યાં જઈ જૈનભાવના સ્થાપન કરીએ ? શું કાંઈ વિચારે છે કે-ચાલો એવા પ્રદેશમાં કે ન્યાં માંસાહાર વધી રહ્યો છે. ત્યાં ગમે તેટલાં કપ્પો સહન કરી-રહી-માંસાહાર ત્યાગ કરાવી મુનિમાર્ગ પ્રુદ્ધો કરીએ ? શું કાંઈ એમ વિચારે છે કે-ચાલો એવા પ્રદેશમાં કે ન્યાં કાંઈ નહોતો મોટો રાજા હોય તેને જૈનધર્મનો અનુસાગી બનાવીએ ?

જો મુનિરાજો આવી શાસનની લાગણુથી-ધર્મની ભુદ્ધિથી-ખરી પ્રભાવનાનું લક્ષ્ય રાખીને પોતાના વિહારો અને ચતુર્માસના નિયુઓ કરતા હત-કરતા આવ્યા હત, તો આજે જૈન ધર્મજિઓની સંખ્યા ગણી ગાંડી રહેવા પામત જ નહિ, આજે જૈનધર્મ ગુજરાત કાઠિયાવાડના ખાઓચીપામાં જઈને પડ્યોજ ન હત, આજે મારવાડ-

મેરાડ માલરામાં અનેક મંદિરોનાં બારણાં બંધ થયાંજ ન હત, બંગાળ અને મગધ જેવા પ્રદેશમાં આટલો માંસાહાર વધતજ નહિ, બંગાળની લાખોની સંખ્યામાં હયાતી ધરાવતી ' સરાદ જાતિ ' જૈનધર્મથી વિરુદ્ધ થતજ નહિ.

અમારા મુનિવર્ગે ક્ષેત્રોની પસંદગી ક્યાની કરવાની છે ? જે ક્ષેત્રોને પોતાના ગરાસ તરીકે માની રાખ્યાં છે ત્યાંની ! જ્યાં ખૂબ દાળ ગળે છે ત્યાંની ! જ્યાં પોતાની ઇચ્છા મુજબ આહાર અને વસ્ત્રોની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યાંની ! જ્યાં ચેલા આપટ વધારવા માટે છોકરાઓ નમાડી-લગાડી સકાય ત્યાંની ! જ્યાં ધર્મના નામો દગો રચી મન ફાવ્યું કરી સકાય ત્યાંની ! અને અમે ઉપાશ્રયો પણ એજ પસંદ કરીશું કે જેને અમારા મઠ તરીકે માની લીધેલ છે અને જ્યાં જેમનાર આવકોની પાસે ગમે તેવી અસંભવિત-અસત્ય વાતને પણ સંભવિત અને સત્ય કહેવરાવી શકીએ છીએ.

અમને દરકાર નથી કેાઈ રાખને જૈન બતાવવાની, અમને દરકાર નથી જૈનધર્મની વાસ્તવિક પ્રભાવનાની. અમને દરકાર છે અમારી પ્રભાવનાની, અમને દરકાર છે અમારી ઇચ્છાતુષ્ણિઓની, પછી તે ધર્મના શ્વાંગ નીચે કરાવીએ કે ગમે તે નિમિત્તે. અમને જગતના પ્રાણિયોને શુદ્ધશ્રાવક બનાવવાની જરૂર નથી. અમારે માટે તે શ્રાવકો બહુ છે કે જેમને અમે અમારી ઝોળીમાંથી બાચક લરી લરીને સમક્ષિત આપ્યું છે, અને અમારા સિવાય બીજાને ગુર નહિ માનવાના-અરે, સાધુ પણ નહિ માનવાના નિયમો કરાવ્યા છે.

બસ, અમારે માટે તો ક્ષેત્રો, તે ઉપાશ્રયો અને તે શ્રાવકો ધારી છે. અમારે તો બીજું જગત જોવાની જરૂર નથી.

આ લક્ષ્મિદેવે ચૂકવાનાં લક્ષણો નહિં તો બીજું શું છે ? અમારો મુનિવર્ગ આમ લક્ષ ચૂકવા છતાં પણ પોતાનાં વ્યાખ્યા-
નોમાં તેજ પૂર્વાચાર્યોનાં ઉદ્ધરણો જોરજોરથી મંલજાવશે કે જેમણે
કેવળ ધર્મની ગણા ખાતર જનધર્મની પ્રભાવનામાં જ પોતાનાં
છત્તો બેસીત કર્યાં હતાં, લગભગ પણ ઐહિક સ્વાર્થને પોતાના
કાર્યોમાં સ્થાન નહોતું આપ્યું,

સમપ્રતિરાજ્યે કૃત્રિમ સાધુઓને અનાર્થ દેશોમાં મોટલી
મુનિગણેનો વિહાર ખુલ્લો કર્યાનું દૃષ્ટાન્ત અમારા મુનિવર્ગની
જિજ્ઞાસા ઉપર બરાબર રમી રહ્યું છે; કુમારપાળ અને હેમચંદ્ર,
હીરવિજયસુરિ અને અકબરનાં દૃષ્ટાન્તો પણ અમે ધક્કા માથે
જનતાને મંલજાવીએ છીએ, ધર્મની નિંદા નહિ થવા દેવાના કારણે
સાધુએ પોતાનો વેપ બાળી દીધાનાં ઉદ્ધરણો પણ આપીએ છીએ.

પણ એ બધું ગૃહસ્થોને સમજાવવા ખાતર અમે આવા
શામન રંગી છીએ, એવું કમાવવાની ખાતર અમારે તેમાંનું કંઈ
કરવું નથી. અમારે તો અમારા ભકતો પાસે વાહવાહ કહેવરાવવી છે.
અને તેટલા માટે જ અમે દૃષ્ટાન્તોદ્ધાર ગૃહસ્થોને ઉત્તેજિત કરીએ
છીએ-અમારો શાસનપ્રેમ બતાવીએ છીએ,

પરંતુ અમારે તેમાંનું કરવું-કરવું કંઈ નથી. અમારે તો
અમારાં ધાર્યાં ક્ષેત્રોમાં રહેવું છે, અને મોજે ઉઠાવવી છે. અમે બહાર
નીકળીએ તો મન ધાર્યાં તોફાનો કેમ કરી શકીએ ? અમારી સત્તાનો
ઉપયોગ કેમ કરી શકીએ ! બીજાની ઈર્ષ્યાથી કે ગમે તે કારણે આચાર્યોદિ
પદનીઓ લેવી હોય તે કેમ લઈ શકીએ ? પરંતુ અમારો મુનિવર્ગ
ભૂલી જાય છે ! આ પ્રમાણે વર્તમાનમાં इतो अष्टस्ततो नष्टः જેવું જ
બને છે, જે ઉદ્દેશથી ચારિત્ર સ્વીકારાયું છે, તે ઉદ્દેશની પૂર્તિ શું આથી

યામ છે ? શું ચારિત્રનો વાસ્તવિક આનંદ મળે છે ! અને ન્યાં વાસ્તવિક આનંદ જ નથી. તેમ સાધુ થવાના ઉદ્દેશની પૂર્તિ નથી, ત્યાં જીવનની સાર્થકતા થી ? અને એવી અવસ્થામાં इतो भ्रष्टस्ततो नष्टઃ થવા જેવું નહીં તો બીજું શું છે ?

વળી દેહલાક તો એમ બહાનાં કાઢે કે—“ શું કરીએ ! ” શ્રાવકોનો અત્યંત આગ્રહ છે. આ જરા દેહાણું દેહાણું કામ બાકી છે, તે પૂર્ણ કરવાનો આગ્રહ કરે છે. અમારા હાથે રાજઆત થઈ છે, માટે પૂર્ણ પણે અમારા હાથે જ કરવાનું આવશે કહે છે. ”

પરંતુ આમાં નરી કષ્ટપદુતા સિવાય બીજું કશું નથી હોતું. જેમને પોતાના ચારિત્રના રક્ષણની લાવના છે, જેમના હૃદયમાં પરા-પકારની ઉત્કૃષ્ટ ઇચ્છાઓ રહ્યા કરે છે, જેમને શાસનની વાસ્તવિક પ્રભાવના કરવાની અભિલાષાઓ છે, તેઓ આવાં બંધનોને તૃણવત્ સમજે છે. ખરી વાત તો એ છે કે તે સ્ત્રેષ્ઠ અને ગૃહસ્થો ઉપરનો મોહ છોડાતો નથી. જો તે મોહ દૂર થાય, તો સંસારના ત્યાગી મહાત્માઓને માઇની પણ પ્રતિબંધકતા નહતી નથી.

આ પ્રસંગે અમારા મુનિવર્ગે જગદ્ગુરુ શ્રીહીરવિજયસુરિ મહારાજનું દષ્ટાન્ત ખાસ કરીને સ્મરણમાં લાવવા જેવું છે. હીરવિજયસુરિ ગુજરાતનાં જ ઉત્પન્ન થયા, અને ગુજરાતમાં જ વિચર્યા. ગુજરાતનાં જ આહારપાણી એમના જીવનને બંધ બેસતાં થઈ પડ્યાં હતાં પરંતુ જે વખતે અકબર બાદશાહે ફતેહપુર સીકરી પહોંચવાને માટે નિમંત્રણ મોકલ્યું અને અમદાવાદ, ખંભાત તથા ગાંધારના આગેવાનો સરીજીને એવા વિકટ પ્રદેશમાં નહિ જવા માટે આગ્રહ કરવા લાગ્યા, તે વખતે સુરિજી મહારાજે આખા સંધને કયા શબ્દોથી પ્રતિજ્ઞાધ કર્યો હતો, એની ખબર છે ! આવકોને

ધણે વાદવિવાદ અને યુક્તિઓ થઈ ગયા પછી જગદ્ગુરુ હીરવિજય-સૂરિ મહારાજે તમામ સંઘને સમજાવતા કહ્યું હતું કે:—

“ મહાનુભાવો ! તમારા બધાઓના વિચારો મેં અત્યાર સુધી શ્રવણ કર્યા છે. અને હું સમજું છું ત્યાં સુધી પોત પોતાના વિચારો પ્રકટ કરવામાં કોઈનો પણ ખરાબ અભિપ્રાય નથી. સૌએ લાગતો કિદેશ રાખીનેજ પોતાના અભિપ્રાયો બતાવ્યા છે. હવે હું મારો વિચાર જણાવું છું.

“ જો કે એ વાતનું અસારે લાંબુ વિવેચન કરવાનો પ્રસંગ નથીજ કે આપણા પૂર્વાચાર્યોએ કેવળ શાસનની સેવા માટે માત્ર અપમાનની દરકાર રાખ્યા સિવાય રાજદરબારમાં પગપેસારો કરી કરીને રાજ્યોને પ્રતિબોધ કર્યો હતો. એટલુંજ નહિ પરંતુ, તેઓ દ્વારા શાસનહિતનાં મ્હોટાં મ્હોટાં કામો કરાવ્યા હતાં. કાણુ નથી જાણતું કે—આર્યમહાગિરિએ સંપ્રતિરાજ્યને, બપ્પભટ્ટીએ આમરાજ્યને, સિદ્ધસેન દિવાકરે વિક્રમાદિત્યને અને કલિકાલ સૂર્યશ પ્રભુશ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે કુમારપાળરાજ્યને—એમ અનેક પૂર્વાચાર્યોએ અનેક રાજ્યોને પ્રતિબોધ્યા હતા. અને તેનાજ પરિણામથી જૈનધર્મની અત્યારે આટલી, જાહોજલાલી જોઈ રહી છે છીએ. લાકડાઓ, જો કે હું તો તે પૂજ્ય પુરોહતી પગની-રજ સમાનજ છું, તો પણ તે પૂજ્ય પુરોહતા પુણ્યપ્રતાપથી ચાવડ્ બુદ્ધિવલોદયમ્ એ નિયમાનુસાર કંઈ પણ શાસનસેવા માટે ઉઘમ કરવો, એ મારી ફરજ સમજું છું. વળી આપણા તે પૂજ્ય પુરોહતે તો રાજ્ય દરબારમાં પગ પેસારો કરવામાં કેટલીક મુશ્કેલીઓ પડી હતી. અને આ તો સમ્રાટ પોતે આપણને આમંત્રણ કરે છે. તો પછી આપણે તેના આમંત્રણને પાછું ઠેકવું, એ મને તો વ્યાજબી લાગતું નથી. તમે બધા સમજી રહ્યા છો કે હજારો બહે લાખો મનુષ્યોને ઉપદેશ

આપવામાં ને લાલ રહેલો છે, તેના કરતાં કદ ગુણો લાલ એક રાત્રીને-મંત્રાટને ઉપદેશ આપવામાં રહેલો છે, કારણ કે ગુરૂપાથી યદિ મંત્રાટના હૃદયમાં ને એક પણ વાત ઉતરી નય. તો તેનું અનુકરણ કરવાને હજારો કે લાખો મનુષ્યોને બાધ થવું જ પડે. વળે આપણે એ વિચાર કરવાની પણ જરૂર નથી કે-જેને ગરજ હશે તે આપણે ત્યાં વરતુનો સ્વીકાર કરવાને આવશે. આવા વિચારો શાસનને માટે લાભદાયક નથી. સમારમાં-પાતાની મેળે ધર્મ કરનારા-સારાં સારાં કામો કરનારા મનુષ્યો બહુ થોડા હોય છે. અત્યારનો ધર્મ પાગલો છે. લોકોને મમળવી મમળવીને-પુક્તિઓ દેવાની દેવાનીને ને ધર્મ કશાવામાં આવે, તોજ મનુષ્યો ધર્મમાં આરંધ થાય છે અને પુણ્યકાર્યમાં જોડાય છે. એટલા માટે આપણે તો શાસન મેવાનીજ લાવના રાખવી જોઈએ છે અને શામન સેવાની લાગણીથી-લાવનાથી આપણને ગમે ત્યાં જવું પડે, તો પણ આપણે તેમાં સંકોચ રાખવોજ જોઈએ નહિ. પરમાત્મા મહાવીર દેવના અકાટ્ય સિદ્ધાન્તોનો ઘેર ઘેર જઈ પ્રકાશ કરવામાં આવશે ત્યારેજ આપણે સાચી શાસનસેવા બજાવી શકીશું. 'મઘી જીય કર્મ શામનરસી' એ લાવનાનો મૂળ ઉદ્દેશ શા છે ? ગમે તે રીતે મનુષ્યોને ધર્મના-અહિંસા ધર્મના અનુરાગી બનાવવા માટે પ્રયત્ન કરવો. માટે તમે બધા બીજો બધો વિચાર છોડી દેને અકબરની પાસે જવા માટે અને સમ્મત થાઓ. એજ હું ઇચ્છું છું." (સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ)

જગદ્ગુરૂ હીરવિજયસરિ મહારાજનો ઉપદેશ અત્યારના તમામ મુનિવર્ગે બરાબર હૃદયમાં ઉતારવો જોઈએ છે. ઉપર્યુક્ત ઉપદેશ, એ શામન પ્રભાવક સૂરીશ્વરના હૃદયનો ફોટો છે. દેશદેશાન્તરમાં કળે

ઉઠાવવાં પડશે, એવા કચી કે ચોક્કસ ક્ષેત્રો ઉપરના મોહથી બહાર નહિ નિકળનારા મુનિરાજોએ ઉપયુક્ત ઉપદેશ ઉપર બહુ વિચાર કરવો પડે છે.

આપણે આપણું લક્ષ્ય કેવલ ચામુનની ઉન્નતિનો લાભ હોવાનું જ રાખવું જોઈએ છે. લાભાલાભનો વિચાર કરવાની જરૂર છે અને તેનો દીર્ઘ વિચાર કરી દરેક કાર્ય કરવું જોઈએ છે. આજે આપણા ચારમો કે સાડી ચારમો મુનિરાજો જો કેવળ ઉપકાર શુદ્ધિ રાખીને જ વિચરવાનું અને આતુર્ભામ કરવાનું નક્કી કરતા હતા, તો આજે ગુજરાત કાઠીયાવાડનાં પશુ જો અનેક ગામો મુનિરાજોના દર્શનથી વચિત રહે છે, તેમ રહેવાનો પ્રયત્ન આવતો જ નહિં.

ચોમાસુ નજીક આવે છે, મુનિરાજો ક્ષેત્રોની પસંદગી કરવામાં જેમ લાગી ગયા છે. તેમ ગૃહસ્થો પોતાના ગામોમાં મુનિરાજો લાવવા માટે દૌડધામ કરી રહ્યા છે. આવા પ્રસંગે મારું ઉપયુક્ત નિવેદન ધ્યાનમાં લઈને જો મુનિરાજો પોતાનાં ચતુર્ભાસો નક્કી કરશે, અને ગૃહસ્થો પણ ખીજી કોઈ ઇચ્છાઓ ન રાખતાં કેવળ ધર્મશુદ્ધિની જ મુનિરાજોને નિમંત્રણ કરશે, તો ઉભયનું કલ્યાણ થવા સાથે શામનની માત્રી પ્રભાવના થશે. અને તેમ નહિં થતાં ચાલુ આવે છે તેમ સ્વાર્થવૃત્તિઓમા આસક્ત રહી મનઘાયું કરવામાં જોડાઈલા રહેશે, તો એ અપદ છે કે-इतो ब्रह्मस्ततो नष्टः જેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થશે. શાસનદેવ મરવને મહાશુદ્ધિ આપે, એજ ઇચ્છું છું.

(૨૪)

એમાં શું ?

એમાં શું ? ' કેવું સુંદર શબ્દ ! કેટલો સુંદર અર્થ ! બહાર
 બહાર વાલિયો, દીકાબોર અને હેતુના હેતુઓ માગી છવ
 ખાનારાઓનો પક્ષો છોડવવાનો કેવો સુંદર ઉપાય ! તમારી કોઈ
 પણ વાત ઉપર તમને કોઈ છંછેડે, તો ખીજે કંઈ પણ જવાબ ન
 આપતાં-ખીજ કંઈ પણ ફિલોસોફી ન જાંટતાં-માત્ર કહી દો કે-
 " એમાં શું ? " બસ, બોલી બંદ ! " એમાં શું " ની આગળ
 બહુમતી તર્કશાસ્ત્રિયોના તર્કો વૂટી જવાના. બહુ બહુ ધર્મ
 પ્રેમિયોની શ્રદ્ધાઓ સ્તબ્ધ થઈ જવાની. મને તેવાનો આવેશ શાન્ત
 થઈ જવાનો. સ્ત્રી કે પુરુષ, ગાયક કે નૃત્ય, રંગ કે રાગ, ધની કે
 નિર્ધન, રાજા કે પ્રજા, ન્દાના કે મ્દોયા, કોઈ પણ હોય; આ શબ્દની

આગળ ચૂપ થવાના, એને જેની પાસે “ એમાં શું ” નું શસ્ત્ર હશે, તે અવશ્ય વિજય મેળવશે.

એક નવયુવકને સંવત્સરીના દિવસે પણ પ્રતિક્રમણ ન કરતો જોઇ, તમે તેને કહો કે “ ભાઈ, આજે તો પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈતું હતું. ” તે જવાબ અપાશે—“ એમાં શું ? ” મનલ નથી કે—તે પછી તમે એક સખ્દ પણ ઉચ્ચારી શકો. એક ગરીબ નાણામને કાંઈ વ્યાપારી ઉતરતો હોય, તેને જોઇ તમે તેને કહો કે—“ આમ ગરીબોને ચુસો, તે ઠીક કહેવાય ? ” જવાબ મળશે—“ એમાં શું ? ” બસ, પછી તમે કંઈ નહિં કહી શકો ! એક પુરુષ પરમાત્માની પૂજા કરતાં આશાતના કરતો હોય, તેને તમે કહો કે—“ ભાઈ જરા ઉપયોગ પૂર્વક પૂજા કરોને; ” જવાબ મળશે “ એમાં શું ? ” બસ, તમારાથી કંઈ નહિં બોલી શકાય ! આવીજ રીતે કાંઈ સાધુ પોતાના ‘ધર્મથી વિરુદ્ધ વર્તન કરતો હોય, તેને તમે કહો—“ મહારાજ, આપનાથી આમ થાય, ” જવાબ મળશે “ એમાં શું ? ” બસ, ખતમ. એક સખ્દ પણ તમારાથી કંઈ નહિં કહી શકાય. ‘ એમાં શું ’ માં અપૂર્વ ચમત્કારિતા છે.

પરંતુ જૂલપું જોઈતું નથી કે—“ એમાં શું ” એ શસ્ત્ર બાણદંડિએ જરૂર વિજય અર્પણ કરાવે છે, પરંતુ એ શસ્ત્ર ખરેખર ‘ આત્મધાતી ’ છે, “ એમાં શું ” ના શસ્ત્રમાં એક એવું વિષ રહેલું છે કે, તેના ઉચ્ચારણની સાથેજ આત્માના ગુણોનો ધાત સાર કરે છે. અને એનું જ એ પરિણામ છે કે આજે કોણ ગૃહસ્થ કે કોણ સાધુ, બન્ને ‘વર્ગમાં’ મ્હોટે ભાગે નહિં ઇચ્છવાયોગ્ય શિથિલતા બદ્ધે પતિતતાનો પ્રવેશ થઈ ચૂક્યો છે. ‘આચાર હીનતા’ ની શરૂઆત ખાસ કરીને “ એમાં શું ” ને કરાવે છે. જે વખતે મનુષ્યના હૃદયમાં આ લાગ—“ એમાં શું ” નો લાવ-ઉત્પન્ન થાય

છે, ત્યારે તે બૂલનો પ્રારંભ કરે છે અને એ નિમિત્તે કરેલી એક બૂલ બીજી સે કડો બૂલોનો જન્મ આપી આખરે પતિતતાની સ્થિતિએ પહોંચાડે છે.

પ્રથમ સ્મરણમા રાખવું જોઈએ કે કોઈપણ વસ્તુનો અધઃપાત એકદમ યતો નથી. ધીરે ધીરે સિધ્ધિતા વધે છે, અને પછી પરિણામે છેડ નીચી સ્થિતિએ પહોંચી જવાય છે. પરંતુ આમ નીચે ઉતરતા ઉતરતાં પણ મનુષ્ય “ એમા શુ ” નો આશ્રય લેતો જાય છે. આ આશ્રય જ એવો છે કે જે નીચે જતાં બચાવતો નથી, પરંતુ નીચે તરફ ઓર ધક્કો મારે છે. વિવેકશત્ર્ય મનુષ્ય “ એમાં શુ ” ની આ ધાતક શક્તિને જોઈ શકતો નથી.

આપણે આ વાતને ઉદાહરણો માથે જરા વધારે અપેક્ષાથી જોઈએ.

આચાર-બાદ ક્રિયાકાંડ-એનો સંબંધ પણ આત્માની માથે રહેલો છે. એ વાતને આજકાલના કહેવાતા મુદારકો માત્રાને તૈયાર નથી થતા. તેઓ એમ સમજે છે અને કહેવાને તૈયાર થાય છે કે-“ એમા શુ પડ્યું છે ? આત્માનો વિચાર કરવો જોઈએ. ” એમની આ માન્યતાનું જ એ પરિણામ છે કે આજકાલ મોટે ભાગે કેટલાક ગૃહસ્થવર્ગમાં પૂજા, સામાયિક, પોપધ, પ્રતિક્રમણ, તપ, વિગેરે તરફ અભિરૂચિ કમ જોવામાં આવે છે. તેઓને આ સંબંધી કંઈ કહેવામાં આવે તો માત્ર એજ જવાબ આપશે કે “ એમા શુ ? ” પરંતુ એમના આ “ એમાં શુ ” એ તેમને કેટલી હદે મૂઝા દીધા છે, એમનો આત્મા કેટલો શુષ્ક બની ગયો છે, આત્મસ્વરૂપના ચિંતનથી કેટલો રહિત બની ગયો છે, એનો જ્યારે તેઓ ઝેંકાન્ટમા જોસી વિચાર કરે તો એમને સ્પષ્ટ સમજાય કે અમારા કરતા માત્ર શ્રદ્ધાથી પણ, કંઈને કંઈ

ક્રિયા કરનારા જરૂર સારા છે. અને તે વાત બિલકુલ સાચી છે કે દેવળ શ્રદ્ધાના બળે પણ કાંઈ પણ વસ્તુને પકડી રાખનારા કાંઈ ન કાંઈ સમયે તે ક્રિયાની વાસ્તવિકતાનો આનંદ અનુભવી શકે છે. પરંતુ જેઓએ ક્રિયાને સર્વથા છોડી છે-જેઓ સર્વથા હાથ ધોઈ બેઠા છે, તેમને માટે એ વાત સર્વથા અસંભવિત થઈ ગયેલ હોય છે.

સંસારમાં કાંઈ પણ એવો ધર્મ નથી કે જેના અનુયાયીઓને માટે એક યા બીજી રીતે કંઈને કંઈ ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવાની ફરજ ન રાખવામાં આવી હોય. આ ક્રિયાઓના મહત્ત્વને નહિ સમજનારાઓ અથવા સમજવા છતાં 'પ્રમાદ' કે એવા બીજા કારણે નહિ આચરી શકનારાઓએ "એમાં શું ?" કહીને પોતાનો બચાવ અવશ્ય કર્યો છે-કરે છે, પરંતુ તેઓની સ્થિતિ ફટલી નીચી હદ સુધી પહોંચી ગયેલી હોય છે, એ જતાવવાની આવશ્યકતા નથી.

ગૃહસ્થોની દશાને તો બાળુ ઉપર મૂકીએ. સાધુઓની દશા જોઈએ તો તેમાંથી પણ આપણને 'એમાં શું' એ શત્તના ધણા ચમત્કારો જોવાના મળશે.

દરેક ધર્મના ધર્મશાસ્ત્રોનું જે બારીકાઈથી અવલોકન કરીએ તો લગભગ તમામ ધર્મના સાધુઓનો એક સરખોજ આચાર માલુમ પડશે. મનુસ્મૃતિ અને એવા હિંદુધર્મનાં બીજાં શાસ્ત્રોમાં સાધુઓનો આચાર જોઈએ છીએ તો બરાબર જૈન સાધુઓના આચાર જોવાનું મળે છે.

પરંતુ હિંદુ સાધુઓની અત્યારે શી સ્થિતિ છે, એ કાંઈથી અજાણ્યું નથી. ચાંજો, ભાંગ, ચરસ, ગોડી, મોટર, ઘરબાર બધુ યે-ધીરે ધીરે તેમાં પ્રવેશ્યું છે, બધું અયોધ્યા, બનારસ અને એવાં તીર્થસ્થાનો કે જ્યાં હિંદુ સાધુઓના મોટા મોટા અખાડા છે, ત્યાંની સ્થિતિ જોતાં કાંઈનો-પણ અંતરાત્મા એમ જોણી ઉડ્યા વિના

નહિ રહે, કે “ આમના કરતાં ગૃહસ્થો શા ખોટા ? ” એક કવિના શબ્દોમાં કહું તો:—

જટા વધારી જોગી કહાવે,
ભખૂત ચઢાવે ભા;
પડકી માટે કરે કડાકા,
જો જો દીખળ આ.

ડંડી થઈ મૂડી લે સાથે,
તીથે નાવા, જા;
ભગવા સાથે ભગવી ફરતી,
જો જો દીખળ આ.

ગામ તળપું ને ધામ તળપું પશુ,
કામ તળપાની ના;
એકિલુ આસરડે બેસા,
જો જો દીખળ આ.

સંસારીને એક સલ્ણી,
સંતોષી રહે, હા;
મઠધારીનું મંડળ મોહું,
જો જો દીખળ આ.

ગિહ જાનીને કથા સુણાવે,
પંથ વધારે આ;
ગમ રમે રંડાને મંડળ,
જો જો દીખળ આ.

ખીનની બેયર હંડાવે,
મંદિર બાવે ચા,
આચારીને આઠ સલુણી,
જો જો દીખળ આ."

આ રિયતિનું જ પરિણામ છે કે, આજે ભારતવર્ષમાં સાધુ-
ઓને રાષ્ટ્રમાં ભારભૂત સમજવામાં આવે છે. અને તેમના તરફ
ભક્તિન બદલે ધૂણાનું પૂર વહી રહ્યું છે.

આ પ્રસંગે આપણે વિચારવાનું માત્ર એટલું જ છે કે આટલી
બધી શિયિલતા બદલે પતિતતા શાથી આવી ? શું આવી રિયતિ
એકએક આવી છે ? નહિ. હમેશાં શિયિલતા ધીરે ધીરે જ આવે છે.
આચારની એક હીનતા છેક નીચેની હદે પહોંચાડે છે અને એટલા
જ માટે હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રોમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે આચારહીન
ન પુનન્તિ ચેદાઃ । આચારથી હીન મનુષ્યને વેદ પણ પવિત્ર
કરતા નથી.

આવી જ રીતે—આથી પણ વધારે સખ્તાઈ જૈન સાધુઓના
આચાર માટે કરવામાં આવી છે, પરંતુ ત્યાં ત્યાં આ આચારમાં
શિયિલતાઓ પ્રાપ્ત થઈ છે, ત્યાં ત્યાં “એમાં શું” નો જ આશ્રય
દેવામાં આવ્યો છે. ઘણી વખત આપણે જોઈએ છીએ કે બાલ-
દષ્ટિએ એક આચાર ધણેજ નજીવો જણાતો હોય છે, પરંતુ એવા
નજીવો મનાતા આચારના હિંડાણમાં એવી અજ્ઞાન શક્તિ રહેલી હોય
છે કે જેનું માપ આપણે કાઢી શકવાને બિલકુલ ‘અસમર્થ’ હોઈએ
છીએ.

આચાર સાધારણ હોય કે ‘અસાધારણ’—તે તો પાલનીય જ ધર્મ

છે. એમાં જરા પણ શિયલતા-એના સંબંધમાં જરા પણ “એમાં શું”ની માન્યતા-છેક નીચી હદે આવવાનું પ્રસ્થાન કરવા બરાબર છે.

કેટલાક સાધુઓને, આપણે લગાર પણ વિચાર વિના પોતાના આચારથી વિરુદ્ધ વર્તન કરતા-વ્યવહાર કરતા જોઈએ છીએ. એમનો વેષ, એમના વાળ, અને એમની બધીયે રીતભાત અને ક્રિયા લગભગ ગૃહસ્થોના જેવીજ જોઈએ છીએ. સારે આપણને એમ યાચ કે-સાધુ થઈને આમ કેમ કરતા હશે ? પરંતુ ઉડા ઉતરીને વિચાર કરવામાં આવે, તો એમ ચવાનું કારણ એમની ‘એમાં શું ?’ ની માન્યતા જ હોય છે. તેમને જો ખૂંચવામાં આવે તો તેઓ જરૂર એવો જવાબ આપશે કે ‘એમાં શું ?’ પરંતુ આ એમનું ‘એમાં શું ?’ ધીરે ધીરે એમને કેટલી હદે લઇ ગયેલ હોય છે એનો વિચાર એઓને ભાગ્યેજ રહે છે. પ્રારંભમાં નજીવી ગણાતી શિયલતાઓ ધીરે ધીરે મ્હોટી મ્હોટી બાળતો કે જે સાધુ ધર્મનાં મહાન ચિન્હો છે, એનાથી પણ દૂર કરાવે છે. અને એના દૂર થયેલાઓનાં દૃષ્ટાન્તો પણ આપણને મળી શકે છે.

એક પ્રમુખ કાલીદાસ શુરુ ગોદડી ઓઢીને ભય છે. લોજ મામે આવે છે, તે વખતે લોજ અને કાલીદાસની વચ્ચે ગા મંવાદ થાય છે :-

મિશ્નો ! કંથા શ્લથા તે ?

ન હિ, શફરવથે જાલમશ્રાસિ મત્સ્યાન્-

મ્તે વૈ મધોપદંશાન્

પિવસિ હિ મધુ કિં ? વેશ્યયા, યાસિ વેડયાં ?

દત્વાહ્મીમૃદંત્રીણાં,

તવ, કિમુ રિપવો ? ઘીમિત્તિમેત્તાસ્મિ ચૈવાં

ચોરોડસિ ? દ્યૂતહેતોમ્-
ત્યયિ સકલમિદં ? નાસ્તિ નષ્ટે વિચારઃ ॥

બોજ સાધુને પૂછે છે:—“ આ તમારી ગોદી છલું થઇ ગઇ છે ! ” સાધુ કહે છે. ના, તે ગોદી નથી. માછલાં મારવાની જગા છે. શું તમે માછલી ખાઓ છો ? મઠિયાની સાથે. શું મઠિયા પીઓ છો ? વેશ્યાની સાથે બેસીને. શું વેશ્યાને ત્યાં જાઓ છો ? દુરમનના માથા ઉપર પગ દબાવે. શું તમારે દુરમન છે ? હું ચોર છું. શું ચોરી કરો છો ? જુગાર રમવો પડે છે. :

છેવટે બોજ પૂછે છે—શું તમારામાં બધું છે ? કાશીઘસ કહે છે—નાસ્તિ નષ્ટે વિચારઃ મહારાજ, નષ્ટ થયા પછી વિચાર રહેતો જ નથી.

આપણા આ લેખની પરિભાષામાં કહીએ તો નષ્ટ થનારા મનુષ્યને સર્વત્ર—સર્વ ક્રિયામાં ‘ એમાં શું ’ એજ વિચાર ઉડે છે. મતલબ કે એક પગથીયું જે ચૂકે છે. તે છેક નીચેજ આવીને અટકે છે. ધ્યાનમાં રાખવું જોઇએ કે—“ એમાં શું ” આ શબ્દ-ધ્વનિજ સદ્વિચારની વિશ્વસતા સૂચવે છે અને જ્યાં સદ્વિચાર નથી, ત્યાં આત્માના પરિણામો વિશ્વસ બને છે અને જ્યાં નિશ્વસ પરિણામ થાય છે, ત્યાં કોઇ પણ જાતના પાપમાં અરેકારો રહેતો નથી. અને જ્યાં અરેકારો નથી, ત્યાં પછી નાસ્તિકતા પ્રવેશી જાય છે.

અતએવ દરેક આત્મકલ્યાણાસિલાપી મનુષ્યોએ પોતાના આચાર-ક્રિયાકાંડ—ની, આચરનામાં તત્પર રહેવું જોઇએ. માની લ્યો કે કદાચિત્ પોતાથી કોઇ ક્રિયા ન થતી હોય તો તેને માટે પશ્ચા-

તાપ ડરેલો, લધુતા લાવવી, પરંતુ ‘ એમા શુ ? ’ એ વિચારને તો પોતાના હૃદયમાં ધ્યાન ન જ આપવું.

આ પ્રસંગે એક એ પણ વાત વિચારવા જેવી છે કે જેમ ક્રિયાકાંડથી-આચાર વિચારથી પરાડગમ્ય યનારાઓ ‘ એમા શુ ’ નો આશ્રય લે છે, તેવીજ રીતે કેવળ ક્રિયાકાંડમાં માનનારા-તેમાં જ ગચ્છી પચ્છી રહેનારા દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-લાવને જોયા વિના માન ક્રિયાકાંડને જ પોતાનું ધ્યેય માની સમયાનુસાર કરવા જોઈતા ખીજા કાંઈક માટે પણ “ એમાં શુ ” નો જ આશ્રય લે છે. અત્યારે અમાજને કંઈ વસ્તુની વધારે જરૂર છે ? અત્યારે ગજૂની શી સ્થિતિ છે ? ઇત્યાદિ બાળનોનો વિચાર કર્યા વિના માન પોતાની પ્રાચીન પદ્ધતિને-જૂની રીતોને જ ધ્યેય માની સમયાનુસાર કાર્ય કરનારાઓના કાર્યોને વખોડે છે. આ તિરસ્કારની દૃષ્ટિથી જુઓ છે અને જ્યારે તેઓને કોઈ કંઈ પૂછે છે ત્યારે કહેશે કે “ એમા શુ ? ” પરંતુ ખરી વાત એ છે કે-તેઓ પોતે પણ માનેના આચારોના મહત્ત્વને-ક્રિયાકાંડના મહત્ત્વને સમજ્યા નથી. મારા ધારના પ્રમાણે તેઓ ક્રિયાકાંડને પોતાનું સાધ્ય માની બેઠેલા હોય છે, પરંતુ વસ્તુત તે ઠીક નથી બાલ આચારો ‘ ક્રિયાકાંડ ’ એ સાધ્ય નહિ પરંતુ સાધન છે, તેવીજ રીતે સેવાના કે ખીજા પરોપકારના કાર્યો એ પણ સાધનો છે.

એટલે એક ખીજાના કાર્યોને ન વખોડતા ખની શકે તેટલા અશી તે તે સાધનોમાં અલિશચ્ચિ વધારવી, એ આત્મિક યાજ્ઞાબિ લાગિઓનું કર્તવ્ય છે.

ટૂંકમાં કહું તો-ક્રિયાકાંડ-આચાર વિચાર-પછી તે નહાનો દોષ કે ભેદો, પરંતુ તેના ઉપાયમાં અપૂર્વ રહસ્ય ગહેલું છે,

અને તેથી તેમાં શિયિલતા લાવવી એ આત્માને હાનિ પહોંચાડવા બરાબર છે. એવીજ રીતે સમયાનુસાર બીજાં કાર્યો પણ જરૂરનાં છે, અને તે સાધનો તરફ અભિરૂચિ વધારી તે તરફ વૃત્તિ કરવી જોઈએ, અને જોટલા અંશે ન બની શકે, તેટલા અંશે ન્યૂનતા લાવવી, પરંતુ એમ કદી ન માનવું કે ‘એમાં શું?’

આશા છે કે “એમાં શું?” ના મન્તવ્યથી દૂર થઈ ‘આત્મકથ્યાણુ’ ને પોતાનું લક્ષ્યબિંદુ રાખી તેને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવશે.

(૨૫)

દીક્ષા.

‘ દીક્ષા ’ એટલે મોક્ષની નિમગ્ણી. ‘ દીક્ષા ’ એટલે સ્વર્ગની ચાવી. ‘ દીક્ષા ’ એટલે પ્રાણિ માત્રની આરાધ્ય દેવી. ‘ દીક્ષા ’ એટલે ઋગ્વેદ આત્માઓને પણ આત્મકલ્યાણ માટે લલ-આત્મારી સુંદરી, અને ‘ દીક્ષા ’ એટલે સાંસારિક પદાર્થોમાં આત્મકતા બનેલા જીવોને મોક્ષ તરફ આકર્ષનારી એક વૈધુતિક શક્તિ. આ દીક્ષાને કોણ ન પસંદ કરે ? આ દીક્ષાનો કોણ અનાદર કરે. જ્યાં રાત્રીનો ભય નથી, જ્યાં ચોરનો ભય નથી, જેનાથી આ લોકમાં સુખ છે અને પરલોકમાં હિત થાય છે અને જે દીક્ષામાં ભલભલા નરદેવો પણ શિર ઝુકાવી રહે છે, અને જે દીક્ષા ઉત્તમ કીર્તિને પ્રાપ્તિ કરાવે છે, આ ‘ દીક્ષા ’ અહણ કરવા તરફ કોનું

દીક્ષા ' નું પાવન યથ રહે છે દીક્ષા લીધા પછી પણ છળકપટો ન જાય, દીક્ષા લીધા પછી પણ સાત્ત્વિક પ્રવૃત્તિઓ ચિત્ત દ્વર ન ચાલે દીક્ષા લીધા પછી પણ પુસ્તક કમડા કે બીજી વસ્તુઓ ઉપરની મૂર્ચ્છા ન હોય, દીક્ષા લીધા પછી પણ રાગ-દ્વેષની પ્રવૃત્તિઓ વધતી રહે, અને દીક્ષા લીધા પછી પણ ઉપાસ્યો કે દેવો ઉપરના મમત્વ દ્વર ન ચાલે, તો પછી એ ' દીક્ષા લીધા ' ની સાર્થકતા રહી છે ? ક્યા તે મહાપુરુષોની દીક્ષા, કે જેમને દેખતાની સાથે જ ક્રોધી માણસ પણ શાન્ત જઈ જતો અને ક્યા આજે ભાગવતી દીક્ષાનો પોષાર કરનારાઓની ' દીક્ષા ' કે જેમને જોવાથી ન ક્રોધ થતો હોય એને પણ ક્રોધ ચાલે અને કદાચ ચૌદમુ રત્ન પણ ચમ્પાડવા તૈયાર થાય ' દીક્ષા ' દીક્ષા ' મા પણ કેમ્બુ અંતઃ કે કહેવાની મતલબ કે ' દીક્ષા ' લેવી, એટલાજ માત્રથી કંઈ ' દીક્ષા ' ની ' ભાગવતી દીક્ષા ' ની સાર્થકતા થતી નથી દીક્ષા લીધા પછી પોતાના ' આત્મ કલ્યાણ ' ના લક્ષ્ય બિંદુને નજર છોડવું, એમાજ ખરી બહાદુરી છે.

આવી જ રીતે દીક્ષા લેવામા જેમ પોતાના આત્મકલ્યાણ તરફ લક્ષ્ય રાખવાની જરૂર છે, તેવી જ રીતે ' દીક્ષા ' લેનારે પોતાની જવાબદારીને પણ બૂલવી જોઈતી નથી દીક્ષિતોની-સાધુ-ઓની જવાબદારીના સંબંધમા હું ઘણી વખત મારા વિચારો બતાવી ચૂક્યો છું એટલે વિસ્તારથી ન કહેતા એટલું જ માત્ર કહીશ કે ' દીક્ષા ' લેની એટલે જગતના ગુરુ બનવાનું છે, ' દીક્ષા ' લેવી એટલે એક દસ વીસ કે પચીસ માણસના કુટુંબના સર્કલ માથી મુક્ત થઈ વસુદેવ કુટુંબકમ્ બનવાનું છે દીક્ષા લેવી એટલે જગતના પૂજ્ય બનવાનું છે ' દીક્ષા લેવી ' એટલે જગતની દૃષ્ટિએ આદર્શ બનવાનું છે દીક્ષા લેવી એટલે જગતના કલ્યાણનો

માર્ગ બતાવવાનો છે. દીક્ષા લેવી એટલે જગતના કટ્યાણુ માર્ગમાં પ્રવૃત્તિવાળા રહેવા છતાં ' જલ કમલવત્ સંસારની પ્રલોભન શક્તિ-ઓથી નિર્લેપ રહેવાનું' સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કરવાનું છે. ' દીક્ષા ' લેવાની આ જવાબદારીનો ખ્યાલ માત્ર પણ નહિં કરી શકનાર દીક્ષા લેવાને યોગ્યજ કેમ કહી શકાય ? અને કદાચ લે તો પણ પોતાની આ જવાબદારી નહિં સમજી શકનાર પોતાના કર્તવ્યમાં આરટ છે, એમ માની યે કેમ શકાય ? અને જ્યારે, જે માણસ પોતાના કર્તવ્યમાં આરટ નથી-કર્તવ્યથી વ્યુત છે, એને એ દષ્ટિમાં નિહાળવો-જોવો, એ ક્યાં સુધી યોગ્ય છે, એનો વિચાર દરેક બુદ્ધિમાન મનુષ્ય કરી રાકે છે.

દીક્ષાનું મહાત્મ્ય હમેશાંથી સંસારમાં વ્યાપ્તું આવે છે. ' દીક્ષા ' પ્રત્યે-દીક્ષિતો પ્રત્યે-ગૃહસ્થોનો હમેશાંથી પૂજ્યભાવ વ્યાપ્ત રહ્યો છે. ઉત્તમ ગુણોને ધારણ કરનાર ગૃહસ્થ પણ ' દીક્ષિત ' ને દેખતાં શિર ઝુંકાવશે. રાજા કે મહારાજા, શેઠ કે શાહુકાર, ગરીબ કે તવંગર, સ્ત્રી કે પુરુષ, બાળક કે વૃદ્ધ જમે તે હશે, જ્યાં તે દીક્ષિતને દેખશે, પોતાનું ઉત્તમાંંગ મસ્તક ઝુંકાવશે. કમય કોષ અભિ-માની બાહ્યદષ્ટિથી શિર નહિં નમાવે, તો હૃદયનું નમન તો જરૂર કરશે જ કરશે. પણ તે શા માટે ? એનો વિચાર, કોષ દિવસ દીક્ષિતો ' ભાગવતી દીક્ષા ' ના ઉપાસિકા કરે છે કે ? ગમે તેવો ગૃહસ્થ-વિરક્ત અને ત્રી ગૃહસ્થ પણ મુમગ્ને છે કે-“ આ અમા-રાથી ગુણોમાં મોટા છે, અમે છ કાવના કૂટામાં-આરંભ સમા-રંભમાં ફસાએલા છીએ, જ્યારે આ મહાત્મા તેનાથી દૂર છે. અમે સ્ત્રી પુત્ર પરિવારના મોહમાં ફસાઇ માત્ર તેનીજ રક્ષાના સ્વાર્થમાં ફસાએલા છીએ, ત્યારે આ ગુરૂદેવ જગતના ઉપકારમાં જ પોતાનું જીવન ખપાવી રહ્યા છે. અમે ઇન્દ્રિયલોબપતામાં લાલચુ બનેલા

છીએ, ત્યારે આ ગુરૂએ પચેન્દ્રિયના વિષયોને જીત્યા છે. અમે ધર-
ખાર-કુટુંબ-કંપીવાના મોહમાં ફસાએલા છીએ ત્યારે આ ત્યાગી
મહાત્મા મર્વ થીજે ઉપરના મોહથી દૂર રહે છે. " ઇત્યાદિ વિચારોથી
એ ગૃહસ્થો, આપણને-દીક્ષિતોને નમન કરે છે, વંદન કરે છે.
પણ આ વંદન કરાવનારા દીક્ષિતો યાદ દિવસ એનો વિચાર કરે છે
કે આ ગૃહસ્થો જે ગુણોથી અમારા ઉપર આકર્ષિત થાય છે, એ
ગુણો અમારામાં કેટલા છે ? કહેવાની કંઠજ નરર નથી કે-દરેક
મનુષ્ય પોત પોતાના શુભ કે અશુભ કૃત્યોને-પુન્ય કે પાપને-ગુણ
કે અવગુણને મમજી શકે છે. છોકરાનો સાચો બાપ કોણ છે, તે
'મા' જ સમજી શકે છે. તેનીજ રીતે 'પાપ' પણ માણસ પોતેજ
સમજી શકે છે અને તેટલા મોટેજ " મા જાણે બાપ, ને બાપ
જાણે પાપ " એવી કહેવત બોલાય છે. આવી અવસ્થામાં દીક્ષિતો
સમજી શકે છે કે ગૃહસ્થો આપણને જે માન આપે છે, જે વદનાદિ
ક્રિયા કરે છે, તેને થોડ્ય અમે કયા સુધી છીએ ! પરંતુ હવે તો
આવી સ્થિતિ પણ નથી રહી. ગૃહસ્થો સ્વયં સમજવા લાગ્યા છે કે
" આ મહાત્મા કયા સુધી થોડ્ય છે ? " અને એ સમજવાનુજ
પરિણામ છે કે-કેટલાકે સ્થળે 'ભક્તિ'ના સ્થાનમાં 'ધૃષ્ટા' અને
'વંદન'ના સ્થાનમાં 'ચૌદમા રત્ન'ની નોખતો આવ્યાનું સંભળાય છે.
જો આવી સંભળાતી વાતો સાચી હોય તો ખરેખર જૈનસમાજની
કમનસીબીના જ સમય સમજવો જોઈએ અને એ કમનસીબીના
જવાબદાર હું તો એ 'દીક્ષિતોને' 'ભાગવતી દીક્ષા'ના નામે
ધમપછાડ કરનારાઓનેજ ગણુ કે જેઓ પોતાના ધર્મથી ચ્યુત
યવાના દારણે સમાજમાં આવા પ્રસંગો ઉપસ્થિત કરાવે છે. જો
દીક્ષિતો-સાધુઓ પોતાના કર્તવ્યને સમજતા હોય, પરમાત્માની
આજ્ઞાઓનું પાલન કરવા તરફ રાત દિવમ સંયેષ્ટ રહેતા હોય,

સાધુધર્મનો રાત દિવસ વિચાર કરતા હોય તો આ પ્રમાણે લેકિને
 'અધર્મ'ના-ધૂણા'ના કારણભૂત ક્યારે પણ થઈ શકે નહિ.
 પરંતુ જ્યાં પોતેજ પોતાનું પગથિયું ચૂકતા હોય, ત્યાં બીજાઓનો
 દોષ કાઢવો, એ નિર્ધારક છે. દીક્ષિતો-આદર્શ ગણ્યતા પુરોષોના-
 સાગી પુરોષોના-પોતાના ધર્મથી વ્યુત થવાથી જગતના મનુષ્યો
 ઉપર ફેટલી ભુરી અસર થાય છે, એનો વિચાર સ્વયં એ મહા-
 પુરોષોએ કરવો ઘટે છે. જૂઠાનું જોઈતું નથી કે-સાધુધર્મ એ એક
 સ્વચ્છ-કપડા જેવો છે. સફેદ કપડા ઉપર પડેલો ગાંધી જગતની નજર
 આગળ આવે છે અને તેટલાજ માટે સાધુઓને-દીક્ષિતોને જગતના
 આદર્શ સમજવામાં આવે છે. આ સાધુઓનું ધર્મબ્રજ થવું
 બીજાઓને અધર્મ પમાડવાના કારણભૂત થાય છે. અને બીજાને
 અધર્મ પમાડવો એના જેવું અધર્મ કાર્ય બીજું કયું હોઈ શકે ?
 વૃદ્ધ પુરોષોનું વચન છે કે " એ માણસ ધર્મ ન પામે, એની દરકાર
 નથી, પણ એક માણસ અધર્મ પામવો ન જોઈએ. " બિલકુલ
 સાચું છે. આપણાથી કોઈ ધર્મ ન પામે તો તે કંઈ હાનિકર્તા
 નથી, પરંતુ 'અધર્મ' પામવો, એ ખરેખર વુઠસાન કર્તા છે.
 લાખના સવાલાખ ન થાય, એ એટલું દુઃખકર ન થાય, જેટલું કે
 લાખના સાંકે હજાર કે બાર હજાર કરવાથી થાય છે. કોણ કહેશે
 કે જે સાધુઓ બીજાને અધર્મ પમાડનારા થાય છે-પોતાના
 કર્તવ્યથી બીજાને અધર્મ પમાડનારા થાય છે, તેઓ લાખના સાંકે
 હજાર કે બાર હજાર કરનારા નથી થતા ? ત્યારે શું ' ભાગ-
 વતી દીક્ષા ' લીધાની આ સાર્થકતા ! જગતના ગુરુ જનવાની આ
 ઉપયોગિતા ?

અતએવ ' ભાગવતી દીક્ષા ' ના ઉપાસકોએ-સાધુઓએ દીક્ષિ-
 તોએ પોતાના ધર્મને જ સંભાળવાની જરૂર છે. જે આપણે આપણો

ધર્મ સંભાળાશું-આપણા કર્તવ્યોને-નિયમોને અનુસરી જીવન વ્યતીત કરીશું, તો બીજાઓને નિંદા કરવાનો કે ઘૃણા કરવાનો કે તિરસ્કાર કરવાનો પ્રસંગ નહિજ આવે.

આ બધો વિચાર જેમ દીક્ષિતોએ-સાધુઓએ કરવાનો છે તેવીજ રીતે જેઓ દીક્ષાના ભાવિકો છે, દીક્ષાના ઉમેદવારો છે, દીક્ષા લેવા માટે આમ તેમ દોડદોડા કરે છે તેમણે પણ વિચાર કરવાનો છે, દીક્ષાના ઉમેદવારોએ સૌથી પહેલાં તો એજ વિચાર કરવાનો છે કે પોતાને વૈરાગ્ય કેટલો છે, સંસારની વાસનાઓથી પોતાનું મન કેટલું ઉદ્ધિન્ન થયું છે, અને પોતે 'દીક્ષા'ના મહત્ત્વને ક્યાં સુધી સમજી શક્યા છે. 'દીક્ષા' શી વસ્તુ છે ? 'દીક્ષા'માં કેવાં કેવાં કળ્થોનો મુકાબલો કરવો પડે છે ? 'દીક્ષા' લીધા પછી પોતાના કર્તવ્યને બળવવા માટે બરાબર તૈયાર રહેવારો કે કેમ ? અને 'દીક્ષા' લેવામાં કેટલી જવાબદારિયો શિર ઉપર આવવાની છે ? આ બધી બાબતોનો દીક્ષાના ઇચ્છુકે જેમ વિચાર કરવાનો છે, તેવીજ રીતે જેની પાસે તે દીક્ષા લેવા જાય છે તે ગુરૂની બરાબર પરીક્ષા કરી છે કે કેમ ? એ ગુરૂની પ્રકૃતિ પોતાની પ્રકૃતિથી મળતી આવે છે કે કેમ ? એ ગુરૂ આરિત્રધર્મમાં સ્થિર છે કે કેમ ? એ ગુરૂ કેવળ આત્મકલ્યાણની ભાવનાથી દીક્ષા આપે છે કે એમાં બીજો પણ કંઈ સ્વાર્થ રહેલો છે ? ઇત્યાદિ કેટલીએ બાબતોનો દીક્ષાના ઇચ્છુકે વિચાર કરવો જોઈએ છે. ધરના કલેશથી કે માતા પિતાના કપકાયથી અથવા બીજા કોઈ કારણે કંટાળી ક્ષણિક વૈરાગ્યમાં તણાઈ દીક્ષા સંબંધી સ્વપ્નમાં પણ કંઈ વિચાર ક્યાં વિના ગુરૂ પાસે દોડી જવું અને ગુરૂજને પ્રાર્થના કરવી કે 'મને તો સંસાર ખારો ઉસ જેવો લાગે છે, મને જલદીથી દીક્ષા આપો, ' એનો અર્થ કંઈજ

નથી, માટે દીક્ષા લેનારે પોતાની જવાબદારી અને ધર્મો અવશ્ય સમજવા જોઈએ.

હવે દીક્ષા આપનાર-ગુરુએ દીક્ષા કેને આપવી ? ક્યારે આપવી ? કેવા મંચોગોમાં આપવી ? શા માટે આપવી ? છતાંદિ માન્યતાનો વિચાર કરવો રહે છે. આ વિચાર હવે પછી કરવા ઉપર ત્રાપી અત્યારે તો આટલેથી જ વિરમું છું.

(૨૬)

ગત લેખમાં આપણે ‘ દીક્ષા ’ નું માહાત્મ્ય જોષ ગયા. તેની સાથે માધારણ દષ્ટિએ એ પણ તપસ્યું કે દીક્ષા શા માટે લેવી ? દીક્ષા લેનારનો શો ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ ?

દીક્ષા લેનારનો ઉદ્દેશ ‘ આત્મકલ્યાણ નિ-પટકાવના કૂટાથી નીકળવાનો હોવો જોઈએ. નહિ કે ઉલ્લાસથી નીકળીને ચૂલમાં પડવાનો. નહિ કે મોહના આયોચિયામાંથી નીકળી મોહના સાગરમાં પડવાનો ! નહિ કે-મહાંતણ-ગુરુણ કહેવરાવવા માનનો ! આથી વધારે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહીએ તો-

મુંડ મુઢાયે તીન ગુણ

મિટે સીસ કી સ્વાજ ।

સ્વાને કો લઢુ મિલે

લોક કહે મહારાજ ॥

આ ત્રણ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવા માટેનો ઉદ્દેશ નહિ હોવો જોઈએ. જો આ આત્મ લાલચોથી દીક્ષા લે છે, તેઓ ખરેખર જાણી જોઈને પોતાના આત્માને અધોગતિમાં લઈ જવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

આ ઉપરાંત દીક્ષા લેનારની જવાબદારીનો ખ્યાલ પણ તે લેખમાં ઉપસ્થિત કરાયો છે. એટલે કે-દીક્ષા લેનાર ન કેવળ પોતાના આત્મકલ્યાણને માટેજ દીક્ષા લે, પરંતુ દીક્ષા લીધી પછી તે જગતના ગુરુ બને છે, દીક્ષા લીધી પછી તે જગતનો આદર્શ બને છે; એટલે એણે તો એક ચોખ્ખા-નિર્મળ આદર્શ-કાચની મારક રહેવાનું છે.

હવે આ લેખમાં આપણે એ વાતનો વિચાર કરીએ કે,
“ દીક્ષા કેણે આપવી ? ”

આ એક વિચારણીય પ્રશ્ન છે. દીક્ષા લેનારમાં જેમ યોગ્યતા જેવી પડે છે-જેવી જોઈએ છે, તેવીજ રીતે દીક્ષા આપનારને પણ પોતાની યોગ્યતાનો પહેલાં વિચાર કરવો ઘટે છે. 'દીક્ષા આપવી' એટલે બીજા જીવોની જીવનદોરીને પોતાના હાથમાં લેવાની છે. દીક્ષા આપવી, એટલે બીજા જીવોના આત્મોદ્ધારની જવાબદારી પોતાના ચિરપર લેવાની છે. દીક્ષા આપવી, એ કંઈ બાળકોના ખેલ નથી. દીક્ષા આપનારમાં ઘણી ઘણી યોગ્યતાઓ જોઈએ છે. દીક્ષા આપવામાં આસ મહત્ત્વના ગુણો હોવા જોઈએ છે. પરંતુ અધારે તો જૈન સમાજમાં ગમે તેવો વેપધારી બીજા જીવોને દીક્ષા આપી દે છે. સદાચારી કે દુરાચારી, ભણેલા કે અભણ, વ્યવહારકર્તા કે અવ્યવહારકર્તા, સમયકર્તા કે અસમયકર્તા-ગમે તે હશે, પણ ભગવાનનાં પ્રકાશિત કરેલાં, અગે, ભગવાને સ્વયં આદરેલાં પાંચ મહાવ્રતોનું ઉચ્ચારણ કરાવે છે. પાંચ મહાવ્રત બીજાઓને આપે છે. હવે ક્યાં કરવો યોગ્યતા-અયોગ્યતાનો વિચાર ? ગમે તેવી સ્થિતિ પોતે ભોગવવા છતાં પણ ગુરૂ બનવા માટે રાત દિવસ હાથ હાથ કરવી, ધમપછાડ કરવી, ઉત્કટ ઇચ્છાઓ કરવી, એ "ગૃહસ્થોની પુત્ર પ્રાપ્તિની ઇચ્છા" ની સાથે બહુ તેથી પણ નીચી કોટીએ મૂકવા જેવી ઇચ્છા નથી શું ?

યોગ્ય પુરૂષો, બીજાનું કલ્યાણ ઇચ્છીને યોગ્ય અરૂપને, યોગ્ય અવસ્થામાં, યોગ્ય મંજોરોમાં દીક્ષા આપે, તો તેમાં કોઈને કંઈ કહેવા જેવું હોય જ નહિ, પરંતુ પોતામાં યોગ્યતાનો છાટો ચે ન હોય, અને બીજાના તારણકાર બનવાનો પ્રયત્ન કરવો, એ બીજાના જીવન ઉપર પાણી ફેરવવાનો પ્રયત્ન નથી શું ? ખરી વાત એ છે કે પોતાના સ્વાર્થ આગળ મનુષ્યો સત્ય વસ્તુને ભૂલી જાય છે. અને બીજાના જીવનો જરૂર પડે

કરતા નથી સાધુઓ સમજે છે કે-અમે દીક્ષા ન આપીએ અને બે ચાર કે પાચ ચેલાઓ સાથે આગળ આગળ દડો લઈને ચારતે કદમ ન ચાલીએ, ત્યાં સુધી અમારા સાધુત્વને લેકો કેમ જાણે ? બે પાચ ચેલા સાથે નહિ હોય તો અમારા સામ્રાજ્ય કેમ થશે ? અમારા ગુરુ કેમ જ્યાં જાય છે ત્યાં દોલ-તાસા વાગે છે ! ત્યાં અમે ગુ કમ છીએ ! અમે પણ જુદા વિચારીએ અને બે પાચ ચેલા અને બે પાચ ચેનીઓને સાથે લઈ કોઈ મારા ગામમાં પ્રવેશ કરીએ તો અમારૂં પણ માન્યુ ન ચાલે ! અમારી આગળ પણ માણુમેની બીડ ન જામે ગુ !

વિગેરે છતાંઓને આધીન થઈ યોગ્યતા કે અયોગ્યતાનો ખ્યાલ કર્યા વિનાય જે આળ્યો તેને મૂડે છે ખરી રીતે, તેઓ એક શિષ્ય તરીકે ગુરુના ચરણુદમનમાં રહેવાના ગૌરવ કરતા, ગુરુ બની બે ચાર હાર ઉમવનાન ચેનાઓ અને બે ચાર કપડાં વોઈ આપનારી કે ઓવા દોરા બનાવી આપનારી ચેનીઓને સાથે લઈ ફરવાના ગૌરવને વધારે મહત્વનું સમજે છે પણ સાચી રીતે તો તેમની યોગ્યતાની કિંમત અહિંજ અકાઈ જાય છે. કારણ કે તેઓ ગુરુના ચરણુ મેનન કરતા શિષ્યના ચરણુ સેવનને અને શિષ્યાઓની મનવટો પતાવટોને વધારે મહત્વ આપે છે, એમની આ ધર્શોલિ-લાઓજ એમની યોગ્યતા (1)નું માયુ સ્વરૂપ પ્રકટ કરે છે

આની બાહ્ય ધન-તાઓને આધીન થઈ પણ ખરા સાધુઓ શિષ્યો માટે જે ધમપછાડો કરે છે, જે ઉપદ્રવો મચાવે છે, જે અપમાનો સડે છે જે વૈમનસ્યોને જન્મ આપે છે, જે અધર્મ પમાડે છે, એ બધી બાબતો અત્યારે ટાંચથી અગણી નથી અને આનું એક પરિણામ છે કે—આજ ગૃહસ્થવર્ગ પૈત્રીનો ઘણો ખર્ચ

ભાગ આવા ઉપદ્રવોથી તરત બચો છે અને પરિણામે સારા કે ખોટા તમામ સાધુઓ પ્રત્યે અરચિલાવવાળો થયો છે. વિચારવાનું માત્ર એટલું જ છે કે જેઓના હૃદયમાં કેવળ શાસનની જ દ્રઢ છે, જેઓ બીજાના કલ્યાણને માત્ર ચાહે છે અને જેઓને પોતાના આરિગ્ધના પ્રભાવ ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે, તેઓને આટલી ધમપછાડો કરીને દીક્ષા આપવાની ઇચ્છાઓ થાય ખરી કે ? પરંતુ ખરી વાત તો એજ છે કે-મહત્વાકાંક્ષાઓ-લોભલાલસો તેમના ઉપર મવાર થયેલી હોય છે, અને તેનું જ એ પરિણામ છે કે તેઓ પોતાની યોગ્યતાનો જરા પણ ખ્યાલ કર્યા સિવાય અને દીક્ષા લેવા આવનારની પણ યોગ્યતા તપાસ્યા સિવાય ગમે તેટલી ધાર્મિક કે મામાજિક હાનિયોને નહિ જોઈને દીક્ષા આપવા માટે તૈયાર થાય છે. પરંતુ એ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે કે-દરેક સાધુએ, બીજાને દીક્ષા આપવા અગાઉ પોતાની યોગ્યતાનું માપ કાઢવાની જરૂર છે. પોતામાં શુદ્ધ બનવાની યોગ્યતાનું માપ કાઢવાની જરૂર છે. પોતામાં શુદ્ધ બનવાની યોગ્યતાનો જાણે એ ન હોય, અને બીજાઓને મૂંઝવા-એલા બનાવવાથી 'શો કાયદો ?' અને પોતામાં યોગ્યતાનો અભાવ જતાં બીજાને દીક્ષિત કરવો છે, એનો અર્થ જ એ છે કે એઓ જાણી જોઈને બીજાના જીવનને ફવામાં ફેંકાવવા ચાહે છે. 'બીજાનું' ગમે તે થાય. હું તો અમુક એલાઓનો શુદ્ધ કહેવાઈશ; 'એવી ઇચ્છા માત્રથી દીક્ષા આપનારનું' હૃદય કદ અધમરિયતિએ પહોંચેલું હોયું જોઈએ, એ કાંઈ પણ મહદય વિચારી રહે છે..

ઉપરના વૃત્તાન્ત ઉપરથી કોઈએ એમ સમજવાની ભૂલ નજ કરવી કે 'હું દીક્ષાનો વિરોધી છું'. નહીં, હું પોતે દીક્ષિત છું અને હું દીક્ષાને-લ્લાગવની દીક્ષાને મનુષ્ય માત્રના -કલ્યાણનું પરમ

સાધન માનું છું. અને દરેક સાચા સાધુએ બીજા ભવ્ય જીવના ઉદ્ધારને માટે સંસારની વાસનાઓમાં રચી-પચી રહેલા જીવેના ઉદ્ધાર કરવા ભરસકે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પ્રત્યેક મનુષ્યને દીક્ષાનું મહાત્મ્ય સમજવું જોઈએ. અને યોગ્ય જીવેને યોગ્ય સમયમાં, યોગ્ય સંયોગોમાં દીક્ષા આપવી જોઈએ. એમ પણ માનું છું. પરંતુ તેની સાથે સાથે દીક્ષા આપનારે પોતાની યોગ્યતાનો-જવાબદારીનો પણ ખ્યાલ અવશ્ય કરવાની જરૂર છે. એક વ્યવહાર અકુશળ અને નિરક્ષર ભદ્રાચાર્ય મનુષ્ય એક મહાન્ જવાબદારી ભર્યું કાર્ય ઉઠાવવા ચાહતો હોય, તો તે જેટલું અયોગ્ય કહેવાય, તેટલુંજ પોતાની યોગ્યતાનો ખ્યાલ કર્યા સિવાય બીજાના જીવનની દોરી હાથમાં લેવાનું કાર્ય અયોગ્ય છે. અત્યેવ દીક્ષા આપવાની ઇચ્છા રાખનાર દરેક સાધુએ પોતાની યોગ્યતાનો ખ્યાલ પહેલાં કરવો જોઈએ છે.

દીક્ષા આપનારમાં કયા કયા ગુણો આવશ્યક છે, એ સંબંધી જૈનશાસ્ત્રોમાં અનેક સ્થળે ઉલ્લેખ છે. પરંતુ તે બધા ઉલ્લેખોનો અહિં ઉતારો ન કરતાં શ્રીમાન્ માનવિજયજી ઉપાધ્યાયે ધર્મ-સંગ્રહમાં બતાવેલા ગુણો જ માત્ર આપણે સંક્ષેપમાં જોઈએ.

ધર્મ સંગ્રહના દ્વિતીય ભાગના તૃતીય અધિકારમાં દીક્ષા આપનાર ગુરુમા આ ૧૫ ગુણોની આવશ્યકતા બતાવવામાં આવી છે:—

૧ વિધિમણ્નમ્મજ્જય:—શાસ્ત્રોક્ત વિધિ પ્રમાણે તેણે દીક્ષા લીધેલી હોવી જોઈએ. આ ગુણુથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ગમે તે વખતે ગમે તેમ કપડાં પહેરી લેનાર ગુરુ બનવાનો અધિકારી નથી. વાચકો વિચારો શકશે કે ધડીમાં ક્યાંય ને ધડીમાં ક્યાંય, ધડીમાં ક્યાંય ને ધડીમાં 'ક્યાંય, એમ' મનમાં આવ્યું તેમ ન્યાં ત્યાં વેળો બદલી સાધુ

યનારા ગુરુ કહી શકાય કે કેમ ? પણ અત્યારે તો વિધિ પૂર્વક દીક્ષા લીધાની વાત તો દૂર રહી, પ્રતિત યજ્ઞેલા અને વારંસાર બહિષ્કૃત યજ્ઞેલા પણ ખાસા ' ગુરુદેવ ' કે ' પંન્યાસજી મહારાજ ' યદ્ય દીક્ષાઓ આપે છે, ઝેટલું જ નહિં પરંતુ ઉપધાન અને વડી દીક્ષાઓ આદિની પણ ક્રિયાઓ કરાવે છે. સ્વચ્છંદતાની તે કંઈ સીમા છે.

૨ આસેચિત્તગુરુક્રમઃ—ગુરુકુલવાસ સેવી હોવા જોઈએ. ગુરુ બનનારે ગુરુકુલવાસનું સેવન કર્યું હોવું જોઈએ. જૈન સમાજમાં ગુરુકુલના મેવનની, બારિકાઈથી આપણે અવલોકન કરીએ તો, ખરેખર અતિ શોચનીય દશા દેખાયા વિના નથી રહેતી. સ્વચ્છંદ-તાના કારણે અત્યારે મનુષ્ય માંડ્યા બ્રામ્યશાળીઓ જ એવા નિકળશે કે જેમણે ગુરુકુલવાસનું સુચારુ રૂપે સેવન કર્યું હશે અથવા જેઓ કરતા હશે; પરંતુ જેણે ગુરુકુલવાસ સેવ્યો નથી, તેનામા શાન્તિ, ગંભીરતા, સમયચેતા અને શાસ્ત્રની બાબતોનું રહસ્ય સમજવામા ભાગ્યેજ આવી શકે છે, અને તેથી તે ગુરુ બનવાનો અધિકારી નથી થતો. ખરી વાત છે કે જે સાચો શિષ્ય બન્યો નથી—જેણે ખરું શિષ્યવજ્ઞ ભોગવ્યું નથી, એ ગુરુ બનીજ કેમ શકે ? જે સાચો સેવક બને છે, તેજ કોઈ દિવસ સેવ્ય બની શકે છે. તેમ જે સાચો શિષ્ય બને છે તેજ ગુરુ બનવાનો અધિકારી થઈ શકે છે.

૩ અવિરાધિતચારિત્રઃ—જેણે પોતાનું ચારિત્ર ખંડિત નથી કર્યું—અખંડિત ચારિત્ર રાખ્યું છે, તે.

૪ પઠિતાગમઃ—જેણે વિધિપૂર્વક આગમોનું અધ્યયન કર્યું હોય. શાસ્ત્રકારે વિધિપૂર્વક આગમોનું અધ્યયન કરેલું બતાવ્યું છે, એનું કારણ એ છે કે ગુરુગમ પૂર્વક આગમોનું અધ્યયન કરેલું

હોવું જોઈએ. આગમોનો અભ્યાસ એ સામાન્ય શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ નથી. મહાન ગીતાર્થ ગુરુઓ પાસે જોઓ. આગમોનું અધ્યયન કરે છે, તેઓજ આગમના સ્વરૂપને મેળવી શકે છે, નહિ તો સૂત્રોના અર્થો ઉલટ-પાલટ કરવામાં લગાર વાર ન લાગે અને અત્યારે એ પ્રમાણે સ્વચ્છંદતાથી આગમો જોવારાઓની શ્રદ્ધાઓ ઉપર કાલિમાઓ ભાગેશી પણ આપણે ક્યા નથી જોતા ?

૫ તત્ત્વચિત્—તત્ત્વનો જાણનાર હોય. ન્યાય વ્યાકરણ કે ખીજા શાસ્ત્રને લાણી જવા, એ જુદી વસ્તુ છે, અને તત્ત્વના ચાતા થવું એ જુદી વસ્તુ છે. અતએવ ગુરુ તેજ બની શકે જે તત્ત્વના હોય.

૬ ઉપશાન્ત—મન, વચન, કાયાના વિકાસને મેકનાર-દમન કરનાર હોય.

૭ અલિલે પ્રયત્નને વાત્મલ્યયુક્ત—સાધુ-સાધ્વી આવિકા રૂપ ચતુર્વિધ સંધ પ્રત્યે વાત્સલ્યભાવવાળો હોય.

૮ સર્વસત્ત્વહિતાન્વેષી—સમસ્ત જીવોના હિતનું અન્વેષણ કરનાર હોવો જોઈએ. અર્થાત્ સમસ્ત જીવોનું હિત આશનાર હોય, નહિ કે ખીજાઓને નષ્ટ બ્રષ્ટ કરવા માટે. ખીજાઓને પાયમાલ કરવા માટે, શત દિવસ પ્રપંચ ખેલનાર હોય.

૯ આદેય—ખીજાના આજ્ઞ વચનોનો આદર કરનાર હોય. ચાલાદપિ શુભાપિતં ગ્રાહ્યં એનું પાલન કરનાર હોય. નહિ કે-હઠામહી-દુરામહી.

૧૦ અનુવર્તક—વિચિત્ર સ્વભાવવાળા મનુષ્યોમાંથી ગુણોને શોધી, એ ગુણોનું અનુકરણ કરવાની શુદ્ધિવાળો હોય.

૧૧ ગંભીર—ગંભીરતાવાળો હોય. ગંભીરતા એ તો બધા

ગુણોનો સિરતાજ ગુણ છે. મને તેવો મૃદુલ પથુ તુચ્છ સ્વભાવનો-
હાના પેટનો હોય છે, તો તે સ્વેદ રચને અપમાનિત અને દુઃખી
ચાય છે, તો પછી સાધુને-ગુરૂને માટે તો કહેવું જ શું ? ' ગુરુ '
બનનારમાં જે ગંભીરતા નથી, -તુચ્છતા છે-ઉછાંછળાપણું છે, તો
તે વિવાહની વરસી કરતાં કે લાખના બાર હજાર કરતાં વાર નહિ
લગાડે, અને તેથી સાસનને પણ ધક્કો પહોંચશે. અતએવ ' ગુરુ '
બનનારમાં ગંભીરતાનો ગુણ પણ અત્યાવશ્યક છે.

૧૨ અવિષાદોઃ—ઉપસર્ગ પરિસહના પ્રસંગોમાં કાયર બની
ખેદ કરનારો ન હોય. પણ અત્યારે તો નજીવી નજીવી બાબતોમાં
પણ મર્યાદાઓ મૂકી મહાન ઉત્પાત કરી બેસનારા ' ગુરૂદેવો '
પોતાને ' મહાન ગુરુ ' કહેવરાવવાનો દાવો કરે છે. પરંતુ શાસ્ત્રકારો
તો એમજ કહે છે કે જે 'ગુરુ' બનવા ચાહે છે તે અવિષાદી હોય.

૧૩ ઉપશમલટ્ટ્યાદિયુક્તઃ—ઉપશમલ્લખિ, ઉપકરણલ્લખિ,
અને સ્થિરહસ્તલ્લખિ, એ લ્લખિયોથી યુક્ત હોય.

૧૪ સ્વપ્રાર્થમાપકઃ—મન અને તેના અર્થોનો બાપક હોય.
બાપક એટલે માત્ર અર્થ કહેનાર જ નહિ, પરંતુ રહસ્ય યુક્ત
અર્થોને સમજાવનાર હોય, પરંતુ અત્યારે આપણે શું જોઈએ
છીએ. માત્ર બાબાનાં પુસ્તકો અને તે પણ કિસ્સા કહાનિયો
જેવાં પુસ્તકો મંજલાવનારા પણ ' ગુરુ ' એ છે. એટલું જ
જવા દો, જેઓને પાંચ પ્રતિક્રમણ માત્ર પણ ગુરૂકેલીથી આવડતાં
હશે, એવાઓ પણ બીજાઓના તારણહાર બને છે, ' ગુરૂદેવ ' બને
છે, અને એવા ' ગુરુ ' અને ગુરૂના ઉપાસક શિષ્ય-આનંદથી વિચરે
છે. આપણે સહજ સમજી ચકીએ તેમ જીએ કે આના ગુરૂઓ
અને આવા શિષ્યો કાંઈ મારા ગુરૂકુળવાસમાં રહી કંઈ વિદ્યાધ્ય-

યન કરવા સાથે સાચું ગુરૂત્વ પ્રાપ્ત કરે તો જગતનું દેટલું કંઠ્યાણુ કરે.

૧૬ સ્વગુર્વનુજ્ઞાતગુરુપદઃ—અર્થાત્ પોતાના ગુરૂની અનુ-
સારી જેણે ‘ ગુરુ ’ પદ મેળવ્યું છે. મતલબ કે જેનામાં પોતાના
ગુરૂએ-ગચ્છનાયકે ગુરૂ પદની યોગ્યતા અર્પી છે.

ઉપરના ગુણોનું સ્પૂલ જુદીયો અવલોકન કરનાર પશુ જોઈ
શકશે કે ‘ ગુરુ ’ બનવાનું ‘ મહત્ત્વ ’ સાત્ત્વકારોએ એક આરજ
પ્રકારે વર્ણવ્યું છે. અર્થાત્ ‘ ગુરુ ’ બનવું એ જેમ આજકાલના
મમયમાં બાળકોનો ખેલ થઈ પડ્યો છે, તેવું નથી. ગુરુ બનવા માટે
અતિ યોગ્યતાઓ પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર છે.

કદાચ એમ કહેવામાં આવે કે આટલા બધા ગુણો અત્યારના
મમયમાં કેમ હોઈ શકે ? તો પશુ, એ તો દરેકે કંજૂલ કરવું જ જોઈએ
કે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાગ-બાવ પ્રમાણે આ બધા નહિં તો આમાંના ધણા-
ખરા ગુણો તો ગુરૂ બનનારમાં જોઈએ જ, અને જ્યાં સુધી ‘ ગુરૂત્વ ’
ગુણોથી નથી મેળવ્યું ત્યાં સુધી માત્ર ‘શિષ્ય’ કરીને ‘ગુરૂત્વ’-નામ માત્રનું
ગુરૂત્વ મેળવવું, એનો અર્થ કંઈ જ નથી. જેઓ ગુણોથી ગુરૂત્વ
મેળવીને પછી ‘ શિષ્ય ’ના ગુરૂ બને છે, તેઓ જ એક સાચા
ગુરૂ તરીકે પોતાની ફરજે સમજી શકે છે. અને એ ફરજોને બજા-
વવા રાતદિવસ સચેષ્ટ રહે છે. પોતાનામાં ગુણ ન હોય અને પછી
ચેલાઆપટ કરવાથી લોકોને પશુ નાના પ્રકારની વાતો કરવાના
પ્રસંગ મળે છે, અને તેથી શાસનની પશુ અપબાજના, સિવાય
બીજું શું હોઈ શકે ? અતઃએવ શાસનપ્રેમી મુનિસજ્જેએ શિષ્યો
કરવા અગાઉ પોતાનામાં ‘ગુરુ’ ના કેટલા ગુણો છે, એનો વિચાર
કરી, એ ગુણો જો પોતામાં ન હોય તો તે ગુણો પ્રાપ્ત કરીનેજ

શિષ્યો અનાવના તરફ પ્રવૃત્તિ કરવી થતે છે. પોતાની અયોગ્યતામાં બીજાઓને મૂંઢી પોતાનું અને પરનું જીવન પાલમાલ કરવું, એ તો કદાચ પણ રીતે યોગ્ય ન કહેવાય. હા, જોએ ગુરૂના ગુણો ધરાવે છે, તેઓ યોગ્ય પુરૂષોને યોગ્ય સમયમાં અને યોગ્ય સંયોગોમાં દીક્ષાઓ આપે, એ ખરેખર પ્રશંસાને પાત્ર છે.

ઉપર પ્રમાણે આપણે ‘દીક્ષા કેણે આપવી ?’ એ ‘નોંધ’, હવે આપણે પોતાની અયોગ્યતામાં દીક્ષા આપવાનું પરિણામ તપાસીશું.

(૨૭)

ગયા અંકમાં આપણે જોઈ ગયા છીએ કે- ' દીક્ષા ' આપનાર ગુરુમાં કયા કયા ગુણો હોવા જોઈએ. કારણ કે યોગ્યતા વિનાના ' ગુરુ ' ગુરુ બનીને શિષ્યનું શું કલ્યાણ કરી શકવાના હતા ? અભારે આપણે અનેક સ્થળે જોઈ રહ્યા છીએ કે કેટલાક ગુરુઓ કહેવાય તો જરૂર છે કે તેઓ આટલા શિષ્યના ગુરુ છે, પરંતુ તેઓના અમાનુષી અત્યાચારથી લુકમથી શિષ્યો અંદરના અંદર શોકાયા કરે છે. અને લગ્ન કે લયના કારણે છૂટી પણ શકતા નથી. કેટલાક ગુરુઓ પોતાનું કર્તવ્ય નહિ સમજવાના કારણે પોતાના શિષ્યોના હૃદયોમાં યયાયોગ્ય વૈરાગ્યની પુષ્ટી પણ કરી શકતા નથી. બધે સ્વયં નિરક્ષર બદ્ધાચાર્ય હોવાથી શિષ્યોની જ્ઞાન પ્રાપ્તિને પણ પ્રત્યંધ કરી શકતા નથી. કેટલાક ગુરુઓ સાધારણ રીતે પંડિત હોવા છતાં વાણિયાઓની પંચાવતમાંથી પુરસદ મેળવી શકતા નથી, અને તેથી પોતાના શિષ્યોને બ્રાહ્મણ પંડિતોના હાથમાં સોંપે છે. ન્યાય, વ્યાકરણ પણ બ્રાહ્મણ પંડિત બણાવે, જૈન તત્ત્વજ્ઞાન પણ બ્રાહ્મણ પંડિત બણાવે, અને આગમનો અભ્યાસ પણ બ્રાહ્મણ પંડિત જ કરાવે. આનું પરિણામ શું આવે ? એ કોઈ પણ ભુદિમાન સ્વયં સમજી શકે તેમ છે. આગમનાં ગુહ રહસ્યો, કે જેને સમજવામાં સારા સારા વિદ્વાન સાધુઓ પણ-ગુરુગતતા પૂર્વક નહિ બણવાથી-નથી પ્રાપ્ત કરી શકતા, તે રહસ્યો આપણે એક અગ્નિ પંડિત પાસેથી શિષ્યોને આપવાની આસા રાખીએ એનો અર્થ શો ? અગર ગુરુ વિદ્વાન છે તો તેમનું શું એ કર્તવ્ય નથી કે તેમણે પોતાના શિષ્યોને સૂત્રોનો ગંભીર અર્થ સમજાવવો ! પરંતુ છીંકણીના સગાકમાંથી અને વાણિયાઓની પંચાવતમાંથી પુરસદ મળે ત્યારે શિષ્યોને બણાવેને !

આમ જુદી જુદી દષ્ટિએ તપાસતાં ગુરુઓ પોતાનું કર્તવ્ય નહિ બળવવાનું જ મોટે ભાગે પરિણામ છે કે આગકાલ ન્હાતા ન્હાના સાધુઓમાં સ્વચ્છંદતાનો ઝેરી પવન પુકાએલો છે.

ગુરુઓની અયોગ્યતાનું એક એ પણ પરિણામ છે કે, તેઓ પોતાના સ્વાર્થની આગળ સામુદાયિક નુકસાનને જોઇ શકતા નથી. આફે દુનિયાનો ઉતારજ કેમ ન હોય, પરંતુ 'કોઇ પણ એનો હાથ આવે છે, ' એવા વિચારમાં તેઓ ફરતાજ રહે છે. એનુંજ એ કારણ છે કે-એક સમુદાયથી બહિકૃત થયેલ, ચારિત્રથી પતિત, નિરક્ષર, રોટલીવિજય, કે ભાતવિજય સાધુજ કેમ ન હોય, બીજા સમુદાયમાં જશે કે તેને ઝટ સંગ્રહી લેશે. અને પોતાની સાથે ફેરવશે. આવી રીતે " ફર્હીકી ફંટ, ફર્હીકા રોડા, માનુમતિને કુળબા જોડા. " વાળી કહેવતને ચરિતાર્થ કરનારા પણ આપણા મહાન ગુરુઓ ક્યાં નથી જોવાતા ? આમ કરવામાં માત્ર તેઓનું એકજ લક્ષ્ય હોય છે, અને તે એ કે ગમે તેવા કાચો ફળડો, ગમે તેવા રોટલાખાઉ, ગમે તેવા અછલ્લનો ઝાથમીર, ગમે તેવા અડખંગ સાધુ હશે, પરંતુ એમ તો કહેવાશે કે ફલાણા મહારાજ પાસે આટલા સાધુઓ છે ? ફલાણા મહારાજ-ફલાણા આચાર્ય આટલા માધુઓ સાથે પધાર્યા છે ! બસ, આજ દષ્ટિ. પરંતુ તેઓની આ લોભવૃત્તિ સામુદાયિક સંગઠનને કેટલી કુકરાધાત સમાન નીવડે છે, એનો તેઓ વિચાર કરતા નથી. એક ગુરુના શિષ્યને બીજા ગુરુઓ સંગ્રહવા લાગ્યા છે, એનુંજ એ પરિણામ છે કે શિષ્યોમાં ગુરુઓ પ્રત્યે જે બહુમાન-વિનય-વિવેકાદિ હોવાં જોઇએ, તે રહેતાં નથી. કારણ કે શિષ્યો એમ સમજે છે કે-ગુરુજી જરા ટપક કરશે, તો લેઇ દડ-કમંડલને ચાલતા ચાલ્યું. અને બીજે ક્યાંય જઇ ખેસીશું. જેમ નાતરાંની છૂટ જે કામમાં હોય, તે કામની સ્ત્રીયો સ્વતંત્રપણે રહે

છે, અને પતિ પ્રત્યે જે લાક્ષિત્ય હોવી જોઈએ, તે નથી રાખતી, કારણ કે તે એમ સમજે છે કે ઘણી બહુ લાંબા સમય કરશે તો દુનિયામાં બીજા ઘણાએ તૈયાર છે. એવી દશા આપણા સાધુ વર્ગની છે. છેવટે કોઈ સાધુ પાસે ન દાગ ગળે તો સ્વતંત્રતા મેળવે છે, કારણ કે જૈનસમાજ પીઠાંતી પાછળ મુગ્ધ છે. પીતલબાંધારી અને ઓથો મુહપતી રાખનાર દેખ્યા, એટલે આદર-ભાવ તૈયાર જ છે. એવું પૂછવાની કે જાણવાની જૈનસમાજ ઓછીજ દરકાર કરે છે કે-તમે કોણ છો ? કોના શિષ્ય છો ? કેમ એકલા રખડો છો ? સમુદાયથી કેમ છૂટા પડ્યા છો ? વિગેરે.

પરંતુ આ બધાનું મૂળ કારણ તપાસીએ તો આપણા કેટલાક ગુરૂઓમાં જે ગુરૂતા હોવી જોઈએ, એની ન્યૂનતાનું જ આ પરિણામ છે. જે ગુરૂઓ પોતાની દરજ સમજવા હોય, સામુદાયિક સંગઠન કરીને તે પ્રમાણે ચાલતા હોય, શિષ્યસોબી ન હોય, સ્વયં ગુણને પ્રાપ્ત કરીને દીક્ષા આપવાની પદ્ધતિ રાખતા હોય તો આવા પ્રસંગો ન જ બને. અને બને તો પણ ક્વચિત્તજ. અસ્તુ.

કહેવાની મતલબ કે-‘ ગુરૂ બનવું ’ એ પણ એક મોટી જવાબદારી ઉઠાવવા બરાબર છે, અને તેટલા માટે એવા ગુરૂ બનવા માટે પહેલાં યોગ્યતા મેળવવી જોઈએ છે.

આવીજ રીતે ‘ શિષ્ય કેને કરવો, ’ આ પ્રશ્ન પણ વિચાર-લાયક છે. શિષ્યને માટે ઘણી ઘણી યોગ્યતાઓ જોવાની છે. અને તે યોગ્યતાઓ હવે પછી આપણે જોઈશું.

(૨૮)

‘ દીક્ષા ’ આપનાર ગુરુમાં કયા ગુણો હોવા જોઈએ, એ આપણે જોઈ ગયા. હવે આપણે એ તપાસીએ કે-“ દીક્ષા કેને આપવી. ” અર્થાત ‘ દીક્ષા ’ નો ઉમેદવાર કેણુ હોઈ શકે ? અને તેમાં કયા કયા ગુણો હોવા જોઈએ ?

આ ગુણો જોવાની આવશ્યકતા એટલા માટે છે કે-“ સાધુ ” યત્ન, એટલે એક મહોત્સમાં મહોત્સી જવાબદારી વહેરવાની છે. વર્તમાન પરિસ્થિતિ જોતાં સાધુઓનો અને ગૃહસ્થોનો એટલો બધો ઘનિક સંબંધ બનેલો છે કે-ન તો ગૃહસ્થોને માધુ સિવાય ચાલી શકે તેમ છે. અને ન સાધુઓને ગૃહસ્થો સિવાય. ગૃહસ્થોનું નૈતિક જીવન, મદ્યમારતા અને કર્તવ્ય પરાયણતા, એ બધું સાધુઓના ઉપદેશ ઉપર અવલંબી રહ્યું છે અને સાધુઓનો ઉપદેશ, તેમના જ્ઞાન અને ચારિત્ર ઉપર અવલંબી રહ્યો છે. આવી સ્થિતિમાં સાધુઓમાં સાચી સાધુતા, કર્તવ્ય પરાયણતા, સમયસપાત્ન અને વિદ્વતા એ બધીયે વસ્તુઓની અનિવાર્ય જરૂર છે. પરંતુ આ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થોડા પ્રયત્નો સાધુ થાય, તોજ તેમાં આવી શકે. અથોડા પ્રયત્નોનું સાધુ યત્ન, સમાજને માટે ભાર ભૂતજ ગણી શકાય હા. એ જરૂર છે કે-સંસારના તમામ મનુષ્યોએક સરખી યોગ્યતા નથી ધરાવી શકતા, તો પણ કમમાં કમ નવા ચનાર સાધુઓથી હરકોઈ માણસ એટલી તો આશા અવશ્ય રાખી શકે, કે તેઓ સ્વપરત્ન કલ્યાણ કરનારા ન થાય તો નહિં, પરંતુ કમમાં કમ પોતાનું કલ્યાણ કરવા જોઈતી તો શક્તિ તેમનામાં અવશ્ય હોવી જોઈએ અને તે શક્તિ ‘ દીક્ષા ’ આપનારે અવશ્ય જોવી જોઈએ.

આપણે જોઈએ અને અનુભવીએ છીએ કે-એક સામાન્યમાં

સામાન્ય કાર્ય પણ કાઢને સોંપવું હોય છે, તો પહેલાં તેની પરીક્ષા કરીએ છીએ. તે કાર્ય માટે તેની યોગ્યતા જોઈએ છીએ, તો પછી મહાવીરના વડીલ પુત્ર, ત્યાગની મૂર્તિ, લાખો મનુષ્યોના આદર્શ તરીકે ઉભા કરવા પહેલાં એના ઉમેદવારની યોગ્યતા-અયોગ્યતાનો જરા પણ વિચાર ન કરીએ, અને જે આવ્યો તેને મૂંડિયે, અને ધખાવે રાખીએ એ કેટલું બેહુકુ, શાસનને માટે કેટલું ઘાતક અને સમાજને માટે કેટલું હાનિકર્તા હોઈ શકે, એ સહજ સમજી શકાય તેવો વિષય છે. ખરું પૂછીએ તો અત્યારની હિન્નલિન્નતા અંધાધુંધી, એ વિના પરીક્ષાએ ધખેડ્યા રાખ્યાનું જ પરિણામ છે. અને આવી જ રીતે નિરંતર પ્રગતિ જો આજુ રાખીશું, તો એ નિશ્ચિત છે કે-સાધુ સંસ્થા પ્રત્યે જે કંઈ બચ્ચો-બચાવ્યો સહભાવ રહ્યો છે, તે પણ જોઈ બેસવાનો સમય આવશે, અને અત્યારે હિંદુ-સાધુઓની જે દશા ઘણી રહી છે, તેજ દશા કદાચ જૈન સાધુઓ માટેની પણ થાય.

અત્યેવ મુનિવર્ગે ચેતવાની જરૂર છે, અને જે કંઈ નવા સાધુઓ કરવામાં આવે, તેમની પરીક્ષા કરવાનું અવરૂપ ધ્યાનમાં લેવું જોઈએ.

‘દીક્ષાના ઉમેદવારમાં કયા કયા ગુણો હોવા જોઈએ,’ એનું ‘વર્ણન પ્રયચન સારોદ્ધાર, ઠાણાંગસૂત્ર તથા ધર્મસંગ્રહ આદિમાં વિસ્તારથી કરવામાં આવ્યું છે. એ વર્ણન ઉપર આપણે દૃષ્ટિપાત કરીએ, તે પહેલાં આપણી સ્થૂલ જીવિતી નિહાળતાં દીક્ષાના ઉમેદવારમાં મુખ્ય કયા ગુણો અનિવાર્ય દેખાય છે, તેજ જોઈ લઈએ.

સૌથી પહેલાં ‘દીક્ષા’ ના ઉમેદવારમાં એ જોવું જરૂરનું છે કે તે પાંચ મહાવ્રતોને પાલન કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે. કે કેમ?

સાંસારિક વાસનાઓ ઉપરથી તેનું મન હડયું છે કે કેમ ? સાંસારિક પ્રયોજનો તેને ડગમગાવી શકે તેમ છે કે કેમ ? અર્થાત્ તેના હૃદયમાં વૈરાગ્યનો અંકુર ક્યાં સુધી ફૂટ્યો છે ? અને તેની સાથે સાથે એ પરિક્ષા કરવી પણ આવશ્યક છે કે એનો વૈરાગ્ય ચિર-સ્થાયી રહી શકે તેમ છે કે કેમ ? શું ચોક્કસ કારણોથી-માતાપિતાના કે કોઈના ઇપકા વિગેરેથી ગુસ્સાવાળો થવાથી તો તેને સંસાર ખારો નથી લાગ્યો ?

ધણી વખત એવું બને છે કે પોતાના સંબંધિયો તરફનું જરા કંઈ નિમિત્ત મળવાથી માણસને એકદમ વૈરાગ્યનો ઉભરો આવી જાય છે, પરંતુ એ દોષ શાન્ત થયા પછી એને તેજ સંબંધિયો યાદ આવે છે, અને પછી તેને વિચારો થાય છે કે “ દીક્ષા લેવાની ઉતાવળ ન કરી હતી, તો સારું થાત, ” આ વિચારના પરિણામે કાં તો તે વેપ છોડીને ઘરે જઈ જાય છે, અને કદાચિત્ લગ્નમના કરણે દીક્ષા નથી છોડતો તોપણ તેને ચારિત્રનો જે આસ્વાદ લેવો જોઈએ અથવા મળવો જોઈએ, તે લેતો પણ નથી. અને મળતો પણ નથી અને તેથી દીક્ષિત અવસ્થામાં રહેવા છતાં પણ તે શુષ્ક જીવન-નીરસ જીવન વ્યતીત કરે છે.

એટલા માટે વૈરાગ્યની પરીક્ષા દીક્ષા આપનાર ગુરુએ શીથી પહેલાં કરવી જોઈએ છે. ખેસક, એ હું માનું છું કે દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્ય પણ કાંઈ વખતે આત્મકલ્યાણનો સાધક બને છે. કંઈ બધાએને જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય થતો નથી, પરંતુ તેની સાથે સાથે એતો ખર્ચ જ છે કે દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્ય પણ ક્ષણિક તો ગણ જોઈએ. પ્રારંભનો એ દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્ય ચોક્કસ સગમ પછી જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય રૂપે પરિણમવો જ જોઈએ. કારણ કે જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય, એજ સ્થાયી ભાવે રહી શકે છે અને એ વાત તો દેખીતી

છે કે જ્યાં સુધી પૌદ્ગલિક જાવોની અસારતાનું જ્ઞાન થયું નથી, જ્યાં સુધી સંસારની અનિત્યતાનું જ્ઞાન થયું નથી, જ્યાં સુધી 'આત્મકલ્યાણ' એજ જીવનનું ધ્યેય સમજાયું નથી, ત્યાં સુધી સાધુતા જ કેમ પ્રાપ્ત થઈ શકે ? અને જ્યાં સુધી સાધુતા નથી પ્રાપ્ત થઈ, ત્યાં સુધી માત્ર મુંડન કે લુંચન, સફેદ કે પીળાં-તેજ માત્ર આપણું શું કલ્યાણ કરી શકે ?

માટે, 'દીક્ષા' ના ઉમેદવારમાં ગુરુએ સૌથી પહેલાં વૈરાગ્ય વાસનાનું જરૂર નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ. એટલું જ નહિં પરંતુ, એ વૈરાગ્યની પરીક્ષા પણ કરવી જોઈએ. આ પરીક્ષા અત્યારે કેટલી કરવામાં આવે છે ? એ કોઈ કહી શકે તેમ છે ? અત્યારની દીક્ષા-ઓમાં મોટે ભાગે એવી દીક્ષાઓ જોઈએ છીએ કે ગમે તેવા માણસ 'દીક્ષા' નું નામ લેતો આવ્યો, કે ઝટ ગુરુ મહારાજ તૈયાર છે. નથી પૂછાવું ધારણ કે નથી જોવાતો વૈરાગ્ય. "જો આગળ બેડે ઉલાર નહિં ને પાછળ બેડે ધરાળ નહિં" એવા કોઈ આવ્યો, તો તે ઝટ મુંડે લાવિતા થઈ જ જશે, અને જો એમ લાગ્યું કે પાછળ રોનાર-પીટનાર છે, તો તેને માટે રકુચક્ષરનો ઉપાય તૈયાર જ છે. પેલા દીક્ષા લેવા આવનાર વૈરાગીજી (!) પણ સમજે છે કે આલો, મફતની રેલવે મુસાફરી મળે છે, ગામ ગામ ફરીશું, જોઈશું અને માલ પાણી જાપટીશું, બોલું શું છે ?

પરંતુ જીવિમાનો વિચાર કરી શકે તેમ છે કે જેના અંતઃકરણમાં સાચો વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો છે, એને નાસવા ભાગવાની જરૂર ખરી કે ? વૈરાગ્ય કે જે દુનિયાને એક જુદી જ દિશામાં બતાવે છે, એ વૈરાગ્યને ધારણ કરનાર માણસ શું નાસી-ભાગી શકે ? અને એ ગુરુજીને પણ નસાકવા-ભાગાવાની ઝંઝટમાં પડવું પડે ખરું કે ? જેના અંતઃકરણમાં વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો છે તે ગમે તે

ઉપાયે સંબંધિયોને સમજાવી શકે છે. જબરદસ્તીથી જો ધરમાં લઈ જાય તો પણ આખરે તો એના વૈરાગ્યને આધીન સંબંધિયોને થવું જ પડે છે, તો પછી નામવા-ભાગવાનું શું કારણ હશે, એ સમજી શકાતું નથી.

આ તો આપણે યોગ્ય ઉંમરના વૈરાગિયોની-દીક્ષાના ઉમેદવારોની વાત જોઈ, પરંતુ ન્હાની ઉંમરના બાળકોને નસાડવા-ભગાડવા કે સંતાડવા સિવાય બીજો શા ઉપાય છે ? એમ જરૂર પ્રશ્ન ઉદ્ભવી શકે છે.

પરંતુ આ પ્રશ્નનો ઉત્તર તો લાંબ મળી જાય છે કે-આલ્યા-વસ્થા અને વૈરાગ્ય એ એનો મયોગ જ અકસ્પનીય છે. જો કે એ વાત ખરી છે કે-મોટાઓ કરતાં બાળકોમાં વૈરાગ્યના અંકુરો-સદ્ભાવનાઓ વધારે હોય છે, તેમનું હૃદય પણ કામળ હોય છે, પરંતુ બાળકોનો વૈરાગ્ય એટલે શું ? બાળકોનો વૈરાગ્ય એ સાચો વૈરાગ્ય નહિં, પરંતુ એક પ્રકારનો એ પણ મોહ છે-કૌતુક છે. બેશક પૂર્વજન્મના સંસ્કારોથી ધણા બાળકોને સાધુનાં ઉપકરણો કે સાધુને જોઈ તે તરફ તેનું ચિત્ત આકર્ષાય છે, પરંતુ ખરી રીતે એ વૈરાગ્યનું પરિણામ નથી હોતું.

આ પ્રસંગે ઘણા ખરા શિષ્યજોડોની મહાત્માઓ ચરિતાનુવાદ-માંથી એવાં દૃષ્ટાન્તો આપે છે કે જે બાળવયમાં દીક્ષા લીધા સંબંધી હોય છે. ચરિતાનુવાદમાંથી પાંચ ખમીસ નહિં, બેઠકે સેંકડો ઉદાહરણો એવાં મળી શકે તેમ છે, પરંતુ ચરિતાનુવાદ એટલે શું ? 'બૂલવું' જોઈતું નથી કે ચરિતાનુવાદ એ વિધિવાદ નથી. ચરિતા-નુવાદ અને વિધિવાદમાં આઝશ પાતાળનું અંતર છે. અમુક માણસે અમુક કામ કયું, એટલે આપણે તે કરવું જ જોઈએ,

અથવા આપણે તેમ કરી શકીએ, એમ માનનારા કે કહેનારાઓ ખરેખર સૈદ્ધાન્તિક આદ્યોનું મહાન અપમાન કરે છે. એટલું જ નહિ પરંતુ તે પૂર્વ પુરુષોએ ગમે તે શક્તિથી, ગમે તે કારણે કરેલાં કાર્યોને પણ પોતાની કાઠીમાં મૂકી તેમનું અપમાન કરવા બરાબર કરે છે. કોણ જાણે પૂર્વ પુરુષોએ કેવા કારણે કેવા સંયોગોમાં તે પ્રમાણે કમું હશે ! પણ ભાગે ચરિતાનુવાદમાંના એવાં ઉદાહરણોમાં— ન્હાની ઉંમરમાં દીક્ષા આપ્યાનાં ઉદાહરણોમાં મુખ્યત્વે એજ નેવાય છે કે— ‘ બાળકમાં ગુરુ કદપણ પ્રકરના ખાસ લક્ષણોદ્ધાર અપૂર્વ શક્તિ જૂએ છે. અને એ શક્તિ બતાવીને તેના માતાપિતા પાસે આગણી કરે છે. પછી ગમે તે રીતે તે બાળકને દીક્ષા આપે છે.’ આવા જ બનાવો મોટે ભાગે નેવાય છે. નસાડી-ભગાડીને દીક્ષા આપ્યાના જે પ્રસંગો કોઈ કોઈ મળે છે, તેમાં પણ ખાસ કરીને એવી શક્તિવિશેષ નેવાયી અને લાવિષ્યમાં એ બાળક સામનતો ધારી થશે, એવું નેવાયી તેને ગમે તે રીતે દીક્ષા આપવાનો પ્રયત્ન થયેલો છે, અને એ પણ સાચું છે કે ગુરુએ તેની પ્રારંભમાં જે પરીક્ષા કરી હોય છે, તેજ પ્રમાણે તે લાવિષ્યમાં નીવડે છે. પરંતુ અત્યારે ? અત્યારે જેઓ શાસનમાં લખંડર તોફાનો મચાવીને, સેંકડો લોકોને અધર્મ પમાડીને, અજૈનવર્ગમાં પણ ખરાબ અસર ઉત્પન્ન કરીને એકાદ છોકરાને મૂડે છે; તેઓ શું તેનામાં એવું કોઈ અપૂર્વ લક્ષણ જુએ છે ? એવું ખરેખર લક્ષણ નેવાળી કોઈ સત્તા ધરાવે છે ?

ખરી વાત તો એ છે—સ્વાર્થની આગળ પરંપાર્ય નેવાતો નથી. શિષ્યો વધારવાની લોભવૃત્તિ શાસનમાં કુદારાધાતનું કામ કરી રહ્યા હોય છે, એ પણ જોઈ શકાયું નથી. જે આવ્યો તેને મૂડ્યો, એના પરિણામે શાસનમાં ફેટલા અનર્થો થઈ રહ્યા છે અને આવી શિષ્યલોભવૃત્તિ ફેટલાક ધૂતોને પણ એક પ્રકારનું દગાઇનું સાધન

બની ગયું છે. ખરૂં છે કે " લોલિયા હોય ત્યાં ધૂતારા ભૂખે મરતા નથી. " શિષ્યલોલથી એવા ધણાં ધૂતારાઓ ઠગાર્છ્યા ધંધા કરી અતીતિમય જીવન ગુજારી રહ્યા છે. અને અમારા મહાત્માઓ એવું જીવન ગુજારવામાં તેમને સહાયક થઈ રહ્યા છે, આ રૂં ઓછું પુણ્ય (1) ઉપાર્જન કરી રહ્યા છે ? આવા મહાત્માઓ ધણી વખત પોતેજ ઠગાય છે, પોતાનાંજ કપડાં કાઢી જાય છે અને વખતે પ્રાપ્તિમાં રખાવેલી માલમતાઓ પણ ગુમાવી બેઠેલા સંભળાય છે, છતાં એ લોલવૃત્તિને ક્યાં છોડાય છે ? અસ્તુ.

હવે આપણે એ જોઈએ કે શાસ્ત્રકારો દીક્ષાના ઉમેશ્વારમાં ક્યા ક્યા ગુણો જોવાનું ફરમાવે છે.

(૨૯)

‘દીક્ષા’ ના સંબંધમાં હું કહીજ ચુક્યો છું કે ઠાણાંગ સૂત્ર, પ્રવચન સારોદ્ધાર, અને ધર્મસંગ્રહ વિગેરેમાં વિસ્તારથી વર્ણન છે. આ બધું વર્ણન આપવા જતાં ‘દીક્ષા’ ના લેખોમાંજ કદાચ કહેવર ધાર્યા કરતાં વધી જાય, અને તેથી આ લેખને વધારે વિસ્તાર ન કરતાં માત્ર ‘ધર્મસંગ્રહ’ માં જતાવેલ ‘દીક્ષા’ લેનાર ની યોગ્યતાનોજ ઉલ્લેખ કરી આ લેખને સમાપ્ત કરીશ.

‘ધર્મસંગ્રહ’ના ણીજ ભાગના ત્રીજા અધિકારમાં દીક્ષાની યોગ્યતા માટે નીચેના ગુણો આવરંમક બતાવ્યા છે.

આર્યદેશસમુત્પન્નઃ શુદ્ધજાતિકુલાન્વિતઃ ।

શ્રીજાતિપ્રાયાશુભકર્મા તત્ત યથ વિશુદ્ધધીઃ ॥ ૭૩ ॥

“ બુર્લભં માનુષં જન્મ નિમિત્તં મરણસ્ય ચ ।

સન્પદ્ધપલા દુઃસ્વદેત્યો વિપયસ્તથા ॥ ૭૪ ॥

સંયોગે વિપ્રયોગશ્ચ મરણં ચ પ્રતિક્ષણમ્ ।

દારુણશ્ચ વિપાકોઽસ્ય સર્વવેદાનિવર્તનાત્ ” ॥ ૭૫ ॥

इति विज्ञातसंसारनैर्गुण्यः स्वत यथ हि ।

તત્ત્વિરક્તસ્તત યથ તથા મન્દકપાયમાક્ ॥ ૭૬ ॥

अवपद्मास्पादिविकृतिः कृतज्ञो विनयान्वितः ।

સમ્મતશ્ચ નૃપાદીનામત્રોદ્ધો સુંદરાન્નમૃત ॥ ૭૭ ॥

श्राद्धः स्थिरश्च समुपसंपन्नश्चेति सद्गुणः ।

મયેદ્ યોગ્યઃ પ્રગ્ન્યાયા મન્યસત્ત્વોઽય શાસને ॥ ૭૮ ॥

અર્થાત્—૧ આયદ્ધિમાં ઉત્પન્ન થયેલ, ૨ શુદ્ધ જાતિ અને કુલથી યુક્ત, ૩ જેનાં અશુભ કર્મો દ્વીષ્ટ પ્રાયઃ ચર્ચા હોય, ૪ વિશુદ્ધ બુદ્ધિ હોય, ૫ “મનુષ્ય જન્મ દુર્લભ છે. તે મરણનું નિમિત્ત છે, સમ્પ્રદાયો ચપલ છે, વિષયો દુઃખના હેતુ છે, સંયોગમાં વિયોગ રહેલો છે, પ્રતિક્ષણ મરણ ઉત્તુંજ છે, અને તે મરણનો વિપાક છે, કારણ કે સર્વ એજાનું તે સમયે નિવર્તન થાય છે.” એ પ્રમાણે સંસારની અસારતા સ્વયં જાણતો હોય, ૬ સંસારથી વિરક્ત હોય, ૭ મંદક્રિયાવાળો હોય, ૮ અલ્પહાસ્યાદિ-વિકૃતિવાળો હોય, ૯ કૃતચ હોય, ૧૦ વિનયયુક્ત હોય, ૧૧ શબ્દાદિની સમ્મતિ લીધેલ હોય, ૧૨ કામનો પણ દ્રોહી ન હોય ૧૩ સુંદર આકૃતિવાળો હોય, ૧૪ શ્રદ્ધાળુ હોય, ૧૫ સ્થિર બુદ્ધિનો હોય, ૧૬ સમુપ સમ્પન્ન અર્થાત્ આત્મસમર્પણરૂપ બુદ્ધિવાળો હોય. એ પ્રમાણેના સદ્ગુણવાળા ભવ્ય મનુષ્ય આ જિનશાસનમાં દીક્ષાને યોગ્ય ગણાય છે.

હું આ લેખમાળામાં અનેક વખત લખી ચૂક્યો છું કે દીક્ષા—ભાગવતી દીક્ષા, એ છોકરાઓના ખેલ જેવી વસ્તુ નથી. દીક્ષાની આદર જેના તેના ઉપર ઓઠાડી દેવી, અથવા દીક્ષાનું પ્રધાન ઉપકરણ—ઓષો—૧૪ પુરુષક-૨ જોડરણુ જેના તેના બગલમાં સોંપી દેવામાં કંઈ દીક્ષાની સાર્થકતા નથી. ‘દીક્ષા’નો સંબંધ આત્મગુણોના વિકાસની સાથે રહેલો છે, અને જ્યાં સુધી યોગ્ય પુરોષોનેજ દીક્ષા ન આપવામાં આવે ત્યાં સુધી માત્ર જમાતજ વધારે જવી, એનો અર્થ કંઈજ નથી.

ઉપરના ગુણોનું નિરીક્ષણ કરીને જો દીક્ષાઓ અપાતી હોય, તો આજ વીરશાસનમાં જે વૈરશાસનનું કામ ચમ્પ રહ્યું છે, તે થવાજ ન પામતે. કદાચ માની લમ્પએ કે એ બધાએ ગુણો એક વ્યક્તિમાં ન સંભવી શકે, તો પણ ધણા ખરા ગુણો તો તેમાં

જેવાજ જોઈએ. પરંતુ ગુણો જેવાની તો વાત દૂર રહી, કેટલીક દીક્ષાઓ તો, એ દીક્ષાના ઉમેદવારની સૂરત ચકલ જોયા વિના પણ થઈ જાય છે, ત્યાં પછી ગુણોની ક્યાં વાત કરવી.

ઉપરના ગુણોનું ખારીકાધથી અવલોકન કરવામાં આવે, તો દરેક વાચકને સ્પષ્ટ જણાશે કે અત્યારે દીક્ષાને નામે જે અંધાધૂંધી ચાલી રહી છે, કલકત્તાના અન્યથા ધરમા મૂકવા જેવાં પૂતળાંઓને પણ જે દીક્ષાઓ અપાઈ રહી છે, એકથી ખીળને ને ખીળથી ત્રીળને ઠગીને માલ ખાદી જનારાઓને જે દીક્ષાઓ અપાઈ રહી છે, મનુષ્યામૃતિમાં હોવા છતાં બહુચરાણના...ની મારફત ચેપા કરનારાઓને પણ જે દીક્ષાઓ અપાઈ રહી છે, ખાર વાગે આહાર કરવા જેસે અને ગા-૪ વાગે ઉઠે, એવા ભોજનાર્હિયોને જે દીક્ષાઓ અપાઈ રહી છે, ન્હાની ઉમ્મરના બાલકોને નસાડી લગાડી, અને તેનાં માતૃપિતાઓને સૌક્યગાઠ કરાવી જે દીક્ષાઓ અપાઈ રહી છે, એક ધરથી ખીળું ધર અને ખીળ ધરથી ત્રીળું ધર માંડનારાઓને જે દીક્ષાઓ અપાઈ રહી છે; તેમ જૈન અને અજૈન વર્ગમાં પણ જૈન ધર્મની અસાધારણ નિંદા થાય, એવા સંયોગવાળા પણ જે દીક્ષાઓ અપાઈ રહી છે. એ બધી ક્યાં સુધી ચોગ્ય છે ?

ઉપરના ગુણોમાં ખાસ ખ્યાન જેવનારા ગુણો આ છે:—

૧ સંસારની નિઃસારતાને જાણનારા હોય, સંસારથી હિંમિત થિતવાગોં હોય. હવે વિચારવાનું એ છે કે જેનું મન સંસારથી વિલક્ષ્ય વૈરાગી બની ગયું છે, એને નાસવા-ભાગવાની જરૂર ખરી કે ? અને ગુરૂજને પણ એના માટે નાના પ્રકારનાં કપટ પ્રપંચો કરવાની જરૂર ખરી કે ? ખીળ મહાવતને અભરાઈએ મૂકવાની જરૂર ખરી કે ?

૨ રાજદિને મમ્મત હોય અર્થાત્ એની દીક્ષામાં કેઈ મ્હોટાઓનો

વિરોધ ન હોય. આ ગુણથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સંઘનો વિરોધ હોય, એવી દીક્ષા પણ સાધુથી કેમ આપી શકાય? વળી નસાડવા ભગાડવા એ પણ એક પ્રકારનો રાજ્યદ્રોહ નહિં તો બીજું શું છે ?

૩ દીક્ષા લેનાર અદ્રોહી હોય. એક સ્થાનથી નાસી છૂટેલો બીજો સ્થળે દીક્ષા લેવા જાય, એક સ્થળેથી કપડા કાંબળાઓની ધાપ ભારીને બીજો સ્થળે લેવા જાય, એવા માણસો અદ્રોહી-અવ્યક કહેવાય કે નહિં? એનો વિચાર ભાગવતી દીક્ષા (૧) ના ઉપાસકોએ જરૂર કરવો ઘટે છે.

૪ સુંદર શરીરવાળો. આ ગુણ ઉપર ધર્મસંબંધની દીક્ષામાં અને-પ્રવચન સારોદ્ધારમાં પણ સારી રીતે વિસ્તારથી વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. એવી આકૃતિવાળા, એવા અંગોપાંગવાળા કે જેમને જોતાંજ મુગ ચડે, સાથે વાત કરતાંજ લોકોને ધ્રુણા થાય, એવા-ઓને પરમાત્માના પ્રતિનિધિ બનાવવા, એ શું પરમાત્માની પરમ પવિત્ર દીક્ષાને લક્ષ્યવવા બરાબર નથી શું? કમમાં કમ દીક્ષિતનું એટલું રૂપ તો હોવુંજ જોઈએ કે જેના ઉપર દીક્ષાનું તેજ-ચારિત્રનું તેજ ઓપી ઉઠે. હાથોની અંબાડી રાજબના ઉપર ચઢાવવી, એ, અંબાડીને અપમાનિત કરવા જેવું નથી શું? હા, એ હું માનું છું કે, ચારિત્રનો સંબંધ આત્માની સાથે છે, આત્મગુણોની સાથે છે, એમાં શરીરની સુંદરતા કે શરીરનું વિકલપણ કંઈ લાભ-નુકસાન કરતા નથી, તો પણ બાલદષ્ટિથી ન્યારે આપણે ચારિત્ર આપીએ છીએ, તો પછી બાલદષ્ટિએ સમુચિત ચોખ્ખતા પણ જોવી, એ સૌ કોઈ કબુલ કરશે. ચારિત્રના ગુણો આત્માની સાથે મંબંધ રાખે છે. તેમ જાણવા છતાં પણ આપણે વેપને નમન કરીએ છીએ, વંદન કરીએ છીએ. થોડી વાર પહેલાં એક માણસ બધા ગૃહસ્થોની સાથે હરે છું કરે છે, કોઈ હાથે જોડતું નથી, પરંતુ થોડીજ વારમાં

માયું મૂંગાવી, સાધુના વસ્ત્રો પહેરી; તેમ ગુરૂ પાસે બે ચાર વાગતો લોચ કરાવી જ્યાં સભામાં આવે છે, કે આખી સભા જપજમકાર કરે છે. તેને વંદન કરે છે. શું દસ-પાંચ મિનિટમાં એનામાં સાધુનાં મહાવતો આવી ગયાં ? શું દસ પાંચ મિનિટમાં તે ગુરૂ બની ગયા ? ચારિત્રના ગુણો એના આત્માની સાથે સ્પર્શ્યા હશે કે નહિ, તે તો જ્ઞાની જાણે છે, પરંતુ મનુષ્ય તેના વેપને જોઈને નમન વંદન કરે છે. એ બધું બાહ્યદષ્ટિનું છે, તો પછી દીક્ષાને માટે શરીરની સુંદરતા કે અવિકલપણું અવશ્ય જોવું જ જોઈએ.

છેલ્લા સમુપસમ્પન્ન નામના ગુણમાં ધર્મસંગ્રહકારે ઘણી બાબતોનો સમાવેશ કર્યો છે. તેમાં ઉમ્મર સંબંધી પણ એક વિચારણીય પ્રશ્ન છે. આમ તોરથી આપણે સૌ જાણીએ છીએ તેમ આઠ વર્ષથી ઓછી ઉમ્મરનાં અને વધારેમાં વધારે સાઠ કે સીતેર વર્ષથી ઉંચી ઉમ્મરનાં દીક્ષા નહિં આપવાનું જણાવ્યું છે. પણ આ બાબત ખાસ વિચારવા જેવી છે અને તે કર્તાના શબ્દોથીજ. કર્તાએ બતાવેલા હેતુને નહિં સમજનારા અથવા તેને છુપાવી રાખનારા શિષ્યોભીએ. માત્ર આઠ વર્ષની બાળક રજૂ કરી પોતાનો બચાવ કરે છે.

આઠ વર્ષથી ઓછી ઉમ્મરનાં દીક્ષા નહિં આપવાનું પ્રધાન કારણ તો, તેટલી ઉમરે દેશથી કે સર્વથી વિરતિની પ્રતિપત્તિનો અભાવ બતાવવામાં આવેલ છે. પરંતુ આ અભ્યન્તર કારણ છે. પરંતુ એ કારણને જણવાનું સામર્થ્ય આપણામાં નથી; અને તેટલા માટે અંધકાર બાજુ કારણ જે બતાવ્યું છે, તે પણ આપણે જોવું જોઈએ. દીક્ષકારે લખ્યું છે—

“ અન્યથા—ચાલદીક્ષણે સંયમચિરાધનાદયો દોષાઃ,

સમ્યયોગોલકસમાનો, ચતો ચતઃ સ્પન્દતે તતસ્તતોઽ
જ્ઞાનિત્યાત્ પટ્કાયવધો ભવતિ । તથા નિરનુકમ્પાઃ શ્રમણાઃ
યદેષં ઘાલાનપિ ઘલાદીક્ષાકારાગારે પ્રક્ષિપ્ય સ્વચ્છન્દ-
તામુચ્છિદન્તીતિ જનનિદા । ”

ઉપરના કથનથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે બાસ્તવવર્તમાં દીક્ષા
આપવાથી, એ દીક્ષિતદ્વારા પટ્કાયની વિરાધનાનો ભય છે, અને
ખીલુ કારણ એવી દીક્ષાથી જૈન ધર્મની-જૈન સાધુઓની
નિંદા થવાનો ભય છે.

આ બંને કારણો વિચારવા જેવાં છે. પટ્કાયની વિરાધના
અને જનનિંદાનો ભય, જો આઠ વર્ષથી ઉપરની ઉંમરમાં પણ
હોય, તો શું દીક્ષા આપવી ? જે કારણોથી બાસ્તવવર્તમાં-આઠ
વર્ષથી નીચી ઉંમરમાં દીક્ષા આપવાનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે.
એજ કારણ જો ખીલુ કેાઈ અવસ્થામાં પણ હોય, તો એ સૌ કેાઈ
સમજી શકશે-સ્વીકારી શકશે કે એવી અવસ્થામાં દીક્ષા નજ
આપી શકાય.

‘ દીક્ષા ’ એ તો જગતને અનુભોદનાનું કારણ હોય, ‘ દીક્ષા ’
એ તો ખીલુઓને ધર્મના માર્ગ તરફ પ્રેરણાનું કારણ હોય,
‘ દીક્ષા ’ એ તો ખીલુઓને પ્રશંસવાનું કારણ હોય, એ ‘ દીક્ષા ’
એવી અવસ્થામાં કેમ આપી શકાય, કે જેથી હજારો માણસો
અધર્મ પામે, હજારો માણસો જૈન ધર્મની અને જૈન સાધુઓની
નિંદા કરે !

આ પ્રસંગે પણ હું સ્મરણ કરાવીશ કે જેઓ ન્હાની
ઉંમરની દીક્ષાનાં ઉદાહરણો બતાવીને પોતાના મતની પુષ્ટિ કરે
છે, તેઓ ખરેખર બાણી જોઈને ખીલુઓને જમમાં નાખે છે.
આપવાદિક ઉદાહરણો વિધિ માર્ગ તરીકે પ્રમાણ્યૂત ન હોઈ શકે.

વૃદ્ધાવસ્થાના સંબંધમાં કર્તાએ કહ્યું છે કે-સત્તેર વર્ષથી ઉપરની ઉંમર વૃદ્ધાવસ્થામાં ગણાય છે, વળી કેટલાક સાઠ વર્ષથી ઉપરની ઉંમરને પણ ગણે છે. છેવટે એમ પણ કહ્યું કે-જે કાળમાં જે ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય હોય, તેના દસ ભાગ કરવા, તેમાં આઠમા, નવમા અને દસમાં ભાગમાં જે વર્તમાન હોય, તે વૃદ્ધ કહી શકાય.

આ તો એક મહત્તરી માત્ર છે. પરંતુ ખરી રીતે શાસ્ત્રિક-રેએ આટલી અવસ્થા બતાવેલી હોવા છતાં પણ, ધરેા કે કોઈ કોઈ માણસ એથી ઓછી ઉંમરમાં પણ શક્તિથી હીન થઈ ગયેા હોય અને વૃદ્ધાવસ્થાનાં તમામ લક્ષણો તેનામાં આવ્યાં હોય, તો તેને શું આપણે વૃદ્ધ નહિ ગણીએ ? શું એવા ઉંમરના ન્હાના, પરંતુ શક્તિથી હીન થયેલા ડોકસને દીક્ષા આપીશું ? તેવીજ રીતે બ્રાહ્મવાસ્થા માટે પણ સમજવું જોઈએ. બ્રાહ્મવાસ્થા વ્યતીત થઈને યુવાવસ્થામાં કોઈ માણસ પ્રવેશ કરતો હોય, પરંતુ તેનામાં જે એક બાળકના જેવાં લક્ષણો છે અથવા એક બાળકના જેવાજ સંયોગો છે, તો તેવી અવસ્થામાં દીક્ષા કેમ આપી શકાય !

ઉપસંહાર.

હવે ઉપસંહારમાં માત્ર એટલું જ કહીશ કે-દીક્ષા આપનારાઓએ ‘ દીક્ષા ’ લેવા આવનારના તમામ પ્રકારના સંયોગો જોવાની જરૂર છે. માત્ર પોતાનો એકો યશો-કું વધારે શિષ્યોનેા ગુરુ કહેવાઈય, આટલું જ લક્ષ્ય રાખીને બીજાનું ગમે તે થાય, દુનિયાં નિંદે કે સ્તવે, ધર્મની હીલણુ થાય કે ગમે તે થાય, છત્યાદિ બાબતોનેા જરા પણ વિચાર કર્યાં વિના ધબકે સંજવું, એ એક પ્રકારે શાસનનું દ્રોહીપણુંજ કહી શકાય, જે પરમાત્માના શાસનમાં

આપણે પૂજ્યએ છીએ-જે પરમાત્માના વેપ ઉપર આપણે તાગડ ધિત્રા કરીએ છીએ અને જે પરમાત્માના શામનનું ધૂમરૂં આપણે લઈને ફરીએ છીએ, એ પરમાત્માની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવું, એ પરમાત્માના શામનની આપણા સ્વાર્થની ખાતર નિંદા કરાવીએ, એના જેવું દોહીપણું બીજું શું હોઈ શકે ?

ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ છે કે શુદ્ધિવાદના આ જમાનામાં અંધાધુંધી ચાલી શકે તેમ નથી. ગૃહસ્થ કે સાધુ, ન્હાના કે મોટા ગરીબ કે તરંગર, દરેકે સંયોગોના વિચાર કરીને, પરિસ્થિતિયો જોઈને કાર્ય કરવાની જરૂર છે, પરિસ્થિતિયોને જોયા વિના સત્તાના મદમાં કે હમકો કૌન પૂછનેવાલા હૈં ? એવા અભિમાનથી સ્વચ્છંદતા બધું કાર્ય કરવું છે. એ પોતાની ઇચ્છાનુસાર કાર્ય કરીને ઠાંકરા કરવા ખરાબર છે.

જૈન સાધુઓની-ખાસ કરીને ‘ ભાગવતી દીક્ષા ’ ના નામે ધમાસ કરી મૂકનારાઓની અત્યારે જે દશા થઈ રહી છે, તે દશા કદિ ન આવત, જે સમાજની નાક તપાસીને પોતાના બાલ્યસ્વાર્થની ખાતર ધમને નામે ઢોકસતો ન ચલાવ્યો હોત.

હજી પશુ અમારા મુનિવરોએ ચેતવાની જરૂર છે. મુનિવરોને તો દેખીનેજ, જોનારવા અંતઃકરણમાં પ્રભાવ પડવો જોઈએ. મુનિરાજ તો જ્યાં જાય ત્યાં શાન્તિનું જ વાતાવરણ ફેલાય, મુનિરાજ જ્યાં જાય ત્યાં સંપત્તેજ વધારે, મુનિરાજને દેખતાની સાથેજ લોકોનું હૃદય નમી પડે. ભાગવતી ‘ દીક્ષા ’ નો તો આવો પ્રભાવ હોય, ભાગવતી -દીક્ષાનો તો આટલો પ્રતાપ હોય. અહા કેટલી ઉત્તમ ભાગવતી દીક્ષા, કાણ હીનભાગી આ દીક્ષાની આહવા ન કરે !

વાચકો ! ‘ દીક્ષા ’ ના સંબંધમાં છેલ્લા પાંચ અંકમાં મેં

મારા વિચારો જણાવ્યા છે. એ વિચારો કોઈને મમ્મ હશે. કોઈને નહિં પણ ગમ્યા હોય, પરંતુ જૈન મમાજની પરિસ્થિતિએ મને આ વિચારો લખવાને પ્રેર્યો છે અને પરિસ્થિતિનું નિરીક્ષણ કરી, શાસ્ત્રને બાધ ન આવે એવી રીતે મારા વિચારો પ્રકટ કરવામાં હું મારું કર્તવ્ય સમજતો છું. મારું દૃઢ મનસ્વ્ય છે કે પોતાની મતલબ સાવધાની ખાતર શાસ્ત્રોનાં વાક્યો ઉપર બધી બાબતોની તપાસ કર્યા વિના, માત્ર તેને પોતાના પક્ષમાં ખેંચી લેવાં, એ શાસ્ત્રો અને શાસ્ત્રકારોનો દ્રોહ કરવા બરાબર છે. વળી કેવળ શાસ્ત્રોના આધાર ઉપરજ કોઈ પણ બાબતની ઇમારત ચણવી, એ પણ પ્રભુ આરાની વિરોધના કરવા બરાબર છે. શાસ્ત્રોની સાથે સંયોગે પણ જોવાની જરૂર છે. દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ ભાવને જોઈને દરેક કાર્ય કરવાની પ્રભુ આરા દરેકે માન્ય રાખવી જોઈએ, અને જે તેમ યાય તોજ અત્યારે જે ક્લેશો, જે વૈમનસ્યો, જે છિન્નભિન્નતાઓ આપણે જોઈએ છીએ, તે ધણે અંશે ઝોળા થઈ શકે. લોકોને અધર્મ પામવાનું પણ કારણ નહિં રહે. પરંતુ હા, તેમાં પોતાના સ્વાર્થને કેટલેક અંશે જતો કરવો પડશે. હૃદયમાં બરાબ રહેલા આકંઠ લોભને ઝોળા કરવો પડશે. કંઈક ઉદાર પણ થવું પડશે. પરંતુ શાસનને ધણે લાભ થશે.

લોકશક્તિના કારણે માણસો મર્યાદા મૂકે છે. વખતે મનુષ્યવધી પણ બહાર નિકળી જાય છે. સત્યસ્વરૂપનો પ્રકાશ પણ મનુષ્યને ઘોર અધકાર સ્વરૂપ દેખાય છે. વખતે મર્યાદા ત્યાં સધી મૂકાય છે કે હાકવા હાંસ્યા જેવું યાય છે. પરંતુ સમજવું જોઈએ કે તેમાં પોતાના જ બાળ્યનો દોષ છે. જમત તો પોતાને જે ઠીક લાગે-જે જે સમુચિત જણાય, તેનો પ્રકાશ કરે છે. એ પ્રકાશથી આપણા સ્વાર્થને ધક્કો પહોંચે અને તેથી આપણે અકળાઈએ કે બીજાને

ભાંડવા તૈયાર થઈએ, એ આપણી કમજોરી અને અયોગ્યતાજ છે.

‘ દીક્ષા ’ ના સંબંધમાં જેટલું લખીએ તેટલું લખી શકાય તેમ છે, સમાજની પરિસ્થિતિનું નિરીક્ષણ કરનારને માટે આ વિષય અતિ મહત્વનો લાગશે. સૌ કોઈ જાણે છે તેમ હું પણ એક દીક્ષિત છું, લગભગ વીસ વર્ષનો દીક્ષિત છું. ‘ દીક્ષા ’ એ પરમ આત્મકલ્યાણનું સાધન છે, એ વાતનો મને પૂર્ણ અનુભવ અને વિશ્વાસ થયેલો છે. હું પોતે દીક્ષામાં ગુરૂદેવની કૃપાથી અપૂર્વ આનંદ લઈ રહ્યો છું, અને ખીજાઓ લેવા ચાહતા હોય, એમને એમના એ કાર્યની અનુમોદનાજ કરું છું, પરંતુ તેની સાથે સાથેજ અયોગ્ય પુરૂષોને દીક્ષા આપવાની અને અયોગ્ય પુરૂષો પાસે દીક્ષા લેવાની હું તો નાજ માહું. દીક્ષા લ્યો, જરૂર લ્યો; અને આપો, જરૂર આપો; પણ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને જોઈનેજ. મેં “ સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ ” માં લખ્યું છે તેમ, હજી પણ હું માનું છું કે- “ દીક્ષાનું માહાત્મ્ય ન કેવળ જૈનશાસ્ત્રમાં, પરંતુ હિંદુશાસ્ત્રમાં પણ વર્ણવ્યું છે. ” અને એ દીક્ષા માટે યોગ્યતા પ્રાપ્ત કર્યા પછી નિર્લેપ કરવો, એ જાણી જોઈને ખાડમાં પડવા જેવું છે. અને તેટલાજ માટે ‘ સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ ’ માં પ્રકટ કરેલા તે વિચારોની અંતે મેં જણાવ્યું છે કે- “ દીક્ષા દેનારે યોગ્યતાનો વિચાર અવશ્ય કરવો જોઈએ છે. ”

જમ, મારા ‘ દીક્ષા ’ સંબંધીત છેલ્લા પાંચ લેખોનો માર પણ હોય, તો તે જાણ છે ‘ યોગ્યતા ’ વિનાનું અધુરું કાર્ય ધૂળ ઉપર લીપણ કરવા જેવું છે.

અમારો મુનિવર્ગ યોગ્યતાઓ અને બધા સંયોગો જોઈનેજ

દીક્ષાઓ આપવાનું પસંદ કરે, અને દીક્ષા લેનારાઓ પણ માત્ર આધળીયા નાખીને જ્યાં ત્યાં ન પડતા યોગ્યતા જોઈનેજ—ગુરુના ગુણો નિહાળીને જ દીક્ષા લે. પોતાની જીવન દોરી ગુરુદેવના કરકમલમાં સોપે, અને પછી યાવજીવન પર્યંત તેનો નિર્વાહ કરે અને આવી રીતની યોગ્ય દીક્ષાઓ દિનપ્રતિદિન હજારોની સંખ્યામાં યાપ. અને જૈનશાસનમાં સાધુ સમુદાય ખૂબ વધી જૈનધર્મની વિજય પતાકા મર્ત્ત કરકાવે, એજ અંતઃકરણથી ઇચ્છા વિરમું છું. ॐ શાન્તિ:

(૬૦)

માંગણુવૃત્તિ.

‘ માંગણુવૃત્તિ ’ એ કેટલો બધો ધૂણિત શબ્દ છે ? કેટલો તિરસ્કરણીય છે ? ‘ માંગણુવૃત્તિ ’ ઉપર જીવન ગુન્નરનારને પણ જે આપણે એમ કહીએ કે ‘ આ ભીખ-મંગા ’ તો તેના હૃદયમાં જરૂર આધાત પહોંચશે. મંભારની બધી વૃત્તિયો કરતાં આ વૃત્તિ-માંગણુવૃત્તિ અત્યન્ત નિકૃષ્ટ છે. પોતાની ઇચ્છાને પૂરી કરવા માટે બોળને આજીજી કરવી, દીનતા પૂર્વક હાથ લાંબો કરવો એ શું ? આત્મગૌરવને ગુમાવી ‘ બેસવાનું ’ છેલ્લું પગથીયું અથવા સ્વત્વાભિમાનને ખોઈ બેસવાની કઠોરતા છે. ત્યાં ત્યાં ‘ માંગણુવૃત્તિ ’ પ્રવેશી છે, ત્યાં ત્યાં ગૌરવનો ઘટાડો અવસ્ય થયો છે. ‘ માંગણુવૃત્તિ ’ વાગાઓમાં ચરમ કે દાદિલુત્તા, લગ્ન કે

લય લાગ્યેજ હોય છે. પરિણામે માગણ્યવૃત્તિવાળાઓને પોતાના કર્તવ્યનુ-મનુષ્ય જન્મની સાર્થકતાનું પણ જ્ઞાન લાગ્યેજ રહે છે. માગણ્યવૃત્તિવાળાઓને દુર્નિયાના દાસ યજ્ઞને રહેવું પડે છે. એમના આત્માઓ મુડદાલ જની જાય છે. આત્મશક્તિયોના વિકાસ એમનાથી હજારો કામ દૂર થાય છે. એ વૃત્તિવાળાઓને પછી બીજું કંઈ પણ પુરુષાર્થ લયું કાર્ય કરવાની સજ પડતીજ નથી.

હિંદુસ્થાનના જમ્પન લાખ કે બહોતેર લાખ લિક્ષુકા-માગણ્ય-વૃત્તિથી છવન ગુજરાતનારાઓ ઉપર મોટે ભાગે આખા દેશની જે કંટકી નજર થઈ રહી છે, એમા વળૂદ અવશ્ય છે. દેશના લિક્ષુકાની માગણ્યવૃત્તિએ તેમને કેટલી હદે નીચે ઉતારી મૂક્યા છે, એ હવે જાનુ રહ્યું નથી ગૃહસ્થોના ગુરુ તરીકેના દાવો કરવા છતાં શું પૈમા કે ગુ જી પરિચય, શું ભાગ કે શું ચરમ-એકેથી પણ દૂર નહિં રહેનારા ગુરુઓ, લિક્ષુકા, માગણ્યનાઓ જનતા પર શું ઉપકાર કરી શકે ? અને જે દેશનો જરા પણ ઉપકાર ન કરતા હોય નો પત્રી ગણને માટે તેઓ ભારભૂત ગણાય, એમા આશ્ચર્ય જેવું શું છે ?

જનમાધુઓની સ્થિતિ આથી ભુદી છે. બીજા લિક્ષુકા કોઈ પણ વસ્તુ માટે “આપજી આપો” કહે છે. સારે મુસ્કેલીથી મળે છે, જ્યારે જૈનમાધુઓને “આપજી ત્યો-સ્વીકારો” કહેવા છતાં પણ મુસ્કેલીથી સ્વીકારે છે. કારણ કે-અન્નેની વૃત્તિ-ઓમા ફેર છે. એકમા લોભવૃત્તિ-સ્વાર્થવૃત્તિ છે, જ્યારે બીજામાં ત્યાગવૃત્તિ, નિષ્પૃહતા છે. લોભવૃત્તિવાળા મનુષ્યો જગતના દાસ યજ્ઞને રહે છે, જ્યારે નિષ્પૃહ મનુષ્ય જગતને પોતાના દાસ બનાવે છે. જગત એનું દાસ યજ્ઞને રહે છે. જૈનમાધુઓની ત્યાગ વૃત્તિ નિષ્પૃહતા સાથી પણ આગળ વધેલી છે. તેઓ પોતાના શરીરથી પણ બેદરકાર રહે છે. બોજન જેવી વસ્તુઓ માટે પણ યજ્ઞપિ

તેઓ લિક્ષા માંગે છે પરંતુ તે નિરપૃહતાપૂર્વક ધરે ધરે લિક્ષા માંગવા છતાં ઉદરનિર્વોહ નેટલું જ તેઓ સ્વીકારે છે. તે પણ ન મળે તો “ અચ્છા તો આજ અપની હો પૂંજી ચાચેન ” કરીને આનંદમાં રહે છે. સાધુઓએ પોતાની પૂંછ માની છે પોતાના આત્મચુલ્લો, જન-વિષમ-પ્રત્યાખ્યાન-એ આત્મ લક્ષ્મી છે, ગૃહસ્થોના ધરેથી લિક્ષા ન મળે તો પોતાની લક્ષ્મી-ઉપવાસ-ઉપર આનંદ મનાવે છે.

આવીજ રીતે કપડાં અને ખીખાં ઉપકરણો માટે પણ જનસાધુઓ નિરપૃહજ રહે છે.

સાધુઓ પોતાની આ નિરપૃહતામાં નેટલા અંશે ન્યૂનતા કરે, તેટલાજ અંશે તેઓ માંગણુવૃત્તિવાળા જનતા જાય છે, અને અન્યેવ તેઓ ધીરે ધીરે ગૃહસ્થોના ઘસ જનતા જાય છે અમારા સાધુઓની વર્તમાન પરિસ્થિતિ માટે અંદર પ્રવેશ કરીને જોઈએ તો એ સ્પષ્ટ જણાશે કે તેઓમાં ધીરે ધીરે પેલી તિરસ્કરણીય માંગણુવૃત્તિનું તત્ત્વ પ્રવેશવું જાય છે, અને તેનું જ એ પરિણામ છે કે, ગૃહસ્થોનો સહભાવ પહેલા કરતાં ઓછો થતો જાય છે. સુંદર ખાનપાન માટે, સુંદર કપડાંલતાં, માટે સુંદર કાંબળીયો માટે, જેમ જેમ સાધુઓની આસક્તિઓ વધતી જાય છે, અને જેમ જેમ ઐશ્વર્યઆરામના ઘસ જનતા જાય છે, તેમ તેમ તે તે વસ્તુઓ માંગવા માટે ગૃહસ્થોની આજીજી, ખુશ્લા શબ્દોમાં ગૃહસ્થોના જેવી નહિ, તો કમમાં કમ હલ્કયા ભાવથી તો ખરીજ-એવી આજીજીઓ કરવી પડે છે. આ આજીજી એ માંગણુવૃત્તિ નહિ તો ખીખું શું છે? કયાં, ગૃહસ્થો એક ઉપર એક એક આવીને પ્રાર્થનાઓ કરે કે “ સાહેબ સ્વીકારો. ” એ સ્થિતિ, અને કયાં “ શેઠજી, જૂઓને આ નવા માધુ છે, જરા એને માટે ચારી મુલાવમ, કેમગ પશમી-

નાની આદર કે પેલી રેશમ જેવી હલકી કાળગ આવે છે, તે ગરમ સુખ છ જઈને મોકલજો હોકે કંઈ વધારે કિંમતની ન મોકલજો લગભગ ૭૫ થી ૧૦૦ સુધીનીજ હોય, આ સ્થિતિ ।

આપેથી જ નથી અટકયું । આથી પણ આગળ વધીને સાધુઓ ખુશામતો કરતા થાય છે ઇચ્છાઓની તૃપ્તિને માટે સુદર—કપડા અને ખાનપાન મળે, એટલા માટે મોટા મોટા ગૃહસ્થોના ધરમા આવ-જા શરૂ કરવી, વાતો ચીતોથી અને એમના બાળકોને પ્યારથી બોનાવી-રમાડી ગૃહસ્થોને આકર્ષવા, આ બધું શું છે ? દામવૃત્તિ કે ખીલું કંઈ ? ગૃહસ્થોના બાલબચ્ચા હજી આખો ચોગતા ઉઠ્યા મે ન હોય ગૃહસ્થોના ધરોમાથી હજી ઝાકુ-કાળેએ ન ડૂબીકળ્યો હોય, અને આ-હૂધની તરપણીઓ ભરવા ‘ધર્મલાભ’ દેતા ઉભા રહેવું, એનો અર્થ શો છે ? માગણ્યવૃત્તિ કે ખીલું કંઈ ?

પગ્નું વિચાર કરવાની નાત છે કે આ બધું સાચી બને છે ? લોભવૃત્તિથી-નાલભવૃત્તિથી-ઈદ્રિયોના માસ મનવાથી અને ઈદ્રિયોના દામ થવું, એ પોતાના કર્તવ્યથી-ધર્મથી નીચે ઉતરી જવા બરાબર છે. જો આની જ સ્થિતિ વધારે મમય આપુ રહી, અને નાપકોએ કંઈપણ સુધારો કરવાનું લક્ષ્યમા નહિ લીધું, તો આજે જે આક્ષેપ અજૈન માધુઓ ઉપર થાય ?, તેજ આક્ષેપ જૈન સાધુઓ ઉપર પણ થવાનો મમય આવે તો એમા નવાઈ પામવા જેવું શું છે ?

આ માગણ્યવૃત્તિ, જેમ, ‘જે માગણ્યવૃત્તિ કરનાર છે,’ એને માટે દુષકર્તા છે, તેમ જેની આગળ ‘માગણ્યવૃત્તિ’ કરવામા આવે છે, એને પણ દુષકર્તા થાય છે એ- માગવાવાળો માણસ જ્યારે ખીજની આગળ જઈને ઉભો રહે છે અને કંઈ પણ ચીજની

માંગણી કરે છે, સ્વારે તેને એક સમયે તો જરૂર કાળ સમાન લાગે છે. આના ઉદાહરણોની જરૂર નથી. પાલીતાણામાં જન્મારા યાત્રાળુઓની આગળ જ્યારે જ્યારે પાલીતાણાની સંસ્થાઓના ફેરીઆઓ હાથમાં નાટીસો અને ખગલમાં દીપનો ચોપડો કે રસીદ શુદ્ધ લખને જાય, ત્યારે એ યાત્રાળુઓ ફેરી નજરથી એ માંગણીયાઓની રહામે જૂએ છે-જેતા, એનું દસ્ય જેમણે જોયું હશે, તેમને સમજાયું હશે કે માંગણુવૃત્તિ કેટલી અધમવૃત્તિ છે.

આવી જ રીતે કોઈ કોઈ મન્યાઓ તરફથી ફરતા ફેર્યાઓ ન્હાના મોટા ગામોમાં ઉવરાઈ કરવા ફરે છે, તેમને એક ગામ-માથી મો પચાસ રૂપિયા મેગવતા કેટલો પસીતો ઉતારવો પડે છે, એ એજ બિચારા જાણતા હશે આ તો એક સાધારણ ગિચિતિના વીસ વીસ કે પચીસ પચીમના નોકરો કે જેઓનો ધંધોજ ભાટ ચાગ્યોની માફક ગૃહસ્થોની વાહ વાહ ગાઈને પૈસા કઢાવવાનો હોય છે, તેમની વાત થઈ, પરંતુ મુંબઈ અને કલકત્તા જેવા શહેરોમાં, કોઈ ન્હાના મોટા ગામોના પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોને દેસાસર કે ઉપાશ્રયને માટે દીપ કરવા જવું પડે છે અને ત્યાં, લક્ષ્મીના મદમ! મરત બનેલા, ગૃહસ્થોના માગાઓમાં કે દુઝતો ઉપર જે દલ્લા ખાવા પડે છે, તેમજ એ કહેવાતા શેઠિયાઓના જે તિરસ્કાર-અપમાન સહન કરવા પડે છે, એ જેતા કોઈ પણ વિચારક એમ બોલી ઉઠ્યા વિના નહિં રહે કે-"આના કરતા દેવ કે ઉપાશ્રય ન જનાવવું, એ શું જોઈ ? " પરંતુ શું કહે ? ધર્મનો કેંઈ પણ કંઈ એટલજ શક્તિ આપે છે ધાર્મિક ભાવનાઓથી એ બધું સહન તેઓ કરે છે.

પરંતુ કહેવાનું માત્ર એટલું જ છે કે આ માંગણુવૃત્તિ એ એક એવી વૃત્તિ છે કે-જે આપણા આત્માઓને શક્તિ-હીન, મુકદાલ, નિઃસ્તાહ અને સ્વાત્માભિમાનથી રહિત બનાવે છે.

આ પ્રસંગે આપણી સંસ્થાઓની માંગણીરૂત્તિ સળધી કંઈક વિચાર કરવો આવશ્યક સમજી શકું છું.

જનસમાજમાં કેળવણીના પ્રચાર નિમિત્તની અનેક સંસ્થાઓ દયાની ભોગવે છે. આમાંની કઈ સંસ્થા પાસે કેટલું ધન છે, અને કેવી રીતે ચાલે છે, એ જતાવવા હું નથી ઇચ્છતો, માત્ર આપણી કેટલીક સંસ્થાઓની માંગણીરૂત્તિના મંજૂરમાંજ મારે કંઈક કહેવાનું છે.

મંજૂરો, એટલે જ્યાં સુધી તેની પાસે ખર્ચના જોડણી નિશ્ચિત આવક ન થાય ત્યાં સુધી સમાજ પાસે માંગણી કરવાનું તો તેનું કર્તવ્ય રહેલુંજ. પરંતુ માંગણી માંગણીમાં પણ ફર્ક છે.

એવા ઉદાહરણ ઉપદેશકો (I) કે જેઓ ભાટ-ચારણની મારફત ભાષા બાપ કરતા, અને પરજિયા કે રાસડા સંભળાવતા ગામ ગામ ફરે, આચારવિચારનું નામ ન હોય, સૌ ખાંડી બોલીને છ ટાંક ભાર પણ પાલન ન કરે, એવા ઉપદેશકોને ગામ ગામ મોકલવા, સંસ્થાના ઉદ્દેશો સમજાવવા, દેશોદ્ધારની, મમાજોદ્ધારની, અને સ્વર્ગના ફરવાળ બતાવનારી વાતો ક્યાં પછી આખરે “આપને અન્નદાતા, તમારાં બાળકોનું રક્ષણ કરો, અનાથને આશ્રય આપો, આટલાં બાળકોને ઉદ્ધાર કરો,” છત્યાદિ ધરે ધરે ધર્મસાદો પડાવવા. આવી માંગણીરૂત્તિ મારા નત્ર મત પ્રમાણે જિલકુલ નહિ ઇચ્છવા યોગ્યજ છે. આવા ટેલીયાલદોને ફરવામાં સંસ્થાના સંચાલકો ભલે શયદો સમજતા હોય, પરંતુ તત્ત્વદષ્ટિએ એની સમાજ ઉપર તો જુરી અસર થાય છેજ, પરંતુ એથી સંસ્થાના હિતને પણ સાધારણ ધક્કો પહોંચે છે. મૌથી મોટો ધક્કો તો એજ છે કે જેઓની શિક્ષાને માટે એ નાણાં એકઠાં કરવામાં આવે છે, એઓના આત્માઓ સાવ મુકદલ

બની જાય છે, એઓની ઉચ્ચ કેડીનું ભાવનાવૃક્ષ મૂળમાંથી સળી જાય છે. તેઓ પોતાને સમાજની દૃષ્ટિએ-ધનાદ્યોની દૃષ્ટિએ અતિ-હીન-નીચ-હલકા-નકામા-ગરીબ-કંગાલ સમજે છે. તેઓ પોતાને ધર્માંદિયા સમજે છે અને તેથી તેઓમાં જે કંઈ ચૈતન્ય પ્રકટાવવાની હાંખી હાંખી આશાઓ રાખીએ છીએ; એમાંની કંઈ પણ સફળ થતી નથી. તે બાળકે સમજે છે.—“ અરેરે, અમારા માટે અમારા મંથાલકોને આવી રીતે શિક્ષા ભાગવી પડે છે ? આવા ગરીબ રાખ્ખો-માં અમારે માટે જુઓને ખીજાઓની આગળ કેવા કાલાવાલા કરે છે. ”

યું સંસ્થાઓ, સમાજના એ ભાવિ હીરાઓમાં આવી ભાવનાઓ ઉત્પન્ન કરાવવા માટેનાં સ્થાન હોવાં જોઈએ ? સંસ્થાઓ શા માટે હો ? સમાજના એ ભાવિ ઉદ્ધારકોનાં ચૈતન્યોને વિકસવા માટે ! એમની શક્તિઓને ખીસવવા માટે ! એમને આત્મગૌરવ સમજાવવા માટે ! એમને એમના ભવિષ્યના કર્તવ્ય પાઠોને ભણાવવા માટે કે “ તમારા આત્મા પણ અનંતશક્તિઓ ધરાવે છે. તમે ભવિષ્યમાં કોઈના હાસ ન બનજો. હિંદિયોને આધીન ન થજો. કોઈના ભરોસા ઉપર ન રહેજો. તમારા પગ ઉપર ઉભા રહેવાની શક્તિઓ પ્રાપ્ત કરજો. ”

પરંતુ જ્યાં પ્રારંભમાંજ તેમનામાં કંગાલિયતના, ગરીબાઈના સૂચકોરો પાડવામાં આવે ત્યાં શક્તિઓનો તો વિકાસ કેમ થઈ શકે ?

ન કેવળ ઉપર કહ્યા તેવા ઉપદેશકો દ્વારાજ, પરંતુ એવી આજીજીવાળી જાહેરખબરો દ્વારા તેમ કોઈ મૃદુસ્થ આવવાનો હોય ત્યારે જોઈએ તેથી વધારે સ્વાગત અને ખુશામદો કરી કરાવીને પણ આપણે એ મંસ્થાના ભવિષ્યના સમુચિત ફળને હાનિ પહોંચાડવાના કારણ ભૂત થઈએ છીએ.

ત્યારે શું કરવું ? એ વિચાર આપણને જરૂર હોય છે. કરવું માત્ર એજ કે જેમાં 'અતિ' ન હોય, સમયિત પ્રયત્નો દ્વારા સંસ્થાઓ ચલાવવી; એજ એ સંસ્થાઓ અને સમાજના કલ્યાણનો માર્ગ છે. સારા ગૃહસ્થો ડેપ્યુટેશન દ્વારા સમાજને અપીલ કરી શકાય છે. સંસ્થાના કાર્યના માયા રિપોર્ટો-સાચી હકીકતો વર્તમાનપત્રો દ્વારા પ્રકટ કરીને સમાજનું ધ્યાન આકર્ષી શકાય છે, પરંતુ એવો તો એક પથ પ્રયત્ન ન થવો જોઈએ કે જેની અસર સમાજ ઉપર ખરાબ થાય અને તેની સાથે એ બાળકો ઉપર પણ જીંદગી અમર થાય.

અવલોકનમાં તો માંગણીરૂપિનું સાધનજ નહિં ઇચ્છવા યોગ્ય છે તેમ છતાં કાગળના પ્રભાવે જ્યારે સમાજના લક્ષ્મીપુત્રો કેળવણીનું મહત્ત્વ નથી મમજી શક્યા, અને ઉદાર પુરોની ઉદારતામાં વિવેકનો અભાવજ દેખાય છે, તેવી સ્થિતિમાં માગ્યા સિવાય કોઈ આપવું નથી, એ વાત ખરી છે. પરંતુ માંગવું એ એવી રીતે માંગવું જોઈએ કે જેમાં મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન ન થાય, અને જેને માટે માંગવામાં આવવું હોય, એમના આત્માને દુર્ભાવ ઉત્પન્ન કરનાર ન નીવડે.

ખરી રીતે જોઈએ તો આજે સમાજની કમનસીબીના દિવસો છે, નહિં તો જે સમાજના હજારો બાળકો અસિક્ષિત હોય, જે સમાજમાં હજારો યુવકો સાધનોના અભાવે શિક્ષાથી વિમુખ થતા હોય, જે સમાજથી પ્રતિવર્ષ સેંકડો માણસો કેવળ શિક્ષા કે પેટ-પોપણની લાલચથી પરધર્મમાં જતા હોય, જે સમાજનાં સેંકડો ઐનિહાસિક રથાનો નષ્ટ બ્રષ્ટ થતાં હોય, અને જે સમાજની અનેક સંસ્થાઓ કેવળ પૈસાના અભાવે આગળ ન વધી શકતી હોય, એ સમાજના ધનાઢ્યોને-લક્ષ્મીપુત્રોને લાખોના ખરચે ઉત્સવ

કરવા અને સંઘો કાઢવાનું સહે ખર્ચ ? એ સમાજના ધનાઢ્યોને ઉજમણાં ને ઉપધાનોમાં પાણીની માફક પૈસા ખરચવો સહે ખરો ? એ સમાજના નાયકો-ધર્મનાયકોને પોતાની વાહવાહ માટે પોતાના અંધરાગી આવકો પાસે ઉંચી જાતનાં જોડા મંગાવી વગડાવવાનું ગમે ખર્ચ ? અને એ સમાજના ધર્મધેલાઓને પોતાના માનેલા (પછી ગમે તેવા પતિતજ કેમ ન હોય) સાધુઓનાં દુર્ગુણો ઢાંકવા માટે-ખચાવ કરવા માટે હજારો રૂપિયા ખરચવાનું મન થાય ખર્ચ ? પરંતુ કહેવાની કંઈ જ આવરયકતા નથી કે સમાજના કમભાગ્ય નીજ એ નીશાની છે કે આજે સમાજ નાયકોની જુદિઓ એક જુદી દિશામાં કામ કરી રહી છે આવી સ્થિતિમાં “ અમારા સાધુઓ અને આગેવાન મૂંઝરથો-ધનાઢ્ય મૂંઝરથોને સદ્જુદિ આપો કે જેથી સમાજ ધાર્મિક અને સામાજિક કાર્યોમાં સમુચિત ઉન્નતિ કરી શકે. ” એવી શાસન દેવને પ્રાર્થના કરવા સિવાય આપણી પાસે બીજો શો ઉપાય છે ?

(૩૧)

ધર્મ અને રૂઢી.

‘ ધર્મ ’ અને ‘ રૂઢી ’ આ બન્નેનો મળંધ એટલો બધો ધનિષ્ઠ છે અથવા વ્યવહારમાં થઈ ગયો છે, કે-આ બન્નેનો બેદ મામાન્ય વર્ગને સમજાવવો, એ કઠિનતા ભરેલું થઈ ગયું છે. કેવળ જૈન મમાજમાં જ નહિ, લગભગ બધાં સમાજોમાં સમજના પ્રભાવે આ બન્નેની ધનિષ્ઠતાનો દુરુપયોગ થઈ ગયો છે. અર્થાત્ ‘ ધર્મ ’ અને ‘ રૂઢી ’ એ બન્ને જુદી-અતિ ભિન્ન વસ્તુઓ હોવા છતાં અત્યારે મોટા ભાગે ‘ રૂઢી ’ નેજ ‘ ધર્મ ’ નો જો પહેરાવવામાં આવ્યો છે, અર્થાત્ જે ભય અને પાપ ધર્મથી ઉતરતા ચાલવાથી માનવામાં આવે છે તે જ ભય અને પાપ ‘ રૂઢી ’ ના ફેરફારમાં માનવામાં આવે છે.

બહે ધરે બાગે તો એમજ બોવાઈ રહ્યું છે કે ' ધર્મ ' જેવી વસ્તુ તરફ તો ધણા ઓછાજ ધ્યાન આપે છે. અને ' રૂઢી ' એજ પરમારાધ્યા દેવી યજ્ઞ પડી છે, આ ' રૂઢીયો ' ના જન્માન્તરે પ્રતિદિન યજ્ઞ રહ્યાં છે; છતાં ' રૂઢી ' એજ ' ધર્મ ' છે. " રૂઢીમાં ફેરફાર યજ્ઞ શકે નહિ. " એમ માનવામાં આવે છે. આનું ખરું કારણ તો મને એજ લાગે છે કે આપણે ' ધર્મ ' એ શી વસ્તુ છે, એને બરાબર સમજ્યાજ નથી અને ખીણું કારણ એ પણ છે કે આપણે કેવળ શાસ્ત્રની પંક્તિયો ઉપરજ દારમદાર કરી બેઠા છીએ.

ખારીક દષ્ટિથી વિચારીએ તો ' ધર્મ ' એ આત્માની સાથે સંબંધ ધરાવનાર વસ્તુ છે અને તેટલાજ માટે ' ધર્મ ' નું લક્ષણ ' પત્યુસ્તદાયો ધર્મો ' વસ્તુનો સ્વભાવ એજ ' ધર્મ ' એમ ખતાવવામાં આવેલ છે. તેમ છતાં આપણે ખીણી રીતે ' ધર્મ ' ની વ્યાખ્યા બોધીએ તો મહર્ષિઓએ એજ કરી છે કે, " અન્તઃ-કરણશુદ્ધિત્વં ધર્મત્વમ્ " અથવા " કૃપાયનિવૃત્તિત્વમ્ ધર્મત્વમ્ " અન્તઃકરણનું શુદ્ધ થવું—, એનું નામ ' ધર્મ ' છે, અથવા કૃપાયથી નિવૃત્ત થવું,—કૃપાયેથી દૂર થવું, એનું નામ ધર્મ છે. આ બન્નેમાં આત્મીય લાલજ સ્પષ્ટ બોવાય છે. એટલે કે આત્માનો વિકાસ—આત્માની શુદ્ધિ—એજ ' ધર્મ ' છે. આ ધર્મના બેદો કદિ હોઈ શકે ખરા ? આ ' ધર્મ ' ને નહિ માનવાવાળો કોઈ દુનિયામાં હશે ખરા ? આ ' ધર્મ ' ને નામે લગાઈ કે ઝઘડા, ટંટા કે ફિસાદ ચાલ ખરા ? છતાં ' ધર્મ ' ને નામે લગાઈએ યજ્ઞ અને ચાલ છે. ' ધર્મ ' ના નામે લોહીની નદીયો વહી છે, એનું શું કારણ ? કેવળ એકજ કારણ, અને તે એ કે ભુદા ભુદા મજબૂત અને સમૃદ્ધિયળ લોકોએ શક્તિએ—જિજ્ઞાસે ' ધર્મ '

તું સ્વાંગ આપ્યું છે. એ રૂઢિયોમાંથી જરાયે કોઈ ચસકયો-એ
ઝડિને નહિ સ્વીકારવાનો જરાયે કોઈએ કોળ કર્યો, કે તત્કાળ એ
રૂઢિપૂજકોએ એના ઉપર હુમલો કર્યોજ છે. ગચ્છ-ગચ્છની લડાઈઓ,
એ કોને આભારી છે ? શ્વેતાચ્છર દિગચ્છરની લડાઈઓ, એ કોને
આભારી છે ? શૈવ અને શાકતની, રામાનુજ અને રાધાસ્વામિયોની,
એ બધી લડાઈયો કોને આભારી છે ? કેવળ રૂઢિયોમાં માનેલી
' ધર્મભાવના ' ને !

કપાળમાં એક લીટીનું તિલક કાઢનાર, એ લીટીના તિલક
વાગાની નિંદા કરે, અને એ લીટીવાળો તથા લીટીવાગાની નિંદા
કરે, બ્યારે તથા લીટીવાળો ગોળ તિલકવાગાને નિંદે ! પરંતુ તેઓ
માત્ર એટલું જ સમજે કે-કોઈ ચર્ક કલાસના ડબ્બામાં બેઠો તોયે
શું, અને કોઈ એક-ડ કલાસમાં કે ફર્સ્ટ કલાસમાં બેઠો તોયે શું ? અને
કદાચ ગોળ તિલકધારીને રિઝર્વ ડબ્બામાં બેઠેલ માની લઈએ, તોયે
શું ખોટું ? એમાં લડાઈ કંપાની કે નિંદાની રી જરૂર ? પ્રભુના
નામે કોઈને કોઈ ડબ્બામાં બેઠો તો છે ને ? અને કદાચ, ડબ્બામાં
ન બેસતાં પણ ચાલે અર્થાત તિલક કર્યા વિના જ રહે, તોયે શું ?
એવી નજીવી બાબતોમાં લડાઈયો કરવી, એ પોતાના માનેલા ધ્રુવ
દેવની ભક્તિ છે કે કુભક્તિ ? એનો વિચાર એ રૂઢિપૂજકોને
ભાગ્યે જ થાય છે.

હારે ' રૂઢિયો ' એ શી વસ્તુ છે ? એ સંબંધી આપણે
કંઈક વિચાર કરીશું.

' રૂઢિ ' એટલે રિવાજ. અથવા સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહીએ તો
કોઈ પણ સામાજિક યા ધાર્મિક કાર્યો વ્યવસ્થિત રૂપે ચલાવના માટે
બાંધવામાં આવેલા નિયમો. આ સિવાય ' રૂઢિ ' એ બીજી કંઈજ

નથી. આવી રૂઢિયોમાં કેટલીક સમૂહ હોય છે, તો કેટલીક નિર્મૂલ પણ હોય છે. સમૂહ રૂઢિયો એ છે કે જે રૂઢિનું સમાજ-સંધે-મુદાયે એકત્રિત, યજ્ઞને નિર્માણ કર્યું હોય છે. અને નિર્મૂલ રૂઢિ એ છે કે જે પણ જાતના બંધારણ વિના જ જેની ઉત્પત્તિ થઈ હોય છે. આવી નિર્મૂલ રૂઢિ તરફ તો કાંઈનો કંઈ પણ ખ્યાલ હોતો જ નથી. દેખાદેખી કે ગમે તે કારણે આવી રૂઢિયો આવી નીકળે છે, પરંતુ જે રૂઢિ સમૂહ છે એટલે કે સમાજ સમયનું નિરીક્ષણ કરીને આવશ્યકતા પ્રમાણે જે રૂઢિ કાયમ કરી હોય છે, એવી રૂઢિયો સમાજની પ્રત્યેક વ્યક્તિને માટે માન્ય જરૂર હોય છે, અને હોવી જોઈએ. અને આવી રૂઢિયોના શાસ્ત્રોમાં પણ ઉલ્લેખ થયેલો હોય છે. પરંતુ શાસ્ત્રોમાં ઉલ્લેખ થવાથી તે ‘રૂઢિ’ મંડીને ‘ધર્મ’ ની થઈ જતો. આવી શાસ્ત્રોમાં ઉલ્લેખાઈ ગયેલી, રૂઢિયોમાં પણ ફેરફાર આવશ્યક કરી શકાય છે, કારણ કે આ રૂઢિયો જે જે સમયમાં જીવી જોવી આવડતી હોય છે, તે તે સમયના ગ્રંથોમાં તે પ્રમાણે લેખાયેલી હોય છે. પરંતુ જે તેજ રૂઢિ બીજા સમયને માટે લેખાઈ ન હોય-અથવા એનાથી સમાજને કે ધર્મને કંઈ હાનિ પહોંચતી હોય તો એવી રૂઢિયોને બંધ કરવી, કે એનું રૂપાંતર કરવું; એમાં જરા પણ અયોગ્ય નથી. કારણ કે-એ રૂઢિયો તે તે સમયની આવશ્યકતાની પૂર્તિ માટે સમાજે નિર્માણ કરેલી હોય છે, તેને અસારના સમયને અનુસરીને અત્યારનો સમાજ તેને બદલી શકે છે. જે વસ્તુનું નિર્માણ સમાજે કર્યું છે, એ વસ્તુનો ફેરફાર સમાજ કરવાને અધિકારી હોય એમાં આશ્ચર્ય જેવું કંઈ જ નથી.

આ વિચાર શુદ્ધિમાનોએ જરૂર કરવો ધટે. કેવળ કોઈ વાત શાસ્ત્રમાં લખી, એટલે તેજ પ્રમાણે જે ન કરે અથવા ન બોલે,

એને ધર્મથી વિમુખ દહેવો, અથવા નાસ્તિક દહેવો. એ ક્યા પુરોષેની તો ન શોભે, અને એટલા માટે જ તો નીતિદોષે વારંવાર કહે ॥ ૩—

કેવલં શાસ્ત્રમાશ્રિત્ય ન કર્તવ્યો વિનિર્ણયઃ ।

યુક્તિહીનચિત્તમે નુ ધર્મહાનિઃ પ્રજાયતે ॥

કેવળ શાસ્ત્રનો આશ્રય લઇને કોઇ પણ વિષયનો નિર્ણય નહિ કરવો જોઇએ. કેમકે યુક્તિ વિનાના વિચારથી ધર્મની હાનિ થાય છે.

કોઇપણ શાસ્ત્રના અભ્યાસમાં હુદ્દિનો ઉપયોગ અવરજ કરવો જોઇએ, આ વસ્તુ ત્યાં માટે કહેવામાં આવી છે ? ક્યા સમયને માટે કહી છે ? મંથ ક્યા સમયનો બનેલો છે ? તે વખતના રિવાજને અનુસરીને આ કહેવામાં આવ્યું છે કે—અનાદિ અંતકાળને માટે એ કહ્યું છે ? એના કથન કરનાર એક પ્રમાણિક મંથકાર હતા કે કેમ ? હસાદિ અનંક આખતોનો વિચાર કરવો જોઇએ. નહિ કે માત્ર એક મંથમાં લખેલું દેખ્યું, એટલે જટ એને આગમ વાક્ય કે વેદવાક્ય માની લીધું. કોઇ પણ બાબત ઉપર આવી શોધખોળો કે વિચારો નહિ કરવાનું જ એ પરિણામ છે કે એ વસ્તુ ઉપર જરા મથુ શંકા કરનારને આપણે યુક્તિપૂર્વક સમજાવવાના બદલામાં એક-દમ તેને 'નાસ્તિક' ના દાહદગથી વિભૂષિત કરીએ છીએ. ખરી રીતે આત્મ સંબંધમાં 'નાસ્તિક' આપણે છીએ. કારણ કે હામ ઉતરીને વિચાર કરવામાં આવે, તો સ્પષ્ટ સમજાશે કે આપણી 'તિલ્લેરી તળીયા ઝાટક' છે. આપણે દલીલોમાં દેવાણું ફૂંકી બેસ છીએ, અતએવ કેવળ શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે, માટે તેજ સદીર ઉપર આલવું જોઇએ, એવું માનીએ છીએ. બલ્કે ખરી રીતે તપાસીએ તો ઉપરના શ્લોકમાં કહ્યું છે તેમ, એકલાં શાસ્ત્રના ઓહા નીચે બધાવે

રાખવામાં ધર્મના બદલે ‘અધર્મ’ પણ થવાનો પ્રસંગ આવે છે. ‘ધર્મ’ કરતાં ઘાટ પણ પડે છે. ‘માટે દરેક કાર્યમાં દીર્ઘમૂલી થઈ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવનો વિચાર કરી કાર્ય કરવું’ જોઈએ. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો શ્રુતિ (શાસ્ત્ર), સુકિત અને અનુભૂતિ-આ ત્રણની કમોટી ઉપર ચલાવીને જ કાંઈ પણ વિષયનો નિર્ણય કરવો.

‘રૂઢિયો’ ને ‘ધર્મ’ નું સ્વાંગ આપવા જેટલી જે અજાનતા અત્યારે પ્રબળતાથી જોવાઈ રહી છે, એનું પણ ખામ કારણ ‘વિચાર શક્તિનો અભાવ’ એટલે કે માત્ર ‘લખ્યું તે વાચ્યું,’ એજ જણાય છે. એક કહી ક્યા મમવમાં શા કારણથી ઉત્પન્ન થઈ, અને એ કહી ચલાવે રાખવામાં લાભ છે કે નુકસાન, એનો વિચાર ક્યા વિના માત્ર પીછેલે ચલી આતી હૈ, એમ માનીને થપાવે રાખવી. એ એક અજાનતા નહિ તો ખીલુ શું કહી રાકાય ? ઘણા વખતમાં ધરમાં પાળેલી બીલાડી આદ વખતે રમોઈ અભડાવી નાખતી, તેથી તેને બાંધવી પડતી, પણ પિતાના આદ વખતે ધરમાં ખીલાડી નહિ હતી, એટલે બાંધવી કેને ? એમ ધારી પિતાના આદ વખતે કાચજો લાઇને ધરે ધરે બિલાડી માટે ફરનાર આલસપુત્રની મૂર્ખતા ઉપર આપણે હમ્મા વિના રહીશું કે ? અને કદાચ એ ઊકરો એમ કહે કે-“ વાહ, મારા જાપા, મારા ઘણા આદ વખતે, શું મૂર્ખ હતા, તે ખીલાડી બાંધતા હતા ? ” તે વખતે આપણે હાંત પીસીને એને ‘મૂર્ખાનંદ શિરોમણિ’ કહ્યા વિના રહીએ ખરા કે ?

કથી રૂઢિયો આમ પ્રચલિત ગાય છે. મૂળ તપાસ્યા વિના, ઉત્પત્તિનો ઇતિહાસ જોયા વિના એ રૂઢિયોને આપણે નભાવે જઈએ છીએ પછી તે રૂઢિયોથી મમાજને ભયંકર નુકસાનજ કેમ ન થવું હોય ! આવી રૂઢિયોમાં ફેરફાર કરવામાં આપણે અચકાઈએ છીએ, એનું પ્રધાન કારણ તો મેં પહેલાં કહ્યું તેજ-ઝઢીને ‘ધર્મ’ નું

૩૫ આપુ છે તેજ છે. આપણે સમજીએ છીએ કે “ આ ‘ રૂઢી ’ નહિ પણ ‘ ધર્મ ’ ” છે, એમા કેમ ફેરફાર કેમ થઈ શકે ? પરંતુ જરા ઇતિહાસને તો તપાસો એવી તો કેટલીયે રૂઢિયો કાળના વિશાળ ઉદગ્રમા મમાઈ ગઈ ? એવી તો હજારો રૂઢિઓએ હજારો જન્માન્તરો કરી લીધા ? અને વર્તમાનમા ! વર્તમાનમા પણ કયા ઓછી રૂઢિયો બદલાઈ રહી છે ? આપણા નેનો આગળથી પણ કયા ઓછી રૂઢિયો અદૃશ્ય થઈ છે ? અરે આપણા હાથે પણ નિત્ય ઉત્પાદ-વ્યય-પ્રાવ્યની ક્રિયાઓ થઈ રહી છે. તેમ છતાં “ રૂઢિમા ફેરફાર થઈ ન શકે, ” એમ બોલવું અને માનવું, એ અસંભવતા નહિ તો બીજું શું છે ?

હવે આપણે એ બેઠકનું કે કંઈ કંઈ રૂઢિયોમા કેવી કેવી રીતે ફેરફાર થયા છે. અથવા કંઈ રૂઢિયોને આપણે ધર્મનું ૩૫ આપી જેમની તેમ ચચાવી રહ્યા છીએ. તેમ એવી રૂઢિયોમા ફેરફાર કરનારાઓને આપણે ‘ અધર્મો ’ ‘ નાસ્તિક ’ ‘ ધર્મ નાશક ’ કહીએ છીએ, તે કયા મુઠ્ઠી ઠીક છે.

(૩૨)

‘ ધર્મ ’ અને ‘ રૂઢી ’ આ બેનો બેદ આપણે ગત લેખમાં જોઈ ગયા, અને એ ઉપરથી સ્પષ્ટ જોવાયું છે કે ‘ ધર્મ ’ એ આત્માની સાથે સંબંધ રાખનારી વસ્તુ છે, જ્યારે ‘ રૂઢી ’ એ રિવાજ છે. આ રિવાજોમાં તો કેટલાક સમૂહ હોય છે તો કેટલાક નિર્મૂલ હોય છે. પરંતુ આ રિવાજોનો સંબંધ સમાજની સાથે રહેલો હોવાથી અર્થાત્ સમાજદ્વારા એની ઉત્પત્તિ થયેલ હોવાથી એમાં ફેરફાર કે સર્વથા બદલવાર એનો થઈ શકે છે. અનાદિકાલના ચક્રમાં આવી કદાચે રૂઢિયો ઉત્પન્ન થઈ અને અદ્યત્ન થઈ. તે રિવાજો-રૂઢિયો પણ જોમની તેમ-જરા પણ ફેરફાર થયા સિવાય આલી આવતી હત, તો આજે એક પણ સમાજને ઉભા રહેવાનું કે વિચારવા માત્રનું પણ સ્થાન ન રહ્યું હત; પરંતુ એ રૂઢિયો કાવમને માટે રહીજ કેમ શકે ? કુદરતથીજ એ ખિસ્કાં વાત છે. રૂઢીની વાત તો દૂર રહી. ભગવાનના બતાવેલ આમમાર્ગમાં પણ આવશ્યકતા-નુસાર ધુરંધર આચાર્યોએ અને સંધોએ ફેરફારો કર્યા છે, તો પછી રૂઢિયોની તો વાતજ શી કહેવી ? સાધુને કપડાં “ ન ધોવાં, ન રંગવાં ” એવી ખુલ્લી પ્રજ્ઞાઆશા હોવા છતાં આવશ્યકતા જણાતાં રંગવા અને ધોવા માટે બાધ થવું પડ્યું કે નહિ ? પંચમીની સંવત્સરી હમે-શાંથી આલી આવતી હોવા છતાં ચોયની પ્રચલિત થઈ કે નહિ ? આવી આગમોક્ત-પ્રજ્ઞા આશાની બાબતોમાં પણ ફેરફાર થયા અને થાય છે, તો પછી આપણીજ મક્કાવેલી રૂઢિયોમાં ફેરફાર કરીએ-તેને દૂર કરીએ તો તેમાં ખોટું શું ? હા, ત્રિકાલાવચ્છેદન અચળ અવિચ્છિન્ન કાષ્ઠ વસ્તુ રહી છે અને રહેશે, તો તે ‘ ધર્મ ’ છે. ધર્મ અને ‘ રૂઢી ’ માં એજ ખોટું અંતર છે. એક અમર છે, તો બીજું મૃત-

ધર્મી છે, એક અવિનાશી છે, તો બીજી વિનાશી છે. એક આત્મા માથે મંનંધ રાખે છે, તો બીજી વ્યવહાર સાથે રાખે છે. મિયા મહાદેવનું જોડું કેમ એક કરી શકાય ? આકાશ અને પાતાળનું અંતર કેમ હડાવી શકાય ? દિવસ અને રાતનો એક કેમ બાગી શકાય ?

આ પ્રમંથે આપણે જૈન સમાજમાં ચાલતી કેટલીક આધુનિક રીતિયો ઉપર દષ્ટિપાત કરીએ.

એ તો મૌ કોઈ કશું ન કરું કે-મંદિરો, દેરામંથે એ શાન્તિના ધામો છે. દ્રવ્યપૂજા કે ભાવપૂજામાં કેવળ આત્મશુદ્ધિના ચિંતન મિવાય બીજું શું હોયું જોઈએ ! અને જ્યાં આત્મશુદ્ધિનું ચિંતન-વિચાર હોય, ત્યાં બાહ્યાડખરની પ્રધાનતા નજ મોભે, પરંતુ એજ મંદિરમાં થતી આત્મશુદ્ધિની ક્રિયાઓ પ્રમંથે બોલીયો વિગેરેના જે રિવાજો પડ્યા છે, એને કોઈ આત્મશુદ્ધિમાં માધનભૂત કહી શકે તેમ છે ખરું ? અને એમ પણ કોઈ કહી શકે તેમ છે કે-એ બોલિયોના રિવાજો અનાદિ કાળથી ચાલ્યા આવતા હતા ? દાખલા તરીકે, આરતી-પૂજા પ્રસંગે લી બોલવું, વરધોડા પ્રસંગે લગવાનને લાઈને એમવાવું, છડી, ચામરનું, છત્રનું વિગેરે વિગેરે આ રીતિયો આપણી કાર્પનિક રીતિયો છે. કેવળ ઉપજા ઉત્પન્ન કરવાના અને લેખિયા એક ક્રિયા કરવા માટે હુસા હુસી ન થાય, એટલા માટે ઉત્પન્ન કરી રીતિયો ૧, એ કોણ નહિ માને ? લણા સ્થાનો એવા છે કે જ્યાં આ રીતિયો નથી પણ તેમ છતાં પૂજા-આરતી વિગેરે વિધિયો-ક્રિયાઓ બરાબર ચાલે ત્યારે જ એમ કહી શકાય કે 'બોલી બોલ્યા વિનાની એ ક્રિયાઓ નિર્ધારક છે ?

આવી રીતે એકો રીતિયો હજી પણ જૈનસમાજમાં હયાતી

ભોગવે છે. અને ધીરે ધીરે એક ખીખના દેખાદેખી પ્રવિષ્ટ થએલી છે. દાખલા તરીકે—

‘મુપન ઉતારવાં અને ઘોડિયાપારણું ઝુલાવવું.’ કોણ કહી શકે કે, આ રિવાજ રૂઢી નથી ? રિવાજ કે રૂઢી એ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જ્યારે કદપસૂત્ર થીસંધ સમક્ષ નહિં વંચાતું હતું, ત્યારે શું સાધુઓ સ્વપ્ન ઉતારતા હતા ? ત્યારે કંબૂલ કરતું જ જોઈએ કે આ રિવાજ ચોક્કસ વર્ષો પહેલાંથીજ પડેલો છે, ધીરે ધીરે આ રિવાજમાં કેટલું બધું પરિવર્તન થયું ? મુપન તો ઉતરે તે ઉતરે, પરંતુ તેના ઉપર માળાઓનું ચે ઘી યોજાય. માળાનો પણ ચોક્કસ નિયમ તો નહિંજ, કોઈ વખત અને કોઈ સ્થળે એક બે પાંચ પણ ચઢાવાય, અને દરેક વાર ઘી યોજાય. ભગવાનનાં ઘોડિયાં પારણા માટે પણ કેટલીક વાર ઘી ? જે જે ગામના સંઘની મરજીમાં જોઈએ વાર આવે એટલી વાર; એનો કંઈ નિયમજ નહિં.

કહેવાની મતલબ એટલીજ છે કે આ રિવાજો, આપણી આવશ્યકતાની પૂર્તિ માટેનાં અથવા તો કહો કે એક પ્રકારનાં સોભનાં સાધનો છે. એને ‘ધર્મ’ કોણ કહી શકે ?

આવા રિવાજો એક બે નહિં, અનેક છે, અને તે દરેકનો, ઉંડા ઉતરીને વિચાર કરીએ તો, એનો સંબંધ ધર્મથી હર્જરો કોશ દર છે.

કદપસૂત્ર મુનિરાજનું, એમનીજ પાસેથી લીધું. અને સભામાં તેજ કદપસૂત્ર મુનિરાજને જોરાવવા ઘી યોજાય, પ્રતિક્રમણનાં સૂત્રો કોઈને અશુદ્ધજ કેમ ન આવડતાં હોય, પરંતુ જે વધારે ઘી યોજ્યે એજ ગડબડ અધ્યાય ચલાવે રાખે, સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કરવા ઉપાત્રયે જાય, એટલે એની પાસેથી-ઉપાધ્યયના લાગી તરીકે કંઈ

લેવુંજ; ઉપધાન વહન કરે-માળ પહેરે, એની પાસે નકરો લેવોજ
 જોઈએ. થોડો કે મણો જો નકરો ન આપી શકે તો, તે ઉપધાન
 જોવી ક્રિયા ન કરી શકે, વ્રત ગ્રહણ કરવું હોય અને નાંદ મંડાવે
 એટલે નાંદનો નકરો એના કપાળે ચોંટયોજ. પૂજા કે સ્નાન-
 પૂજા બધાંવે, એનો પણ અમુક નકરો આપવોજ રહ્યો. કાંઈ બાઈ
 છાંદગીમાં પહેલીજ વાર પોસહ કરે, અથવા કંઈ વ્રત લે, તો
 અમુક નકરો અથવા અમુક ખરચ કરવુંજ જોઈએ, નહિં તો એ
 બધું કરાવ્યું ધૂળધાણી. વ્યાખ્યાન વાંચવાને સ્થાને ચંદરવા પૂંઠિયા
 બાંધવાંજ જોઈએ. હાથમાં પાનાં લઈનેજ સાધુએ વ્યાખ્યાન કરવું
 જોઈએ. સ્થાપનાજીને પધરાવવા ત્રણ પાટલા ગોઠવવાજ જોઈએ,
 તેના ઉપર રૂમાલ નાખવાજ જોઈએ; વ્યાખ્યાનમાં પહેલાં સૂત્ર
 વાંચવું. અને પાછળ કંઈ કથા વિગેરે વાંચવી. અને વચમાં સ્ત્રિયોએ
 ગડુંળી ગાવી; સ્થાપનામાં રેશમી અથવા રેશમથી ભરેલી મુઠપત્તિ
 તથા રૂમાલો રાખવા. ઠંવણીને પણ રેશમનાં કુમતાં વિગેરેથી ખૂબ
 શણગારવી, ખાસ ખાસ તહેવારના દિવસોએ ચાંદીની ઠંવણી મૂકવી,
 દેશમરમાં ચામર, નગારાં, રેશમી વજો વિગેરે વાપરવામાં વધી નહિં
 માનવો; અને એક માણસના હાથે ધડીયાળનો પટો હોય તો તે
 બદાર કાઢવોજ જોઈએ, સાધુઓએ દોડો મોઢરાવાળો જ રાખવો
 જોઈએ; કાંબળ, સંચારિયાં, ઓધાસ્થામાં ગોમૂત્રક કાઢવાં. ઓધામાં
 અમુક જાતનું રેશમથી ભરત ભરાવવું; આચાર્યાદિ પદવીઓ વખતે
 કપડા-કાંબળીઓનો વરસાદ વરસાવવો; સાધુઓને ખાસ વંદન કરવા
 જાય, તો પ્રભાવના વિગેરે કંઈ કરવુંજ જોઈએ; મંદિરમાં દેશર
 વાપરવુંજ જોઈએ; મંદિરમાં પાટલા પેલા ઉર્જમણાંમાં મુકાય છે
 તેવા રંગેલા-ચિત્રવાળા રાખવા જોઈએ.

આવી સેંકડો કાઠિયો પ્રચલિત છે. હું એ જરૂર માનું છું

અને દરેક એ પ્રમાણે માનશે કે—એક અથવા બીજી રીતની રૂઢિયો દરેક સમાજમાં, દરેક દેશમાં અવરજ આવે છે, અને આત્મા કરવાની. પરંતુ સચાલ માત્ર ‘ રૂઢી ’ અને ‘ ધર્મ ’ ના ભેદને સમજવાનો છે. ઉપર બનાવી તે બધી રૂઢીઓ છે. નહિ કે ‘ ધર્મ ’, એ રૂઢીને ‘ ધર્મ ’ માનવાનું જ એ પરિણામ છે કે એ રૂઢી પ્રમાણે નહિં આલનારને આપણે ‘ ધર્મ નાશક ’ સમજીએ છીએ. એક ગામમાં ઘોડિયા પારણા ઉપર ઠાંકવાના ૧૦ રૂમાલનું ઘી બોલતું હોય, પરંતુ કોઈ સાધુ કહે કે ૧૦ નું, શું કામ છે ? ૮ રૂમાલનું ઘી બોલ્યા એ શું બોલ્યું છે ? તો જટ જવાબ મળશે. “ વાહ, અમારે ત્યાં અનાદિ કાગથી ૧૦ રૂમાલનું બોલાય છે. શું અમારા વડવાઓ મૂર્ખ હતા, કે ૧૦ રૂમાલનું બોલતા હશે ? ” કેટલી શુંદર દલીલ ? જાણે કે દસ રૂમાલનું ઘી બોલતું એજ ધર્મ છે. અને એ ધર્મમાં આધુ પાણું કેમ યજ રહે ? કોઈ ગામમાં મુનિરાજ વ્યાખ્યાન વાંચવા બેસી જાય, અને ગૃહસ્થને ચંદરવા પૂઠિયા બાંધતા કે પાટલા ગોઠવતાં વાર લાગી જાય, તો તે ગૃહસ્થો જટ મહારાજને કહેશે—“ જરા થોભો સાહેબ, હજુ ચંદરવા પૂઠિયા બાંધાયા નથી. ” કદાચ મહારાજ એમ કહે કે—“ કંઈ નહિં, ચંદરવા પૂઠિયાનું શું કામ છે, તમે તમારે ઉપદેશ સાંભળોને ! ” તો જટ જવાબ મળશે—“ નહિં એમ ન થાય, ચંદરવા પૂઠિયા બાંધ્યા વિના વ્યાખ્યાન વાંચાતું હશે ? ” જાણે કે એમનાં ચંદરવા પૂઠિયા પોતેજ વ્યાખ્યાન વાંચવાનાં ન હોય ! પાનાં હાથમાં રાખીને વ્યાખ્યાન વાંચવાનો રિવાજ હોય, ત્યાં ને કોઈ સાધુ પાનાં રાખ્યા વિના વ્યાખ્યાન વાંચવા બેશે; તો તેની જટ નિંદા કરશે. “ મહારાજે શાસ્ત્ર તો હાથમાં રાખ્યું નહોતું. કાણ જાણે શુચે હિત્સર દહી ગયા હશે, તે હિત્સર બાપવાથી અનાંતા ભવ કરવા પડશે, એ શું મહારાજ

સમયને ઓળખો.

નહિ જાણતા હોય. ” આમ ચંકા કરવી, એ કેવળ રૂઢીને ધર્મ માનવાનો પ્રતાપ છે. આવા રૂઢીપૂજકોની વચમાં કેષ્ઠ સાધુ ભડે અલણુ હોય, પણ સુંદર ગેયમયી ભરેલા પૂંદા ઉપર હાથની લખેલી પ્રાચીન પ્રતિ રાખીને, પછી તે પ્રતિ વાંચી ચકતા હોય કે ન હોય, વ્યાખ્યાન વાગે, તો રૂઢીપૂજકો કહેશે કે—“ અહાહા ! મહારાજે કેવું સરસ વ્યાખ્યાન કર્યું ? જૂનામાં જૂના શાસ્ત્ર લખને આજ તો મહારાજે વ્યાખ્યાન કર્યું. ”

અત્યારે સાધુઓ મોઘરાગર દાંડા રાખે છે, એ રૂઢી પડી ગઈ છે. પરંતુ કેષ્ઠ સાધુ શાસ્ત્રોમાં કલા પ્રમાણે વાંચનો દાંડો રાખે, તો લોકો જટ ટીકા કરે, અને કહે કે—“ જોયું ? દાંડા બાંડા મકી દીધા, અને હવે તો લાકડીયો રાખવા લાગ્યા. ”

કેટલીક રૂઢીયો ખાસ મગ્ગદાયોની નિશાની તરીકે પણ પડી ગયેલી હોય છે. દાખલા તરીકે તપગચ્છના સાધુઓ તરપણી અને પાતરાં લાલ રાખશે, પરંતુ કાંકા કાળા રાખશે. જ્યારે ખરતર-મચ્છીય સાધુઓ કાંકા લાલ રાખશે, અને બીજો બધો ભાગ કાળો રંગશે, આવીજ રીતે એકજ ગચ્છની અંદર પણ કેટલીક પદ્ધતિયો જુદી જુદી રીતે પડી ગયેલી હોય છે. જેમકે વિહાર કરતી વખતે કમર બાંધતાં કેટલાક સાધુઓ ઉપધી બાંધીને પછી ઉપર કપડો ઝોટે છે, જ્યારે કેટલાક પહેલાં કપડો ઝોડીને પછી ઉપર ઉપધિ બાંધે છે.

શું મહત્ત્વ છે ? પરંતુ આવી નજીવી નજીવી બાબતોમાં પણ ધણી વખત રાગ-દ્વેષનું ઉદ્ભાવન થાય છે. એ બધી અસાનના નહિં તો બીજું શું છે ? ખરી વાત તો એ છે કે કેષ્ઠ પણ રીત-રીવાજ-રૂઢી ગમે તે હોય, પરંતુ તેનો હેતુ શોધવાની જરૂર છે.

આ રૂઢી શા માટે પ્રચલિત થઈ ? ક્યારે થઈ ? હવે આવશ્યકતા છે કે કેમ ? એમાં પરિવર્તન થયું છે કે કેમ ? એમાં પરિવર્તન કરવાની જરૂર છે કે કેમ ? ઇત્યાદિ બાબતોનો વિચાર સુદ્ધિમાનોએ અવશ્ય કરવો પડે. બોલિયોના રિવાજો, કે જે રિવાજો ધાર્મિક ક્રિયાઓની અંદર પણ પેટી ગયા છે, એની અંદર પણ આપણે ફેટલો બધો ફેર જોઈએ છીએ ? કોઈ સ્થળે બોલિયોના કંઈ લાભ છે તો કોઈ સ્થળે કંઈ છે, કોઈ સ્થળે ઉપજ ક્યાંય લઈ જવામાં આવે છે, તો કોઈ સ્થળે ક્યાંય લઈ જવાય છે. એજ બોલીયોમાં એક વખત તેલ બોલાવું હતું, તો અત્યારે ઘી બોલાવ છે. એજ બોલીયો એક સ્થળે એક સમયે નહિ હતી, તો તેજ સ્થળે બીજા સમયે પ્રચલિત થઈ. ધર્મમાં આવું બની શકે ખરું ? બહેક દીર્ઘ દષ્ટિથી વિચાર કરીએ તો ધર્મની ક્રિયાઓમાં પણ સમયે પોતાનો પ્રભાવ નાખી તેમાં ફેટલુએ પરિવર્તન કરી નાખ્યું છે. પ્રતિક્રમણ-દિની ક્રિયાઓ જે જે સમયે કરવાનું હતું છે, એજ પ્રમાણે-એજ સમયે આજે ફેટલા કરે છે ? ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં પોરસી સમયે પાતરાંની પ્રતિલેખના કરીને ગુરવંદન કરવાનું અને પછી વેચાવન્ય કે સ્વાધ્યાય એમાં શું કરવું, તે સંબંધી આજા માગવાનું હતું છે. અત્યારે એ વિધિ ફેટલા સાધુઓમાં દેખાય છે ? નવ વાગ્યા પછી કરવાનું ગુરવંદન શું પ્રાતઃકાળમાં નથી થતું ? પ્રતિક્રમણમાં ફેટલાયે મત્રો શું પાઠગથી નથી પ્રવેશ્યાં ? ભગવાનની થતી અંગ-રચનાઓમાં થયેલું પરિવર્તન કોઈ નિહાળે છે કે ? અત્યારે ભગવાનની અંગરચનામાં કોટ, પાટલુન્ડ, બકીટ ત્રિજેરે બનવા લાગ્યાં. ધડીયાલો મૂકવા લાગી (હા, અંગ્રેજી ટોપી-હેટની ખામી રહી ગઈ છે.) તે પહેલાં બનતું હતું કે ? આ બધી રૂઢીયો-આ બધા રિવાજો ઉપર શું વિચાર કરવો નથી પડતો ?

આ પ્રસંગે હું એ કહેવા નથીજ ઇચ્છતો કે કયો રિવાજ સારો કે નરસો ? કયું રૂઢીં ગ્રાહ્ય છે કે અગ્રાહ્ય ? આ લેખનેા ઉદ્દેશ માત્ર એકજ છે. અને તે એ કે ‘ ધર્મ ’ ને ધર્મ મમજવો, અને ‘ ડહી ’ ને ‘ ડહી. ’ ડહીને ‘ ધર્મ ’ મમજવાનુંજ પરિણામ છે કે ધણી વખત નજીવી બાબતોમા સગ દ્રષ્ટો ઉભા થાય છે, અને તેને પરિણામે સમાજ-શામનને ધણુ નુકસાન પહેાવે છે. જ્યારે આપણે ‘ ડહી ’ ને ‘ ડહી ’ અને ‘ ધર્મ ’ ને ‘ ધર્મ ’ સમજતા ચાઇશું, ‘ ત્યારે એ આગ્રહ આપણાથી સર્વથા દૂર થવાનો કે “ આ ડહીમાં ફેરફાર નજ થાય આ ડહીની ઉપજ અમુક કાર્યમાં જ જની જોઇએ. ” એ વખતે તો આપણને સ્પષ્ટ સમજાગે કે ડહી, એ તો આપણો ઉત્પન્ન કૃત્રેા આપેા છે-માર્ગ છે. એને જાંસી નાખી-મિટાવી છા-આપણે ગમે તે મરગ માર્ગ લઇ શકીએ છીએ.

હું પહેલા જ કહી ગયો છું કે ‘ ડહી ’ એ મમાજના નિવહારની વસ્તુ છે. એમા કેટલાક રિવાજો આગ મુકર કહેવા લાય છે. જ્યારે કેટલાક પોતાની મેળે પણ પડી જાય છે. આવા કેટલાક વધુ રિવાજો પણ જોઇએ ન કેવળ ભારતમાંજ, પરન્તુ યુરોપમા પણ આવા રિવાજો પડી ગયેલા હોય છે. કારણ કે રિવાજો, એ તો જ્યાં મનુષ્ય સ્વભાવની સાથે મંજાધ ધમવતારી વસ્તુ છે. આવતા વેખમા આપણે કેટલાક યુરોપીય રિવાજો પણ જોઇશું.

(૩૩)

‘ ધર્મ ’ અને ‘ રૂઢિ ’ ની ભિન્નતા ગયા એ અકામ આપણે જોઈ છે, એમાં અનેક ઉદાહરણોથી સ્પષ્ટ જોવાયું છે કે ‘ ધર્મ ’ જુદી વસ્તુ છે. અને ‘ રૂઢિ ’ જુદી, ધાર્મિક રીતરિવાજોમાં ‘ રૂઢિ ’ એ કેવું સ્વરૂપ લીધું છે એ પણ જોવાય ગયું. ‘ રૂઢિ ’ ની અસર ન કેવળ અમુક દેશ કે અમુક જાતિમાં જ પ્રવેશ કરી ગઈ છે, બલકે-દુનિયાનો કોઈપણ દેશ એવો નહિં હોય કે જ્યાં એક અથવા બીજા આકારમાં ‘ રૂઢીઓ ’ ન ચાલતી હોય, એ બધીએ રૂઢીઓ બધા દેશને માટે માન્ય હોય એમ નથી હોતું; સખલા તરીકે—

પૂર્વ દેશમાં (ખાસ કરીને બનારસમાં) ધોળીને અસ્પૃશ્ય તરીકે માનવામાં આવે છે. ધોળેલાં કપડાં ઉપર પણ જાંઠ નાખીને ધોળી પાસેથી લેવામાં આવે છે. મુજરાત કાઠિયાવાડમાં ધોળીને અડવામાં કંઈપણ આલડછેદ મ્રમજતી નથી. બનારસમાં મધેડાને ન અડકી શકાય, જ્યારે મુજરાત કાઠિયાવાડમાં તેમ નથી. અને કોઈ ધર્મ કહેશે કે ? એ તો રૂઢિ જ. એક દેશમાં કંઈ રિવાજ, બીજા દેશમાં કંઈ.

આ ઉપરાંત રૂઢિની અસર ખાનપાનના વ્યવહારમાં પણ કેવી વિચિત્ર થયેલી છે, એ પણ જાણવું જોઈએ.

મારવાડ, મેવાડ અને પૂર્વ-બધે એ પ્રકારની રસોઈ થાય છે, એક કાચી અને એક પાકી. કાચીની મતલબ કોઈએ ‘ રાંધ્યા વિનાની ’ ન સમજવી. કાચી રસોઈ એટલે ઘણ-ભાત-શાક-રોટલી-કઠી વિગેરે પાકી એટલે પચેલાં (ટીકડા) દેખરાં, પૂરી અને શાક-

વિગેરે પાકી રસોઈમાં ભાતઘાળની ગણતરી નહિ. મતલબ કે તળેની અથવા ચૂના ઉપર તવામાં ઘીથી પકવેલી રોટલી-ટીકડા, એ પાકી રસોઈ છે. કહેવાની કંઈ જરૂર નથી કે-પાકી રસોઈ પણ બને છે તો કોટ અને પાણીથી જ, પરંતુ જેઓ પાકી અને કાચીનો ભેદ મમળે છે, તેઓની માન્યતા એ છે કે પાકી રસોઈ નોકર-ચાકરના હાથની બનાવેલી હોય તો પણ ખાઈ શકાય, અને ગમે તેની મોથે એમીને ખાઈ શકાય જ્યારે કાચી અર્થાત્ દાળ-ભાત-ગોટલી-શાક વિગેરે ખાસ બ્રાહ્મણ કે પોતાની જાતિના મનુષ્યે બનાવેલી હોય તોજ ખપી શકે. પૂર્વદેશના ઓમવાવોમાં પાકી રસોઈ (ટીકડા-પરી-શાક-વિગેરે) ઘણે ભાગે માજે થાય છે અને તે રસોઈ ધરને કહાર-નોડ બનાવે છે. કહાર એટલે ગુજરાતનો બોઈ, બોઈ એટલે મચ્છીમાર આ કહારની જાતિમાં માસાહાર અને દારૂનો શિવાજ અવશ્ય છે. ગુજરાતના લોકો આવા કહારોને હવડા મમળે છે, જ્યારે પૂર્વદેશના લોકો પોતાની માનેલી પાકી રસોઈ, આ કહારોના હાથથી બનાવવાનીને ખાય છે. આ દૈશિકે કદિ નહિ તો બીજું શું છે ? આવા શિવાજોમાં શું મમયે મમયે પરિવર્તન નથી થતું ? કોઈ પૂર્વદેશીય મનુષ્ય કાચી-પાકીના ભેદને ન મણી એવા કહારોના હાથે રસોઈ ન બનાવશવે, તો શું તે જાતિબદ્ધ થાય ?

એકવા ગુજરાતમાં પણ કપા આવી રૂઢિઓમાં બેદલાવ નથી ? કેટલાક ગામોમાં બોજબાદિ પ્રસંગે કણુખીને અવગ બેમાડવામાં આવે છે, જ્યારે કેટલાક ગામોમાં કણુખી ખામ રસોવા તરીકે કામ કરે છે, એટલું જ નહિ પરંતુ કણુખીને અલગ બેમાડવાવાળા જ્યારે ને ગામોમાં જાય છે, ત્યારે તે જ કણુખીઓના હાથની રસોઈ ખાઈ આવે છે. કણુખીની વાત તો દૂર રાખીએ, ગુજરાતમાં વાર તહેવારના દિવસે હજમને દૂધી ખાવાનું આપવાનો ગિવાજ છે. જ્યારે માગ-

વાડ (ગોસવાડ)માં કેટલેક સ્થળે જમણામાં ખાસ કરીને હળમો જ રસોઈ કરે છે.

એક ઋતુવતી સ્ત્રીનો એક જરાક કાંઈ સ્પર્શ કરે-તેનું કપડું પણ જરા અડી જાય, તો સ્નાન કરવામાં આવે છે, જ્યારે કેટલાક પ્રાન્તોમાં અને કદાચિત્ ગુજરાતના પણ કેટલાક લોકોમાં ઋતુવતી સ્ત્રી અનાજ સાફ કરવું, વાસણ મંજવાં, કપડાં સીવવાં વિગેરે કામકાજ કરે છે અને તેમ કરવામાં જરા પણ બાધ મનાતો નથી. પારસીઓમાં ઋતુધર્મમાં આવનારી સ્ત્રીઓ માટે બહુ સખ્ત નિયમો છે, જ્યારે કેટલાક સુધરેલા પારસી કુટુંબો કહેવાય છે કે-યુરોપીયન લોકોની માફક ઋતુધર્મ માનતા જ નથી.

આ બધી દૈશિક કે સામાજિક ઉદ્વિગ્ન કાંઈ કારણ પછે તો શું કાંઈ બતાવી શકે ખરા ? કદિ નહિં. એ તો જે સમયે જેમ આવી નીકળ્યું, તેમ આપ્યું.

આવી જ રીતે બીજા પણ કેટલાક રીવાજો જૂઓ—

જે દેશ કે જે સ્થાતિમાં સ્ત્રીઓને માટે પડદાનો શિવાજ છે, એ પડદાનું જરા ખારીકાપથી અંવલોકન કરીશું, તો આપણને જરૂર અજ્ઞયબ્ધી ઉત્પન્ન થશે.

એક મહોટા કે સામાન્ય ઘરની સ્ત્રીને બહાર નીકળવું હોય તો રસ્તામાં કાંઈ ઓસવાળ, શ્રીમાળ કે એવી ઉચ્ચ સ્થાતિનો મનુષ્ય નહિં હોવો જોઈએ, પરંતુ એ બાઈને શત્રુ-અધારી રાતે એક મહોલ્લામાંથી બીજા મહોલ્લામાં અથવા મેળા જેવો કાંઈ પ્રસંગ જોવાને જવું હોય તો તેની સાથે-તે એકલી સ્ત્રીની સાથે એક સુવાન મુસલમાન કે કહાર નોકર જરૂર જઈ શકે. તે ગુંડા નોકરની સાથે તે સ્ત્રીને શત્રુ પણ બહાર જવામાં જરાયે બાધ નહિં, પરંતુ

એક ઓમવાળ, શ્રીમાલ કે ઉચ્ચ શક્તિનો મનુષ્ય રસ્તામાં સ્કામો પથ્ર અકસ્માત મળી જાય, તો મનુષ્ય થઈ જાય. કોઈ શેઠના ઘરની સ્ત્રી અધારામાં ચાર વાગે ઉડીને એક નોકરની માથે મંદિરમાં જઈ શકે. મંદિરમાં એકલા સુવાન પૂજારીની માથે હસી હસીને વાતો કરી શકે, પરંતુ દિવસના આઠ વાગે તે મંદિરમાં દર્શન કરવા ન જઈ શકે, એટલા માટે કે આઠ વાગે કોઈ આવક પૂજા કરતો હોય તોં કેવો વિચિત્ર પડે ? કેવો વિચિત્ર રિવાજ ! તાનજીબી તો એ છે કે-આવા કંઠગા રિવાજને ફેરફાર કરવાનું કહેવામાં આવે, તો તે પથ્ર એ રૂઢિ-પૂજકોને ગળે ન ઉતરે ! વાહ, બાપદાદાથી અમારી જે મર્યાદા આવી આવે છે, એને કેમ છોડી શકાય ?

સાધુઓ સંબંધી સ્પર્શસ્પર્શના સંબંધમાં પણ કેટલીક રૂઢિચો ખડુ વિચારવા જેવી છે.

એકજ લાંબા પથરમાં દૂર દૂર સાધુ અને સ્ત્રી બેઠા હોય તો તેને માટે મંગદો નથી ગણવામાં આવે; પરંતુ જો એજ પથરના સ્થાનમાં લાકડાનું પાટીયું હોય તો તેને મંઘદારપે ગણવામાં આવે છે. શું કારણ ?

આવી જ રીતે યુરોપમાં પણ કેટલીયે જાતની રૂઢિચો છે. એ રૂઢિચો આપણા દેશની રૂઢિચો સાથે મરખાવીએ તો આકાશ-પાતાળનું જ અંતર જણાય.

ગયા અંકના અંતમાં કહેવા પ્રમાણે આ પ્રમંગે કેટલીક યુરોપીય રૂઢિચોનો પણ ઉલ્લેખ કરીશ.

યુરોપના લોકો કોઈને ત્યાં જાય, તો ટોપી ઉતારે, પણ જૂદ ન ઉતારે, એવો રિવાજ છે. જ્યારે હિંદુસ્થાનમાં પાછડી ટોપી મસ્તક પર જડે રાખે અને જૂદ ન પહેરાય. યુરોપમાં પતિ-પત્ની એક-

બીજાનું નામ લેવામાં સંકેત નથી કરતાં, જ્યારે હિંદુસ્થાનના જૂના રિવાજ પ્રમાણે માલનારાં પતિ-પત્નીઓ એક બીજાનું નામ નથી લેતા. આપણે બેઠાં છીએ કે રહેરોના લોકોમાં આ રિવાજ શિથિલ થતો જાય છે. મારવાડી અને એવા કેટલાક લોકોમાં તો વહુ પોતાની માસુનું નામ પણ લઈ શકતી નથી. બહુ સાસુ પાસે હોય તો 'ધુમટો કાદે જ, અને ચું માત્ર પણ ન કરી શકે. આટલી સખ્તાઈ ગુજરાતમાં નથી.

યુરોપમાં ગર્ભ સંબંધી, ઝડપુધર્મ સંબંધી, ત્યાં સુધી કે ટટ્ટી અને પેશાબ સંબંધી કાષ્ઠ રૂઢી કાષ્ઠને પણ કંઈ ન કહી શકે. જ્યારે હિંદુસ્થાનમાં તો સ્ત્રીઓ સાથે બેસીને જંગલ પણ જઈ શકે.

યુરોપમાં પસીનો, લોહી, પાચ, એવા પદાર્થોનું નામ લેવું પણ અવિવેક ગણાય છે. ત્યાં સુધી કે સ્ત્રીઓ પોતાના શરતની અંદર જે કપડું પહેરે છે, એનું નામ લેવું પણ અવિવેક ગણાય છે, જ્યારે હિંદુસ્થાનમાં એ સંબંધી હજાર માત્ર પણ સંકેત નથી હોતો.

યુરોપમાં કાષ્ઠ મરી જાય તો આંખમાં આંસુ લાવીને રેવું, એ અસમ્મતા ગણાય છે, જ્યારે હિંદુસ્થાનમાં સ્ત્રી જાતિ બરબળ-રમાં કે ચોકમાં છબી રહી-છાતી પીટીને રોવામાં-ફૂદી ફૂદીને રોવામાં પણ સંકેત નથી કરતી પહેલાંના કરતાં આ રિવાજમાં ધણો ફેરફાર થયેલો જોવાય છે.

યુરોપની સ્ત્રીઓ કાષ્ઠપણુ પુરૂષના દેખતાં મોઝાં પહેરવા કે કાઢવામાં પણ અવિવેક સમજે છે, જ્યારે તે જ સ્ત્રીઓ માત્ર એક જ કપડું પહેરીને પુરૂષોની સાથે હોજમાં સ્નાન કરવું અને રમત-ગમત કરવી, એમાં અવિવેક નથી માનતી.

આવીજ રીતે પુરૂષની સ્થાને કકાર આવો, છીંક ખાવી, બગાસું ખાવું, એ બધું અવિવેક મનાય છે.

કાંઈની ઉમર પૂછવી કે લગ્ન સંબંધી પૂછવું, એ પણ હળા-હળા અસબ્યતા !

અધિયોતનું તે કંઈ ઠેકાણું છે ? બોજન કરતાં કાંટો ડાળ્યા હાથમાં અને ચાકુ તથા ચમચો જમણા હાથમાં રખાય છે, આ વિધિમાં જે જરાયે વ્યત્સય થઈ ગયો તો જાણો કે ભયંકર અવિ-વેક થયો.

કહેવાય . છે કે જર્મનીમાં પુરૂષ અને સ્ત્રી સ્કામે મળે તો, પુરૂષે પહેલાં સલામ કરવી જોઈએ, જ્યારે ઇંગ્લાંડમાં સ્ત્રી પહેલાં સલામ કરે છે !

યૂરોપમાં એક સાંકડા રસ્તામાં સ્ત્રી-પુરૂષ આવી જાય, તો સ્ત્રી આગળ જાય; પરંતુ નીસરણી ચઢતી વખતે પુરૂષ ઉપર પહેલાં જાય, અને સ્ત્રી પાછળ જાય. જ્યારે ઉત્તરતાં સ્ત્રી પહેલાં ઉતરે, અને પુરૂષ પછી ઉતરે.

યૂરોપમાં કાંઈ સ્ત્રીની પામે કાંઈ પુરૂષ બેઠો હોય, અને સ્ત્રીના હાથથી કંઈ વસ્તુ પડી જાય, તો તે પુરૂષે તે ચીજ ઉપાડીને સ્ત્રીને આપવી જોઈએ. પુરૂષ જૂઠ્ઠા હોય તો પણ. અને પુરૂષના હાથથી કંઈ પડી જાય તો સ્ત્રી ઉપાડીને ન જ આપી શકે.

જાતિ રૂઢિયોથી ઘેરાયેલી છે. કોઇ પણ દેશ, કોઇ પણ જાતિ, કોઇ પણ સમાજનાં બંધારણો ઉપર દૃષ્ટિપાત કરો, જુદી જુદી જાતની રૂઢિયો દૃષ્ટિગોચર થશે. ગામ ગામની રૂઢિયોમાં ફેરફાર, એકજ ગામની જુદી જુદી કામોની રૂઢિયોમાં ફેરફાર. એકજ-કુટુંબનાં જુદાં જુદાં ધરોના રિવાજોમાં ફેરફાર ! અરે ! એકજ ધરના દસ પાંચ માણુ-સોમાં પણ પ્રકૃતિ-ખિન્નતા પ્રમાણે જુદા જુદા રિવાજો.

આ રિવાજો-આ રૂઢિયોનું એકય મનુષ્યજાતિ તો દુર રહી, ધર્મિયર પણ કરી શકે તેમ છે ? કદાપિ નહિં. જ્યાં મનુષ્ય પ્રકૃતિમાં ખિન્નતા છે, ત્યાં રિવાજોનું-રૂઢિયોનું એકય સંભવીજ કેમ શકે ? આવી રૂઢિયો તે રૂઢિયો જ છે. મનુષ્ય સમાજ પોત પોતાની આવ-સ્થિતિ અને અભિરુચિ પ્રમાણે રિવાજો પાડી લે છે. પાડી શું લે છે, કુદરતના નિયમ પ્રમાણે એવા રિવાજો પડી જ જાય છે. વળી પાછા સમયે તેજ રિવાજો દૂર થાય છે, અને તેની એક નવીજ સૃષ્ટિ સરળાય છે. આમ અન્યાદિ કાળથી ચલું જ આવ્યું છે. એટલે એમ કહેવાને કોઇ પણ માણુસ ઘવો કરી શકે તેમ નથી કે-રૂઢિમાં ફેરફાર ન જ થઇ શકે. આપણી આંખો આગળ હજારો રૂઢિયો દેખાય છે, પણ તેમાં સમયે સમયે જુદાં જુદાં રૂપો-પરિવર્તનો ચર્તાજ રહે છે. બહુ ધણી તો સર્વથા અદરપ થઇ જાય છે. કુદરતનો આ કામદો ન કેવળ સામાજિક, દૈશિક, કૌટુંબિક રૂઢિયો ઉપર જ લાગુ પડે છે, બહુ ધાર્મિક રૂઢિયો પણ હમેશાં કુદરતના એ નિયમને આધીન જ રહે છે. કારણ એટલું જ છે કે-રૂઢિ એ ધર્મ નથી. રૂઢિ એ તો સમાજ, દેશ, કુટુંબ કે ગમે તેણે પણ : બાંધેલો એક નિયમ છે. બાંધેલો જ નહિ, માનેલો કે આજુ થયેલો પણ તે નિયમ હોય છે.

હા, પહેલાં અનેકવાર કહેવાયું છે તેમ 'ધર્મ' એમાં સગારે

કાષ્ઠથી ફેરફાર થઈ શકતો નથી. ‘ધર્મ’ એ તો અવિચલ, અટલ, અખાલ્ય એક જુદીજ વસ્તુ છે. એટલે એમાં ફેરફાર નથી જ થતો.

‘ધર્મ’ અને ‘રૂઢિ’ ના આ નિયમને સમજનાર કાષ્ઠ પણ વ્યક્તિ એમ કહેવાને સમર્થ ન થઈ શકે કે ‘રૂઢિ’ માં—જૂની આલી આવતી ‘રૂઢિ’ માં ફેરફાર ન થઈ શકે. રૂઢિ તો જૂની હોય કે નવી હોય, ધરની હોય કે બહારની હોય, મંદિરની હોય કે ઉપાશ્રયની હોય, સંઘની હોય કે સમાજની હોય, ગમે તેની હોય—તે રૂઢિ જ છે, અને તે સમાનુકૂળ—આવશ્યકતાનુસાર અવસ્થા ફેરતી રહી છે અને ફેરતી રહેવાની જ.

અત્યેવ દરેક સમજી વ્યક્તિએ સમાજનું હિત સમજનાર નેતાઓએ, સંઘનું કલ્યાણ પ્રચ્છનાર આગેવાનોએ, અને શાસનનું બધું ચાલનાર આચાર્યોદિ મુનિવરોએ રૂઢિના પૂજારી ન રહેતાં, આવશ્યકતાના પૂજારી, લાભાલાભના વિચારક થવું જોઈએ છે, અને તેમ થઈને જેનાથી વધારે લાભ થતો સંભવે, એવી રૂઢિયો રાખવા તરફ અને એવી રીતે ફેરફારો કરવા તરફ ધ્યાન આપવું જોઈએ છે. બસ, એટલુંજ કહી આ લેખને સમાપ્ત કરું છું.

(૩૪)

વિવેક વિનાની ક્રિયાઓ.

પ્રી રીતે જોવા જઇએ તો વિવેક એ કોઇ પણ ક્રિયામાં ગુપ્ત રહેલો આત્મા છે. આત્મા વિનાનું—ચૈતન્ય વિનાનું પુણ્ય પુણ્યમાત્ર છે—નકાતું છે, તેવીજ રીતે ધાર્મિક કે સામાજિક કોઇ પણ ક્રિયા જો વિવેક પુરસ્સર નથી કરાતી, વિચારમુક્ત નથી કરાતી, તો તે ક્રિયા નિર્થક પ્રાયઃ દેખાય છે. બાહ્ય દેખાવમાં જરૂર આપણને એમ લાગે છે કે—' મેં આ ક્રિયા કરી, ' પરંતુ વસ્તુતઃ એ ક્રિયાના આનંદનો જે સ્પર્શ આપણા હૃદય સાથે જોઇએ, તે થતો નથી. અને તેથી તે ક્રિયા ગુણક સરખી દેખાતાં દેખાતાં લાંબા કાળે તે ક્રિયા ઉપર અરુચિ પણ કદાચ ઉત્પન્ન થાય છે. અને આપણી એ અરુચિ તેથી વધારે લાંબો કાળ જતાં એક પ્રકારની નારિતકતાનું

સ્વરૂપ પકડે છે. બીજા સખ્તોમા કહિએ તો આપણી વિવેક વિનાની ક્રિયાનુ જોખું જોખુ માનજ આપણે નિહાળીએ છીએ. ત્યારે આપણને એ જોખા ઉપર પ્રેમ નથી રહેતો.

આ ગિયતિ ન કેવળ ધાર્મિક ક્રિયાઓ માટે છે. મામાનિક, વ્યાવહારિક ક્રિયાઓમા પણ એ જ દશા છે એવી ક્રિયાઓમા એક મ્હોટો ફરકો એ પણ લાગે છે કે સામાનિક વ્યાવહારિક તે ક્રિયા કરવા છતાં વિવેકની ખામીને લીધે જગતમા આપણે એવફૂર કહેવાઈએ છીએ.

ઉન્હાગાની ઋતુમા ગામડાનો એક ગૃહસ્થ કોઈ શહેરમા મ્હોટા ગૃહસ્થને ત્યાં મેમાન થઈને જાય. એ શહેરી ગૃહસ્થ ખૂબ ઠંડા પાણીથી સ્નાન કરાવે, અને શીખંડ પુરીનુ ભોજન કરાવે. ખમની ટદીઓ બાધે, પાણીના છંટકાન કરે, અને વીજળીના પંખા ચલાવી તેની ભક્તિ કરે. એ જ ગામડાના ગૃહસ્થને ત્યાં પેલા શહેરના શેઠ મેમાન થઈને જાય. શિયાગાની ઋતુ હોય, તે વખતે આ ગામડીઓ શેઠ શહેરવાળાએ કરેની ભક્તિનું સ્મરણ કરી શીખંડ પૂરી બનાવે, ઠંડા પાણીએ આન કરાવે, અને પછી જમવાના આને પાણીનો છંટકાવ કરી જમવા બેસાડી ઉપરથી શેઠના શરીર ઉપર પાણીથી ભીંજાવીને એક મ્હોટો દૂવાલ આઢાડે અને પછી છોકરાના હાથમા એક પખો, કદાચ પખો ન મળે તો સપકું આપી છોકરાને ટહે કે શેઠ માહેબ શહેરના રહેવાવાળા છે, વીજળીના પંખાથી પવન ખાવાવાળા છે, તું શેઠ જમે ત્યાં સુધી જરા હવા નાખ. ડોકરો હવા નાખે અને એ ગામડીયો શેઠ, પોતાને ત્યાંના સાધનોના અભાવનો પશ્ચાત્તાપ કરતો કહે કે-“ શેઠ માહેબ, હું તો ગામડાનો રહેનાસી છું. અમારે ત્યાં શહેરના કંઈ પણ સાધન નથી, હું આપની શી ભક્તિ કર ? ” તે વખતે પેલા શહેરવાળો

શેઠ ભોજન કરતો અને ટાઢથી દાંત કળકળાવતો શું જવાબ આપે ? એ કદપુનું કઠિંગ છે કે ? મને લાગે છે કે 'એમ જ' જવાબ આપે કે—“ શેઠજી, તમારી ભક્તિ તો ઘણીયે છે, પરંતુ મારો જીવ કઠોર છે કે આ સરીરમાંથી હજુ સુધી નીકળતો નથી, ”

સામાજિક, વ્યાવહારિક કે ધાર્મિક કોઈ પણ ક્રિયા જે વિવેક વિના—સમયને ઓળખ્યા વિના કરવામાં આવે તો તેનું પરિણામ આ સિવાય બીજું શું હોઈ શકે ? વિવેક વિનાની ભક્તિ કરનારો ગામડીયો વાણીયો બંને પોતાના મનમાં ફૂલાવ, હર્ષ થેલો થાય, પરંતુ તેની ભક્તિનું પરિણામ શું ? જેની ભક્તિ તે કરી રહ્યો છે, તેને તો એ ભક્તિથી શું દુઃખ થઈ રહ્યું છે, એનું તો એ બિચારાને બાને થ નથી. આવી જ રીતે એક પતિભક્તા બે પત્નિઓ પતિની ભક્તિ સારી રીતે કરના માટે પતિનો એક એક પગ બેઠેલી હો, અને વખતે એકનો પગ બીજાના માંગી લીધેલા પગ ઉપર મૂકાઈ જાય, તો તે એક દંડો લઈ તે પગની પૂજા (૧) કરે, ત્યારે શું આ ભક્તિ બ્યાજબી ગણાય કે ? કોઈ કહી શકશે કે આ ભક્તિમાં વિનય છે ! આત્મા છે ?

આવીજ સ્થિતિ આપણી તીર્થભક્તિમાં નથી શું ? શ્રવેતામ્બર અને દિગ્મ્બર—બંને ભાઈઓ તીર્થકરતી ભક્તિના બહાને આપ-સમાં લટે છે. તીર્થકરોની કેટલી કેટલી આશાતનાઓ—અપમાન કરી રહ્યા છે, એ કોઈથી અજાણ્યું છે કે ? ત્યારે શું આ ભક્તિ છે ? આત્માવાદી ભક્તિ છે કે ?

આવી જ રીતે આપણી પ્રત્યેક ધાર્મિક ક્રિયાઓનું બારી-કાંઈથી અવલોકન કરવામાં આવે તો આપણને જણાવે કે આપણી તે તે ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં આપણે કેટલો વિવેક ઓછો બેસીએ છીએ. ઘણા તરીકે—ભગવાનની પૂજા આરતી વિગેરે ક્રિયાઓ.

પૂજા આરતી એ આત્મશુદ્ધિને માટે છે. પૂજા-આરતી વખતે હૃદયકોટીની ભાવનાઓથી આપણા હૃદયને શુદ્ધ કરવાનું છે. ન્યારે તે જ પૂજા કે આરતી વખતે પહેલી પૂજા કે પહેલી આરતી માટે હંસાતુ સી યાય, અને આપસમાં લડાઇઓ યાય, મંદિરમાંજ દંડા ઉઠે, એના જેવો અવિવેક બીજને કયો હોઇ શકે ? આ હંસાતુ સીએતે-તકરારોને-મૂર્ખતાઓને અટકાવવા માટેજ તે તે પ્રસંગોએ બોલી બોલાવવાનો રસ્તો નથી કાઢવામાં આવ્યો શું ? અને આવી રીતે જે ક્રિયા પ્રેમયુક્ત થવી જોઇએ, તે ક્રિયા કલ્પેશયુક્ત યાય-કલામયુક્ત યાય, તો પછી કેમ કહી શકીએ કે તે ક્રિયામાં આત્મા છે.

દહેવાની કંઈ જ આવશ્યકતા નથી કે પ્રભુ પૂજા-પ્રભુ હર્ષન-પ્રભુનું રમણ, એ તો અહોભાગ્યની નિશાની હોવી જોઇએ. બાર બાર વર્ષનો વિરહી પુત્ર પિતાને દેખે, અને પછી પિતાના ચરણમાં બેટ તે વખતે તે પુત્રને અને પિતાને જે આનંદ યાય, જે હર્ષનાં આંસુ વહે, એટલો આનંદ-એટલો હર્ષ-પ્રભુનું સુખકમળ દેખનારને અને પ્રભુનાં ચરણને બેટનારને થવો જોઇએ. ન્યારે આજે વર્ષોનાં વર્ષો સુધી પ્રભુના દરબારમાં જવા છતાં-પૂજા કરવા છતાં હૃદયમાં એની એ શુષ્કતા, એની એ નિરસતા લોભેને રહે છે, એનું કારણ શું છે ? એનું કારણ એ જ છે કે-જે ક્રિયા કરવામાં આવે છે તે હેતુ મમજીને-પ્રેમપૂર્વક-વિવેકપૂર્વક કરવામાં નથી આવતી.

આવી રીતે મંદિર સંબંધી જેટલી જેટલી ક્રિયાઓ આપણે કરીએ. તે બધીમાં વિવેકને પ્રથમ સ્થાન આપવાની જરૂર છે. અંગ-રચના કરવામાં આવે કે સેવની કરવામાં આવે, પૂજા ભણાવવામાં આવે કે ભાવના કરવામાં આવે, દરેકમાં વિવેક જોઇએ.

એક મંદિરમાં ૧૦, ૨૦ માણસો પૂજા કરી રહ્યા હોય, અને ૧૦, ૫ માણસો એકાન્તમાં બેસી ધ્યાન કરી રહ્યા હોય-નોકારવાળી

ફેરવી રહ્યા હોય, તે વખતે એક બે માણસો ચૈત્યવંદન કરતાં બરાડા પાડી પાડીને સ્તવન ગાય, એ શું બ્યાજખી કહેવાય ? શું આમ સ્તવન ગાત્રમાં તે વિવેકને જૂલી જાય છે, એમ કોઈ પણ માણસ સ્વીકાર્યા વિના રહેશે વાર ? વિના તાલ, વિના મધુરતા અને વિના રાગના એ બસકા પેલા ધ્યાનિયોને અને પૂજા કરનારાઓને કેટલા વિઘ્નભૂત થતા હશે !

આવી જ રીતે ગુરુભક્તિ. ગુરુભક્તિમાં પણ આવકો ધણી વખત વિવેકને વિસરી જતા જોવાય છે. દાખલા તરીકે, સાધુ ખરા તકકામાં અગિયાર બાર વાગે આવ્યા હોય, સખ્ત મરમીનો પરિવહ થઈ રહ્યો હોય, તે વખતે ઉપાશ્રયથી લગલગ માંદલ જેટલે દૂર રહેનાર ગૃહસ્થ ગોચરીને માટે વિનંતિ, અને વિનંતિના સ્થાનમાં આગ્રહ અને આગ્રહથી વધીને હઠ પકડે, તો તે ભક્તિમાં વિવેકની માન્યાની ખામી છે, એમ શું ન કહી શકાય ?

ધણી વખત આવકોને ઓછસ સ્થાનનો પણ મોહ એવો હોય છે કે જે મોહના કારણે ભક્તિમાં વિવેકને જૂલી જાય છે.

એક ઉપાશ્રય ગમે તેટલો પ્રતિકૂળ હોય, ગંદો હોય, અનુપ-યોગી હોય, અશાન્તિના સ્થાનયુક્ત હોય, છતાં આવકો એવા મોહથી સાધુને ત્યાં જ ઉતારશે. એમ કહેવાને—અમારા ઉપાશ્રયમાં ઉતાર્યાં. એ ઉપાશ્રયમાં ગમે તેટલી અગવડો ઉઠાવવી પડે. બંદે આરિત્રની આરાધનામાં પણ વિઘ્ન ઉપસ્થિત થવું હોય, એની દરકાર એ મહાનુભાવો ન જ કરે. એમને તો માત્ર એકજ વાત, અને તે એ કે—“વાહ, ઉપાશ્રયને છોડીને બીજા મુશ્કમમાં કેમ ઉતારી શકાય.” આ પણ અસાનતા—અવિવેક નહિ તો બીજું શું ?

ધણાં ગામોમાં એવો રિવાજ હોય છે કે—ગૃહસ્થો રાતના ૯—૧૦ વાગે દુકાનો ઉપરથી નવરા થઈને સાધુ પાસે આવે અને બાર

બાર એક એક વાગ્યા સુધી ગપ્પા-સપ્પા સાધુઓ સાથે મારે. આતુ પરિણામ એ આવે કે સાધુ સહવારમાં, દિવસ ઉગ્યા સુધી ઉઠ્યા કરે. કેવળ પોતાના સ્વાર્થની ખાતર-ઝઘ્યાત પોતાને બપોરે સમય ન મળે, એટલાજ ખાતર સાધુઓને પોરસી ભણાવી આરામ લેવાના મમળે ગપ્પા મપ્પામાં ભેડવા, ગામગપાટા ઉગાવવા અને ઉગમગરા કરાવવા, એ પણ અવિવેક નહિ તો ખીલુ શું છે ? સમયને નહિ જોવાનું પરિણામ નહિ તો ખીલુ શું છે ?

ધણા શ્રાવકો ઉજમણા કરે છે. જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રના ઉપકરણો પોતાની શક્તિ પ્રમાણે તેમાં મૂકે છે. આ ઉપકરણો એટલા માટે મૂકવામાં આવે છે કે-ને ઉપયોગી સ્થાનોમાં મોકલવામાં આવે અને કામમાં લાગે. પરંતુ ઉજમણા કરાવનારા એવા ઓછાજ ભાગ્યશાળી પુરુષો જોવામાં કે-જેઓ વિવેક પૂર્વક તે તે વસ્તુઓ મમુચિત ધ્યાનોમાં-ન્યા આવશ્યકતા હોય ત્યા પહોંચાડે છે, કેટલાક તો પોતાના ધરમાળ પટારામાં ભરી રાખે છે. જ્યારે કેટલાક પોતાના રાગી-જેની અધ્યક્ષતામાં એ ઉત્સવ થયો હોય છે, તેને સ્વાધીન કરે છે, જ્યારે કેટલાક બહાર મોકલે પણ છે, તે એવે રથજે કે ન્યા ખૂબ સામાન હોય છે જે જે મદિરામાં કે ઉપાશ્રયોમાં આવશ્યકતા હોય છે, અને જે જે ગામેના લોકો સામાન વસાવવાને અશક્ત હોય છે, એવા સ્થાનોમાં તપાસ કરીને બહુ ઓછાજ મોકલે છે, જ્યારે ઓછસ વસ્તુઓ ધર્મકાર્ય માટે કાઢી છે, અલગ કરી છે, તો પછી તેના ઉપર મમત્વ રાખવો, અથવા એને કાપ આપવામાં જાતીએ ડચૂરો લાવવો, એ અચાનક નહિ તો ખીલુ શું છે ?

આ પ્રસંગે એ કહેવું પણ જૂલવું જોઈતું નથી કે-કેટલીક વખત ભકિતનો આવેશ પણ વિવેકને જૂલાવી નાખે છે.

ગુરૂ મહારાજના વાગ વધ્યા હોય. લોચનો સમય આવ્યો હોય.

તે વખતે અંધભક્ત ગૃહસ્થ ગુરુને પ્રાર્થના કરે કે—“ સાહેબ, આપને બહુ પરિશ્રમ કરવો પડે છે. આપનું માથું કમજોર થઈ જશે. આપ હોય, આ વખતે ન કરો. હું હજમતે લાઇ આવું છું. જરા ઉપયોગ થઈ જશે. ” ગુરુ જરા બતાવવાની ખાતર ‘હા’ ‘ના’ કાતી કરે, તો આવકે કહેશે કે—“ સાહેબ ! આપ જાણોજ છો કે મૂત્રમાં ત્રણ આરા છે. બસ, ગુરુદેવનું મન ઢીલું થયું, આવકે અનિવિહ્નમનુમતમ્ ના ન્યાયનું અવલંબન કર્યુંજ છે. હજમ આપ્યો જ છે. ગુરુજનું માથું મૂડાયું જ છે અને આવકેને બતાવવા ઉપરથી કંપકું બંધાયું છે. કહે, આવકની ભક્તિમાં વિવેકની ખામી ખરી કે નહિ ? શું આનું નામ ભક્તિ છે ? આવીજ રીતે ઘણાકે લોકો ભક્તિના આવેશમાં વિના કારણે સાધુઓને મોંઝા અને ગંછકરાકે મુઠ્ઠાં પણ લેવાની પ્રાર્થના કરે છે. પરંતુ તેઓ ભક્તિના આવેશમાં એ વિચાર નથી કરતા કે—આનું પરિણામ ગુરુજને માટે શું આવશે ? વિના કારણે અપવાદોને સેવન કરાવવા, એ શું વિવેક છે ? એ શું ભક્તિ છે ?

આપણે ત્યાંની વ્યાવહારિક પદ્ધતિ પણ એવી ઘડાઇ ગઇ છે કે—જેમાંથી વિવેકનું તત્ત્વ ઓછું થવા પામ્યું છે. ગૃહસ્થને ત્યાં કોઇ મેમાન આવે, એટલે આખો દિવસ એનો શુભ ખાવાનો. મેમાન પણ એવો નવરોજ આવે કે આખો દિવસ ગપ્પાસપ્પા મારવા સિવાય બીજું કંઈ કામ ને કાજ ! કદાચ કોઇ વિદ્વાન કે નવીનતા મુક્ત મેમાન આપ્યો હોય, તેની પાછળ આખો દિવસ ટોળેટોળાં મળેલાં રહેશે. અને એ આગ-તુકને જરા પણ આરામ લેવા નહિ દે.

કહેવાય છે કે યુરોપમાં આથી ઉલટું છે. વિલાપતમાં કોઇને ત્યાં કોઇ મેમાન જાય તો તેને એક રાત્રી એરડો આપવામાં

આવે. તે ત્યાં ઉતરે. એક નોકર આપે, તે તેનું કામકાજ કરે. પછી તેને મળવા અને વાતચીત માટે ઓછસ સમય નક્કી કરવામાં આવે. તે સમયે તેની સાથે વાતચીતો થાય. બાકી બધો સમય તે મેમાન પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે સ્વતંત્રથી અર્થ કરી શકે.

હુંકમાં કહીએ તો મામાનિક, ધાર્મિક, કે વ્યાવહારિક દરેક ક્રિયાઓમાં વિવેકની જરૂર છે. વિવેક વિનાની ક્રિયા એ આત્મા વિનાના શરીર જેવી છે. આપણી બધી ક્રિયાઓમાંથી લગભગ આ વિવેકનું તત્ત્વ ઓછું થતું રહ્યું છે અને તેનું જ એ પરિણામ છે કે આપણી ઉત્તમોત્તમ ક્રિયાઓનું કંઈ પણ વાસ્તવિક ફળ દેખાતું નથી. હાજો કે કરોડોની સંખ્યાવતો થવા છતાં પરિણામ શું આવે છે ? જો એજ સંખ્યાવતો વિવેકપૂર્વક થતી હોય, આવશ્યકતાનો વિચાર કરીને થતી હોય, તો કેટલું સુંદર પરિણામ આવી શકે ? સમાજનો કેટલો ઉદાર થઈ શકે ? કેળવણીનો કેટલો પ્રચાર થઈ શકે ? શું જૈન આગેવાનો, જૈનધર્મ નામકો, જૈન ઇતિહાસ, જૈન ભક્તો પોત પોતાનાં કાર્યોમાં આ વિવેકનું તત્ત્વ અધિક પ્રમાણમાં દાખલ કરશે કે ? શાસનદેવ સર્વને સદ્ગુણિ આપે, અને બધી ક્રિયાઓ વિવેકપૂર્વક કરાવે એ જ અંતઃકારણથી ઇચ્છી વિરહું છું.

(૩૫) .

વર્જતાં જૈનશાસનમ્ ।

ચૂંકતી અને પડતી સૌની થયા કરે છે. સંસારની એવી એક-
પણ વસ્તુ નથી, જેમાં પરિવર્તન ન થતું હોય. જૈનશાસન પણ એ
અદ્ય નિયમને ભોગ થાય, તો તેમાં નવાઈ જેવું શું છે ? પરંતુ
જેવાનું માત્ર એટલું જ છે કે-જે જે વસ્તુનો જશરે ક્ષામ થાય
છે, ત્યારે ત્યારે તેના ઉત્થાનનાં-વૃદ્ધિનાં કારણો આવી લાગે છે, અને
જો અસુચિત કારણો મળી આવ્યાં હોય છે, તો પાછો તેજ વસ્તુનો
ઉદય થાય છે. જૈનશાસન પણ ચૂંકતી-પડતીના આ ખરાબામાં
અનેકવાર અચડાયું. એનો ભોગ થયું, અને પાછા તેના ઉદ્ધારદેએ
પાર કયું. વધાયું. આ સંબંધી જૂના ઇતિહાસમાં ઉતરીએ તો
આવા અનેક પ્રસંગો પ્રાપ્ત થાય છે. સેંકડો અથોનું નિર્માણ

કરીને હેમચંદ્રચાર્યે જૈનશાસનને વધાયું. સાધુઓની શિયિલતાથી લોકોની શ્રદ્ધામાં ઘટાડો થતો જોઈ ઉગ્ર તપસ્યા અને શુદ્ધ ક્રિયાકાંડ દ્વારા આનંદવિમલચરિત્રે જૈનશાસનને વધાયું. કરોડો રૂપિયાનો વ્યય કરી જિનમંદિરોના નિર્માણદ્વારા વસ્તુપાત્ર તેજપાત્રે જૈનશાસનને વધાયું. કૃત્રિમ સાધુઓને વિકટ પ્રદેશોમાં મોકલી મોકલીને પણ સંપ્રતિએ જૈનશાસનને વધાયું.

એમ સમયે સમયે જુદાં જુદાં કારણો દ્વારા શાસનપ્રેમીઓએ જૈનશાસનને વધાયું છે. જુદા જુદા સમયનો ઇતિહાસ તપાસો, જે જે સમયે જે જે વસ્તુની આવસ્થકતા જણાઈ-જે જે સાધનો સમુચિત જણાયાં, તે સાધનો દ્વારા જૈનશાસન વધારાયું છે. એટલે કે-એક સમયને માટે એક સાધન ઉપયોગી હતું, તે બીજા સમયને માટે તે સાધન તેટલું ઉપયોગી નહિ લેખાયું. આપણા પૂર્વીય મહાપુરુષોએ આ વાતને લક્ષમાં ન લીધી હોત, તો સંભવ છે કે જૈનશાસનની જે વસ્તી અત્યારે આપણે નિહાળી છીએ, તેટલી પણ જોવા કદાચ લાભશાળી ન થયા હોત.

પરંતુ છેલ્લા ત્રણસો સાઠત્રણસો વર્ષોનો જૈનસમાજનો ઇતિહાસ આપણને સ્પષ્ટ સૂચવે છે કે, દિવસે દિવસે જૈનશાસનનો વધારો નહિ, પરંતુ ઘટાડો જ થઈ રહ્યો છે. અર્થાત જૈનધર્મને માનવાવાળાઓની સંખ્યા દિવસે દિવસે ઘટતી જ રહી છે. તેમ છતાં પણ આજ અમારો સાધુવર્ગ એ અભિમાનમાં ચૂર થઈ રહ્યો છે કે, “ અમે જૈનશાસનની રક્ષા કરી રહ્યા છીએ. અમે જૈનધર્મને-જૈનશાસનને વધારી રહ્યા છીએ. અમારા લીધે જ જૈનશાસન શોભી રહ્યું છે. અમે ઉજમણાં અને ઉપધાન નહિં કરાવીએ તો જૈનશાસનની શોભા કેમ વધશે ? અમે સંઘો નહિં કદાવીએ તો જૈનશાસનની કીર્તિલતા કેમ ફેલાશે ? અમે પદવીઓ

નહિં લાઇએ-છાએ તો પછી શાસનની રક્ષા કેણુ . કરશે ? અમે નસાડી ભગાડીને કે અમે તેવા ઉપદ્રવો મુચ્ચવીને દીક્ષાઓ નહિં આપીએ, તો અમારી પાછળ જૈનશાસનને તથાકરશે કેણુ ? ” વિગેરે વિગેરે.

પરન્તુ અમારા મુનિરાજેનું આ અભિમાન કયા મુધી બંધ એમનું છે, એનો વિચાર તત્ત્વદષ્ટિએ કોઇ વખત કરવામાં આવ્યો છે કે ?

હું ઉપરનાં કાર્યોના વિરોધી નથી. સમય ઉપર તે કાર્યો પણ જરૂરનાં છે, પરન્તુ જે વખતે સમાજ ત્રિવિધતાપથી સંતપ્ત થઇ રહ્યો છે; જે વખતે વીજળીના વેગે છતર સમાજે આગળ વધી રહી છે, તે વખતે ઉપરનાં કાર્યોમાં આનંદ મનાવવો, અને ધરના ભૂવાને ધરના ઝાઝરિયા પાસે પોતાની વાહવાહ ગવરાવવી, એ કોઇ પણ રીતે સમયાનુકૂલ કહી શકાય નહિં. જરા ધ્યાન આપવામાં આવે કે-આર્યસમાજ, બ્રહ્મસમાજ, દેવસમાજ આદિ આજકાલની નવીન સમાજો કયાં ઉજમણાં ઉપધાનીયા, કે કયા સંધો ને ઉત્સવોદારા આગળ વધી રહી છે, અને જેઓ ઉત્તમોને ઉજમણાં સંધોને પદવીઓમાં માનનારા છે, એઓ ખતાવશે ખરા કે-એમની દારા જૈનશાસન કેટલું વધ્યું છે ? હા, થોડા વખતને માટે એમની વાહ-વાહો વધી હશે ! બક્તભક્તાણીયો વધી હશે, કપડાં-કાંઠળાઓ અને શાતરાં આદિ ઉપકરણોના પટારા વધ્યા હશે, કલત્ર ખાનગી મુદ્રથો પાસે પુસ્તકાદિના નિમિત્તે રખાએલી મૂંડી વધી હશે; પરન્તુ જૈન-શાસન કેટલું વધ્યું, એ કોઇ ખતાવી શકે તેમ છે ? આપણે પૂછી શકીએ કે-ઉપરનાં કાર્યો ચલાવી મુજરાતમાં કેટલા નવા જૈન યથા ? સંધો કે ઉજમણાં અને ઉપધાનો કે પદવીયો ચલાવી કેટલા જૈન સુવેદી શિક્ષામાં આગળ વધ્યા ? કેટલાં ગરીબ જૈન કુટુંબો ધધાતરી

યદ્યપિ સુખી થયા ? કેટલી વિધવાઓ સમ્યક્ચિત્તાપૂર્વક સુખમય જીવન વ્યતીત કરનારી થઈ ? જે એમાનુ કંઈ નથી થયું તે પછી અમારી પદવીઓ-અમારા સંઘો-અમારા ઉન્નમણા-અમારા ઉપધાનો-અમારી દીક્ષાઓ માટેની ધમાયો જૈનશાસનને વધારનારી છે, એ શા ઉપરથી કહી શકાય ?

હા, વધુ જરૂર છે. નહિ ક્યેશો હતા ત્યા ક્યેશો, નહિ શિશ્યતાઓ હતા ત્યા શિશ્યતાઓ, નહિ વિચાર પરતંત્રતાઓ હતા ત્યા વિચાર પરતંત્રતાઓ, નહિ ગુલામી હતા ત્યા ગુલામીઓ, નહિ કોર્ટોમા કેશો હતા ત્યા કેશો, નહિ માધુને માર હતા ત્યા માર, નહિ અત્યાચારો હતા ત્યા અત્યાચાર, નહિ પદવીને નિશા હતા ત્યા નિશા, નહિ ગોટાળા હતા ત્યા ગોટાળા-એ બધું જરૂર વધુ છે, અને એ વધવા છતાં પણ પોતાને “ શાસનના રક્ષકો ” અને ખીજને “ શામનના ભક્ષકો ” ગણવામા આવે છે, એ એક વિરોધતા છે.

જૈનમહાજની કમનસીખીનું જ એ કારણ છે કે-અત્યારે ધર્મને અધર્મ અને અધર્મને ધર્મ સમજવામા આવી રહ્યો છે. ટૂંકમા કહીએ તો અત્યારે બધી રીતે ઉલટું ચક્ર ચાલી રહ્યું છે. જે સુવકો પોતાને સુધારકો તરીકે ઓળખાવે છે અને સમયને ઓળખીને કાયો કરવાની હિમાયત કરે છે, તેજ સુવકો સમય આવે દષ્ટિરાગમા પડી પોતાના ઉદ્દેશ ઉપર જીંદગી મૂકતા વાર લગાડતા નથી. જે ડાહ્યાઓ પોતાને ડહાપણના ખા સમજે છે, તેઓ સમય આવે પોતાના ડહાપણ ઉપર ખાણી ફેરવ્યા વિના રહેતા નથી. જે મહાત્માઓ પોતાને સ્વર્ત્ર વિચારક, નિડર અને બાહ્ય ઉપાધિઓથી નિરાળા રહેવામા જ પોતાનું ગૌરવ સમજનારા છે, તેઓ સમય આવે વાણિયાઓની ખુશામતથી લોભાઈ ઉપાધિઓને બેઠારી શબ્દ મેળામા

લગવાની બૂલ ક્યાં વિના રહેતા નથી. આવી જ રીતે જ્યાં લોભ-
રૂપિઓ છે, જ્યાં યાવવાના અને ખતાવવાના જુદા જુદા છે, ખુશામદ
પ્રિયતા છે, જ્યાં દષ્ટિરાગ છે, ત્યાં સાચી શાસનસેવા કેમ થઈ શકે ?
ખરી વાત તો એ છે કે જે જે રૂઢીઓ આ સમયને માટે અનુકૂળ
નથી, જે જે રીતરિવાજોથી આજે સમાજનાં-શાસનનાં જુદાં જુદાં
અંગો સળી રહ્યાં છે, એ રૂઢિયોને-એ રીતરિવાજોને ખરા દિલથી
નાખૂદ કરનારી અને કરાવનારી એક સાચી શાસન શુભેચ્છક ટોળાએ
બહાર આવવાની જરૂર છે. પદ્ધતિઓ કે પોતાની વાહવાહની લાલચોમાં
ન ફસાતાં, શક્ષિપ્ત્ય કે ભય ન રાખતાં, જ્વલત કે સમાજની પરવા
ન કરતાં, શાસ્ત્ર અને સમય બન્નેના નિરીક્ષણથી જે કંઈ સત્ય તત્ત્વ
લાગે; તે અનુસાર કાર્ય કરનાર અને ઉપદેશ કરનાર ઉપદેશકોએ
બહાર આવવાની જરૂર છે. વર્ણતાં જૈનશાસનમ્ એ વાક્ય ત્યારેજ
સફળ થશે કે-જ્યારે શાસનમાં ઉપર કહ્યા તેવા મુલ્યો બહાર આવશે.
જ્યાં કંઈ અંધાધુંધી હોય, જ્યાં ક્યાંય પોણ હોય, જ્યાં
ક્યાંય દાંખિલતા હોય, જ્યાં ક્યાંય સેતાનીયત હોય, એ બધું પ્રકટમાં
લાવી જગત્ની સમક્ષ માથો આદર્શ ખડો કરવાની જરૂર છે. આજે
વેપ કે નામની ખાજણ હજારો બોળાઓ પોતાના જીવનનો પાયમાલ
કરી રહ્યા છે, આજે હજારો ગૃહસ્થો, માત્ર વાચાલતાને બોગ થઈ
ધર્મના નામે ધમાલો કરી રહ્યા છે. છે કોઈ સાધવાન કરનાર । છે
કોઈ જગાડનાર । છે કોઈ સત્ય તત્ત્વનું જ્ઞાન કરાવનાર ।

નીકળશે, જરૂર નીકળશે, સમય પોતાની મેજે સીખવશે ! પચીસ
વર્ષ પહેલાંની અંધગ્રહ આજ નથી રહી. હજુ બહાર વાયું છે. પ્રભાતનો
સમય છે. જરા સત્ય સૂર્યનાં કિરણો બહાર ફૂટવા લાગે, વખત સૌને જણાવશે
કે અમારું કર્તવ્ય શું છે ! જે હજારો રૂપિયા અને માત્ર વાહવાહના
કાર્યમાં ખરચીએ છીએ, તેજ હજારોના વ્યયથી તો સેંકડો કુટુંબો

સમયને ઝોળખે.

ખચી શકે નેમ છે. જે દુશાલા અને આદરના બાહુલ્યથી અમે અમારા ગુરુઓને પરિગ્રહધારી બનાવીએ છીએ, એજ દુશાલા અને ઉત્તમ વસ્ત્રોની ઉપયોગિતાથી જે વધારો રહે, તેથી અમારા ગરીબ બ્રાહ્મણોના અંગ ઠાંકી ચકાય છે. જે સ્વામિવાત્સલ્યોમાં—એક દિવસના જમણથી હળગે તિલકધારીઓ જમીને ધર્મધ્યાનનું નામથે લીધા વિના અનેક પ્રકારના અનર્થો સેવે છે, તેજ સ્વામિવાત્સલ્યનું ખરું પુણ્ય નો આદર્શ મંથાઓમાં રહેલ બાલ બ્રહ્મચારિયોને ધણા દિવસો સુધી પોપવામાંજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

સમય પોતાની મેળે ઉપરની વસ્તુસ્થિતિનું જ્ઞાન કરાવશે અને તેની માથે એ પણ સમજાવશે કે—જૈનશાસનની વૃદ્ધિ ઉત્સવો માત્રથી નહિ પણ ઉપદેશોથી થાય છે; જૈનશાસનની વૃદ્ધિ સંધ્યા કાઢવા માત્રથી નહિ, પરંતુ સાહિત્યના પ્રચારથી થાય છે, જૈનશાસનની વૃદ્ધિ જાતિ જાતિયોની અંદર વિખવાદ ઉભા કરી એક ખીજથી બહાલ થવામાં નહિ, પરંતુ કોઈ પણ દેશ, કોઈ પણ જાતિ કે કોઈ પણ સમાજનો માણુમજ કેમ ન હોય, પરંતુ તેને અપનાવવામાં—તેની શુદ્ધિ કરી સાથે લેવામાં—તેની સાથે તમામ પ્રકારનો વ્યવહાર છૂટો કરવામાં રહેલી છે; જૈનશાસનની વૃદ્ધિ માત્ર પદ્મીયો લઈને પત્રોની અંદર લખી બતાવવામાં નહિ, પરંતુ વગર પદ્મીએ પણ સારાં સારાં કાર્યો કરવામાં રહેલી છે. પોતાની જવાબદારીને સમજવામાં રહેલી છે. જૈનશાસનની વૃદ્ધિ કૂપમંડુકની માફક ચોક્કસ વિચારોની હદમાં પડી રહેવામાં નહિ, પરંતુ જગતના તમામ

માની જેટલા અને તેટલા વધારે દેશોના લોકોને પરમાત્માની વાણી કહ્યુંગોચર કરાવવામાં રહેલી છે; જૈનશાસનની વૃદ્ધિ આદર્શ ગુરુકુળો સ્થાપવામાં રહેલી છે; જૈનશાસનની વૃદ્ધિ ધસાધસોની માફક ઠેકાણે ઠેકાણે નિરાધાર બાળકોના આધારભૂત આશ્રમો, આંધળાઓ માટેની અંધશાળાઓ, રક્તાપીતીયાઓ માટેની ઇસ્પીતાઓ, વિધવાઓ માટેનાં આદર્શ વિધવાશ્રમો સ્થાપવામાં રહેલી છે. આવી સંસ્થાઓના અભાવે જેટલા જૈન કિશ્કીયન, મુસલમાન અને ખ્રીસ્ત ધર્મોમાં પ્રતિ દિન ભળી જાય છે, એની કાંઈને ખબર છે કે ? જરા અન્ય ધર્મીઓનાં એવાં આશ્રમોનું નિરીક્ષણ તો કરો. જણાશે કે જેટલા જૈનો કેવળ પાપી પેટને માટે ત્યાં પોપાધ 'રહ્યા છે. પણ એ બધું જોવાની અમને ક્યાં દરકાર છે ? અમને તો અમારી પડી છે. અમારી વાહવાહની પડી છે. અમારી વાહવાહ માટે ગમે તેવો પતિત માણસ જ કેમ ન હોય, અમે તેને ઉંચા શિખરે ચઢાવવાને તૈયાર છીએ. અમારી વાહવાહ માટે સમાજમાં ગમે તેવી અંધાધુંધી ચલાવવા અમે તૈયાર છીએ. અમારી વાહવાહ આગળ જૈનશાસનની વાહવાહની અમને પરવા નથી. જ્યાં આવી સ્થિતિ છે, ત્યાં જૈનશાસનની વૃદ્ધિ કેમ થાય ? પરંતુ ફિકર નહિં, સમય સમયનું કામ ક્યાંજ કરશે. જેમ જેમ ઢોકરો વાગતો જશે, તેમ તેમ સૌની આંખો ઉઘડશે તત્ત્વ દૃષ્ટિએ વિચાર કરીએ તો છેલ્લા પચીસ વર્ષમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવને જોયા સિવાય કાંઈ કરવામાં જૈનમુખાએ લાખના બ્યાર હજાર કરવા સિવાય બીજો કાંઈ પણ કાયદો ઉઠાવ્યો હોય, એ જોવાનું નથી. લાખો સ્વધર્મીઓને વિધર્મી બનાવ્યા, આપસના વૈમનસ્યના કારણે અનેક તીર્થો ઉપર આક્રમક વહોરી, મુનિરાજોએ ? મુનિરાજોએ પણ જોયું નથી તો શું કયું છે ? સો દયનું સોનું આજે પોણોસો દયમાંએ ખપતું નથી. ગૃહસ્થોની મુનિરાજો ઉપર

(૩૬)

જૂના અને નવા.

‘ મતલિન્નતા ’ એ અનાદિકાળનો પ્રાકૃતિક નિયમ છે. અને એટલા માટે જ મુળે મુળે સત્તિર્ભિન્ના એ લેખિકા પ્રચલિત છે. ખરી વાત તપાસીએ તો આવી મતલિન્નતાના પરિણામેજ જુદા જુદા સંપ્રદાયો અને છેવટે એકજ સંપ્રદાયમાં જુદા. જુદા ગચ્છો વિગેરેનો પ્રાદુર્ભાવ થયેલો છે. ખેર, ત્યાં મુઘી એ ‘ મતલિન્નતાઓ ’ મતલિન્નતા મુઘીમાં રહે ત્યાં મુઘી તો વિશેષ હાનિ જેવું ન બની શકે; પરંતુ એ માધારણ મતલિન્નતાઓ ત્યારે વિરૂદ્ધતાનું અવગ્રહ ધારણ કરે છે, ત્યારેજ એક બીજા ગચ્છો અને સંપ્રદાયોમાં વૈમનમ્ય અને છેવટે તોફાનો જાગે છે. પિતા-પુત્રમાં કે ગુરુ શિષ્યમાં પણ મતલિન્નતા દોષ, તેજ બિન્નતા

ઉપર જે શ્રદ્ધાઓ હતી એ અત્યાગે રહી છે કે? જે ગૃહસ્થો ગુરુ-ભક્તિ માટે પોતાના પ્રાણ પાથરવા તૈયાર થતા, તેજ ગૃહસ્થો આજે મુનિઓની સ્થાને થવામાં, અરે, કોર્ટેમાં હમડામાં પણ સંકોચ કરતા નથી, એનો અર્થ શો છે?

આ બધું જોતાં સૌ કોઈ કંબૂલ કરશે કે—જેનશસાનની વૃદ્ધિ થતી નથી, પરંતુ ઘટાડો થઈ રહ્યો છે. અને તેટલા માટે જમાનાની આ શિક્ષાને કે—

जमाना नाम है मेरा
सभीको मैं दिखा दूंगा,
न माने बात जो मेरी
उम्मीको मैं खरा दूंगा ॥

ધ્યાનમાં લઈને સમાજના નેતાઓ, અને મુનિશક્તે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને જોઈને કાપો કરાવે, અને જૈનવૃદ્ધિના ઉચ્ચિત ઉપાયો હાથ ધરે, એજ પ્રચ્છી વિરમું છું.

(૩૬)

જૂના અને નવા.

‘ મૂતલિન્નતા ’ એ અનાદિઘળનો પ્રાકૃતિક નિયમ છે. અને એટલા માટે જ મુળે મુળે મતિર્મિદ્ધા એ લોકોક્તિ પ્રચલિત છે. ખરી વાત તપાસીએ તો આવી મતલિન્નતાના પરિણામેજ જુદા જુદા સંપ્રદાયો અને છેવટે એકજ સંપ્રદાયમાં જુદા જુદા ગચ્છો વિગેરેનો પ્રાદુર્ભાવ થયેલો છે. ખેર, ત્યાં મુધી એ ‘ મતલિન્નતાઓ ’ મતલિન્નતા મુધીમાં રહે ત્યાં મુધી તો વિશેષ હાનિ જેવું ન બની શકે; પરંતુ એ આધારણ મતલિન્નતાઓ જ્યારે વિરૂદ્ધતાનું અવગ્રહ ધારણ કરે છે, ત્યારેજ એક બીજા ગચ્છે. અને સંપ્રદાયોમાં વૈભવનરમ અને છેવટે તોડાનો જાગે છે. પિતા-પુત્રમાં કે ગુરૂ શિષ્યમાં પણ મતલિન્નતા હોય, તેજ લિન્નતા

વિરૂદ્ધતાના ડપમા પરિણમે છે, કે તકડાગ ત્યાં પણ કેવેશ બગે છે. અસ્તુ.

આવી જ એક લિન્નતા આ વીસમી મદીમા ' જૂના ' અને ' નવા 'મા પણ જોવાય છે. ખરી વાત તો એ છે કે-આ ' જૂના અને નવા ' ની લિન્નતા આખા દેશમા છે. અને તેવી જ રીતે જૈન સમાજમા પણ છે. પણ દિગ્ગજર મપ્રદાયમા ' જૂના અને નવા ' ની બે પાર્ટિઓ પડી છે, તે પડિત પાર્ટી ' અને ' બાબૂપાર્ટી ' ના નામે ઓળખાય છે. પડિત પાર્ટી જૂની આખે નવું જુએ છે, જ્યારે બાબૂપાર્ટી નવી આખે જૂનું નિહાળે છે આ બન્ને પાર્ટીઓમા પહેલા ' લિન્નતા ' હતી, પરંતુ મે ઉપર ક્ષુ તેમ હવે તે ' લિન્નતા ' એ ' વિરૂદ્ધતા ' નું રૂપ ધારણ કર્યું છે, અને તેનું જ એ પરિણામ છે કે જ્યાં આ બન્ને પાર્ટીએ બેઠા બેઠીને વિચાર કરવાનો પ્રસંગ મળે છે, ત્યાં જૂના બાજુ પણ રમાય છે.

આવીજ બે પાર્ટી શ્વેતાચર મમાજમા પણ છે. આ બે પાર્ટીઓ બે કે હજુ ખાસ નામોથી નથી ઓળખાતી, તો પણ જૂના અને નવા વિચારો ધરાવતી બે પ્રબળ પાર્ટીઓ અવરમ હયાતિ ધરાવે છે, એ ચોક્કસ વાત છે. આ બન્ને પાર્ટી-યોમા એક પાર્ટી ' ઝઢી પૂજક ' અથવા ' સોમાધડી ' તરીકે પ્રસિદ્ધ છે તો બીજી પાર્ટી દ્રવ્ય-ક્ષેન-કાળ-ભાવ જોઈને કાર્ય કરવાની હિમાયત કરે છે અને તે ' મમયધર્મી 'ના નામે ઓળખાય છે. એક પાર્ટી ' પીઠેસે ચલી આતી હૈ ' નું અનુકરણ કરવામા ધમોન્નાતિ સમજે છે, તો બીજી પાર્ટી જમાનાની તાસીર સમજીને કાર્ય કરવાની ભવામણ કરે છે. એક પાર્ટી જૂના રિવાજો પ્રમાણે ઉપવાન-ઉજમણા ઉત્સવો મઘો અને ધૂમધામોમા માનનારી છે, તો બીજી પાર્ટી ગરીબોદ્ધાર, કેળવણી, વિવલાશ્રમો, બાળાશ્રમો, ગુરુ-

કુળો અને અન્યથાશ્રમો આદિ ખોલવામાં સમાજોન્નતિ જોઈ રહી છે. એક પાર્ટી કેશર, રેશમ વિગેરે ગમે તેવાં અપવિત્ર જ કેમ ન હોય, પરંતુ તે ઘણા વર્ષોથી વપરાતાં આવ્યાં છે, માટે તેને વાપરવાં જ જોઈએ, એમ માને છે જ્યારે ખીજી પાર્ટી, ચાહે ગમે તે વસ્તુ ગમે તેટલા સમયથી વપરાતી હોય, પરંતુ જો તે અપવિત્ર છે, તો તેને દૂર કરવાની લઘ્વમણુ કરે છે. એક પાર્ટી, સાત ક્ષેત્રો પૈકી ચોક્કસ ક્ષેત્રોને જ પુષ્ટ કરવામાં-અરે તેમાં ગમે તેટલો કિચ્ચડ થઈને તેમાં દુરપયોગ થતા હોય, તો પણ તેમાં જ ભરવામાં વધારે પુણ્ય સમજે છે. જ્યારે ખીજી પાર્ટી સાત ક્ષેત્રો પૈકી જે ક્ષેત્રોમાં આવશ્યકતા જણાય, એ ક્ષેત્રને પોષવામાં પુણ્ય મમજે છે.

આમ જુદી જુદી દીશામાં જ નહિ પરંતુ વિગ્રહ દિશામાં જનને પાર્ટીઓ કામ કરી રહી છે. આવી જનને પાર્ટીઓ શાન્ત વૃત્તિથી પોત પોતાની અભિરમી પ્રમાણે કામ કરતી હોય તો તે સમાજને નુકસાનકર્તા નજ થાય, પરંતુ દુઃખનો વિષય તો એ છે કે આ જનને પાર્ટીઓ એક ખીજીની વિરુદ્ધમાં ધંધાતો મચાવે છે, અને તેના લીધે એવી તો અથડામણુ ઉભી થાય છે કે જેના પરિણામે આખી સમાજને તેનું ભયંકર પ્રાયશ્ચિત્ત ભોગવવું પડે છે, પરંતુ એક ખીજીના વિચારો ઉપર મુક્કમ રહીને એક ખીજીની સ્થાને પતથરો ફેંકતી વખતે એ ખ્યાલ ઝાંઝોળ કરવામાં આવે છે કે આનું પરિણામ સમાજને કેટલું ભોગવવું પડશે ? અસ્તુ.

ખરી વાત તો એ છે કે મમાજની પ્રત્યેક વ્યક્તિએ કાંઈ પણ પક્ષ જાહેર કરવા કરતાં સામાજિક લાભલાભનો વિચાર પહેલો કરવો ઘટે છે. બેશક આજણે માનીએ. છીએ કે જૂનાએ તરફથી જે જે ક્રિયાઓ થાય છે, અથવા જે જે ક્રિયાઓમાં તેઓ માનનારા છે, તે તે ક્રિયાઓ ઘણાં વર્ષોથી ચાલી આવી છે, પરંતુ સમજવું

વિરૂદ્ધતાના રૂપમાં પરિણમે છે, કે તત્કાળ ત્યાં પણ કલેશ જાગે છે. અસ્તુ.

આવી જ એક લિન્નતા આ વીસમી મદીમાં 'જૂના' અને 'નવા' માં પણ જોવાય છે. ખરી વાત તો એ છે કે-આ 'જૂના' અને 'નવા' ની લિન્નતા આખા દેશમાં છે. અને તેવી જ રીતે જૈન સમાજમાં પણ છે. પણ દિગમ્બર સંપ્રદાયમાં 'જૂના' અને 'નવા' ની બે પાર્ટિઓ પડી જ, તે પડિત પાર્ટી 'અને' 'બાજુપાર્ટી' ના નામે ઓળખાય છે. પડિત પાર્ટી જૂની આખે નવું જૂએ છે, જ્યારે બાજુપાર્ટી નવી આખે જૂનું નિહાળે છે. આ બંને પાર્ટિઓમાં પહેલાં 'લિન્નતા' હતી, પરંતુ મેં ઉપર જણાવ્યું તેમ હવે તે 'લિન્નતા' એ 'વિરૂદ્ધતા' નું રૂપ ધારણ કર્યું જ, અને તેનું જ એ પરિણામ છે કે જ્યાં આ બંને પાર્ટિયોને બેગા બેગીને વિચાર કરવાનો પ્રસંગ મળે છે, ત્યાં જૂના માણ પણ રમાય છે.

આવીજ બે પાર્ટી સ્વેતાગર મમાજમાં પણ છે. આ બે પાર્ટિઓ જો કે હજી ખાસ નામોથી નથી ઓળખાતી, તો પણ જૂના અને નવા વિચારો ધરાવતી બે પ્રજાળ પાર્ટિઓ અવરય હયાતિ ધરાવે છે, એ ચોક્કસ વાત છે. આ બંને પાર્ટિયોમાં એક પાર્ટી 'ડી પૂજક' અથવા 'સોમાઈટી' તરીકે પ્રસિદ્ધ છે તો બીજી પાર્ટી ક્રમ-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ જોઈને કાર્ય કરવાની દિશાવત કરે છે અને તે 'મમયધર્મી' ના નામે ઓળખાય છે. એક પાર્ટી 'પીછેસે ચલી આતી હૈ' નું અનુકરણ કરવામાં ધર્મોન્નતિ મમજે છે, તો બીજી પાર્ટી જમાનાની તામીર સમજીને કાર્ય કરવાની ભવામણ કરે છે. એક પાર્ટી જૂના રિવાજો પ્રમાણે ઉપવાસ-ઉજમણા ઉત્સવો મઘો અને ધૂમધામોમાં માનનારી છે, તો બીજી પાર્ટી ગરીબોદાર, કેળવણી, વિવશાશ્રમો, બાળાશ્રમો, ગુરુ-

કુળો અને અનાયાશ્રમો આદિ જોલનામા મમાજ્ઞેનતિ જોષ રહી
 ૩. એક પાર્ટી કેશર, રેશમ વિગેરે ગમે તેવા અપવિત્ર જ કેમ
 ન હોય, પરંતુ તે ઘણા વધેથી વપરાતા આવ્યા છે, માટે તેને
 વાપરવાજ નોંધજો, જેમ માને છે જ્યારે બીજી પાર્ટી, આદે ગમે
 તે વસ્તુ ગમે તેટલા મમયથી વપરાતી હોય, પરંતુ જો તે અપવિત્ર
 છે, તો તેને દૂર કરવાની લક્ષમણ કહે છે એક પાર્ટી, માત્ર ક્ષેત્રો
 પૈકી શોક્ષમ ક્ષેત્રોનેજ પુષ્ટ કરવામા-અરે તેમા ગમે તેટલો
 કિન્નય થઈને તેમા દુરપયોગ ચતા હોય, તો પણ તેમા જ લર-
 વામા વધારે પુણ્ય સમજે છે જ્યારે બીજી પાર્ટી માત્ર ક્ષેત્રો પૈકી
 જે ક્ષેત્રોમા આવશ્યકતા જણાય, એ ક્ષેત્રને પોષવામા પુણ્ય મમજો છે.

આમ જુદી જુદી દીશમા જ નાદે પરંતુ વિરુદ્ધ દિશામા
 બંને પાર્ટીઓ કામ કરી રહી છે આની બંને પાર્ટીઓ ચાન્ત
 વૃત્તિથી પોત પોતાની અભિચ્છી પ્રમાણે લમ લગતી હોય તો તે
 સમાજને નુકશાનકર્તા નજ થાય, પરંતુ કુખનો વિનય તો એ છે
 કે આ બંને પાર્ટીઓ એક બીજાની વિરુદ્ધમા ધંધાવો મચાવે છે,
 અને તેના લીધે એવી તો અથગમણુ ઉભી થાય છે કે જેના પરિ-
 ણામે આખી સમાજને તેનું હર્ષકર પ્રાયશ્ચિત્ત ભોગવવું પડે છે,
 પરંતુ એક બીજાના વિચારે ઉપ- મક્કમ મહીને એક બીજાની
 સ્લામે પાંથરો ફેંકતી વખતે એ ખ્યાલ ઓઠોજ કરવામા આવે છે
 કે આનું પરિણામ સમાજને કેટલું ભોગવવું પડશે ? અમતુ

ખરી વાત તો એ છે કે મમાજ્ઞની પ્રત્યે- વ્યકિતએ કોઈ
 પણ પક્ષ જાહેર કરવા કરતા મામાજ્ઞિક વાલાવાલનો વિચાર પડ્યો
 કરવો ધટે છે. બેચક આપને માનીએ ત્રીજે કે જૂનામા તરફથી
 જે જે ક્રિયાઓ થાય છે, અથવા જે જે ક્રિયાઓમા તેઓ માનનારા
 છે, તે તે ક્રિયાઓ ઘણા વધેથી થતી આવી છે, પરંતુ મમજનું

નોંધએ છે કે જે ક્રિયાઓ એક સમયને માટે આવશ્યક હોય છે, તેજ ક્રિયાઓ ખીજા સમયને માટે અનાવશ્યક હોય છે, તેજ ક્રિયા ખીજા સમયને માટે અનાવશ્યક હોય છે, બધેકે નુકસાનકર્તા પણ કદાચ થાય છે. ઉપધાન કે ઉગ્રમણા, સંઘ કે જમણવારો-આ બધાં કાર્યોમાં જે દ્રવ્ય ખરચાય છે, તે દ્રવ્યનો ઉપયોગ શિક્ષાનો પ્રચાર ગરીબ સ્વામિ ભાઈઓને ધંધે વળગાવવા, અને એવાંજ ખીજા કાર્યોમાં થતો હોય તો કેટલો લાભ થઈ શકે ? કેટલા જૈનો વિધર્મી થતા બચી શકે ! કેટલા નવા જૈનો થાય ! પરંતુ જ્યાં પોતાની જ વાહવાહ ગવરાવવી હોય, ત્યાં એવાં વાસ્તવિક કાર્યો કેમ સૂઝે ? બસ, જૂનાઓમાં જો કંઈ વસ્તુની ખામી છે, તો તે બાજ છે. ઘનમાં કે ક્રિયામાં આવશ્યકતાને જોવી-વિવેક પૂર્વક કામ કરવું, આટલુંજ જો તેઓ સમજતા થાય, તો તેમનું વાવેલું જરૂર ઉગી નીકળે. તેમની ઘનવીરતાથી અતુલિત લાભ થાય. જૈનશાસનની વાસ્તવિક ઉન્નતિ થાય. અને એ તો હરકોઈ કબૂલ કરી શકે તેમ છે કે આજે જૈનસમાજથી જો ખીજાઓ ડરતાં હોય, જૈનસમાજનો ખીજાઓ ઉપર પ્રભાવ હોય, અને ન્હાની પણ જૈનસમાજનું ઝૂખ આજે ઉજ્જવલ દેખાતું હોય, તો જેને અમે જૂનાઓ કહીએ છીએ, તેમના લીધેજ છે. પ્રત્યેક કાર્યમાં પૈસાની જરૂર પડે છે. અને એ પૈસા અમારા જૂનાઓ-જૂના વિચારનાઓ પાસેથીજ નીકળે છે. સમય આવે તેઓજ પોતાની કાયલીયોનાં મ્હોં ખુલ્લાં મૂકે છે. માત્ર ખામી છે તો તેજ કે તેઓ પોતાની ઉદારતાનો પ્રવાહ કંઈ તરફ વહેતો મૂકવો નોંધએ, એ બધું ઓછાજ મહાનુભાવો જૂએ છે. પોતાના રાગી મુનિરાજે જ્યાં કરમાવ્યું કે ‘મંધ કાદો,’ તો તૈયાર. ‘ઉપધાન કરાવો’ તૈયાર ! ઉગ્રમણ કરાવો, તો તૈયાર ! પરંતુ તેઓ શ્વતઃ વિચાર નથી કરી ‘શક્તિ કે-મહારાજ કહે છે તે તો સાચું છે, પરંતુ જરા વિચારવું

તો જોઈએ કે આની આવશ્યકતા, આ ક્ષેત્રમાં આ સમયમાં આવી પરિસ્થિતિમાં છે ખરી કે? મતલબ કે આવા જૂનાઓ મોટે ભાગે ખીજની આંખે જૂએ છે, ખીજની બુદ્ધિ પર નાચે છે. એક માણસ કોઈ માધુન ઉપદેશથી પાંચસો રૂપિયા કોઈ મારા કાર્યમાં વાપરવાની કબૂલત આપે. પરન્તુ પછીથી ખીજે કોઈ સાધુ તે માણસને જઈને કહે કે—“વાહ, તેમાં અપાય કે? તે તો બિયકુલ નકામું કાર્ય છે, આમ છે તેમ છે, વિચરે...” એટલે ઝટ ચકકર ફર્યું. રૂપિયા લેવા જાઓ, એટલે ઝટ નાજ પાડી દે. આતું નામ ખીજની આંખે જોનાર નહિં તો ખીજું શું? જો પોતાને આખ હોય, અથવા પોતામાં બુદ્ધિ હોય તો ખાતરી કરી જૂએ કે વસ્તુ િથિતિ કેવી છે? ખડ શું છે? પરન્તુ નવા ખીજની આંખે જોવાતું હોય કે ખીજની બુદ્ધિથી કામ લેવાતું હોય, ત્યા પછી કહેવું જ શું? ખસ, જૂનાઓમાં બહુધા જે કંઈ ખામી જોવાતી હોય તે આજ છે. જો આ ખામી દૂર થાય, અને જેને લોકો જૂના વિચારના કહે છે તેઓ મમયને ઝોળખીને કામ કરે, તો ખરેખર જૈન ધર્મ અને સમાજ હમણાજ દીપી નીકળે, અને તેનો એક ખૂણાથી ખીજ ખૂણા સુધી આધાતીત પ્રચાર થાય.

હવે ‘નવા’ વિચારનાઓમાં મોટે ભાગે ટર શાસ્ત્રીયોનો મમાવેશ થાય છે. જેવાકિ—કલેક્ટર, એરીઝ્ટર માર્ટર મેજીસ્ટ્રેટર, ડાક્ટર, એડીટર, અને જેવડે મિન્ટર તો બધાજ.

આ ‘નવા’ ઓની રજેરગમાં નવીનતાઓ બાપ્ત થયેલી જોવાય છે. એમનાં ભાષણો સાલજો કે લેજો વાંચો, શાસનના ઉદ્ધારની, સમાજ ઉન્નતિની અને સહાવીરની વીરતાની વાતો મિવાય ખીજું કંઈજ નહિં જોવાય.

“સમયને ઝોળખીને કામ કરવું જોઈએ.” “અક્ષેત્રકાળ

ભાવને ઓળખવો જોઈએ. " " આપણા જૂનાઓ અઢળક દ્રવ્ય ખરચે છે, પરંતુ નિર્થક જાય છે, પરિણામમાં શું આવે છે. " " સાધુઓમાં કેળવણીનો વર્ગ છે નહિં. " " આપણા સાધુઓ કંઈ કામ કરતા નથી. " " મુનિરાજો લકીરના ફકીર થઈને કરે છે. " " ગૃહસ્થોની દક્ષિણતામાં રહે છે. " " આપણી સંસ્થાઓમાં કામ કરનારા કોઈ છે નહિં. " " ફક્ત સંસ્થા આટલાં વર્ષોથી ચાલે છે, પરંતુ શું ફળ મળ્યું. " " શેઠીયાઓ વ્યાખ્યાનોમાં આવે છે. તે બીજાઓને ગુંદી ગુંદીને આગળ આવીને બેસે છે, એ ફટકો અન્યાય કરે છે. " " શું ઉપાશ્રયમાં જઈએ, કોઈ આજકાલની રોશનીને-વીસમી સદીને સમજનારા સાધુઓ તો આવતા નથી. " " હવે તો જૈનધર્મને સંકુચિતતામાંથી બહાર કાઢવો જોઈએ. " " કોઈપણ દેશ કે સમાજનો માણસ જૈનધર્મ પાળી શકે. અને જોઈએ જૈનધર્મ પાળતા હોય તેને સમાજે અપનાવવાની જરૂર છે. તેની સાથે તમામ પ્રકારનો બ્યવહાર છોડે કરવો જોઈએ. "

વિગેરે વિગેરે વિચારો અમારા નવાઓના સંસ્કારી-સુધરેલાં બેનમાંથી નીકળે છે. હું આ વિચારોની સાથે બિલકુલ સહમત છું, આવાજ વિચારોની આ સમયમાં આવશ્યકતા સમજી છું. પરંતુ તેની સાથેજ સાથે એ નવાઓમાં પણ જે કંઈ ખામી છે, તે તેમણે ધ્યાનમાં લેવી ધટે છે.

ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે વિચારો માત્રથી કંઈ કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી. સુધરેલા વિચારો ધારણ કરવા, જૂનાઓને ઉતારી પાડવા, સાધુઓ ઉપર આક્ષેપો કરવા, એટલા માત્રથી સમાજ ઉન્નતિ કે શાસનની પ્રભાવના થાય, એ માનવું ભૂલ ભરેલું છે. હું પૂછું છું કે

જતાવશે કે ? જૂનાઓનું ખરચાણ અઘળક દ્રવ્ય નિર્રથક જાય છે, પરંતુ નવાઓમાં કેટલાઓએ, અમુક વ્યક્તિઓને છોડી, સમયાનુસાર મોટી સખાવતો કરી, એ કોઈ જતાવશે કે ? સાધુઓ કેળવાયલા નથી, પરંતુ એ કહેવાતા કેળવાયલાઓ શાસન સેવા માટે ધર્મની લાગણી હોય તો-કોઈએ સાધુ ચલાવે વિચાર કર્યો કે ? સાધુઓ કામ નથી કરતા, તેઓ લકીરના ફકીર થઈ રહે છે, ગૃહસ્થોની દાક્ષિણતામાં રહે છે, એ બધી વાત કદાચ ખરી હોય, પરંતુ આ વીસમી સદીમાં પણ “ આતું ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળી શકાય છે. ” એવું જતાવનારા આદર્શ સાધુ અધને કોઈ બહાર મળ્યા કે ? ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રની વાત તો દૂર રહી; કેટલાક તો ગૃહસ્થ ધર્મની ક્રિયાઓ, જેવી કે સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પૌપધ, પૂજા, વિગેરેથી પણ હાથ ધોમને બેઠા હોય છે. કેટલાક નવાઓ સુધારક સાધુઓની બહુ આહવા કરે છે, પરંતુ તેઓએ કેટલા સાધુઓની પાસે જઈને સુધારકતાની કે અસુધારકતાની પરીક્ષા કરી એ કોઈ કહેશે કે ? આવીજ રીતે જૂનાઓ ઉપર થતા આક્ષેપો અથવા જૈનધર્મની ઉદારતા સંબંધી થતા વિચારો એ બધીયે જાખતોમાં પોતે અમલમાં કેટલું મૂકે છે, એને જો અમારા સુધારકો-નવાઓ-વિચાર કરતા હોય તો તેઓને સહજ જણાઈ આવશે કે-અમારા બકવાદોની સાર્થકતા નથી થતી, એનું એકજ કારણ છે કે અમે બોલીએ છીએ-લખીએ છીએ થઈ, પરંતુ વર્તનમાં છટાંકે મૂકતા નથી, ખરી વાત એ છે કે જમાનો બોલવા કે લખવાનો નથી, પરંતુ કાર્ય કરી જતાવવો છે. સવાખાંડી બોલવા કરતાં છટાંકે પણ કાર્ય કરી જતાવવું, એ વધારે સારું છે. પોતપોતાના ધધાઓમાં એકત્રિત કરેલી લક્ષ્મી એશ્વર્યોમાં ખરચી શકાય, નાટક સીનેમાઓમાં ખરચી શકાય, પરંતુ જ્યારે સામાજિક કે ધાર્મિક કાર્ય આવી પડે ત્યારે તેજ ‘જૂનાઓ’

પાસે દોડી જવાય, કે જેઓને હમેશા ઉતારી પાડવામા આવતા હોય જેઓના ધનની નિદા કરાતી હોય, જેઓને જૂના ઢરરા કહેવાતા હોય એ પણ એક સમયનીજ બહિષ્કારીજ કહેવાયને ! જેવી રીતે વ્યાપારી લોકો વ્યાપાર રાજગારેમા દ્રવ્ય પેદા કરે છે, તેવી રીતે આપણા ટરશાસ્ટ્રીયો પણ પોતપોતાના ધધાઓમા દ્રવ્ય મેળવે છે પરંતુ આપણે જોઈએ ઠીએ કે જેટલા વ્યાપારી ગૃહસ્થો-જેઓને મુધારકો 'જૂના' કહે છે, તેઓ તરફથી મામાનિક કે ધાર્મિક ગર્વોમા મખાવતો થાય છે, તેવી એ ટરશાસ્ટ્રીઓ તરફથી ચતી જોવામા આવે છે કે ? મને લાગે છે કે આતુ કારણુ નવા જમાનાની નવી ખૂબીજ છે ત્યાગની વાતો કંઘી, પણ ત્યાગ છોડાયે કરવો નહિ, ધનની કિનોસોરી સમજાવવી, પણ ધનથી દમકાશ દુર રહેવું, ચારિત્રના ઉત્કૃષ્ટતાઓ બતાવવી અને ચારિત્ર લેવાની ભાવના સગીયે કરવા નહિ. દેશોપાનની વાતો કરવી, પણ દેશોદારમા શકિત અનુસારે ફાળો ન આપવો, આ બધી આ જમાનાની ખૂબીઓ છે ? નહિ, મને તો લાગે છે કે જૈનસમાજના કહેવાતા નવાઓની આ નવાઈઓ છે.

દ્રુકમા કહું તો-જૂનાઓ જૂની દૃષ્ટિએ પણ કંઈક કર છે, નવાઈ નવાઓ નવી દૃષ્ટિએ વાતો કરે છે, ભાષણો કરે છે લેખો લખે છે.

પરંતુ તેટલુ માન કર્યાંથી કંઈ કર્યાસિદ્ધિ થાય ખરી કે ? લાઈઓ, જરા જૂઓ તો ખરા કે આર્થ મમાજમા ટેટના આત્મ ભોગી નીખ્યા ? પોતાના મર્સ્વનો ભોગ આપી તે પોતાના મમા જને માટે કેટલાઓએ ફકીરી લીધી છે ? જો એવા આત્મભોગી પુરુષો નીકળ્યા ન હોત, અને આપણી માફક માન વાતો કરવામા અને ખીજાઓ ઉપર આક્ષેપો કરવામા આનંદ માની રહ્યા હોત અથવા પોતાની સ્વાર્થપ્રસાણતામાજ મશગુલ રહ્યા હોત તો ત્રાસ

અત્યારે સ્થાપન થએલી સમાજ આજે લાજોની સંખ્યામાં હયાતિ ભોગવત ખરી કે ? જો આપણી મારકે જો સમાજના કેળવાયલા-ઓએ સ્વાર્થ-ત્યાગ કરીને પોતાની સંસ્થાઓની લગામ હાથમાં ન લીધી હત તો આજે સંખ્યાબંધ ગુરુકુળો, ફેટલીયે કોલેજો, હાઇ-સ્કુલો અને બીજી સ્કુલો જોવા પામત ખરા કે ? યાદ રાખજો, સ્વાર્થ-ત્યાગ કર્યા વિના સિદ્ધિ થતી નથી. પગ પર ઝુહાડો લીધા વિના બીજાઓ ઉપર અસર થતી નથી. સ્વયં આચરણ કર્યા વિના આપણી શીખામણુ કોઈ માનવું નથી. માટે નીકળો, બહાર આવો, સમાજને કેળવાયલાઓની ઘણી જરૂર છે. સાધુ-સમુદાયમાં કેળવાયલાઓની જરૂર છે. સંસ્થાઓમાં કેળવાયલાઓની જરૂર છે. તીર્થોની રક્ષાઓમાં કેળવાયલાઓની જરૂર છે. સમાજના મુધારાઓમાં કેળવાયલાઓ જોઈએ, પેઢીઓમાં જોઈએ, સભાઓમાં જોઈએ અને સોસાયટીઓમાં જોઈએ. નીકળો, બહાર આવો, સ્વાર્થનો ત્યાગ કરો. શાસનની સાચી ઢાઝ હોય તો લગ કે લગ્ન, લક્ષિણ્ય કે શરમ રાખ્યા સિવાય બહાર આવો અને તમારી કેળવણીનો-સાચી કેળવણીનો-સાચી મુધારકતાનો લાભ આપો.

આવીજ રીતે જેઓને જૂના વિચારના કહેવામાં આવે છે, તેમણે પણ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ ઓળખવાની જરૂર છે. જો તેઓ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ ઓળખતા થાય, અને નવાઓ માત્ર બોલવા કે લખવા પૂરતાજ ન રહેતાં સ્વાર્થ-ત્યાગી યર્ષ બહાર આવે, તો નવા-જૂનાનો સહકાર, જરૂર જૈનસમાજને માટે એક 'સુંદર સહકાર-રેલ-આગ્રહણ' આપી શકે. શાસનદેવ સર્વને સદ્ગુણિ આપે, એટ-લુંજ ઇચ્છી વિરમું છું.

